

V I S N Y K
OF THE LVIV
UNIVERSITY

**Philosophical
Political studies**

Issue 53

Scientific journal

Published since 2011

Ivan Franko
National University of Lviv

В І С Н И К
ЛЬВІВСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

**Філософсько-політологічні
студії**

Випуск 53

Збірник наукових праць

Видається з 2011 року

Львівський національний
університет імені Івана Франка

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

ЗАСНОВНИК: ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Включено до переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
з філософських та політичних наук (спеціальності: 033 «Філософія», 052 «Політологія»)
відповідно до Наказу МОН України від 14.05.2020 № 627 (Додаток 2).

Друкується за ухвалою Вченої Ради
Львівського національного університету імені Івана Франка
№ 66/5 від 29.05.2024 р.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com
від польської компанії Plagiat.pl.

Висвітлено актуальні проблеми методології політичної науки, проаналізовано стан розвитку політичної
науки та сучасні теоретико-методологічні напрями дослідження політичних процесів та інститутів в Україні.

The current problems of the methodology of the Political Science were highlighted. The development of the
Political Science and modern theoretical and methodological approaches of the research of political processes and
institutions in Ukraine were analysed.

Редакційна колегія:

Шипунов Г. В., доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та історії політичної науки,
Львівський національний університет імені Івана Франка (головний редактор); Андрущенко Т. В., доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичної психології та міжнародних відносин, Український державний університет імені Михайла Драгоманова; Бартошевський Я., доктор габілітований, професор, проректор з питань науки, розвитку та міжнародного співробітництва, Державна вища професійна школа (Республіка Польща); Батрименко О. В., доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка; Дорош Л. О., кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології та міжнародних відносин, Національний університет «Львівська політехніка»; Івасечко О. Я., кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології та міжнародних відносин, Національний університет «Львівська політехніка»; Карівець І. В., доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії, Національний університет «Львівська політехніка»; Мельник В. В., доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін, ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»; Неліпа Д. В., доктор політичних наук, професор, заступник декана філософського факультету, Київський національний університет імені Тараса Шевченка; Прокоп М. В., кандидат політичних наук, доцент, інститут міжнародних відносин та публічної політики, факультет права та суспільних наук, Університет Яна Кохановського в Кельцах (Кельце, Польща).

Адреса редколегії:	Editorial office address:
Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, кім. 204, 79000, Львів, Україна, тел.: (38) (032) 2394462	Ivan Franko National University of Lviv, Universytetska Str., 1, room 204, 79000, Lviv, Ukraine, tel.: (38) (032) 2394462

Редактор Д. КАРПИН
Редактор (англ. анотацій) С. БЕКАР
Технічний редактор С. ВОЗНЯК
Комп'ютерний макет С. БЕКАР
Коректор Д. КАРПИН

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.

Підписано до друку: 06.06.2024 р.
Формат 70x100/16
Ум. друк. арк. 17,88.
Тираж 100 прим. Зам. 0624/411

© Львівський національний університет імені Івана Франка, 2024

ЗМІСТ

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

<i>Наталія Анацька, Ірина Кравченко, Наталія Франко</i> СУЧАСНИЙ КОНТЕКСТ СПАДЩИНИ ОЛЕКСАНДРІЙСЬКОЇ БОГОСЛОВСЬКОЇ ШКОЛИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СТАНОВЛЕННЯ ФІЛОСОФІЇ І РЕЛІГІЙНОГО СВИТОГЛЯДУ.....	7
<i>Зоя Атаманюк</i> ФЛУКТУАЦІЇ СВОБОДИ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	17
<i>Кіра Білоусова</i> ПСЕВДОКОХАННЯ У БУТТІ ЛЮДСЬКОГО ІСНУВАННЯ.....	24
<i>Олексій Васильєв</i> ЖИТТЄТВОРЧИСТЬ У ЧАСИ ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ ВИПРОБУВАНЬ НА ТЛІ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ В УКРАЇНУ.....	31
<i>Ольга Гончарова</i> ФІЛОСОФІЯ ЛЮДИНОМІРНОСТІ ЯК ОСНОВА ТЕЛЕЕМПАТІЇ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ.....	38
<i>Алла Гоцалюк</i> ДОТРИМАННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ НОРМ ПРИ ФОРМУВАННІ ЕФЕКТИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА.....	50
<i>Віталій Деркач, Ростислав Мужик</i> НАРИС ІСТОРІЇ ПАРАФІЇ СВЯТИХ БЕЗСРІБНИКІВ І ЧУДОТВОРЦІВ КОСМИ І ДАМ'ЯНА В СЕЛІ ПЕТРИЛІВ.....	58
<i>Валентина Дротенко, Артем Глинянський</i> ЕТИЧНИЙ ВИМІР ОСОБИСТІСНОЇ ІНДИВІДУАЦІЇ У ПАРАДИГМІ МЕТАМОДЕРНІЗМУ.....	71
<i>Andrii Kyrychenko, Zoya Stezhko</i> THE PRINCIPLE OF CONTRADICTION IN SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL RESEARCH ON AI (METHODOLOGICAL ASPECT)	78
<i>Valentyna Kuryliak</i> DRESS REFORM IN THE CONTEXT OF CHRISTIAN MORALITY AND HEALTH CARE: AN ANALYSIS OF ELLEN WHITE'S VIEWS.....	86
<i>Vadim Lavrivsky</i> AXIOLOGICAL AND PRAXEOLOGICAL BASIS OF STUDYING THE PHENOMENON OF LAWYER ETHICS.....	96
<i>Олександр Мартиненко</i> РИТОРИЧНЕ ТЛУМАЧЕННЯ КОНВЕРГЕНТНИХ ФОРМ РАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ У ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ К.-О. АПЕЛЯ ТА Ю. ГАБЕРМАСА.....	105

Elchin Sardarov

SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE ROLE OF JOURNALISM
DURING THE PERIOD OF TRANSFORMATION AND MODERNIZATION
OF POLITICAL INSTITUTIONS USING THE EXAMPLE OF AZERBAIJAN.....114

Дарія Скальська, Богдан Гривнак

ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ РЕФЛЕКСІЇ
ГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ: ГЕРМЕНЕВТИКА.....123

Iryna Ushno

HUMANITY'S DREAM OF FLYING AS INSPIRATION
FOR AEROSPACE COMMUNITY.....130

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Микола Бушев

РЕФЛЕКСИВНЕ УПРАВЛІННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ: РОСІЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ.....139

Леся Дорош, Галина Данчук

БЕЗПЕКОВА СИТУАЦІЯ В АРКТИЧНОМУ РЕГІОНІ:
ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ146

Наталія Дукач

СПРОТИВ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО НАРОДУ
РОСІЙСЬКІЙ АНЕКСІЇ КРИМУ (ЛЮТИЙ – БЕРЕЗЕНЬ 2014 РОКУ).....154

Олена Іщенко, Інна Сайтарли

КВІТКОВИЙ СИМВОЛІЗМ В ПОЛІТИЦІ.....163

Оксана Пікулик, Ілона Балак

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА АВСТРІЇ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ
ПОЛІТИКИ ЗГУРТУВАННЯ ЄС.....173

Анастасія Сичова

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КОЛАБОРАЦІЇ У СЕКТОРІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ
БЕЗПЕКИ: МОДЕЛЮВАННЯ СПІЛЬНОГО ПРОСТОРУ.....180

Алла Сіленко

СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА ПРОТИ ПАНДЕМІЇ COVID-19:
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНА.....189

Єгор Хмельников

ПОЛІТИЧНІ ІНТЕРЕСИ В ЦИФРОВОМУ ІНСТИТУЦІЙНОМУ
СЕРЕДОВИЩІ: ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ.....199

Олексій Цаценко

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА АДВОКАЦІЯ:
ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ.....206

Леонід Чупрій, Олена Льовкіна, Арсеній Далекорей

ІДЕОЛОГІЯ «РАШИЗМУ» ЯК ОСНОВА ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ
ОПЕРАЦІЙ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ212

CONTENTS

PHILOSOPHY SCIENCE

<i>Nataliia Anatska, Iryna Kravchenko, Nataliia Franco</i> THE MODERN CONTEXT OF THE HERITAGE OF THE ALEXANDRIA THEOLOGICAL SCHOOL AND ITS INFLUENCE ON THE PHILOSOPHY AND RELIGIOUS WORLDVIEW FORMATION.....	7
<i>Zoia Atamaniuk</i> FLUCTUATIONS OF INDIVIDUAL FREEDOM IN MODERN SOCIETY.....	17
<i>Kira Belousova</i> PSEUDOLove IN THE ESSENCE OF HUMAN EXISTENCE.....	24
<i>Oleksii Vasyliev</i> LIFE CREATIVITY OF THE PERSON IN THE TIME OF EXISTENTIAL TRIALS AGAINST THE BACKGROUND OF THE FULL-SCALE INVASION OF THE RF IN UKRAINE.....	31
<i>Olha Honcharova</i> THE PHILOSOPHY OF HUMAN-DIMENSIONALITY AS THE BASIS OF TELE-EMPATHY IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION.....	38
<i>Alla Hotsalyuk</i> OBSERVANCE OF MORAL AND ETHICAL STANDARDS IN THE FORMATION OF AN EFFECTIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT.....	50
<i>Vitaliy Derkach, Rostyslav Muzhyk</i> ESSAY ON THE HISTORY OF THE PARISH "HOLY SILVERSMITHS AND MIRACLE WORKERS KOSMA I DAMIAN" IN PETRYLIV VILLAGE.....	58
<i>Valentyna Drotenko, Artem Hlynianskyi</i> ETHICAL DIMENSION OF PERSONAL INDIVIDUATION IN THE PARADIGM OF METAMODERNISM	71
<i>Andrii Kyrychenko, Zoya Stezhko</i> THE PRINCIPLE OF CONTRADICTION IN SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL RESEARCH ON AI (METHODOLOGICAL ASPECT)	78
<i>Valentyna Kuryliak</i> DRESS REFORM IN THE CONTEXT OF CHRISTIAN MORALITY AND HEALTH CARE: AN ANALYSIS OF ELLEN WHITE'S VIEWS.....	86
<i>Vadim Lavrivsky</i> AXIOLOGICAL AND PRAXEOLOGICAL BASIS OF STUDYING THE PHENOMENON OF LAWYER ETHICS.....	96
<i>Alexander Martynenko</i> RHETORICAL INTERPRETATION OF CONVERGENT FORMS OF RATIONALITY IN THE PHILOSOPHICAL DISCOURSE OF K. O. APEL AND J. HABERMAS.....	105

Elchin Sardarov
SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE ROLE OF JOURNALISM
DURING THE PERIOD OF TRANSFORMATION AND MODERNIZATION
OF POLITICAL INSTITUTIONS USING THE EXAMPLE OF AZERBAIJAN.....114

Dariia Skalska, Bohdan Hrynyak
PHILOSOPHICAL AND ANTHROPOLOGICAL REFLECTIONS
OF HUMANITARIAN KNOWLEDGE: HERMENEUTICS.....123

Iryna Ushno
HUMANITY'S DREAM OF FLYING AS INSPIRATION
FOR AEROSPACE COMMUNITY.....130

POLITICAL SCIENCE

Mykola Bushev
REFLECTIVE CONTROL AS A TOOL OF INFORMATION WARFARE:
THE RUSSIAN CONTEXT.....139

Lesia Dorosh, Halyna Danchuk
SECURITY SITUATION IN THE ARCTIC REGION:
THE IMPACT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....146

Nataliia Dukach
RESISTANCE OF THE CRIMEAN TATAR PEOPLE
TO THE RUSSIAN ANNEXATION OF CRIMEA (FEBRUARY – MARCH 2014).....154

Olena Ishchenko, Inna Sajtarly
FLOWER SYMBOLISM IN POLITICS.....163

Oksana Pikulyk, Ilona Balak
REGIONAL POLICY OF AUSTRIA IN THE CONTEXT
OF THE EU COHESION POLICY IMPLEMENTATION173

Anastasiia Sychova
TRANSNATIONAL COLLABORATION IN THE FOOD SECURITY SECTOR:
MODELLING THE JOINT SPACE.....180

Alla Silenko
THE WELFARE STATE AGAINST THE PANDEMIC COVID-19:
FOREIGN EXPERIENCE AND UKRAINE.....189

Yehor Khmelnykov
POLITICAL INTERESTS IN THE DIGITAL INSTITUTIONAL
ENVIRONMENT: APPROACHES TO STUDY.....199

Oleksii Tsatsenko
CIVIC AND POLITICAL ADVOCACY: APPROACHES
OF THE STUDY IN CONTEMPORARY SCIENTIFIC DISCOURSE.....206

Leonid Chupriy, Olena Lyovkina, Arseniy Dalekorey
THE IDEOLOGY OF «RUSCISM» AS THE BASIS
OF INFORMATION AND PSYCHOLOGICAL OPERATIONS
OF THE RUSSIA AGAINST UKRAINE.....212

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 101:2-1(27)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.53.1>

СУЧАСНИЙ КОНТЕКСТ СПАДЩИНИ ОЛЕКСАНДРІЙСЬКОЇ БОГОСЛОВСЬКОЇ ШКОЛИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СТАНОВЛЕННЯ ФІЛОСОФІЇ І РЕЛІГІЙНОГО СВИТОГЛЯДУ

Наталія Анацька, Ірина Кравченко, Наталія Франко

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
факультет соціології і права, кафедра філософії
проспект Берестейський, 37, 03056, м. Київ, Україна*

У статті досліджується спадщина філософів Олександрійської богословської школи, їх вплив на становлення релігійного світогляду, на генезис філософії Середніх віків. Фундаментальне питання, що виникає під час вивчення Олександрійської школи, являє собою поняття про відношення філософії та релігії. Оскільки в основі релігійного світогляду лежить віра в Бога, то відношення до ідеї Бога залишається важливим показником у систематизації філософів, філософських шкіл, систем і напрямків. Виявлено, що система поглядів представників Олександрійської школи значиться одним з найбільш величних явищ в історії світової філософії. Адже відбулась трансформація християнських ідей у філософські, що знайшли втілення у першому досвіді християнської філософії її представників. Зазначено, що вибір предмета своїх досліджень приводить олександрійських філософів-богословів до висновка, що істини мають багато ірраціонального, невимовного. З огляду на це, вони роблять заключення, що істини взагалі – це щось незбагненне людським розумом і невимовне людською мовою. Окремий акцент зроблено і на антропологічний дуалізм олександрійських філософів-богословів. Дуалізм з погляду на світ переноситься олександрійськими богословами і на антропологію, тобто на вчення про людину. Показано, що у методології дослідження елементів християнської релігії філософи олександрійці дотримуються синтетичного методу, тобто методу вивчення предмета в його цілісності, в єдності і взаємозв'язку усіх його компонентів. Разом з тим, багато уваги приділяють олександрійці моральній системі поглядів і проблемам реалізації в життя морально-християнського вчення. Зауважено, що одним з першочергових завдань мають значення питання про вивчення теорій Олександрійської школи, а саме виявлення концептуальних ідей, що проливають світло на наукову цінність для побудови на основі історико-філософського та філософсько-богословського аналізу об'єктивної та цілісної історико-філософської концепції щодо системи поглядів представників Олександрійської школи.

Зроблено висновок про теоретичне осмислення представниками Олександрійської школи місця віри і розуму в пізнанні. Показано, що не віра наближається до розуму і узгоджується з ним, а навпаки – розум наближається до віри і повинен лише виправдовувати її. Зауважено, що головне питання, яке виникає під час вивчення олександрійської школи – питання про відношення філософії і релігії. В результаті проведеного дослідження визначено історико-філософську систему поглядів Олександрійської школи та розвиток її ключових філософсько-богословських ідей.

Ключові слова: Середньовіччя, релігія, теоцентризм, Біблія, мораль, Олександрійська школа, богослов'я, християнський світогляд, філософія.

Вступ та постановка проблеми. Сучасні дослідження ряду питань епохи Середньовіччя показали, що згаданий період – період неподільного панування феодално-кріпосницького ладу. Середньовіччя – це також час домінування християнської релігії на

європейському материку, а відтак особливості нового способу філософування, що був характерним для середньовічної Європи. «Своєрідність цього способу філософування витікає з міцної, глибинної зв'язки між філософією і богоодкровенням... Його суттю є – тлумачення Священного Писання» [1, с. 56]. Ось ці особливості і фактори – феодалізм і християнство, своєрідність філософування – зумовили собою зміст, стан і соціальне місце філософії періоду Середньовіччя. Слід також зазначити, що між історичними періодами, епохами, етапами немає ні чіткої межі, ні чіткого поділу. Кожна епоха має своє коріння і бере початок ще в рамках попереднього часу, з одного боку, і ще якийсь час продовжує своє існування в рамках нової епохи, яка настала. «У перебігу історії немає демаркаційних ліній. Неможливо окреслити той Рубікон, на одному березі якого ще антична філософія, а на іншому – вже середньовічна» [1, с. 57].

Християнство скористалося продуктами вульгаризації античної філософії для зміцнення свого світогляду. Після завоювання панівного становища, а потім і статусу єдиної державної релігії, воно рішуче виступило проти язичницької релігії античної епохи. У цих умовах антична філософія була піддана загальному знеславленню, а її школи одна за одною закривалися. «Однак у галузі ідей, філософії та релігійної практики елліністична цивілізація створила простір для діалогу між грецькою та східними культурами; тому послідовники Ісуса Христа, як з юдеїв, так і з язичників, легко та природно брали все необхідне із скарбниці грецької думки...» [2].

Найбільшу терпимість християнство виявило до школи неоплатонізму і філософії неоплатоніків. У цій школі одержали добогословську освіту творці канонічного християнського віровчення: «Климент Олександрійський, Ориген, Кирило Єрусалимський, Василь Великий, Григорій Богослов, Афанасій Великий, Августин Блаженний і багато інших релігійних філософів» [3, с. 84]. Стараннями цих Батьків і Вчителів церкви філософське вчення неоплатоніків про Трійцю, про Логос-Сина Божого, про животворящого Духа Святого, про творення з нічого, про спокуту і багато інших питань було перенесено в рішення церковних соборів і канонізовано, як власне християнське віровчення. Оскільки раннє християнство формувалося стихійно, без тиску, то у його основі безконтрольно формувалися різні і суперечливі елементи, у тому числі і стосовно ставлення до античної філософії. В тексти новозавітних книг потрапили доброзичливі оцінки людської мудрості і позитивні оцінки філософії.

Як раніше було зазначено, що духовний світ широких верств населення в історичному минулому виростав на ґрунті світогляду релігійного. Звідси маємо, що на початку нашої ери Римська імперія і релігія її населення потрапили в глибоку кризу. Християнство того часу було одночасно і відображенням релігійної кризи, і виходом з неї. «Християнство було якісним стрибком уперед, стало принципово новим етапом в історії розвитку релігії. Замість віри в багатьох богів (політеїзм) воно запропонувало віру в єдиного Бога (монотеїзм); замість національних релігій – світову, космополітичну релігію. Будучи новою релігією, християнство могло встояти й утвердитися у своїй якості лише за умови, що воно буде рішуче і всебічно заперечувати (хоча б на початкових етапах свого існування) несумісні з ним якості греко-римського світу» [3, с. 79]. Християнство – це релігія, а відтак і релігійний світогляд. Відомо, що релігійний тип світогляду за своєю сутністю стоїть нижче світогляду філософського. Цілком природно, що з початку свого існування християнство заявило про своє недоброзичливе ставлення до філософії.

У свою чергу значна частина християнських богословських шкіл у III-IV столітті повністю заперечували значення і користь для християнських вірувань філософії, засуджували філософію і всіляко намагалися її уникати. «Серед таких шкіл слід виокремити

малоазійську (Кападокійську) і північно-африканську (Карфагенську) школи. Решта богословських шкіл намагалися використовувати греко-римську філософію як для підвищення ідеологічного зовнішнього авторитету християнства, так і для внутрішніх потреб: систематизації та чіткого формулювання основних положень християнського віровчення» [3, с. 84-85]. Втім, серед шкіл домінує і кардинальне місце для майбутнього християнського віровчення займали взаємно конкуруючі між собою Олександрійська і Антіохійська філософсько-богословські школи. Обидві ці школи намагалися узгодити християнську віру з розумом, а догмати християнської церкви вкласти у рамки філософії.

З огляду на вище згадані аргументи будемо розглядати місце Олександрійської школи в історії Середньовічної філософії: «Довгий час філософія Олександрійської школи, поряд з філософією патристики, сприймалася як несуттєва прибавка до богослов'я та біблійної екзегези. Однак такий підхід не дозволяв виявити унікальні особливості вчення Олександрійської школи та визначити її місце в історії філософської та богословської думки» [4, с. 14] тож можна зауважити, що ці питання необхідно досліджувати.

Мета статті. Метою роботи є філософський аналіз сучасного контексту осмислення сутності релігійного світогляду філософів Олександрійської богословської школи, зокрема їх відношення до філософії та використання цих ідей у християнстві, тому що саме християнські засади послужили початком формування середньовічної філософії. Згадані ідеї зумовили прагнення олександрійських екзегетів до мудрості, яку вони називали гнозисом, тобто знанням у вищому та граничному смислі.

Аналіз публікацій. Сучасне суспільство все більше уваги приділяє філософському осмисленню нових поглядів на трактування сутності релігійного світогляду філософів середньовіччя, Олександрійської богословської школи тощо. Відтак виникла потреба у глибокому вивченні та аналізі Олександрійської філософії, культури, моралі про що свідчить поява видатних праць зарубіжних філософів, істориків, науковців: Р. Барта, Р. Берхмана, М. Блока, Г. О. Вольфсона, І. К. Л.Гізелера, Ж. Ле Гоффа, Д. Маккаллока, Ж. Маттера, Й. Хейзінга, Л. Уайта та інших філософів.

Узагальнюючи праці з історії філософії щодо вивчення питань епохи Середньовіччя, Олександрійської богословської школи, теоретично опрацьовували згадані проблеми, реалізували у своїх дослідженнях українські філософи: Є. Дулуман, В. Іванишин, А. Колодний, В. Кондзьолка, В. Лубський, О. Новицький, О. Саган, Н. Хамітов, К. Скворцов, Л. Філіпович та інші філософи. У результаті вивчення теоретичного матеріалу було розглянуто філософію, богослов'я, біблейську герменевтику, екзегетику, роль цінностей етики Олександрійської богословської школи. Основне запитання, яке постає це – роль основних християнських цінностей у формуванні особистості, а тому ці питання необхідно досліджувати.

Виклад основного матеріалу. Коли первинне християнство, пройшовши багатолітній розвиток, нарешті, відчуло себе відносно самостійним від юдаїзму і відмінним від язичництва, відчуло крайню необхідність усвідомити себе і привести в систему свій релігійний світогляд. Спочатку це було справою різного роду проповідників християнства: апостолів, пророків, пресвітерів, дияконів, єпископів і їм подібних служителів Бога християнського. Незабаром виникла необхідність спеціально готувати прозелітів до хрещення і прийняття в громаду нових християн, яких спочатку зараховували до числа наближених. Їх у той час називали оголошеними, оскільки їм лише коротко «оголошували» християнське віровчення. По мірі поширення християнства виникла необхідність кваліфікованого викладу його сутності. Вже до кінця другого століття з'являються «катехізичні школи або, по-іншому, школи «катехуменів» (від грецького слова «kat'echizo – оголошую, викладаю

усно), в яких вчення християнства містилося у вигляді відповідей на питання» [3, с. 84]. Катехізичні школи існували в містах і великих населених пунктах, які послужили основою з'явившихся з самого початку III сторіччя християнських богословських шкіл, представники яких взялися за приведення в систему і за аргументований виклад сутності християнського віровчення. «Античність прожила свій час. Виникла необхідність появи принципово нової світоглядної течії, що могла б дати людині розуміння нового світу і відкрити для неї нову еру. Такою течією стало християнство» [1, с. 53].

Потрібно відмітити, що протягом III – VI століть у межах християнства діяли великі і десятки дрібних богословських шкіл, які пропагували різні варіанти християнства і ворогували між собою. Однак в процесі взаємної боротьби сприяли поступовому виробленню догматів та уніфікації християнського світогляду.

Виходячи з цих положень, необхідно звернути увагу на виникнення і філософські засади Олександрійської богословської школи – одною із найперших шкіл теологічного характеру, яка діяла у Візантійській імперії. Початок її формування покладено на 180 р. до н.е., та пов'язано з ім'ям засновника катехита Пантена. Вона вважається одною з ранніх навчальних закладів християнського спрямування. У своїх теоріях її адепти ґрунтувались на досягненнях античних філософів, зокрема філософа Платона і були представниками платонівського ідеалізму. У співзвучності з вченням Платона про ідеї вони стверджували, що у житті земному не має нічого насправді існуючого, тому що все у житті досить умовно. «...вчення Платона дало ім'я тієї філософії, яка пануватиме в греко-римській ойкумені надалі. Воно виявилось основою для збирання грецької думки, настільки різної у своїх стоїчних, кінічних, скептичних та перипатетичних репрезентацій. Платонізм не тільки відповідав релігійним умовидам епохи, але й виявився найбільш гнучким, сприйнятливим до особливостей інших філософських доктрин» [3, с. 85]. З огляду на те, Олександрійці у своїх філософсько-богословських працях основну увагу звертали на інтелегібельність та потойбічні сфери буття. Вони вважали за краще міркувати не про реальні, земні речі, а про предмети абстрактні, надчуттєві. В середині їх християнських роздумів стояли істини телеологічного буття і донесення до віруючих вищих християнських постулатів.

Найбільш знані представники Олександрійської богословської школи – це Тит Флавій Климент (Климент Олександрійський, 150 – 215 р.р.), Ориген (185 – 253 р.р.), Афанасій Великий (293 – 373 р.р.), Кирило Єрусалимський (315 – 387 р.р.) та інші філософи-богослови. До того ж, починаючи від її засновників Олександрійська богословська школа ствердилася на тому філософсько-богословському напрямку, який у церковному і науково-філософському світі отримав містико-спекулятивну характеристику. Кожен представник цієї школи залежно від свого світогляду, у відповідності від соціально-історичних умов і потреб часу не повторював, а розвивав ідеї своїх попередників, хоча містико-спекулятивний характер їх філософствування і богословствування залишався колишній. «Олександрійські богослови, вслід за Оригеном, прагнули підкреслити різницю у Трійці трьох Осіб – тому додатковий поділ особистості Христа здавався їм зайвими. Діодор і Феодор, знайомі з антиохійським буквальною та історичним прочитанням євангельських життєписів Ісуса, готові були наголошувати на реальній людяності Христа; крім того, вони прагнули підкреслити єдність Божества в Трійці і тому були набагато більш готові говорити про дві природи Христа, істинно людській і божественній...» [2].

Один із перших представників богословської школи – Климент Олександрійський у своїх працях акцентував увагу на важливості поєднання філософії та християнських теорій. На його думку, філософія і християнство доповнюють один одного, даючи можливість більш глибокого розуміння всесвіту та законів буття. «Важливість філософського

світогляду Климента полягає в його спробі філософськи обґрунтувати християнство і виробити християнський гносис, доказати, що філософія є один із істинних шляхів до Христа... всяке вчення, в якому проповідується благочестя і мораль є філософією. Бути філософом – значить вести аскетичний образ життя. І філософи були для елінів тим, чим були пророки для юдеїв. Звідси вважається Євангеліє єдиною істинною філософією і християни – філософами, Старий Завіт – філософією юдеїв. Християнські аскети і мученики теж філософи, а добродійство – істинне любомудря» [5]. Попри всю проблематичність таких теорій Климент Олександрійський стверджував, що віра і знання – це рушійна сила тогочасної освіти. Хоча у своєму вченні відводив вірі першорядне місце, тому що вона не тільки необхідна для досягнення вищого знання, а віра лежить в основі будь-якого знання. «Слово «гностицизм», гносис (γνῶσις, gnosis – ведення, досконале пізнання), що виникло, щоб служити збірною назвою для різноманітних сектантських навчань, що з'явилися навколо і близько християнства в перші століття його напруженого існування, походить від грецького слова гносис, що означає «знання». Акцент на знанні як способі набуття порятунку або навіть формі порятунку як такої та вимога до володіння цим знанням...» [6]. Він писав, що аксіоми у філософії та математики розумом недоказові. А їх, тобто аксіоми, можливо і слід сприймати тільки вірою для того, щоб потім розуміти всю філософію і всю математику.

Прибічником учення Климента Олександрійського був його учень Ориген. Він продовжував розвивати екзегетику, тобто вивчення Святого Письма, звертаючись до філософського трактування біблійських текстів. «Ориген прославився у двох областях – як біблієст і філософський богослов: цікаво, що в цих областях він виявляв різні таланти. Як біблієст йому не було суперників серед християн. Він встановив стандарти та напрями роботи для вирішення грандіозного завдання, яке в той час займало Церкву: пошуки в Танаху вказівок на божественний план спасіння та роль у ньому Ісуса Христа – іншими словами, створення тієї Біблії, якою ми її знаємо. Його біблійні коментарі заклали основу для подальшого християнського розуміння священних текстів» [2]. Ориген, виходив з того, що людина замкнена за своєю природою і має обмежений розум, визнавав також віру необхідною сутністю знання. Він стверджував, що вищі істини не можливо зробити доступними одним розумом для людського поняття.

Як було вже сказано раніше, представники Олександрійської богословської школи визнавали необхідність філософії для християнського світогляду. Філософія в їх діяльності займала важливе місце, завдяки чому олександрійські християни ще з часів катехита Пантена у християнському світі придбали славу церкви філософської, але інтереси до вивчення питань віри і знань залишились першорядними. Ототожнюючи християнське богослов'я з філософією, Климент Олександрійський визначав філософію у такий спосіб: «Справжня філософія є знанням як справ божественних, так і справ людських. Філософія – це наука, яка формує поняття про ставлення людини до Бога і до світу, вказуючи нам способи осягнення мудрості і благочестя» [3, с. 96].

Ідеї християнського вчення лягли в основу онтологічних знань середньовіччя. Осягнувши їх, можна було зрозуміти виникнення і сутність людини, світу, природи, Бога. «Увес Всесвіт вийшов з одного Божого Слова. Отже, «Ти сказав, і вони сталися», і це Ти створив їх Словом Твоїм» [4, с. 216]. Тож визначною рисою середніх віків був теоцентризм, тобто проблема людини, природи виходять з контексту ідеї Бога. Теоретичні надбання онтологічних знань блокувалися християнською церквою, а наукові обґрунтування взагалі сприймалися як помилкові. Відтак, розвиток природознавства взагалі було призупинено.

Знання про природу в Середньовіччі мали декілька підходів. Християнські догмати розглядали природу як Боже творіння, не вічне, мінливе на противагу вічному – Богу.

Звідси постає орієнтація на панування людини, яка має безсмертну душу, над смертною природою. Такий погляд знання на природу полягав у тому, що природа не є чимось самостійним, не має своїх законів, а навпаки, природа створена для людини, для її блага. Аскетизм періоду Середньовіччя не визнавав цінність земного життя і не залишав місця в душі людини поваги до природи і стремління зберегти оточуючий світ у всьому його багатоманітті. Така позиція в знаннях у відношенні до життя, до природи як блага для людини була одним з елементів середньовічного світогляду. Ця позиція знайшла також підтвердження і в Л. Уайта, котрий вивчав історію релігії й писав: «...християнство не тільки установило дуалізм людини і природи, але і настояло на тому, що воля Бога така, щоб людина експлуатувала природу для своїх цілей». Інша позиція відносно природи знайшла своє відображення, де Християнська церква пропагувала бережливе ставлення до довкілля. Тож не випадково саме монастирі були центрами, де таке ставлення пропагувалося. Під керівництвом монахів, в монастирях раціонально використовувалися природні багатства, ліси, болота перетворювалися в родючі ниви і сади. Такий дуалізм у відношенні до природи, коли, з одного боку, її прославляли як творіння Бога, а з іншого – людина як вище творіння Бога може користуватися природою на свій розсуд, мав негативні наслідки, оскільки ставлення людини до природи ставало більш прагматичним [7]. Отже, стає ясно, що «...внаслідок індивідуалізації відбулась експлуатація природи та навколишнього світу, оскільки послабили етичні, зокрема й християнські позиції відповідальності. Відтак постають запитання: коли ж почалося зловживання природою та її еволюцією і як це зловживання стало виявляти себе в наші часи? Хіба не в Першій книзі Мойсея, тобто Книзі Буття, панування людини над природою обґрунтовується розом з її богоподібністю...Однак перевагу людини над природою, що свідомо або несвідомо виводять з цього вважається несправедливою. Зухвала позиція (Hybris) деяких «віруючих» полягає саме в тому, щоб думати, ніби вони опановують єдино можливу і єдино істинну етику» [8, с. 119-120]. З цього стає зрозуміло, що послабили питання етичні, питання моральної відповідальності у повсякденному житті епохи Середньовіччя.

Багато уваги приділяли олександрійці проблемам реалізації в життя морального християнського вчення. З цієї позиції випливає моральне вчення і вчення про спасіння. У той же час потрібен не відхід від світу, а практична боротьба зі злом за торжество у світі християнських ідеалів, що було основним змістом їх морального вчення. Саме олександрійці дали суспільству філософів, активних діячів, моралістів. «Писання Климента показують, що у знаннях він бачив не лише корисний для християнина інтелектуальний інструмент, а і шлях до вищої форми християнського морально-духовного життя. Подібно до обожнюваного ним Платона, він вважав, що лише знання збільшують нашу моральну цінність» [2]. Будучи носіями і виразниками релігійного християнського світогляду, представники богословських шкіл, звичайно, вище тимчасового земного життя ставили райське, небесне, вічне життя людини. Олександрійці вважали, що Ісус Христос, як боголюдина, своєю смертю на хресті спокутував минулі й майбутні гріхи кожної людини, яка глибоко повірила в нього, правильно сповідувала догмати християнства, то для порятунку своєї душі залишається тільки вірити всьому написаному в Біблії. «У центрі християнства стояло моральне вдосконалення, тому не дивно, що дуже багато уваги приділялось повсякденному життю християнина...багато філософів, які працювали в галузі так званого морального богослов'я» [2]. Більшість аскетів вірили, що їх дії по самообмеженню та очищенню тіла допомагали очистити душу та здобути моральну досконалість.

Визначальною рисою олександрійців був також і богословський дуалізм. Якщо з філософської точки зору оцінювати погляди олександрійських богословів на всю

дійсність, то їх слід називати дуалістичними, оскільки вони бачили в ній світ матеріальний і світ духовний. Для них духовний світ – це світ надприродного, світ Бога, який є світом істинного існування і досконалості. Матерія представляє повну протилежність духу, а звідси і духовному світу. «Поняття про поділ духу та матерії позначилося і в Етиці олександрійських філософів. Так як чуттєвість, зі свого зв'язку з матерією, визнана негативним явищем щодо духу, так як дух і матерія залишилися непримиренними, то і моральність обмежилася тільки придушенням чуттєвості: дух хоче тільки заперечити чуттєвість;... він хоче задовольнити це прагнення лише пригніченням природи, а не утворенням нового морального світу і щоб перемогти чуттєвість звертається до відомого засобу – до аскетизму» [9, с. 293]. Втім досить важливою рисою епохи Середньовіччя був і аскетизм філософів-богословів, як метод морального вдосконалення з самообмеженням життєвих благ, який сприймався олександрійцями, як дієвий метод самовиховання і підготовки до справи практичного утвердження в мирському житті християнських моральних ідеалів. Більшість аскетів вірили, що їх дії по самообмеженню та очищенню тіла допомагали очистити душу та здобути моральну досконалість. «Христос повчає, що моральною є не та людина, яка не коїть якое зло, а та, в якій навіть думка не з'являється про злодіяння, для якої моральні норми є своєрідним інстинктом духу» [10, с. 375].

Звичайно ж, одним з найглибших духовних явищ було тлумачення священного писання в Олександрійській школі. Переважаюче місце займало алегоричне тлумачення священного тексту Біблії. Такий підхід до слова божого було обумовлено, крім усього іншого, і тим, що олександрійці намагалися узгодити те, що не узгоджується, тобто античну філософію з біблійним вченням. Так, ще Климент Олександрійський вважав, що Святе Письмо Старого і Нового завітів вміщує у собі все те, чому вчить грецька філософія, потрібно лише вміти зрозуміти зміст священного писання. А досягти такого було ніяк неможливо, якщо брати текст Біблії буквально. Олександрійці думали, що під текстом Біблії ховається більш глибокий зміст і намагалися дістатися до нього за допомогою алегорії, іносказання, символіки тощо.

Загальновідомо, що на формування релігійного світогляду християнства ще на його ранніх етапах поряд з іудейською Біблією (Танахом, Старим заповітом) великий вплив справила вульгарна філософія греко-римського світу: неоплатонізм, пізній стоїцизм, гностицизм, неопіфагореїзм. По мірі перетворення у світову релігію, християнство змушене було більш-менш чітко сформулювати основні положення свого віровчення. А цього воно, як релігія вищого ґатунку, ніяк не могло б здійснити без філософії, без використання філософських категорій, логіки Аристотеля, стоїцизму. У цій області особлива заслуга належить тим діячам церкви, які ще з кінця II століття почали філософську обробку християнського світогляду. Вирішальний внесок у формування та розвиток християнського світогляду внесли діячі Олександрійської християнської богословської школи.

Висновок. Християнство не могло обійтися без філософії, тому що не змогло б сформуватися як релігія найвищого рівня, як релігія космополітична, як релігія монотеїстична. Олександрійські християнські богослови в основу своїх філософських роздумів поклали еклектичну філософію, тобто синтез досягнення грецької і римської філософії на основі платонівського ідеалізму. «У такий спосіб християнство та вченість, філософія та богослов'я були між собою зближені. Філософія увійшла в богослов'я, спричиняючи розвиток цього вчення, але в той же час і сама запозичувала від нього життя та світло. І це зближення послужило ознакою і приготуванням того зв'язку, який згодом утвердився між філософією і богослов'ям, і без якого тепер не можна очікувати міцних результатів ні для тієї, ні для іншої науки» [11].

Християнство скористалося плодами вульгаризації античної філософії для зміцнення свого світогляду. Найбільшу терпимість воно виявило до філософії школи неоплатоніків. Стараннями цих Батьків і Вчителів церкви вчення філософів неоплатоніків про Трійцю, про Логос-Сина Божого, про Животворящого Духа Святого, про творення з нічого, про спокуту було перенесено в рішення церковних соборів і канонізоване, як власне християнське віровчення. «Климент і Ориген стояли у витоків ідейної течії християнської містики. Незважаючи на тісну духовну спорідненість їх, розуміння ідейних основ християнської містики у них неоднакове. Якщо Климент схильний був у справі обоження людини відводити перше місце гносису, то Ориген починав висувати інший початок внутрішнього життя, – християнську любов; якщо Климент кінцеву мету обоження бачив у злитті людського духу з Богом, як безякісною Монадою, то Ориген запроваджував посередництво Христа-Логоса і саме обоження розумів, як уяву Христа в душі людини. Отже, якщо Климент був батьком спекулятивної течії християнської містики, то Ориген, може бути названий родоначальником того руху, який можна позначити, як морально-практичний» [12].

Погляд на людину і її природу впливав і на вчення олександрійських богословів про практичне втілення в життя людини ідеалів християнства, тобто на їх моральне вчення. Олександрійці більш цінним у людині вважали моральну діяльність, а не тілесну, яка занурена в земний світ. «Моральні погляди та поведінка; свята, обряди та звичаї народу; їх уявлення про навколишній світ та оцінки його з точки зору Істини, Добра, Краси та Справедливості; характер і зміст матеріального і духовного виробництва, – все або обгрунтовувалося текстами священного писання або впливало з його прямих вказівок. Без знання священного писання того чи іншого народу ми не можемо ні зрозуміти, ні сприйняти, ні включитися у творчий характер його культури» [13, с. 167]. Вся життєдіяльність людини, за їх вченням, повинна бути спрямована на звільнення і спасіння душі та тіла, на добрі вчинки. «Бог створив людину з правом на вільний вибір добра і зла» [4, с. 302]. У житті людина має якомога більше проявляти божественного аніж людського, духовного аніж матеріального і проповідувати ідеали християнської моралі.

«Олександрійська богословська школа залишила нам, будучи набагато успішнішою, ніж інші школи, численні і найцінніші пам'ятки: але ці маловідомі пам'ятки загалом погано оцінювалися наймайстернішими істориками... Історія філософії та історія людського духу могли б тільки виграти від наукового і більш ретельного перегляду процесу, який, як говорили багато хто, був засуджений, але не був достатньо вивчений» [14, с. 14], а тому питання про досягнення мислителів Середньовіччя можуть бути в перспективі подальших філософських розвідок.

Олександрійська школа, незважаючи на всі мінливості долі її величних мислителів та ідей, назавжди залишиться світочем, що променить і височить над горизонтом античної та середньовічної філософсько-богословської думки.

Список використаної літератури

1. Історія філософії. Проблема людини та її меж : [навчальний посібник] / [Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С.] – К. : КНТ, Центр навчальної літератури, 2006. – 296 с.
2. Християнство. Три тисячі років. Діармайд Маккалох. Переклад з англійської Діармайд Маккалох Сент-Крос Коледж, Оксфорд 2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.maxima-library.com/mob/b/536516?format=read> (станом на 08.03.2024).
3. Дулуман Є. К. Філософія: курс лекцій/ Є. К. Дулуман, Н. В. Анацька. – К.: НТУУ «КПІ», 2013. – 236 с.

4. Святий Августин. Сповідь / Августин Святий. Перек. З латин. Ю. Мушака; Післям. С. Здіорука. – К.: Основи, 1999. – 319с.
5. Апологет: православний апологетичний сайт. Климент Олександрійський. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://apologet.kiev.ua/-1395859381/19-sviatoottsivskepředannia/patologiya/261-5--.html> (станом на 08.03.2024).
6. Йонас Г. Гностицизм / Г. Йонас. 1998. – 384 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://psylib.org.ua/books/jonas01/index.htm> (станом на 08.03.2024).
7. Анацька Н. В. Екологічна освіта: знання і життєво-ціннісні орієнтації сучасної людини: дис. на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук : спец. 09.00.10 – філософія освіти. К., 2016. 220 с.
8. Етика майбутнього : [збірник статей] / за ред. Т. Майєра і С. Міллер [пер. з нім.]. – К. : Основні цінності, 2003. – 262 с. – (Серія «Сучасна думка»).
9. Новицький О.М. Поступовий розвиток давніх філософських вчень у зв'язку з розвитком язичницьких вірувань / Тв. Ор. Новицького. Ч. 1-4. – Київ : Унів. тип., 1860-1861. / Ч. 4: Релігія і філософія Олександрійського періоду. – 1861. – VIII, XX, 384 с.
10. Колодний А. М. Християнство тільки починається / Університетські наукові записки, 2008, №2 (26), с. 372-377.
11. Філософія батьків і вчителів церкви: Період апологетів / Тв. проф. Київ. акад. К. Скворцова. – Київ : Тип. Київського губ. упр., 1868. – [2], XVI, 365 с.
12. Мінін П. Головні напрямки давньоцерковної містики // П. Мінін. В кн. Містичне богослов'я. Київ, 1991. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://psylib.org.ua/books/lossv01/txt13.htm> (станом на 08.03.2024).
13. Дулуман Євграф. Бог, Релігія, Священники, Віруючі і Атеїсти / Євграф Дулуман. – К.: Фенікс, 2012. – 480с.
14. Barthelemy-Saint-Hilaire J. Histoire de l'École d'Alexandrie: Rapport à l'Académie des sciences morales et politiques, précédé d'un essai sur la méthode des alexandrins et le mysticisme, et suivi d'une traduction de morceaux de Plotin. Paris, 1845. 432 p.

THE MODERN CONTEXT OF THE HERITAGE OF THE ALEXANDRIA THEOLOGICAL SCHOOL AND ITS INFLUENCE ON THE PHILOSOPHY AND RELIGIOUS WORLDVIEW FORMATION

Nataliia Anatska, Iryna Kravchenko, Nataliia Franco

National Technical University of Ukraine

«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»,

Faculty of Sociology and Law, Department of Philosophy,

Prosp. Beresteysky, 37, 03056, Kyiv, Ukraine

In the present article, researcher explores the philosophers heritage of the Alexandria Theological School, their influence on the formation of a religious worldview, on the genesis of philosophy of the Middle Ages. The fundamental question that arises during the study of the Alexandria school is the concept of the relationship between philosophy and religion. Since the religious worldview is based on faith in God, the attitude to the idea of God remains an important indicator in the systematization of philosophers, philosophical schools, systems and directions. It is revealed that the system of views of representatives of the Alexandrian school is considered one of the most majestic phenomena in the history of world philosophy. After all, there was a transformation of philosophical ideas into Christian ones, which were embodied in the first experience of the Christian philosophy of its representatives. The article stated, that the choice of the subject of their research leads the Alexandrian philosophers-theologians to the conclusion that truths have many irrationsals, indescribable. In view of this, they conclude that truths in general are

something incomprehensible to human reason and indescribable in human language. A separate emphasis is placed on the anthropological dualism of Alexandrian philosophers-theologians. Dualism from the point of view of the world is transferred by Alexandrian theologians to anthropology, that is, to the doctrine of man. It is shown that in the methodology of studying the elements of the Christian religion, the philosophers of the Alexandrians adhere to the synthetic method, that is, the method of studying an object in its integrity, in the unity and interconnection of all its components. At the same time, much attention is paid to the Alexandrian moral system of views and the problems of implementing the moral and Christian doctrine in life. It is noted that one of the priority tasks is the question of studying the theories of the Alexandrian school, namely the identification of conceptual ideas that shed light on the scientific value for constructing, on the basis of historical, philosophical, philosophical and theological analysis, an objective and holistic historical and philosophical concept of the system of views of representatives of the Alexandrian school.

The conclusion is made about the theoretical understanding by the representatives of the Alexandria school of the place of faith and reason in knowledge. It is shown that it is not faith that approaches the mind and agrees with it, but on the contrary – the mind approaches faith and should only justify it. It is noted that the main question that arises during the study of the Alexandrian era is the question of the relationship of philosophy and religion. As a result of the study, the historical and philosophical concept of the formation of the Alexandria school and the development of its key philosophical and theological ideas were also determined.

Key words: Middle Ages, religion, theocentrism, Bible, morality, Alexandrian school, theology, Christian worldview, philosophy

УДК 123:316.3

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.53.2>

ФЛУКТУАЦІЇ СВОБОДИ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Зоя Атаманюк

*Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського», кафедра філософії,
соціології та менеджменту соціокультурної діяльності
бул. Старопортофранківська, 26, 65020, м. Одеса, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-7299-409X>*

В статті розглянуто свободу як здатність здійснювати правильний вибір та діяти за власною волею, що насамперед залежить від змісту внутрішнього духовного світу людини. Свобода для особистості – це, насамперед, можливість здійснювати вибір, нести за нього відповідальність. Мета статті – дослідження флуктуацій свободи особистості в сучасному суспільстві. Наше дослідження стосується насамперед соціально-філософського поля екстраполяції. Ми зібрали визначення флуктуації у різних науках. Передумовою для використання теорії соціальної самоорганізації для нас стала думка про те, що соціальні, культурні і психологічні явища тісно пов'язаними один з одним через орієнтацію на процеси соціальної самоорганізації, які виникають через нелінійність соціального простору і в яких мотивація людської поведінки часто має витoki за межами його свідомого контролю. В історії соціально-філософської думки осмислення спрямованості соціальних процесів представлено двома діаметрально протилежними точками зору – прогресистською (еволюційною) і антипрогресистською (антиеволюційною) установками. Концентруючи увагу на еволюції складноорганізованих систем, розкриваючи механізми виникнення нового, синергетика пропонує науковому співтовариству розуміння розвитку, яке здійснюється як «порядок з хаосу». Соціальна система при соціокультурних трансформаціях є нестабільною. Ми уявляємо флуктуацію як коливання соціокультурного середовища, викликане зовнішніми та внутрішніми, латентними її факторами і тому непередбачуване і непрогнозоване за своєю суттю. Флуктуації свободи особистості в сучасному суспільстві стають постійними, бо суспільство швидко, часто безсистемно, трансформується, змінюючи все навколо себе. Діалектика набуття свободи особистістю та розвитку соціальної системи, знаходить своє відображення не тільки у позитивних, але й в негативних стереотипах необхідностей, у єдності змінного та стійкого, динамічного та стабільного. Боротися з проявами негативних стереотипів – це максимально повно виявляти суспільний демократизм, що дозволить отримати найкращий результат для вільного удосконалення особистості.

Ключові слова: свобода, свобода особистості, суспільство, флуктуації, соціокультурні флуктуації, соціальна самоорганізація, синергетика.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство ставить перед собою завдання формування такої особистості, яка здатна організувати стихійність буття в свідомо детермінуючий процес, здатна бути творцем буття навколо себе і надавати йому сенсу, вдосконалюватися і внутрішньо рости. Отже, від стереотипів необхідностей до життєвого сенсу, до свободи – шлях нелегкий, але однозначно необхідний.

Передумовою для використання теорії соціальної самоорганізації для нас стала думка про те, що соціальні, культурні і психологічні явища тісно пов'язаними один з одним через замкнутість на процеси соціальної самоорганізації, які виникають через нелінійність соціального простору і в яких «мотивація людської поведінки часто має витoki за межами його свідомого контролю». Тобто існує принципова відмінність між соціальною організацією і соціальною самоорганізацією, яка проявляється в тому, що в цих процесах задіюються різні психологічні підстави.

Аналіз наукових джерел і публікацій. В історії соціально-філософської думки осмислення спрямованості соціальних процесів представлено двома діаметрально протилежними точками зору – прогресистською (еволюційною) і антипрогресистською (антиеволюційна) установками. Кожна дає обґрунтування відповідної позиції, виявляє критерії прогресу або призводить неспростовні аргументи на користь безперервної деградації суспільства. Осмислення соціальних процесів через дихотомію «прогрес – регрес» зберігалося фактично до другої половини ХХ століття, коли стала очевидною обмеженість і наукова неспроможність такого протиставлення. Своєрідну альтернативу цим двом настановам становить так звані циклічні моделі розвитку (О. Шпенглер, А. Тойнбі, К. Ясперс, П. Сорокін). Однак зростання їх наукової популярності сприяло заперечення історії як єдиного процесу розвитку людства і визнання тільки численних соціокультурних «вогнищ», які постійно змінюють регіон локалізації. Сучасна соціально-філософська думка поступово звільняється від категоричного твердження або заперечення прогресу. На зміну понять «прогрес – регрес» приходять більш «оціночно нейтральні» поняття, такі як «зміна», «еволюція». Поява в 80-90-х роках ХХ століття робіт Е. Тоффлера, Р. Нерола, Ф. Фукуями, Е. Янча та ін. Це тільки змінило лексику соціального пізнання, але активувало пошук нових моделей соціального розвитку. Сучасний образ соціальної реальності – хаотизованої, багатовимірної – максимально наближається до образу нестабільного, самоорганізованого світу, який складається в синергетиці (теорії самоорганізації). Концентруючи увагу на еволюції складноорганізованих систем, розкриваючи механізми виникнення нового, синергетика пропонує науковому співтовариству розуміння розвитку, яке здійснюється як «порядок з хаосу». На думку української дослідниці І. Доннікової, дослідження різноманіття соціокультурного розвитку має супроводжуватися додержанням ентропійних соціальних процесів [1].

Мета статті – дослідження флуктуацій свободи особистості в сучасному суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Ми зібрали визначення флуктуації у різних науках. Зокрема, І. Пригожин вважав флуктуацію випадковим відхиленням параметрів стану системи від її середніх величин [2]. На його думку, флуктуації це такі коливання, які можуть мати значний вплив на трансформацію системи і навіть можуть зумовити її еволюцію. Для вимірювання флуктуацій зазвичай враховують або відхилення від середніх значень по миттєвим станів на даному часовому інтервалі, або відхилення від найбільш ймовірних значень, які можуть прийматися цими параметрами. У будь-якій відкритій системі, в якій відбувається матеріально-інформаційно-енергетичний обмін, реєстрація миттєвих станів системи показала наявність відхилень від середніх значень макроскопічних змінних станів. Такі відхилення виникають в системі спонтанно, незалежно від зовнішнього середовища. Представники синергетики вважають, що флуктуації – це коливання можуть виникати як у зовнішньому середовищі, так і в самій системі [1]. У квантовій механіці флуктуації вважають випадкові відхилення від середнього значення фізичних величин, що характеризують систему з великого числа частинок; викликаються тепловим рухом частинок або квантово-механічними ефектами [4]. Представники системного аналізу флуктуаціями вважають циклічні зміни в екосистемах під впливом циклічних процесів – часу доби, сезонів року, фаз місяця тощо [6]. У теорії циклічності флуктуації – випадкове відхилення миттєвих значень величин від їх середніх значень, показник хаотичності процесів на мікрорівні системи [8]. У теорії систем флуктуації – мікроскопічні зміни в системі, які не призводять до макроскопічних змін в станах, близьких до нерівноваги, проте впливають на еволюцію системи в разі виходу її на «біфуркаційних рівень» [11].

Як відзначено українським дослідником Є. Р. Борінштейном, «соціокультурна трансформація України в перехідний період є складним процесом, в якому суперечливо сходяться і переплітаються протилежні за своїм змістом і направленістю тенденції і напрями як спадкоємного, так і опозиційного характеру, притаманні періоду медіації, при якому біфуркація надто розтягнулася в часі, породжуючи нові системні латентні зв'язки» [2, с. 189]. Автор підкреслив нестабільність соціальної системи при соціокультурних трансформаціях. Ми звернулися до терміну «флуктуація», для того, щоб дослідити як незмінна цінність сучасного суспільства – свобода – впливає на суспільні трансформації. Це дозволить поглянути на проблему під ще одним кутом зору.

Українська дослідниця Крюкова О.І. зазначає, що нециклічні зміни систем можуть бути як зворотними, так і незворотними. До незворотних змін можна віднести їх антропогенну трансформацію. Але і подібні трансформації часто бувають зворотними. Зокрема, з припиненням дії фактору, що викликав трансформацію тієї чи іншої екосистеми, її стан часто повертається до вихідного стану [7, с. 53–57]. Флуктуації, згідно з моделями синергетики, виконують три основні функції. По-перше, вони можуть виступати як нейтральний фон, незначні відхилення параметрів системи від її середніх значень, або ж як врівноважене мерехтіння всієї маси зовнішніх перешкод і внутрішніх шумів системи, що не вносять в систему помітних відхилень. Таким чином, навіть великі флуктуації, які не перевищують деякого порогового значення, «гасяться» всією рештою маси «спокійних» складової системи. В умовах соціокультурних трансформацій підвищення критичності зовнішньополітичного впливу (війна з росією) переважна більшість національних політичних, економічних, соціальних інститутів можуть нормально функціонувати. Але в разі, коли система з хаотичним станом отримує з середовища досить велику кількість свіжої енергії, народжуються великомасштабні флуктуації макроскопічного рівня, які мають можливість змінити саму систему (незадоволеність боротьбою з коронавірусом, ціновою політикою, несправедливими судовими рішеннями, резонансні політичні переслідування) [4]. Під гаслами боротьби з пандемією суттєво порушуються права особистості на свободу в Україні і в світі. Здавалося б, ХХІ століття, а людина стає жертвою свавілля держави. З одного боку існують обмеження на пересування, подорожі, відвідування рідних, різноманітних розважальних закладів. А з другого боку, держава сама терпить поразку у боротьбі з ковідом, не може забезпечити повноцінну допомогу хворим, підтримати тих, хто втратив роботу в кризовий період, провести вакцинацію (програє у інформаційній війні з антивакцинаторами).

По-друге, флуктуації можуть відігравати роль джерела нового стану. Вони можуть змінити різницю енергетичних потенціалів, завдяки яким система здійснює обмін із зовнішнім середовищем. Якщо перевищено поріг чутливості системи, вплив окремої флуктуації робиться відчутним і здатним при сприятливих обставинах розхитати систему і змінити її початковий стан. Розкачати і змінити систему можна трьома способами: 1) змінити енергетичні потенціали метаболічних потоків системи; 2) змінити інформаційну впорядкованість реалізації енергетичних потенціалів (маються на увазі зміни інформаційного коду); 3) блокувати синергетичні зв'язку (зокрема, блокувавши комунікаційні канали / або відносини (зв'язку) між підсистемами) [1]. Здатність до самоорганізації була вироблена в недостатній мірі і суспільство делегувало цю здатність державі, а воно відразу ж позбавивши людину свободи. Важливу роль в цьому процесі відіграв Інтернет, який зробив менш важливою необхідність безпосередніх особистих контактів, вивівши особистість в дистанційне середовище. Порушилася звична модель соціалізації особистості, змінилася роль агентів соціалізації. Агенти первинної соціалізації батьки були замінені Інтернетом та іншими засобами масової комунікації і це призвело до схильності особистості масовому

психозу. Як показала легкість введення обмежень і розвиток панічних настроїв, соціалізація особистості в контексті протистояння масової істерії була успішною [3, с. 3–5].

По-третє, флуктуація може грати роль «спускового гачка», або «останньої краплі», коли в системі, вже досягла високого ступеня нерівноважності і нестабільності, потенційно готової до стрибка, пуск миттєво ініціюється виникненням збуренням. Саме воно може послужити приводом до згаданої зміни потенціалів, що забезпечує життєздатність системи. Продемонструємо це на прикладах пандемії коронавірусу. На нашу думку, пандемія стала не чим іншим, як відключенням «сигнальної системи» зворотних зв'язків, що підтримує безпечні режими функціонування системи. Обмежувачем такої системи є ступінь глобалізації світу та міра свободи в освоєнні природи. Зниження рівня всезагальної відповідальності за долю людства (є аналогом сигналів про втому організму (в біології)). Такі сигнали зазвичай передують швидкого наступу хвороби (кризи). Останні передбачають необхідність знизити активність (відпочити) через трансформацію або перехід на більш ефективні моделі організації життя людини, але цього не сталося.

Для протидії негативним флуктуаціям в соціокультурному середовищі необхідно розвивати певні властивості систем, що відповідають за її безпеку, а саме: «витривалість (здатність зберігати свої функціональні можливості); толерантність (здатність сприймати різні параметри середовища); резистентність (здатність протистояти негативним факторам середовища); стійкість (здатність підтримувати свою життєздатність); еластичність (здатність відновлювати свої функціональні можливості)» [9].

Проблема соціокультурних флуктуацій досліджувалася П. Сорокіним. У центрі уваги П. Сорокіна завжди знаходилися людина, суспільство і культура. Проблему культурних змін Сорокін розглядав найбільш ґрунтовно. Його робота «Соціальна та культурна динаміка» була спрямована на вивчення соціокультурних процесів і зав'язків, які залишаються незмінними всюди і завжди або повторюваних в часі і просторі або в часі і в просторі ритмів флуктуацій, осциляцій, «циклів» та їх періодичність.

П. Сорокін, виділив три типи культури: 1. Ідеаціональний тип – характеризується розумінням реальності як нематеріальної, нечуттєвої сфери, однак він має в своїй основі духовні потреби, має високий ступінь їх задоволення. Переважає «істина віри». 2. Емоційний (сенситивний) тип – сприймає реальність як матеріальне утворення, переважає «істина почуттів». 3. Ідеалістичний тип – змішаний, проміжний між ними тип, де «людськими умами керуватиме істина розуму». Тип культури визначається панівним світоглядом, вираженим в праві, мистецтві, філософії, науці, релігії і структурі суспільних відносин, радикальне перетворення і зміна яких відбуваються в результаті криз, воєн, революцій [11].

Соціокультурні флуктуація, за П. Сорокіним, процес, що повторюється в соціальному і культурному житті і в людській історії. Відповідно, згідно з П. Сорокіним, культурні системи змінюють одна одну тому, що кожна з них неповна, обмежена. У початковій фазі розвитку, коли культура охоплює лише невелику частину суспільства, вона адекватна реальності, експансивна, енергійна, глибока. У міру свого поширення вона втрачає запас сил, стає млявою, поверхневою і, врешті-решт, відторгається. Потім процес повторюється, але вже з іншої культурної системою [11]. Сучасна культура в її перезрілій чуттєвій стадії, саме зараз знаходиться напередодні переходу, на початку зміни типу суперсистеми, можливо вона буде узгоджена з історичними тенденціями, що спостерігаються, буде ідеаціональною, але можливо, що тенденції, будуть порушені, і наступна фаза буде ідеалістичною. У будь-якому випадку, попереду колосальні історичні зміни і потрясіння [11].

Ми уявляємо флуктуацію як коливання соціокультурного середовища, викликане зовнішніми та внутрішніми, латентними її факторами і тому непередбачуване

і непрогнозоване за своєю суттю. Флуктуації свободи особистості в сучасному суспільстві стають постійними, бо суспільство швидко, часто безсистемно, трансформується, змінюючи все навколо себе.

Згідно з позицією уже вище згаданого П. Сорокіна, процес флуктуації соціокультурної системи проходить через ряд послідовних етапів: дезінтеграція – криза – мобілізація сил – новий соціокультурний порядок. Катаклізми, на думку науковця, є наслідками дезінтеграції чуттєвої культури – моральних, правових та інших цінностей, які перш за все контролювали поведінку людей. Вихід з-під їхнього контролю призводить до того, що індивіди починають, головним чином, керуватися своїми біологічними потребами, пристрастями і прагненнями [11]. У цих умовах загострюється боротьба за існування, сила стає правом, революція і інші форми міжлюдських конфліктів спалахують в кричущому масштабі. Сорокін особливу увагу приділяє природі кризи. Занепад відбувається двома шляхами: (а) шляхом виродження вільних інститутів, цінностей і ідеології в «примусових і шахрайських монстрів»; (б) шляхом зростаючого знецінення колишніх інститутів, цінностей і ідеологій. Конкретно це виражається в тому, що на тлі урочистих декларацій рівних прав усіх громадян на життя, свободу, пошуки щастя в реальному житті надзвичайно зростає нерівність між владними магнатами і залежною «черню»; що газети, радіо і телебачення монополюють невеликою групою «владної еліти» [11]. На основі даного бачення соціокультурних змін, Сорокін обґрунтував свою знамениту теорему флуктуації, згідно з якою циклічні коливання суперсистем за невиявленою ритмічною регулярністю детермінують флуктуації суспільств між прогресом і регресом, розвитком демократичних свобод і авторитаризмом, мирним періодом і військовим, революційним і еволюційним і т.д. Зміни відбуваються в певному кількісному і якісному напрямку, поки не буде досягнута «точка насичення».

Використавши методологію П. Сорокіна, розглянувши флуктуації свободи в сучасних умовах, на фоні пандемії, ми сформуваємо уявлення, що флуктуації відбуваються в наступних амплітудах:

- «свобода і анархія» (відсутність контролю особистості з боку інститутів права, політики, релігії чи культурно-духовної сфери приводять до всюдозволеності і втрати контролю над ситуацією);
- «свобода і страх» (особистість в умовах відкритого інформаційного суспільства отримує лавину інформації, яка викликає страх екзистенційний та страх за своє майбутнє та майбутнє людства(глобальні проблеми людства));
- «свобода і необхідність» (здатність до «моральної» поведінки, за І. Кантом, здатність керувати своєю поведінкою і узгоджувати її з діями інших людей)

Висновки та перспективи подальших досліджень. Процес узагальнення існуючих філософських, психологічних, соціологічних та педагогічних аспектів проблеми свободи в теорії особистості – одне з найактуальніших завдань викликаних інтересом до людської індивідуальності, до людського фактору. Суспільний прогрес обумовлюється розвитком людської особистості, удосконаленням її здібностей, прагненням розширити свої можливості. На противагу цьому процесу – занепад суспільства визначається деградацією людини, паралічем її суспільної і особистісної діяльності.

Діалектика набуття свободи особистістю та розвитку соціальної системи, знаходить своє відображення не тільки у позитивних, але й в негативних стереотипах необхідностей, у єдності змінного та стійкого, динамічного та стабільного. Боротися з проявами негативних стереотипів – це максимально повно виявляти суспільний демократизм, що дозволить отримати найкращий результат для вільного удосконалення особистості.

Ми дослідили флуктуацію як збудження соціокультурного середовища, викликане зовнішніми та внутрішніми, латентними її факторами і тому непередбачуване і непрогнозоване за своєю суттю. Флуктуації свободи особистості в сучасному суспільстві спостерігаються у різні історичні періоди, особливо посилюються в період трансформації, змінюючи все навколо себе.

Список використаної літератури

1. Атаманюк З. М. Свобода як фактор соціокультурних трансформацій сучасного українського суспільства : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 316 с.
2. Борінштейн Є. Р. Особливості соціокультурної трансформації сучасного українського суспільства. Одеса : Астропринт, 2006. 400 с.
3. Борінштейн Є. Р. Виктимізація личности в современном обществе в условиях пандемии коронавируса/ Борінштейн Е.Р. *Матеріали XVIII Всеукраїнської наукової інтернет-конференції «Освіта та соціалізація особистості»*. Одеса : ПНПУ імені К.Д.Ушинського. С. 3-5.
4. Воронкова В. Г. Синергетична методологія аналізу соціального управління. *Збірник наукових праць. «Гуманітарний вісник запорізької державної інженерної академії»*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/zprgvgzdia/2009_36/pdf_36/visnik_36_3.pdf
5. Гандзюра В. П. Екологія: навчальний посібник для вищих навчальних закладів. К. : ВГЛ «Обрії», 2008. 356 с.
6. Давидов О.С. Квантова механіка: підручник. Київ : ВД «Академперіодика», 2012. 708 с.
7. Крюкова І. О. Суспільно-економічні аспекти синергетики. *Економічний часопис XXI Суспільно-економічні аспекти синергетики*. 2010. № 5-6. С.53–57.
8. Квітка С.А. Соціально-політичні аспекти теорії «довгих хвиль»: цикли політичної активності у взаємодії держави, бізнесу та громадянського суспільства. *Аспекти публічного управління*. 2014. № 1-2. С. 12-23.
9. Мельник Л. Г. Методологія розвитку: монографія. Суми: Університетська книга, 2005. 602 с.
10. Підхонний О.М., Рудик О.Р. Перспективи використання теорії катастроф у дослідженні економічних криз. *Культура народів Причорномор'я*. 2008. № 126. С.84–87.
11. Sorokin, P. (1959). *Social and Cultural Mobility*. New York: The Free Press. URL: https://ia904704.us.archive.org/13/items/in.ernet.dli.2015.275737/2015.275737.Social-And_text.pdf

FLUCTUATIONS OF INDIVIDUAL FREEDOM IN MODERN SOCIETY

Zoia Atamaniuk

*State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»,
Department of Philosophy, Sociology and Management of Socio-Cultural Activity
Staroportofrankivska St., 26, 65020, Odesa, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-7299-409X>*

The article examines freedom as the ability to make the right choice and act of one's own free will, which primarily depends on the content of the inner spiritual world of a person. Freedom for an individual is, first of all, the ability to make a choice and bear responsibility for it. The purpose of the article is to study the fluctuations of personal freedom in modern society. Our study is primarily concerned with the socio-philosophical field of extrapolation. We have collected definitions of fluctuation in various sciences. The prerequisite for using the theory of social self-organisation was the idea that social, cultural and psychological phenomena are closely related to each other through the focus on the processes of social

self-organisation that arise due to the nonlinearity of social space and in which the motivation of human behaviour often has its origins beyond its conscious control. In the history of socio-philosophical thought, the understanding of the direction of social processes is represented by two diametrically opposed points of view – progressive (evolutionary) and anti-progressive (anti-evolutionary) attitudes. By focusing on the evolution of complex systems and revealing the mechanisms of emergence of the new, synergetics offers the scientific community an understanding of development as "order out of chaos". The social system is unstable during socio-cultural transformations. We define fluctuations as fluctuations in the socio-cultural environment caused by external and internal, latent factors, and therefore unpredictable and unpredictable in nature. Fluctuations in personal freedom in modern society are becoming permanent, as society is rapidly, often haphazardly, transforming, changing everything around it. The dialectic of the acquisition of freedom by the individual and the development of the social system is reflected not only in positive but also in negative stereotypes of necessities, in the unity of the variable and the stable, the dynamic and the stable. To fight against the manifestations of negative stereotypes is to manifest social democracy to the fullest extent possible, which will allow obtaining the best result for the free improvement of the individual.

Key words: freedom, individual freedom, society, fluctuations, socio-cultural fluctuations, social self-organisation, synergy.

УДК 177.+ 177.61+17.022.1

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.53.3>

ПСЕВДОКОХАННЯ У БУТТІ ЛЮДСЬКОГО ІСНУВАННЯ

Кіра Білоусова

*Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського,
соціально гуманітарний факультет, кафедра філософії,
соціології та менеджменту соціокультурної діяльності
вул. Старопортофранківська, 26, 65020, м. Одеса, Україна*

Кохання – це всі вираження та прояви того, що живе в нас. Любов – це частина автономії. Любов до себе глибоко пов'язана з любов'ю до будь-якої іншої істоти; адже любов людини неможливо відчутти без справжнього смирення, мужності, віри.

Перші уявлення про любов виникли ще з давніх античних часів, думок філософів, вчених та людей. Поняття любові трансформувалось з часом, розвивалось в думках та почуттях людей. Любов знаходила свій прояв усюди, кожна людина зростала разом з почуттям любові до сім'ї, близьких, друзів, тощо. Однак, з розвитком почуття любові почали виникати певні сумніви пов'язані з її ідеалізацією та справжністю того, що саме відчуває людина і чи не плутає вона почуття любові з іншими почуттями.

Кохання як одне з найсильніших почуттів знаходить свій прояв в різних аспектах життя людини та до різного кола людей. Це дає змогу оцінити всеосяжність даного поняття, яке впливає на всі сфери життєдіяльності людини. Однак існує поняття «псевдокохання» яке дає змогу розрізнити справжнє кохання від почуттів які людина може відчувати помилково.

Псевдокохання – це стан, коли людина відчуває певні емоції або переживає певні симпатії до іншої особи, але ці почуття не є повністю інтенсивними або щирими. Це може бути спричинено різними чинниками, такими як одержання певних вигод або вигляд відносин як маніпуляції чи спроба отримати певні переваги.

У псевдокоханні людина може відображати певні знаки зацікавленості або виявляти певні прояви уваги до іншої особи, але це не відображає повноцінних і щиро відчуваних емоцій кохання. Це часто відзначається відсутністю глибоких емоційних зв'язків і відданості, які зазвичай супроводжують істинне кохання. Псевдокохання це паралель справжнього кохання, яке не дає повністю відчутти весь спектр емоцій які може дати безпосередньо кохання.

Так, результатами дослідження є формування усталеного поняття псевдокохання. Досягнення поставленої мети й розв'язання конкретних завдань здійснено на базі комплексного підходу, в основі якого – описовий, структурний і зіставний методи дослідження. Підґрунтям для застосування названих дослідницьких методів слугували спостереження, систематизація й узагальнення матеріалів.

Ключові слова: псевдокохання, суспільство, особистість, людина, почуття, кохання, сутність, людське існування, менталітет, свобода, цінності.

На протиставлення почуттю любові виникає почуття псевдокохання, оскільки почуття любові еволюціонує та знаходить свій прояв в різних аспектах життєдіяльності людини, це дає поштовх людині відчувати сумніви щодо справності почуттів які вона відчуває.

Так, найпоширеніший спосіб, за допомогою якого сучасні люди шукають стосунків, – це псевдокохання. Псевдокохання є більш поширеним, ніж справжнє кохання. Так, у сучасному суспільстві через підйом капіталізму, який вимагає в свою чергу від людей перетворювати свою енергію на товар у вигляді праці, а саме люди віддають працю та отримують гроші натомість. Як наслідок, суспільство стає менш схильним до почуття свободи. Тобто, ідея віддавати комусь час і енергію, не отримуючи нічого натомість (що

є вираженням справжньої любові), стала немислимою. Замість цього люди почали практикувати псевдокохання, коли віддається прихильність лише для того, щоб отримати щось у відповідь.

Псевдокохання – це поняття, яке вказує на ілюзійні, неправдиві або поверхневі відчуття кохання, які можуть виникати з різних причин у бутті людського існування. Це може охоплювати різні аспекти, від відносин між особами до відносин із самим собою. Ось деякі аспекти псевдокохання:

1. **Самозаблудження:** Іноді люди можуть залишатися в ілюзії кохання через власні несправжні відчуття або сприйняття себе. Наприклад, людина може зазнавати самозаблудження, переконуючи себе, що вона закохана, коли це не так, або витрачаючи емоції на псевдокохання для того, щоб втішити себе.

2. **Соціальний тиск:** Суспільство може створювати певні стереотипи або очікування стосовно того, як повинно виглядати кохання, і це може призводити до того, що люди вибирають псевдокохання, щоб відповідати соціальним нормам або очікуванням.

3. **Одержання задоволення:** Деякі люди можуть входити в псевдокохання через бажання одержати конкретні вигоди або задоволення, такі як соціальний статус, матеріальні блага або інше. У такому випадку вони можуть виглядати, як любовні відносини, але насправді їхні мотивації можуть бути іншими.

4. **Фіктивна реальність:** Захоплення ідеєю кохання або бажання жити у фіктивній реальності, яка не відповідає реальності, також може призводити до псевдокохання.

5. **Страх перед самотністю:** Люди можуть входити в стосунки або переконувати себе, що вони влюблені, з метою уникнути самотності або відчуття відокремлення від оточуючих.

6. **Залежність від емоцій:** Залежність від емоцій та пошук затвердження може призводити до формування псевдокохання.

Псевдокохання, виявляється, як ретельно побудована куліса, за якою ховаються ілюзії і фантазії, несучи з собою тінь справжнього кохання. Це феномен, де вигляд інтимних відносин маскується, а реальність переплутана з вигадкою. Розглядати псевдокохання – це занурення у світ відомий багатьом, але водночас загадковий і складний.

У світі псевдокохання кожен партнер виступає у ролі персонажа, який створює ідеальний образ. Зазирнути за цю маску може виявитися важко – це маскуванню слабкостей, недоліків та негараздів, які ховаються позаду фасаду ідеальності, що перекриває реальність відносин і створює вигляд ідеального партнерства. Ця маска служить не тільки для того, щоб заховати справжні почуття та проблеми, але й для того, щоб задовольнити соціальні, культурні та особисті очікування.

Все починається з створення ідеального образу партнера. Ідеал – вища цінність, досконалий стан того або іншого явища; зразок особистих якостей, здібностей; вища норма етичної особи; вищий ступінь етичного уявлення про благо і належність; досконалість у відносинах між людьми; найбільш довершений устрій суспільства, вища абсолютна істина, довершений взірць Бог.

Уявлення про ідеал, перетворення природи на основі цього уявлення є специфічно людською формою життєдіяльності, що відрізняє її від діяльності тварин. Як загальна форма діяльності, ідеал виступає у всіх областях суспільного життя:

- Соціальній;
- Політичній;
- Етичній;
- Естетичній і ін [1, с. 231].

Люди в псевдокоханні вкладають багато енергії в те, щоб представити себе як ідеальних компаньйонів. Вони підкреслюють свої сильні сторони, ховаючи слабкості. Маска слугує засобом уникнення негативу. Партнери у псевдокоханні можуть боятися висловлювати свої реальні почуття або стурбованості, оскільки це порушить ідеалізований образ відносин.

Маска ідеальності також має на меті створити фасад ідеального щастя. В псевдокоханні партнери намагаються підтримувати враження, ніби вони завжди щасливі і задоволені, навіть якщо це не відображає їхніх реальних почуттів.

Збереження зовнішнього вигляду є ще однією важливою функцією маски. Партнери можуть приховувати неприємності, конфлікти та також використовуються для приховування імперфекцій. Люди в псевдокоханні можуть уникати виявлення своїх недоліків або вразливостей, щоб не порушити створений імідж.

Показна ідеальність може стати засобом пресування реальності. Партнери можуть переконувати себе та інших у тому, що їхні відносини є бездоганними, навіть якщо це віддалено не відображає справжність, допомагає забезпечити псевдосамозадоволення. Партнери отримують задоволення не з реальних взаємин, а з ілюзії відмінності своїх відносин від інших.

Маска ідеальності в псевдокоханні є складним механізмом, який утримує від розкриття справжніх почуттів і страхів. Вона стає частиною театрального вистави, де кожен грає роль ідеального партнера, замаскованого у своїй власній ілюзії кохання.

Відчуття, що супроводжують псевдокохання, часто ґрунтуються на ілюзорних емоціях. Враження найглибшого захоплення та відданості можуть бути результатом вправного акторства, яке приховує справжній стан відносин. Розглядати ці відчуття – це вивчення того, як ілюзії можуть створювати емоційну гру, де реальність зачату витісняється вигадкою.

Наприклад, початковим відчуттям, що супроводжує псевдокохання, може бути ейфорія.

Ейфорія – піднесений настрій (іноді патологічно), який часто не має під собою видимих причин. Іноді доходить до розвитку психічного розладу, що виявляється в піднесеному, радісному, веселому настрої, добросерді, безтурботності, що загалом не відповідає об'єктивним обставинам. Під час ейфорії спостерігається мімічне і пантомімічне пожвавлення, психомоторне збудження. Є клінічним симптомом деяких психічних розладів і соматичних захворювань [2, с. 744.].

Так, одним з елементів псевдокохання виступає менталітет. Менталітет як складова не тільки певного кола людей, народів та етносів, а й як кожної окремої особистості.

Специфіка дослідження менталітету (ментальності) протягом ХХ століття визначила появу ще одного виміру їх осмислення, відповідно до якого виділяють етнопсихологічний та етнокультурний підходи. Прихильники першого підходу тлумачать менталітет як сукупність стійких психологічних рис представників певної етнічної групи, відтак ментальні риси кожної людини визначаються через якості, що характеризують її етнічну спільноту (культуру, традиції, звичаї). Натомість другий підхід, прихильниками якого були П. Сорокін та Е. Фром, розглядає процес формування рис ментальності людини як позитивний динамічний процес, оскільки вони набуваються в процесі різноманітних комунікацій із людьми, серед яких індивід виховується, отримує освіту тощо [3, с. 172–173].

У сучасній науці категорії «менталітет» і «ментальність» мають міждисциплінарний статус, а відтак отримують власні інтерпретації в різних галузях соціогуманітарного знання: в соціології поняття «менталітет» застосовується для позначення особливостей

соціопсихічного життя соціальних утворень, а «ментальність» – соціально-психологічних характеристик соціального суб'єкта, що виявляються в способі й характері мислення, світовідчутті та світосприйнятті [3, с. 172–173]; в історії менталітет традиційно визначається як психологічна й поведінкова ідентичність людей, які належать до однієї історичної цивілізації, а ментальність – як «спільне психологічне оснащення» представників певної культури, що дає змогу хаотичний потік різноманітних вражень інтегрувати в певне світобачення [4, с. 111].

Менталітетом псевдокохання є насамперед її внутрішнє ставлення до почуття любові, те як вона себе відчуває та як її поведінка проявляється у її любовних відносинах.

Окрім того, псевдокохання це не тільки про негативне, але й про позитивне, таке як цінності любові, почуттів, свободи вибори людини, свободи особистості, відчуттів та прихильності.

Далі псевдокохання може супроводжуватися імпульсивністю та відсутністю розсуду. Враження ідеальності може призводити до прийняття рішень на основі емоцій, ігноруючи реальність.

Потім долучається тривога та невпевненість. Невизначеність реальності і страх втрати ілюзії творять емоційний фон, що доповнює цей складний процес. Завершується все втратою орієнтації в часі та просторі. Люди можуть занурюватися у світ ілюзій, відволюючись від реальних обставин

Справжній страх псевдокохання полягає в униканні правдивих обґрунтувань. Партнери утримуються від виявлення своїх справжніх почуттів чи навіть узагальнених проблем, оскільки це порушить ідеальний наратив, який вони створюють.

Псевдокохання сповнене дисторсій – перекручень реальності. Те, що відбувається на поверхні, може не мати відношення до того, як насправді відчувають себе партнери, але це забезпечує гладеньку поверхню для ілюзій.

Однією з основних причин цього явища є зростання впливу соціальних мереж, де люди представляють своє життя у кращому світлі, створюючи ідеалізовані образи власного щастя та відносин. Це впливає на те, що інші люди відчувають тиск відповідати вигляду ідеальності, навіть якщо реальність їхніх відносин або життя може відрізнятись.

Дисторсії у псевдокоханні можуть включати розміщення сфальсифікованих чи ідеалізованих зображень, вигадані події або історії, а також використання ретуші та фільтрів для створення неправдивих образів себе чи своїх відносин.

Це явище може мати серйозні наслідки для психічного здоров'я та справжніх відносин. Особа, що прагне відповідати ідеалізованим стандартам, може відчувати стрес і втрату самоідентифікації, а відносини, засновані на псевдокоханні, часто стають недолікуючими та нестабільними.

Важливо розуміти, що справжнє щастя та глибокі відносини базуються на чесності, взаєморозумінні та прийнятті. Відмова від псевдокохання і зосередження на реальних, правдивих взаєминах і може привести до більш задовільного та задовільною життя.

Це є спонуванням для людини задуматися над важливістю чесності та аутентичності у відносинах і в житті загалом.

Справжнє кохання неможливе без аутентичності. У світі псевдокохання аутентичність замінюється ігровими ролями, які стають перешкодою для щирості та відвертості.

Особиста аутентичність визначається здатністю виражати себе безстрашно, враховуючи власні думки, переконання та почуття. Проте, у взаємодії з іншими людьми, особливо в інтимних або міжособистісних відносинах, іноді ми стикаємося із тиском адаптуватися до очікувань оточуючих, що може призводити до втрати нашої аутентичності.

Однією з головних причин втрати особистої аутентичності є бажання задовольнити чи прийняти іншу сторону. Це може бути викликано бажанням уникнути конфліктів, отримати схвалення або вирішити проблеми у стосунках. Проте, ця практика може призвести до втрати індивідуальності та віддалення від власних цінностей.

Іншим частим фактором є страх відхилення. Особа може боятися, що виявлення своєї справжньої особистості може викликати відмову або неприйняття від іншої сторони. Це може призвести до створення фасаду, за яким приховуються справжні почуття та переконання.

Втрата особистої аутентичності також може виникати через вплив соціальних мереж та стандартів краси. Завдяки фільтрам, фотошопу та ретуші, люди можуть виглядати ідеально в інтернеті, створюючи нереальні стандарти, до яких інші можуть намагатися відповідати.

Важливо розуміти, що втрата особистої аутентичності може призвести до нещасливих та нестабільних відносин. Збереження власної ідентичності та відкритість у взаємодії з партнером є важливим елементом успішних та задовільних стосунків.

Псевдокохання часто супроводжується безперервним прагненням визнання зовнішніми елементами – соціальним статусом, зовнішнім виглядом чи матеріальним благополуччям. Це може бути спробою забезпечити себе внутрішнім покоем через зовнішній блиск.

У сучасному суспільстві, де визначення індивіда часто пов'язане з його соціальним статусом, можна спостерігати тенденцію вибору партнера для шлюбу на основі його соціальної позиції.

Соціальний статус може включати в себе фінансовий стан, освіту, робоче положення та інші аспекти, які визначають роль людини в суспільстві. Вибір партнера за цими критеріями може виникнути з різних причин.

Однією з таких причин може бути прагнення до економічної стабільності. Одружуючись з партнером, який має високий соціальний статус, люди можуть очікувати більш комфортних умов життя, доступу до різних можливостей та забезпечення для майбутніх поколінь.

Іншою причиною може бути бажання соціального визнання. Вибір партнера із високим соціальним статусом часто пов'язується із прагненням бути частиною впливового оточення та отримання соціального підтвердження.

Проте, важливо зазначити, що такий підхід до вибору партнера може мати свої вади. Одруження, засноване виключно на соціальному статусі, може привести до невдачі, якщо відсутня справжня взаємна любов, розуміння та спільні цінності.

Справжнє щастя в сім'ї зазвичай ґрунтується на внутрішній гармонії та спільному розумінні. Важливо не забувати, що соціальний статус може змінюватися, але якості особистості і взаємна повага залишаються незмінними.

Отже, вибір партнера для шлюбу через соціальний статус може мати свої переваги, але важливо зберігати баланс і не забувати про справжні цінності, які лежать в основі щасливих та тривалих відносин.

Псевдокохання – це як театр, де гравці, які виступають у ролі закоханих, виконують сценарій, де кожна лінія тексту та жест ретельно розроблені. Але, якщо опустити завісу, можна розглядіти нитки, що утримують цю витончену ілюзію. Іноді важко розпізнати між світом справжнього кохання та його псевдоверсією. Однак розкриття цієї тонкої гри може стати першим кроком до побудови відносин, що базуються на відвертості, співпраці та спільному зростанні.

В таких умовах формується псевдокохання, що є філософським парадоксом, який залишає людину на межі між вигадкою та реальністю. Серед великої кількості відносин, які виникають у нашому житті, псевдокохання визначається психологічними ілюзіями, що виникають за образом ідеальної любові. Розглядаючи цю тему з філософської точки зору, ми можемо розкрити природу ілюзорного кохання та його вплив на наше сприйняття світу та власної емоційної сфери.

У світі ілюзорного кохання утворюються уявлення, що не завжди відповідають реальності. Це може бути сприйняття партнера або відносин як ідеальних, хоча реальність може виявитися зовсім іншою. У нашому уявленні про ідеальне кохання ми часто втілюємо наші фантазії, створюючи ілюзію ідеальної реальності.

Псевдокохання супроводжується розривом між тим, яким ми хочемо, щоб були наші відносини, і тим, якими вони насправді є. Цей розрив може викликати конфлікт, розчарування та невдоволення, оскільки очікування і реальність не завжди збігаються.

Псевдокохання може породжувати ефект рожевих окулярів, коли ми сприймаємо ситуації з ідеалізованою позитивною перспективою, ігноруючи можливі проблеми чи недоліки. Це може призвести до необґрунтованої оптимістичності, яка не відображає реальність.

Люди, що перебувають у світі ілюзорного кохання, можуть відчувати страх розчарування, оскільки будь-яке зіткнення з реальністю може порушити їхні ідеальні уявлення. Цей страх може спричинити утримання від відкриття правдивих емоцій чи вираження справжніх відчуттів.

Псевдокохання може створювати ілюзію щасливих відносин, яка базується на фантазіях та ідеалізації. Утримання цієї ілюзії може призвести до самозадоволення, але в той же час приховувати проблеми та труднощі реального життя.

Псевдокохання може перетворити людину на залежну від фікції, де важливіше не реальне співпрацювання та зрілість відносин, а адаптація до вигаданого ідеалу. Це може призвести до втрати контакту з реальністю та зниження стійкості відносин.

Отже, псевдокохання це про відчуття, відчуття та прихильність які є хибними, через уявні представлення людини. Псевдокохання це про ілюзії, коли людина знаходиться на межі реальних відчуттів та вигадки, які спонукають людини до замислення над сенсом відчуття любові, її важливості та необхідності. Природа людини спонукає до замислень, сумнівів, ілюзорних уявлень про навколишнє, саме тому й виникає так поняття як псевдокохання, адже першопричиною його виникнення є саме людина та її сумніви.

Список використаної літератури

1. Загороднюк В. Ідеал / Філософський енциклопедичний словник / за ред В. І. Шинкарук та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с.
2. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / за ред. кол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 2 : 744 с.
3. Соціологія : [словник термінів і понять] / за заг. ред. Є. Біленського. Київ. : Кондор, 2006. 372 с.
4. Історія України : [словник-довідник] / за ред. М. Яцюк, Л. Жванко, О. Рябченко та ін.] Харків. : 2010. 247 с.

PSEUDOLOVE IN THE ESSENCE OF HUMAN EXISTENCE

Kira Belousova

*Southern Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynskiy,
Faculty of Social and Humanities, Department of Philosophy,
Sociology and Management of Sociocultural Activities
Staroportofrankivska St., 26, 65020, Odesa, Ukraine*

Love is all expressions and manifestations of what lives in us. Love is part of autonomy. Self-love is deeply connected with love for any other being; because human love cannot be felt without true humility, courage, and faith.

The first ideas about love arose from ancient times, the thoughts of philosophers, scientists and people. The concept of love transformed over time, developed in people's thoughts and feelings. Love found its manifestation everywhere, every person grew together with a feeling of love for family, relatives, friends, etc. However, with the development of the feeling of love, certain doubts began to arise related to its idealization and the authenticity of what exactly a person feels and whether he confuses the feeling of love with other feelings.

Love, as one of the strongest feelings, finds its manifestation in different aspects of human life and to different circles of people. This makes it possible to assess the comprehensiveness of this concept, which affects all spheres of human activity. However, there is a concept of "pseudo-love" that makes it possible to distinguish true love from feelings that a person may feel by mistake.

Pseudo-love is a state in which a person feels certain emotions or experiences certain sympathies for another person, but these feelings are not completely intense or sincere. This can be caused by various factors, such as obtaining certain benefits or seeing the relationship as manipulation or an attempt to obtain certain advantages.

In pseudo-love, a person may show certain signs of interest or show certain manifestations of attention to another person, but this does not reflect full-fledged and sincerely felt emotions of love. This is often marked by a lack of the deep emotional connections and commitment that usually accompany true love. Pseudo-love is a parallel of true love, which does not allow you to fully experience the full range of emotions that direct love can give.

Thus, the results of the study are the formation of a well-established concept of pseudo-love. Achieving the set goal and solving specific tasks was carried out on the basis of a comprehensive approach, which is based on descriptive, structural and comparative research methods. Observation, systematization and generalization of materials served as the basis for the application of the mentioned research methods.

Key words: pseudo-love, society, personality, person, feeling, love, essence, human existence, mentality, freedom, values.

УДК 130.3+140.8(008)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.53.4>

ЖИТТЄТВОРЧІСТЬ У ЧАСИ ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ ВИПРОБУВАНЬ НА ТЛІ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ В УКРАЇНУ

Олексій Васильєв

*Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди,
факультет історії і права, аспірантура кафедри філософії
вул. Валентинівська, 2, 61168, м. Харків, Україна*

Статтю присвячено виявленню особливостей конструювання моделей життєтворчості у воєнні часи, аналіз здійснено на сучасному емпіричному матеріалі. Повномасштабне вторгнення рф в Україну змусило наше суспільство існувати в умовах війни. Життя за подібних обставин сповнене всіх умов необхідних для набуття екзистенції, його непереможна природа вимагає від нас продовжувати приймати активну участь у власній життєтворчості. Але свідомо життєтворча діяльність ускладнена деструктивними станами, такими як страх, відчай, байдужість, а отже вимагає позбавлення від цих станів за допомогою свого роду екзистенційних «ліків».

У статті проаналізовані праці філософів-екзистенціалістів (К. Ясперс, Г.-О. Марсель, А. Камю), присвячені визначенню та дослідженню граничних екзистенційних станів страху, відчаю, страждання та спричинених ними феноменів рутинності, абсурдності, надії у їхньому емоційно-психологічному та філософсько-антропологічному значеннях. Проведено порівняльний аналіз релігійного та атеїстичного напрямків екзистенціалізму на прикладі дослідження їхніми представниками феномену надії та запропонованими шляхами подолання відчаю та відношення до детермінованої долі.

Розглянуто погляди мислителів, що мали безпосередній досвід подолання граничних екзистенційних випробувань та переймалися проблемами загрози ядерного знищення людства (Г. Андерс, В. Франкл, К. Льюїс). Прослідковано основні тенденції щодо філософських висновків та практичних порад щодо збереження власного існування та людства взагалі.

У висновках, виведена актуальна для українського та світового суспільства в умовах війни властивість рутинної життєтворчості (так званих простих і звичних людських занять) бути не лише метою, а й засобом для виживання у часи екзистенційних випробувань. Як проміжний методологічний висновок відмічено умовність розділення філософії екзистенціалізму на релігійний та атеїстичний напрями.

Ключові слова: суспільство в умовах війни, рутинність, страх смерті, життєтворчість, екзистенція, надія.

Викладення основного матеріалу. Сучасні практики життєтворчості, як у глокальних так і у глобальних контекстах зазнають динамічних соціокультурних впливів, але більшість таких моделі переважно статичні, та визначаються принципом раціональної доцільності та здоровим глуздом, мають широкі модули для самореалізації в інформаційному суспільстві. Варто зазначити, що парадокс сучасного суспільства полягає в тому, що воно водночас є суспільством знань – з його необмеженими можливостями для життєтворчості, – та суспільством ризику, визначення якого, сформулював У. Бек [1]. До 24 лютого 2022 року наслідки глокальних гібридних воєн, фінансових криз та світових пандемій, у сприйнятті пересічного громадянина якщо й вказували на цілком реальну небезпеку в найближчому майбутньому, то все ж таки не до кінця тотальну й невідворотну, ризики вбачалися глобальними, але у сподіваннях наших не до кінця персоналізованими. Події після повномасштабного вторгнення рф в Україну знаменували перехід до нового (або,

ймовірніше, повернення до занадто старого) модусу існування – суспільство в умовах війни. І якщо більшість людства має час на усвідомлення цього переходу, то українське суспільство відразу приступило до здійснення аксіологічної ревізії у вимушених практиках життєтворчості. У зв'язку з чим у суспільній свідомості посилюється інтерес як до власного досвіду переживання війни, широкий емпіричний матеріал якого представлений у народній творчості, історичній пам'яті, документальних хроніках, епістолярній спадщині та філософській прозі українського народу, так і до загальносвітового досвіду здійснення життєтворчості в екстремальних умовах.

Саме тому вважаю за необхідне звернутися до широкого текстологічного матеріалу практик вимушеної життєтворчості, який набув критичного осмислення провідними філософами сучасності: Г. Андерса, К. Ясперса, Г.-О. Марселя та ін.

У своїй праці «Застарілість людини» (1956) австрійський філософ і прибічник антиядерного руху Гюнтер Андерс зазначив, що після подій у Хіросімі та Нагасакі людство досягло «кінця часів» (у 1990-х Ф. Фукуяма висловив схожу за змістом, але протилежну за настроєм концепцію «кінця історії» [2]), і єдине що нам залишається за умов непевності у завтрашньому дні – зробити так щоби для наших нащадків час кінця ніколи не настав [3, с. 9-13]. Як покоління, що може вважатися нащадками Андерса, можемо лише підтвердити що маємо майже ідентичні відчуття апокаліптичного плину часу.

Минуло кілька відносно мирних десятиліть після завершення Холодної війни і те що наївній більшості людства здавалося безглуздим ресентиментом, повернулося навіть не вдавшись до якого-небудь маскування. Ті самі моторошні гримаси ракетних бомбардувань та ядерного шантажу, набувши миттєвих швидкостей завдяки цифровим засобам масової інформації, безсоромно вишкірюються у відповідь на будь-який поступ (чи то воєнний, чи дипломатичний) визволителів України та всього демократичного світу. Архаїчні пострадянські недобитки, що концептуально (та й візуально), подібні до вікторіанського носферату, будучи не в змозі сягнути духовного виміру екзистенції, виробляють сублімат влади із диктатури та використовують «останній» аргумент глобального ядерного самогубства, уподібнюючись шекспірівському ревнивцю по відношенню до майбутнього, в якому для них не лишилося місця.

Переживши перші, найскладніші місяці повномасштабного вторгнення, українці усвідомили, що вороття до минулого життя і його ілюзій неможливе. Попри непоправні втрати життя триває, та саме воно, його непереборна природа вимагає від нас продовжувати приймати активну участь у власній життєтворчості, ба більше – вести боротьбу за власну екзистенцію.

Ще у 1932 році Карл Ясперс у своїй праці «Духовна ситуація часу» описав стан сучасної йому людини (залишався один рік до приходу націонал-соціалістів до влади у Німеччині) як жах перед безоднею, що розгортається, і від якої немає порятунку [4]. Слова Ясперса виявились пророчими – пройшло зовсім небагато часу і людство зіткнулося з подібним досвідом, у небаченій до того перспективі під час Другої Світової війни та гонитви ядерних озброєнь, що послідували після неї. Знання про руйнівний потенціал ядерної зброї піднесли градус екзистенційних переживань до нечуваних доти величин.

Згідно з К. Ясперсом, набуття екзистенції можливо лише через позарутинні переживання, в граничних умовах, через переживання досвіду страждання, боротьби та усвідомлення невідворотності смерті. Жоден пересічний українець, чи то знаходиться він безпосередньо у зоні бойових дій, чи то втретє на день чує повідомлення про загрозу ракетних обстрілів, не може отримати жодних гарантій що нинішній день не стане останнім. Життя за подібних обставин сповнене усіх вищеназваних умов необхідних для набуття

екзистенції, котрі не те щоби не можна вбудувати у рутину – плине час, сповнений смертельного ризику, і граничні умови стають рутинними. Звичне нам існування просідає, воно парадоксальним чином інвертується так, що знання про смерть та усвідомлення граничної ситуації призводить до байдужості. Людина зісковзує у напрямку протилежному страху смерті – до байдужості щодо власного існування [4]. І ця байдужість, хоча й служить певним психологічним захистом, але не найкращим чином корелює зі здатністю до активної життєтворчості.

Що може стати протидією існуванню у страху? Яким чином можна протидіяти екзистенційному «паралічу», і відновити здатність бачити сенс у власному існуванні-на-межі попри зникнення гарантій безпеки та горизонту планувань?

Ясперс пише: «Єдине, що залишається, – це «остання людська свобода» – здатність обирати власний підхід до існуючих обставин» [5, С. 10–11]. Також знаходимо тезу про те що у деяких випадках заспокоєння приносять розмисли про перехідний характер часу, і ці розмисли заспокоюють слабких духом при виникненні труднощів. Деякі очікуючи загибелі світу тримаються за свою переконаність у спогляданні сутнісного [4]. Тези цілком обґрунтовані, проте для людини, яка тут і зараз перебуває у стані справжнього екзистенційного випробування, поради щодо споглядання сутнісного та усвідомлення іманентної плинності часу, скоріш за все будуть здаватися порожнім філософуванням, не здатним принести конкретної нагальної допомоги. До подібного висновка, як нам видається, приходять А. Камю, закидаючи Ясперсу схильність до впадання у відчай та самоприниження, більш того до екзистенційного поразництва як своєї рідної методології, без послідовної лінії аргументації виводить із онтологічної поразки начебто доказ найвищої трансценденції і надлюдського сенсу [6, с. 30-32].

Також варто розглянути більш детально теоретичні розміркування ще одного представника релігійного екзистенціалізму та сучасника К. Ясперса – Габрієля-Оноре Марселя, який у своїй праці «Homo Viator» всебічно дослідив феномен «надії». Масмо сподівання, що саме ця розвідка може скласти теоретико-методологічне підґрунтя для загальноукраїнської стратегії оптимізації та вироблення ефективних шляхів конструктивної життєтворчості у часи екзистенційних випробувань.

Беззаперечна методологічна цінність дослідження полягає у тому, що попри свою релігійну самоідентифікацію, Г.-О. Марсель розглядає надію як філософсько-антропологічне явище, замість того щоби наслідувати суто теологічному трактуванню Августина Блаженного, що панувало у західній філософській традиції понад півтора тисячоліття. Надія за Марселем дається кожній конкретній людині як суб'єктивна сила та інструмент протидії розпачу та безпорадності у зіткненні зі здавалося б безальтернативним реаліями життя [7]. При цьому філософ відокремлює надію від сліпого оптимізму, як наївної, можливо спричиненої образою на світ та його обставини, віри в позитивний вихід завдяки втручанням вищої сили, притаманній релігійному світогляду. Надія за Марселем не залишається чимось сталим, проте виявляється динамічним феноменом, що змінюється у суспільній свідомості відповідно до трансформації життєвих викликів. Таке надособистісне бачення дає підстави співвіднести марселівську надію з певним відповідником з категорії юнгіанських архетипів, але таке порівняння виходить за межі даного дослідження. Важливо відмітити, що надія як екзистенційний феномен вже не виконує втішальної функції, тобто не обмежується суто емоційним сподіванням на яку-небудь (чи будь-яку) зміну ситуації на краще, вона набуває практичного значення через свій нерозривний зв'язок з метою. Тут буде доречною аналогія із механіки: мету можна уподібнити вектору прикладення сили, тоді як надія буде виступати величиною прикладеної сили. Також принцип надії-мети

можна проілюструвати життєстверджуючим віршем Л. Українки «*Contra spem spero!*» Рядками «*Я на гору круту крем'яну/ Буду камінь важкий підіймать/ І, несучи вагу ту страшну, / Буду пісню веселу співать*» [8, с. 56], поетка стверджує не просто сподівання попри відчай, а дає обітницю активної дії.

Праці Г.-О. Марселя мають цінність для сучасного українця зокрема через те, що його філософські рефлексії здійснені на основі нарративних інтерв'ю та включають безпосередній досвід війни та окупаційного режиму на буття людини. Під час Першої світової війни Марсель працював керівником підрозділу Червоного Хреста, що займався передачею новин про поранених солдатів їхнім родинам. За його словами, тогочасне суспільство зазнавало надзвичайного напруження в умовах війни, і як реакція на цей стан виникало точне розуміння: всі можливі зусилля необхідно концентрувати на майбутньому визволенні [7, с. 8, 39]. Надія слугувала людям своєрідним полем, в якому кожна думка і кожна дія набувала магнітного заряду, направленою на найвищу мету. Чи варто зауважувати неабияку актуальність цього досвіду для сучасної України?

Примітно, що А. Камю, котрий на противагу Г.-О. Марселю вважається представником *атеїстичного* екзистенціалізму, розглядає явище надії крізь призму божественного і навіть порівнює екзистенційне мислення із християнським, як таке, що просякнуте величезною надією. У своєму літературознавчо-філософському есеї «Міф про Сізіфа» (розділ «Надія і абсурд у творчості Франца Кафки») А. Камю відзначає цінність творів «Процес», «Замок» та «Метаморфоза» через парадоксальне поєднання загального з конкретним, що оправдує «цей бридкий і приголомшливий світ, де навіть кроти покладаються на надію» [6, с. 105]. Кроти, вочевидь, слугують узагальненим образом осліплених, подібних до Едіпа, що позбавив себе зору, будучи не в спроможності прийняти власну страшну й невідворотну долю. Найбільшою надією автор називає ту, що дозволяє уникнути долі. Доля ж, виводиться як те, що найбільше пригнічує людину, на противагу щастю, яке, начебто, позбавлене глузду й сприймається радше як власна заслуга, аніж дарована вищими силами благодать. Попри, здавалося б, безнадійні та абсурдні поневіряння героїв, Кафка, на думку А. Камю, винаходить своєрідні екзистенційні ліки, «які змушують любити те, що нас гнітить, і породжують надію в безвихідному світі» [6, с. 100]. Такі ліки не зцілюють від екзистенційних страждань, але дозволяють сприймати їх як дещо буденне, як частину нормального життя. Землемір у «Замку» вже не має на меті потрапити у Замок. Проте, усвідомлюючи безглуздість своїх дій, він продовжує шукати шляхи до Замку, і через ці зусилля відшукує благодать. Цим проголошується чи не найактуальніший принцип життєтворчості за часів граничних умов існування та рутинної безнадії: продовжувати докладати зусилля попри те, що задача видається нерозв'язною, а ворог – непереможним. Пригадуючи рядки Франкових «Каменярів», переконуємося, що класики української поезії, вже сформулювали цей висновок у більш зграбній та енергомисткій формі: «*Лунайте сю скалу! / Нехай ні жар, ні холод. / Не спинить вас! / Зносить і труд, і спрагу, й голод. / Бо вам призначено скалу сею розбить*» [9, с. 66 – 68].

Якщо у пошуку нових принципів та способів дій спиратися на досвід попередників, то цілком природною дослухатися до порад людини, яка на власному досвіді пережила граничні екзистенційні стани, аніж на такого собі оточеного комфортом, убезпеченого теоретика. Цілком актуальним досвідом, що його можливо перетворити якщо не на стратегію, то принаймні на тактику продуктивної життєтворчості, буде професійний доробок австрійського психолога Віктора Франкла. Виношуючи ідею свого *opus magnum* «Людина в пошуках справжнього сенсу», він пройшов крізь пекло нацистських концтаборів Терезієнштадт та Аушвіц. Головні тези цієї праці, не втрачають своєї терапевтичної

сили попри зашкалюючу останніми часами цитованість, ба більше – слугують рятівним кругом психологічної самопомогі у безжальному океані страждань, спричинених людиною для людини. Порівнявши емоційні стани та поведінку в'язнів, як тих, що загинули, так і тих, яким вдалося дочекатися звільнення, В. Франкл дійшов такого висновку: «В'язень, який втратив віру в майбутнє, – приречений. Із втратою віри в майбутнє він також втрачає свою духовну стійкість; він дозволяє собі занепасти та стає об'єктом духовного і фізичного розкладу» [10, с. 88]. Щодо себе, В. Франкл зазначав, що не впасти у відчай йому допомогла мета у будь-що написати задуману книгу. Навіть у період сильної хвороби, що у концтаборі майже рівноцінно смерті (не здатних працювати одразу страчували), психолог знаходив сили робити нотатки. Отже, для подолання граничного стану, надія на майбутнє має супроводжуватись зусиллями на досягнення мети. Такі зусилля не обов'язково мають бути напряму пов'язані з боротьбою проти основного чинника негараздів. Це можуть бути дрібні, майже непомітні кроки, не обов'язково навіть помітні у матеріальному світі – внутрішня свідомо робота також є роботою у повному сенсі цього слова. Такі висновки, вистраждані за умов граничних тілесних та емоційних знущань, певною мірою співпадають із екзистенційною філософією К. Ясперса та Г.-О. Марселя.

На завершення приведемо розмисли Клайва Льюїса з есею «Життя в атомну добу». Льюїс, котрий хоч і не вважається філософом в академічному сенсі, але є напрочуд актуальним нашої епохи письменником та християнським мислителем, закликає не уподібнюватися отарі наляканих овець перед загрозою загибелі. Якщо знищення атомною бомбою неможливо уникнути, то навіть у такому разі, людству слід зібрати свій розум до купи та зайнятися притаманними нам простими та людськими справами. Краще молитися, працювати, навчати, читати, слухати музику, купати дітей, займатися спортом, спілкуватися з друзями, ніж дозволити «бомбам» захопити наш розум та провести відведений нам час в безпорадному заціпенінні. Ця думка не схожа на звичне християнське смирення перед злом. У своєму заклику К. Льюїс схожий радше на прогресивного гуманіста стоїчного штибу, який нагадує людям про їхню гідність та здатність самостійно обирати модус власного існування. Деякі його вислови навіть межують із мудрістю кініків. Смішно жалітися на те, що вчені винайшли ще одне знаряддя смерті, у той час коли ми маємо антисептики, без яких масово гинули наші предки. Під кінець своїх розмислів, К. Льюїс протиставляє дарвіністський матеріалістичний світогляд із його прагненням до виживання будь-якою ціною духовному світогляду, що тримається на законах любові та стриманості. Загибель вида або нації може бути спричинене саме прагнення вижити будь-якою ціною, проте врятувати цивілізацію можуть лише ті, хто дбає про дещо більше [11].

Підсумовуючи філософські доробки мислителів ХХ століття щодо екзистенційних станів у граничних умовах існування, можна виділити наступні тенденції по відношенню до життєтворчості окремої людини та суспільства. К. Ясперсом наголошено підвищена здатність до набуття справжньої екзистенції у граничних станах страждань та усвідомлення смертності. Цей підхід вимагає від особистості високої усвідомленості та високих навичок до саморефлексії через ризик зісковзнути у дві крайнощі: 1) заціпеніння від страху за власне життя або життя близьких, 2) байдужість щодо власного існування. Також існує сумнівна тенденція людського мислення знаходити в екзистенційних поразках та станах відчаю ознаки сакральної трансценденції та прихованого онтологічного сенсу. Проте, вважаю, що для деяких типів особистості, такий підхід може бути корисним для розширення границь власного світоуявлення. Г.-О. Марсель виводить надію, як динамічний філософсько-антропологічний феномен та суттєву силу для протидії відчаю та екзистенційному «морозу». За А. Камю надія виражає стремління особистості уникнути детермінованої

лихої долі, а зміцнення від екзистенційних страждань полягає у набутті здатності сприймати їх як частину нормального життя. Порівнявши аргументацію Г.-О. Марселя та А. Камю щодо явища надії по відношенню до екзистенційного відчаю можна зробити висновок про відносність розділення екзистенціалізму на релігійний та атеїстичний напрями, адже заглиблюючись у дослідження їхні представники вдаються до аргументації протилежного напрямку.

Життєвий та професійний досвід В. Франкла дають незвичний погляд на явища рутинності та буденності, які в умовах екзистенційних випробувань немов змінюють полярність. Так, звичні повсякденні справи не пригнічують, а навпаки допомагають віднайти бажання та сили для виживання.

Висновки. Таким чином, здійснений у даному дослідженні порівняльний аналіз моделей життєтворчості, які пройшли верифікацію в умовах другої світової війни та ядерної загрози часів Холодної Війни, дозволяє зробити висновок, що військове вторгнення є екзистенційною трагедією у будь-яку добу. Особливо актуально й болюче це сприймається українцями, які переживають надзвичайно тяжкі часи випробування війною. У такі часи таких випробувань, життєтворчість може бути не лише метою, а й *засобом* виживання. Тож, саме зараз настав час прислухатися до екзистенційно насиченого заповіту людству від К. Льюїса – не варто забувати про людську гідність і кожному слід робити свою буденну, творчу або героїчну справу, не піддаючись руйнівному страху. Врешті решт, і у мирний час людське існування сповнене безлічі загроз, і кожна людина беззаперечно приречена зустріти власний кінець, але попри це маємо відкинути відчай та творити власне життя унікальним шляхом.

Список використаної літератури

1. Beck U. Risk Society: Towards a New Modernity / trans. from germ. by Ritter, M. London : Sage Publications, 1992. 264 p.
2. Fukuyama F. The End of History and the Last Man. New York : Free Press publishing, 1992. 418 p.
3. Günther A. The Obsolescence of Man, Volume II: On the Destruction of Life in the Epoch of the Third Industrial Revolution / trans. from span. by Josep M. P. Valencia : Pre-Textos, 2011. 308 p. URL: <https://files.libcom.org/files/ObsolescenceofManVol%20IIGunther%20Anders.pdf>
4. Jaspers K. Die geistige Situation der Zeit. Berlin : De Gruyter, 1979. 194 p.
5. Jaspers K. Philosophy of Existence / trans. from germ. by: Grabau R. F. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1971. 128 p.
6. Альбер К. Міф про Сізіфа / пер. з фр. Жупанський О. Київ : «Портфель», 2015. 105 с.
7. Марсель Г. Номо Виатор. Прологомени до метафізики надії / пер. з фр. Шовкун В. Київ : Університетське вид-во "Пульсари", 1999. 320 с.
8. Українка Л. Зібрання творів у 12 т. Київ : Наукова думка, 1975. Т. 1. 446 с.
9. Франко І. Зібрання творів у 50 т. Київ : Наукова думка, 1976. Т. 1. 502 с.
10. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі. Харків : КСД, 2016. 160 с.
11. Lewis C.S. Present Concerns: Essays / edited by Walter Hooper. New York : Harcourt Brace Jovanovich, 1986. P. 73–80.

LIFE CREATIVITY OF THE PERSON IN THE TIME OF EXISTENTIAL TRIALS AGAINST THE BACKGROUND OF THE FULL-SCALE INVASION OF THE RF IN UKRAINE

Oleksii Vasyliiev

*Kharkiv National Pedagogical University named after H.S. Skovoroda,
Faculty of History and Law, Department of Philosophy
Valentinivska Str., 2, 61168, Kharkiv, Ukraine*

The article is devoted to identifying the features of the construction of models of life creativity in wartime, the analysis is carried out on modern empirical material. The full-scale invasion of the RF into Ukraine forced our society to exist in conditions of war. Life under such circumstances is full of all the conditions necessary for the acquisition of existence, its irresistible nature requires us to continue to take an active part in our own life creation. But conscious life-creating activity is complicated by destructive states, such as fear, despair, indifference, and therefore requires getting rid of these states with the help of a kind of existential "medicine".

The article analyzes the works of existentialist philosophers (K. Jaspers, G.-O. Marcel, A. Camus), devoted to the definition and research of the extreme existential states of fear, despair, suffering and the phenomena of routineness, absurdity, and hope caused by them in their emotional and psychological and philosophical and anthropological meanings. A comparative analysis of the religious and atheistic directions of existentialism was carried out on the example of their representatives' study of the phenomenon of hope and proposed ways of overcoming despair and relation to a deterministic fate.

The views of thinkers who had direct experience of overcoming extreme existential challenges and were concerned with the threat of nuclear annihilation of humanity (G. Anders, V. Frankl, K. Lewis) were considered. The main trends regarding philosophical conclusions and practical advice regarding the preservation of one's own existence and humanity in general have been traced.

In the conclusions, the property of routine life-creating (so-called simple and usual human occupations) that is relevant for Ukrainian and world society in the conditions of war, becoming not only a goal, but also a means for survival in times of existential trials, is deduced. As an intermediate methodological conclusion, the convention of dividing the philosophy of existentialism into religious and atheistic directions is noted.

Key words: society in conditions of war, routine, fear of death, creativity, existence, hope.

УДК 101.1+17.023.2+159.942

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.53.5>

ФІЛОСОФІЯ ЛЮДИНОМІРНОСТІ ЯК ОСНОВА ТЕЛЕЕМПАТІЇ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Ольга Гончарова

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»,
соціально-гуманітарний факультет, кафедра філософії, соціології та
менеджменту соціокультурної діяльності
вул. Старопортофранківська, 26, 65000, м. Одеса, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-1025-375X>

*Людина стала об'єктом науки про людину
тільки починаючи з того моменту,
як автомобілі стало важче продавати,
ніж створювати.
Жан Бодрійяр, французький філософ,
соціолог, «останній пророк Європи»*

Актуальність проблеми в тому, що поява сучасних технологій і швидкозростаючої цифровізації призвела як до нових можливостей, так і до безпрецедентної глобальної кризи. Світ стає дедалі більш нелюдним, де людині і людськості відводиться все менше місця. І нагальною проблемою є відтворення місця і ролі людини і збереження людяності в технологічному (глобальному) світі сучасної цифровізації, що швидко поширюється. Важливе значення має моральне регулювання пізнавальної та технологічної діяльності. Для адаптації до нових викликів необхідні переоцінка та зміна граничних значень світоглядних універсалій, що визначають культуру. Це стало предметом філософії людиномірності.

Мета дослідження – розробити основи філософії людиномірності для її збереження та розвитку/вдосконалення телеемпатії в новій реальності, де кордони між людиною та інформаційними технологіями стають все більш розмитими, в умовах метакомунікації, надлишку інформації, експоненційного вдосконалення технічного середовища і цифровізації, що постійно зростає.

Результати дослідження – актуалізація питання про необхідність розробки філософії людиномірності як ключового інструменту для осмислення та формування майбутнього суспільства, в якому людина/свідомість, етос/етика/цінності та сучасні інформаційні технології перебувають у постійній взаємодії. Показано важливість телеемпатії як метанавички для ефективної взаємодії та адаптації до складнощів та тонкощів сучасних метакомунікаційних технологій у багатонаціональних та мультикультурних контекстах. Введено поняття третьої сигнальної системи (вірніше такої, що перебуває між першою та другою за І. П. Павловим) – системи внутрішніх станів людини та формування своїх уявлень/своєї картини світу, що ускладнюється в процесі життя.

Ключові слова: людина, людиномірність, людство, цифровізація, цифровий етос, цифровий пафос, цифровий логос, телеемпатія, три сигнальні системи

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними задачами. Сучасна цивілізація перебуває в критичному етапі свого розвитку. Людство дійшло стадії глобалізму і вирішує завдання формування глокальних соціокультурних форм суспільства. Події, що відбуваються в житті окремих країн (локальність 1), впливають

на інші країни (локальність 2), те, що відбувається в одній сфері соціокультурного життя (локальність 3), відразу ж позначається на інших локальності (локальність n). Базові глобальні інституційності як інтегральне ціле розширюються різноманітними локальностями і тим самим локальне, що перебуває в єдності з глобальним, трансформується в глокальне, поряд з чим розвивається глокальна інституційність.

Відбуваються фундаментальні зміни, які оновлюють діяльнісне середовище людини, виникають нові форми кооперації, комунікацій, способи створення, зберігання та передачі інформації.

Сучасний прогрес породив не лише принципово нові можливості, а й безпрецедентні глобальні кризи та глокальні виклики. Загострення цих криз та поява раніше небачених викликів ставлять завдання пошуку та генерації нових форм спілкування та відносин, для реалізації яких необхідні унікальні стратегії, що враховують підвищення мірності соціокультурного середовища.

Філософія людиномірності дозволяє створити стратегії людської діяльності в умовах креативної економіки, на основі несуперечливої відкритої і звичайно безлічі цінностей, що сприяють гармонійному поєднанню ірраціональних та раціональних якостей свідомості. Це відкрите кінцеве безліч цінностей починається з чотирьох:

1. Відкритість та доступність.
2. Культура відповідальності.
3. Інтереси майбутніх поколінь.
4. Унікальність та Універсальність.

Це відкритий список, в якому поява кожної наступної цінності призводить до ще більшого розкриття вже включених до цього безлічі цінностей. Відповідно, ця множина розширюється за допомогою "замикання на відкритість"....

Будь-який новий тип цивілізаційного розвитку потребує вироблення нових цінностей, нових світоглядних орієнтирів. Подолання глобальних криз потребує зміни цілей людської діяльності та її етичних регуляторів. Вкрай необхідний перегляд колишнього ставлення до природи, ідеалів панування, орієнтованих на силове перетворення природного та соціального світу, необхідне вироблення нових ідеалів людської діяльності, нового розуміння перспектив людини. У цьому контексті виникає питання про пріоритетні цінності науки та науково-технічного прогресу. Вихід полягає у відмові науково-технічного розвитку, а наданні йому гуманістичного виміру. Необхідне етичне регулювання пізнавальної та технологічної діяльності людей (включаючи технології соціального управління).

Немає односторонньої детермінації характеру культури методом виробництва, але є складні кореляції цих двох сфер людської життєдіяльності. Їхня взаємодія адекватно описується в термінах самоорганізації, відстежуючи прямі та зворотні зв'язки.

Саме цінності санкціонують той чи інший вид діяльності та його цілі. І тоді проблема стратегії розвитку та трансформації людського суспільства трансформується у проблему прояснення базисних цінностей її культури існуючого та майбутнього людства та пошуку ефективних шляхів трансгресивного переходу. Необхідною умовою такого переходу є трансформація категоріальних структур свідомості людини, революція в умах, відмова від світоглядних уявлень, які вже вичерпали свої можливості як глибинні програми людської життєдіяльності. Потрібна переоцінка цінностей та мутація граничних смислів світоглядних універсалій культури. Саме це є предметом *філософії людиномірності*.

Значення філософії людиномірності. *Філософія людиномірності* як інструмент осмислення змін соціокультурного/комунікаційного середовища внаслідок цифровізації пропонує рамки для розуміння місця та ролі людини в швидкозмінному світі, осмислення

та інтеграції технологій штучного інтелекту (ШІ) в життя таким чином, щоб вони служили розширенню людського досвіду, а не його пригніченню або заміщенню. У контексті інноваційних хвиль та цифрової трансформації *філософія людиномірності* може допомогти формувати стійкі цінності та етичні підходи до використання технологій. У цьому контексті філософія людиномірності стає не просто академічною дисципліною, а ключовим інструментом для осмислення та формування майбутнього суспільства, в якому технології, етика та людський вимір перебувають у постійній взаємодії.

Аналіз наукових джерел та публікацій. Науково-методологічною базою статті є постнекласичні дослідження українських вчених І.С. Добронравової про становлення нелінійного мислення (1990) [1]; І. В. Єршової-Бабенко про психіку як синергетичний об'єкт (1991), концептуальну модель психосинергетики «ціле в цілому» (2005) [2] та концепт "brain-psyche-(mind/consciousness...)" / «мозок-психіка-(розум/свідомість)» (2019) [3]; Н.В. Кочубей про синергетичні концепти в нелінійних контекстах (2009) [4]; Л.М. Богатої про багатомірність мислення (2010) [5]; Ю.О. Мелкова про людиномірність постнекласичної науки (2014) [6].

Джерельною базою статті також є роботи представників одеської школи синергетики, таких як І. А. Доннікова (культурогенна сутність соціальної самоорганізації), В. Б. Ханжи (антропний час в синергетичній парадигмі) та О. Є. Гончарової (філософія людиномірності в умовах цифровізації).

Рішення проблеми збереження людиномірності та самоідентифікації людини в умовах сучасної цифровізації, яка прискорюється, базується на теоретико-методологічних засадах теорії змін та дисипативних структур [7], теорії самоорганізації [8], принципів незворотності [7], теорії самоорганізованої критичності [9], самоадаптації, самореалізації та саморозвитку [10] в нових умовах.

Методи дослідження виконані в напрямку вектора постнекласичної філософії: парадигма складності, синергетика, психосинергетика, комплексний цілісний, концептуальне моделювання.

Мета статті – дослідити багатовимірність людини, дати авторське визначення людиномірності та людства, провести аналіз впливу техногенності та цифрових технологій на людську свідомість та надати людині підстави для цілісного життя та реалізації людського потенціалу в сучасному швидко мінливому світі сучасної цифровізації з урахуванням телеемпатії.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів. Спочатку поміркуємо про людиномірність, а саме поставимо мірність/багатомірність/розмірність людини, позначимо формулу свобод, доступних людині і на цій підставі розгорнемо подальше дослідження.

Граничне філософське питання: «Що є людина?» досі залишається без відповіді. Грецький софіст Протагор Абдерський на початку твору «Істина 2» близько 420 до н.е. стверджував «Людина – міра всіх речей, що існують, що вони існують, а неіснуючих, що вони не існують». Давньогрецькі філософи вважали, що якщо чуттєві сприйняття у людей різні, то й міра у кожної людини своя. І якщо людина може створювати більш багатомірні і багатогранні уявлення, тим яскравіше відповідатиме їм реальність. І поточний момент показує гармонійність/негармонійність реалізації цих уявлень. Для зростання здоров'я та реалізації потенціалу важливо визначати/розрізнити та підвищувати кількість мірностей, в яких діє людина, а також удосконалювати свої міри, ґрунтуючись і на почуттях у тому числі.

У соціокультурному середовищі сучасної цифровізації людина, якщо вона вибирає зберегти людяність, приречена усвідомити динамічну гармонію мір у своєму внутрішньому

Всесвіті доступних свобод у чотирьох сферах – спілкування (дух), відносин (душа), подій (розум), територій (тіло) [11]. Ці функції динамічні, рухливі і постійно прагнуть бути пригнаними одна до одної. Результатом їхньої взаємодії є певний пластичний стан, який і виявляє мірність людини. Перебуваючи у певному середовищі та отримуючи зовнішні впливи, людина на основі своєї мірності творить уявлення у свідомості з урахуванням свого досвіду на основі 12-мірної єдності [11]. Таким чином, зовнішні впливи та інформація перетворюються вже на знання людини, що призводить до розширення свідомості та реалізації потенціалу.

Сучасні умови експоненційного розвитку техніки (заміна фізичної праці людини, що призводить до гіподинамії) та цифровізації (заміна розумової праці, наслідком чого є гіпокогніція) несуть загрозу підміни власних уявлень з досвіду людини машинними алгоритмами, ніби відтинаючи людину від зв'язку зі своїм внутрішнім Всесвітом і від себе. Природний комплексний захід, який постійно відтворюється і вдосконалюється в результаті підвищення майстерності людини поєднувати/трансформувати/сплавляти внутрішні почуття та зовнішні впливи на основі нероздільності/неслиття зазначених чотирьох свобод починає заміщатися цифровою. І виникає питання: як людині співвідносити цифрову міру із мірою природною? Виникає проблема осмислення та інтеграції технологій штучного інтелекту (ШІ) у життя людини таким чином, щоб вони служили розширенню людського досвіду, а не його пригніченню або заміщення [12].

Важливо усвідомити, що мірність людини – це не гармонізація різних заходів, а динамічний процес. Не просто гармонія як зафіксований стан, а стан, що характеризується пластичністю, рухливістю і, отже, динамічністю. Тобто, знову ж таки, коли ми не просто говоримо про якийсь поєднання духу, душі, розуму і тіла, а ми говоримо про рухливу конструкцію. Це суто синергетичний підхід, коли не просто там щось уявляється гармонійним, а це все у процесі, це все у русі. Це характеризується саме пластикою, ритмом, напевно, це й задає міру. Людська міра – це чиста пластика.

Певною мірою це узгоджується з багатомірною психосинергетикою професора Ірини Вікторівни Єршової-Бабенко [2]. Психосинергетика займається дослідженням психіки людини як гіперсистеми синергетичного порядку, уявленням її як надскладної психомірної.

У психосинергетиці йдеться про поняття «психомірне середовище» на кількох рівнях її розуміння:

- 1) це внутрішньопсихічне середовище, яке породжує в собі сама людина (його особистість і організм, допускаються інші внутрішньосередовищні види і механізми «пам'яті»);
- 2) це зовнішньопсихічне середовище як продукт відносин людини з іншими внутрішньо- та зовнішньо-психічними середовищами окремих людей, груп, колективів, творів мистецтва тощо;
- 3) а також його відносин із соціумом, природою, космосом та інформацією.

Психосинергетика акцентує увагу на певною мірою вже готовій людині (всередині себе розрізняючи те, про що йдеться в цій статті).

Постнекласична концептуальна модель психосинергетики (нова філософська категорія) «ціле в цілому» [автор І.В. Єршова-Бабенко, 1991] представляє взаємодію «різнокісних» цілей у метасистемі. Системи різного класу, які з'єднуються у єдину метасистему, розглядаються ні з позиції «частина – ціле», ні як частини одного цілого, а як самостійні цілі, включені в єдину цілу метасистему.

Концептуально-теоретичну модель психосинергетики «ціле в цілому» ми пропонуємо розширити до «ціле в цілому із цілого для цілого з цілим» = «цілісний процес

в цілісному організмі з цілісної свідомості для цілісного життя з цілісністю природи» збільшення обсягу реалізації єдності.

Ми вважаємо, що людство – це наднаціональний планетарний організм, який взаємодіє з навколишнім середовищем і формує його на основі своїх фізичних, біологічних, психічних, культурних і наукових проявів. Через живе спілкування про суть суцього і передачу знань крізь покоління людство як смислова мережа породжує уявлення про Всесвіт [13].

Біологічна основа людини не підвладна людині, вона розвивається своїм ходом і вона не вдосконалюється, а інформаційна складова людини підвладна їй, і вона вдосконалюється семимільними кроками. Між ними збільшується розрив, і людина для того, щоб компенсувати цей розрив, змушена застосовувати техніку замість себе, бо техніка не продукує інформацію, техніка не змінюється ні інформаційно, ні у своєму тілі механічному/технічному. А людина в процесі розвитку технологій і техніки потрапляє у пастку, з'являється розрив між тілом і думкою. Людина не може піти шляхом компенсації цього розриву, вона не підтягує своє тіло. Адже властивості тіла задані людською природою раз і назавжди.

Людина – це поєднання тілесності та розуму. Тіло повільне, а розум швидкий. В процесі дослідження методами синергетики ми звертаємо увагу на цей розрив. У синергетиці коли мова йде про ефект розриву, вважається, що коли розрив збільшується, система руйнується, вона гине, тому що компенсаторні механізми не встигають компенсувати цей розрив, перестають чути одне одного тіло і розум, настільки вони далекі одне від одного. Замість того, щоб знайти компенсацію розриву (прискорити тіло або сповільнити розум), людина не знаходить нічого іншого, окрім як ввести в ситуацію сторонню одиницю – техніку/машину, що не має чуттєвості, що не є ні тілом, ні розумом. Вона від початку інша за суттю. Це як імплантант, який викидається, якщо він не приживається. А техніка не може прижитися, в ній не враховано ні біологічне походження людини, ні її розумова реалізація. Вони не відповідають одне одному, хоча є спроба вкласти одне в інше. Чому людина гине від заліза в дорожньо-транспортних подіях? Тому що її тіло м'якше за залізо. Вони різні, вони не відповідають одне одному, різнокласні.

Цифровізація – автоматизація фіксації акту розрізнення; це процес переходу від аналогових форм даних, процесів та інструментів до цифрових. Цей процес охоплює застосування інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ) для оптимізації, автоматизації та поліпшення різних аспектів життя, бізнесу та управління.

У якому світі ми живемо? Трансформація соціокультурного середовища тісно пов'язана із проблематикою машини і цифровізації. А людиномірність – це поняття, яке включає чуттєвість. У машин немає чуттєвості. У машин є задана міра. А в людини міра задається можливістю організму, а оцінка вже пов'язана з особистісними цінностями (виховання, сім'я та освіта).

У новому світі не можна мислити та діяти по-старому. Потрібні нові соціокультурні основи трансформаційних змін суспільства – *етос*, *пафос*, *логос*. При цьому *етос* – джерело *етики*, *пафос* – джерело *естетики*, а *логос* – джерело *наукового пізнання*.

Тепер ми потрапили у світ цифровізації і в нас виникає цифрова етика та інша естетика і при появі штучного інтелекту виникають інші можливості пізнання [14], у нас виникає інший логос. І тоді етос, пафос та логос слід розглядати в умовах іншої цивілізації. Існуюча архітектура суспільства не справляється з тими викликами, які висуває нову дійсність: військові конфлікти, енергетична криза, інформаційна надмірність, забруднення довкілля та зміна клімату, постійні зміни та постійний стрес. У цьому не розглядаються стратегії інших методів формування соціуму.

Потрібна нова культура, яка спирається навіть на інноваційний інтелект. Поєднання інших соціокультурних засад та інновацій призведе до появи *цифрового етосу* або *цифрової етики*, *цифрового пафосу* або *цифрової естетики*, *цифрового логосу* – взаємодія інноваційного інтелекту зі штучним призведе для нових можливостей наукового пізнання [14].

В результаті отримуємо нові засади для соціокультурної трансформації.

Для зміни структури суспільства доцільно розширити ядро суспільного договору до 12-ти мірної єдності [11] та використовувати можливості оновленого комунікаційного середовища. І тоді на цій основі у нас і з'являється інша соціокультура – культура писемного слова, культура відеозвернення, культура спільності та узгодження, все, що пов'язано з крауд-рішеннями.

Людина може зробити тільки те, що сама собі відкрила. І те, що сьогодні відбувається з машинами, ми передаємо машинам ті якості, які у нас були відкриті. І ми дедалі більше тих відкритих якостей передаємо машинам. Машини через те, що є однозначність, підвищують свою швидкість, але ці швидкості нелюдиномірні, а людина, отримавши прискорення тих властивостей, які є в неї, нові властивості у себе не відкриває.

Тому ми бачимо, що технології з кожним роком стають все більш досконаліми, а людина, яка користується цими технологіями, стає дедалі спрощеною. І ми не маємо появи нових якостей людини. І тут постає питання: а яка якість може бути розвинена у людини внаслідок сучасних умов?

Пропонуємо можливе вирішення цього питання – вихід на *телеемпатію* як нову стратегію чи нове розуміння глобальності. Усвідомлення того, що ми живемо у великому світі та необхідність сформувати навичку «слухати і чути Іншого».

Емпатія – це здатність співпереживати. *Телеемпатія* – здатність співпереживати на відстані. Співпереживати чому? І тоді ми виходимо на мову, ми виходимо на спілкування і, можливо, наше спілкування у цифровому середовищі може стати більш ефективним, якщо ми по-іншому почнемо ставитися до слів, які народжуються у нас у діалогах в цифровому середовищі. Це дозволяє на великих відстанях одночасно створювати відповідальне спілкування. І це відповідальне спілкування можна потім масштабувати одразу на великі відстані.

І як нам тоді діяти, коли все пов'язано з усім, коли локальне бере участь у глобальному, а глобальне бере участь у локальному. І, можливо, ми йшли від локальних спільнот, потім за допомогою технологій ми дійшли до глобального світу, за допомогою цифровізації ми дійшли до глобальної зв'язаності і тепер можливо нам повернутися потрібно в локальність і цю локальність ув'язати на іншому рівні з глобальністю. Тоді у нас виникає глокальність. Ось нам здається, на якому порозі ми зараз стоїмо і ще один із ключових моментів – зараз рішення спільноти в основному приймається за рахунок голосування. Голосування – це, як відомо, загальна думка. Сучасна цифровізація дає змогу не голосувати, а погоджуватися. Але це можливо тільки в тому випадку, якщо ми підвищуємо норму відповідальності до кожного слова. Тоді, якщо за допомогою слів ми формуємо образи майбутнього і сьогодні образи майбутнього створює маленька група і всім нав'язує і, причому, майбутнє нав'язує всім одне й теж саме, можливо, ми тоді потрапляємо у світ, коли ми по-іншому організуємо наше майбутнє? І тоді цілком можливо ми заходимо у багатоваріантне майбутнє і тоді, можливо, нам потрібно навчитися не тільки синхронізуватися, а й синкайрізуватися, освоюючи властивість часу Кайроса. Тоді, можливо, нам потрібно навчитися спільно мріяти, тому що мрія сьогодні не є якимось обов'язковим аргументом

спільноти. Але в дитинстві наша швидкість пізнання дуже пов'язана з цією здатністю фантазувати, мріяти.

Цілком очевидно, що ми виходимо на проблематику світу та на телеемпатію. Нова інтерпретація проблематики глобальності, тобто, ми всі живемо в одному великому світі, нікуди з цього світу вийти за межі ми не можемо. Отже, ми змушені приймати ту чи іншу людину лише тому, що ми в одному світі. А якщо приймати Іншого, то емпатію можна проінтерпретувати як «чутти та слухати» Іншого. Але знову ж таки це можливо тільки в тому випадку, якщо ми виходимо на рівень великого глобального світу. Як нам спуститися потім на рівень мікро-? Я не знаю, чи потрібно спускатися і чи потрібно тут щось прогнозувати і якимось ось навіть артикулювати, тому що... швидше ми маємо повернутися до стратегії спекулятивної філософії, щоб не нав'язувати людині якісь правила гри: вона має бути емпатичною, він має бути такою. Виключити цю етичну складову, нехай людина сама вирішить, за винятком одного – почув іншого та зрозумій, що ми живемо в одному світі та перебуваємо в одному човні. Якщо говорити про телеемпатію як про нову стратегію або нове розуміння глобальності. Ось фактично спроба вирішити ті виклики, які готує нам машина та цифра.

Здатність чути і почути, перебуваючи на відстані, але через те, що співрозмовники до слів шанобливо ставляться і виникає ця інтенція почути іншого, чути іншого і при цьому, усвідомлюючи, що кожен далі продовжує в цьому ж контексті (утримування контексту), це і дозволяє узгоджуватися – інша здатність на відстані, інше ставлення до слова, мови.

Від здатності «слухати і чути» власне народжується мова. Важлива повага до мови, до народженого з слухання і чуття слова. У цьому плані слово дійсно народжується в контексті, якщо розуміти світ як сплетення та переплетення контекстів, контекстуально. Ось і можливі стратегії для перемелювання тих викликів, які готує нам машина та цифра.

Ефект емпатії – це пряма залежність від того, як людина слухає, так інший і каже. Коли з кимось спілкуємося, бажано донести так, щоби інший почув. І тому це вже не просто хтось конкретний сказав, а саме людина так змогла сказати, бо був той, хто це слухав. Реально для створення, креації в комунікаціях важлива наявність того, хто говорить, і того, хто уміє «слухати і чути». Якість слухання задає якість сказаного.

Особливості телеемпатії (емпатії на відстані). У цифровому середовищі емпатія має долати бар'єри, пов'язані з відсутністю фізичного контакту. Це включає здатність відчувати і співпереживати через текстові повідомлення, електронні листи, відеодзвінки та інші цифрові форми спілкування.

Телеемпатія є важливою метанавичкою в сучасних метакомунікаціях. В умовах, коли цифрові технології є основним засобом комунікації, здатність виявляти телеемпатію стає необхідною навичкою для ефективної взаємодії. Це особливо важливо у багатонаціональних та мультикультурних контекстах, де комунікаційні нюанси можуть значно відрізнятись.

Освоєння телеемпатії допомагає людям адаптуватися до мета-комунікаційних можливостей сучасних комунікаційних технологій, покращуючи міжособистісну взаємодію та співпрацю у цифровому світі.

Таким чином, розвиток телеемпатичних навичок стає важливою частиною навчання *soft-skills* в цифрову епоху, дозволяючи людям краще адаптуватися до способів цифрового спілкування і взаємодії, що постійно змінюються.

Завдяки цифровізації створено комунікаційне середовище безпрецедентних можливостей, а людина не має навичок ефективного спілкування в ній. За фактом середовище спілкування стало нелінійним, неоднорідним, багатовимірним, різномірним. Як створити відповідальне спілкування?

Звідки виникає потреба мови? Як з'являється мова? За Валерієм Куринським, мова – це експламація/вигук [15]. Коли дитина росте, у нього виникає внутрішнє напруження, у нього виникає потреба відкритися світові і тому, коли ми говоримо, ми відкриваємося світові.

Що таке мова? Звідки вона народжується? У 1932 р. І.П. Павлов ввів поняття «сигнальної системи» як центрального у його вченні про закономірності роботи мозку. За І.П. Павлову у людини *дві сигнальні системи: перша сигнальна система* є і в тварин, і в людини, вона забезпечує сприйняття безпосереднього впливу, сигналів довкілля за допомогою аналізаторів (безумовні рефлекси) і *друга сигнальна система* є тільки у людини – сигналом для реакції організму в цьому у разі служать слова, за допомогою яких люди описують все, що дізнаються про навколишній світ через органи почуттів, слова вживаються для узагальнення (мова як сигнал сигналів).

На нашу думку у людини є **три сигнальні системи:**

перша сигнальна система – це зовнішні впливи, інформація "заходить" всередину (безумовні рефлекси);

друга сигнальна система – це система внутрішніх станів, яка ускладнюється в результаті життя і в людини виникає потреба все більше розрізнити свої стани і відкривати це світу, організація внутрішнього Всесвіту (тигль, де відбувається сплавлення зовнішніх впливів з внутрішнім Гласом, формується людиномірність), система безумовних рефлексів та станів (можливість затримки);

третья сигнальна система – із внутрішнього світу виходить дія назовні як мова (мова як сигнал сигналів).

Мова виникає з *другої сигнальної* системи шляхом розрізнення станів та осяянь людини. Саме вона дозволяє створювати складні сигнали і чути складні сигнали. І тоді людина має можливість врахувати цей момент «слухати і чути», а не тільки реагувати.

Іншими словами, *три сигнальні системи:*

перша сигнальна система – **самоорганізація фізіо-біологічних реакцій;**

друга сигнальна система – **самоорганізація психо-когнітивних стимулів;**

третья сигнальна система – **організація соціокультурних кодів.**

Тому одна справа, коли читати записані знаки, а інша справа ще відчутти стан, з якого людина звучала. І ось, відчуваючи ці стани, і з'являється зовсім інша глибина, тоді людина може почути іншого, тобто, коли читаємо знаки, то просто слухаємо, а от коли людина ще починає співпереживати тим станам, з яких людина звучить, тоді вона занурюється в її внутрішній контекст, її внутрішній Всесвіт. І тоді починає відкриватися те, що неможливо почути у цих знаках. Воно ніби перебуває за цими знаками. І тоді ось це ірраціональне і раціональне починає перебуває в певній нероздільній єдності. Це дуже важлива річ, своєрідний розвиток парадигми/розуміння складності. Це не просто складність, а відповідь на запитання: Як? Операційна складова складності – як ми цю складність висловлюємо та як намагаємося впоратися/засвоїти цю складність.

Витерпіння впливу – організація зв'язків (момент, пов'язаний із самоорганізацією і, отже, крик чи голос, чи мова – це вихід, скидання напруги, той самий якісний стрибок, який дозволяє нам не просто бути пасивними у випробуванні впливу, не просто бути пасивними в організації зв'язків – такий як би автоматизм в організації зв'язків), а тут вже присутня така цілеспрямована діяльність у встановленні цих зв'язків. Ось тут ми, напевно, вже після голосу, що пролунав, або почутого чи виданого голосу чи крику ми, напевно, можемо сказати, яка із мір домінує і превалує, і заважає іншій мірі. І тоді ми, можливо, знижуємо інтелектуальну активність, наприклад, і починаємо займатися фізкультурою.

У полілогах важливо розрізнати вектор та тензор. Тобто тензор – це сума спрямованих векторів. І коли ми живемо в монологах, то ми векторами один одного б'ємо. Інша справа, коли людина зазнає і відчуває як всередині у неї виникає певна напруга і, коли вона її не відразу видає, а накопичує один вектор, інший вектор, що виникає, третій і всередині виникає складний тензор і цей складний тензор всередині людини виплавляє те, чого раніше у ньому було. І ось тоді людині ще потрібно те, що вона зазнала утримати в контексті і віддати назад вже як зворотний зв'язок. По суті, слово – це Світло ловити, те світло, яке спіймало, потім своє світло усвідомило і це світло, осяяння (зоря, осяяло) це якраз у нас виникає ось ця система внутрішніх станів – це, можна сказати, система генерації світла пізнання, світло свідомості, яке у людини відбувається. А тоді мова стає тим несучим інструментом, за допомогою якого ми й генеруємо це світло. Це і є функція *другої сигнальної системи* людини. І тоді третя сигнальна система – це як сигнал сигналів. Але *звідки* з'являється сигнал сигналів? З *другої сигнальної системи* шляхом розрізнення станів та осяянь людини. Саме вона дозволяє створювати складні сигнали і чути складні сигнали. І тоді людина має можливість врахувати цей момент «слухати і чути», а не тільки реагувати.

Ось де виникає мова? Напруга, що виникає від багатьох сил, які впливають, тобто, напруга та накопичення енергії, яка потребує якогось виходу. І коли ми говоримо, що цей вихід трапляється як крик або як голос, який потім запускає механізм або починає працювати цей автомат мови (автомат у грецькому сенсі слова, це не машина, це система, що просто відтворюється). Тобто спочатку накопичується, накопичується, накопичується, потім воно сплавляється там, коли два протилежні початки стикаються між собою, потім видається звук, ось той самий крик, який і запускає механізм і друга і перша *сигнальні системи* І.П. Павлова починають по-новому працювати. У будь-якому разі, вони починають працювати в якомусь артикулованому режимі.

І ось тут важливий момент – це уповільнення. Коли ми з цифрою спілкуємося, вона миттєво реагує, а коли з людиною спілкуємося, щось даємо і для того, щоб у нас виник діалог, а не монологи, йому потрібно сповільнитися, у нього щось відбувається, відбувається ця переплавка ось якраз уповільнення і потім звідти раз! – на нових швидкостях щось відбувається. Людина щось сказала і потім через якийсь час, не відразу почула зворотний зв'язок і ось ця здатність сповільнюватися, вона якраз таки важлива для цієї переплавки. І якщо людина не може сповільнюватися, у неї пластичності не буде.

Відбувається не фізичне торкання, а процес пригонки/пригнаності одного елемента до іншого. Коли ми говоримо «доторкнувся», є таке поняття у німецькій естетиці «ласка», коли ми пестуємо щось. І коли ми відчуваємо ласку, добрість чи милість дотику – це коли одна з деталей або один із процесів пригнаний до іншого. Ось цей момент пригнаності одного до іншого, що власне і забезпечує пластичність системи. Стан пригнаності набагато важливіший, ніж фізичний контакт. Тому що фізичний контакт фіксується, і ми тут уже нічого зробити не можемо. А ось як ласка, як гра якихось рухів дозволяє виявляти пластичність.

Коли два об'єкти зближуються, то між ними виникає певне поле і спочатку це поле починає впливати один на одного і якщо ми відчуємо це поле, то у нас виникне якийсь напрямок, разом ми почнемо кудись рухатися. Тобто, ми почнемо рухатися не одне в одного, а одному напрямку. А якщо летимо з великою швидкістю, то ми не помічаємо ущільнення, цього поля ми не бачимо і тому ми починаємо стикатись і в результаті входимо в жорстку зчіпку і пластичність зникає. Гине і одне тіло, і інше тіло, які ось так ось зіткнулися. Та й звідси нам тоді треба рухатись у з'єднання, а не в об'єднання. І тоді ось те, що спочатку ви сказали, що весь світ перебуває в певній єдності і якщо вже ця єдність є навіщо мені

потрібно об'єднуватися? Мені потрібно в цій єдності навчитися виявляти цю свою самість в умовах цієї взаємодії.

Таким чином, філософія людиномірності є ключовим інструментом для осмислення та формування майбутнього суспільства, в якому технології, етика та людський вимір перебувають у постійній взаємодії згідно з новою концептуальною моделлю Єзерсько-Гончарової «цілісний процес у цілісному організмі з цілісної свідомості для цілісного життя з цілісністю природи» для збільшення обсягу реалізації єдності.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Мірність людини – це не просто гармонія окремих мір як зафіксований стан, а стан, що характеризується пластичністю, рухливістю і, отже, динамічністю. Цей стан характеризується якраз пластикою, ритмом, напевно, це й задає міру. Людина – це такий плавильний котел, це такий ось тигель, де сплавляються сили, що здійснюють на нього вплив, рухлива істота і може існувати тільки тоді, коли знаходиться в такій рухливості. По суті, чотири свободи – спілкування, відносин, подій та територій – це саме те, де і відбувається переплавлення і, коли це переплавлення відбувається, пластичність залишається, а якщо воно безмірно завантажується, то в результаті виникає ригідність, кістковість, людина стає машинним алгоритмом.

Філософія людиномірності як інструмент осмислення змін соціокультурного/комунікаційного середовища внаслідок цифровізації пропонує рамки для розуміння місця та ролі людини в швидкозмінному світі, осмислення та інтеграції технологій штучного інтелекту (ШІ) в життя таким чином, щоб вони служили розширенню людського досвіду для збереження людиномірності та роста здоров'я, а не його пригніченню або заміщенню.

Феномен спілкування у цифровому середовищі – *телеемпатія* є важливою мета-навичкою для адаптації до мета-комунікаційних можливостей сучасних комунікаційних технологій, покращуючи ефективність міжособистісної взаємодії та співпраці у цифровому світі. Це особливо важливо у багатонаціональних та мультикультурних контекстах, де комунікаційні нюанси можуть значно відрізнятися. Розвиток телеемпатичних навичок стає важливою частиною навчання *soft-skills* в цифрову епоху, дозволяючи людям краще адаптуватися до способів цифрового спілкування і взаємодії, що постійно змінюються.

Людина має три сигнальні системи:

перша сигнальна система – самоорганізація фізіо-біологічних реакцій;

друга сигнальна система – самоорганізація психокогнітивних стимулів;

третья сигнальна система – організація соціокультурних кодів.

Концептуальна модель Єзерського-Гончарової «цілісний процес у цілісному організмі з цілісної свідомості для цілісного життя з цілісністю природи» дозволяє збільшити обсяг реалізації єдності, надає підстави для цілісного життя та реалізації людського потенціалу в сучасному швидко мінливому світі сучасної цифровізації з урахуванням телеемпатії, що сприяє формуванню майбутнього суспільства, в якому технології, етика та людський вимір перебувають у постійній взаємодії.

Список використаної літератури

1. Добронравова І.С. Синергетика: становлення нелінійного мислення. К. : Либідь, 1990. 147 с.
2. Єршова-Бабенко І. В. Психосинергетика : монографія. Херсон : Гринь Д.С., 2015. 488 с.
3. Yershova-Babenko I. Hypertheory “brain-psyche-mind-consciousness” – is post-non-classical general solution of the problem and the methodology of the study of psychometry. Norwegian Journal of development of the International Science. N 29. 2019. P. 45–50.

4. Kochubey N.V. Synergetic concepts in non-linear contexts (networks, management, education) : Monograph. Germany : Palmarium Academic Publishing. 2013. 258 s.
5. Богатая Л. Н. На шляху до багатовимірного мислення. О. : Печатний дім, 2010. 372 с.
6. Мелков Ю. О. Людиновимірність постнекласичної науки : монографія. К. : ПАРАПАН. 2014. 254 с.
7. Ilya Prigogine, Isabelle Stengers. ORDER OUT OF CHAOS. Man's new dialogue with nature. Heinemann. London. 1984. 430 p.
8. H. Haken. Synergetics. An Introduction. Nonequilibrium Phase Transitions in Physics, Chemistry and Biology, 3., erw. Aufl., Springer, Berlin, 1983.
9. Bak P., Tang C., Wiesenfeld K. Self-organized criticality: An explanation of 1/f-noise. Phys. Rev. Lett. 1987. Vol. 59. pp. 381–384.
10. Єршова-Бабенко І. В. Філософське подання психіки в аспекті проблеми єдності (цілісності) людини у філософії і методології науки. *Ідеї. Філософський часопис. Спеціальні наукові випуски*. 2021, №3(17). С. 56–64.
11. Єзерський В., Гончарова О. Концепт 12-мірної єдності соціокультурного середовища для самоорганізації спілкування та відносин у сильно нерівноважних станах. *V Міжнародна наукова конференція здобувачів вищої освіти, молодих вчених та науковців «Концепти соціокультурної трансформації сучасного суспільства»*, 25-26 травня 2023 року, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». С. 27-30.
12. Stovpets, O., Borinshtein, Y., Yershova-Babenco, I., Kozobrodova, D., Madi, H., & Honcharova, O. Digital technologies and human rights: challenges and opportunities. *Amazonia Investiga*, 12(72). 2023. 17-30. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.72.12.2>
13. Honcharova O. THE GREAT WAR OF CIVILIZATION – THE WAR BETWEEN MACHINE ALGORITHMS (MA) AND HOMODOX / INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE «THE DAYS OF SCIENCE OF THE FACULTY OF PHILOSOPHY-2023», May 11-12, 2023 (ABSTRACTS) – Kyiv: Publishing centre «Kyiv University». 2023. P. 615 – 623.
14. Гончарова О., Єзерський В. Маніфест цифрової етики іновачійного інтелекту. *Південноукраїнські наукові студії: VI Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та молодих вчених (м. Одеса, 04-05 грудня, 2023 р.)*. С. 72-76.
15. Курінський В. Українська постпсихологічна автодидактика. Саміт-книга. 2020. 472 с.

THE PHILOSOPHY OF HUMAN-DIMENSIONALITY AS THE BASIS OF TELE-EMPATHY IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION

Olha Honcharova

State Institution «South Ukrainian

National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»,

*Faculty of Social Sciences and Humanities, department of philosophy, sociology and management of
socio-cultural activity*

Staroportofrankivska St., 26, 65000, Odesa, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0003-1025-375X>

The urgency of the problem lies in the fact that the emergence of modern technologies and rapidly growing digitization has led to both new opportunities and an unprecedented global crisis. The world is becoming more and more non-human, where less and less space is given to human and humanity. And the urgent problem is recreating the place and role of a person and preserving humanity in the rapidly changing technological (global) world of modern digitization. Moral regulation of cognitive and technological

activity is important. Adaptation to new challenges requires a reassessment and modification of the limiting values of worldview universals that define culture. This became the subject of the philosophy of human-dimensionality.

The goal of the study is to develop the foundations of the philosophy of humanism for its preservation and development/improvement of teleempathy in the new reality, where the boundaries between people and information technologies are becoming more and more blurred, in the conditions of metacommunication, information overload, exponential improvement of the technical environment, and constantly growing digitalization.

The results of the research are the actualization of the question of the need to develop a philosophy of human moderation as a key tool for understanding and shaping the future society, in which human/consciousness, ethos/ethics/values and modern information technologies are in constant interaction. The importance of teleempathy as a meta-skill for effective interaction and adaptation to the complexities and subtleties of modern meta-communication technologies in multinational and multicultural contexts is shown. The concept of the third signal system (or rather, located between the first and second systems according to I.P. Pavlov) is introduced – the system of internal human components and the formation of their representations, which becomes more complicated in the course of life.

Key words: human, human-dimensionality, humanity, digitization, digital ethos, digital pathos, digital logos, teleempathy, three signal systems

УДК 37.014.5:378.014(477)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.53.6>

ДОТРИМАННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ НОРМ ПРИ ФОРМУВАННІ ЕФЕКТИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Алла Гоцалюк

*Київський національний університет будівництва і архітектури, архітектурний факультет,
кафедра філософії,
проспект Повітрофлотський, 31, 03037, м. Київ, Україна*

В статті розглядаються питання дотримання морально-етичних норм при формуванні ефективного освітнього середовища. Дотримання морально-етичних норм усіма учасниками освітнього процесу завжди відіграло важливу роль при формуванні освітньої політики на будь-якому етапі розвитку державності. Однак їх зміст залежав від тих чи інших факторів, які були іманентні конкретному періоду. Сучасний етап розвитку Української державності, викристалізовує особливі підходи до розуміння морально-етичних засад. Євроінтеграційний вектор активізував питання боротьби за академічну доброчесність, що ґрунтується на дотриманні морально-етичних норм.. Методологія дослідження полягає у застосуванні діалектичного, аналітичного методів з метою дослідження освітнього середовища та застосування його учасниками морально-етичних норм; функціонально-інструментальний – для окреслення ролі морально-етичних норм та етичних кодексів. Результати дослідження. Розуміння морально-етичних засад діяльності педагога є різновекторним і вказує не тільки на дотримання загальноетичних норм у професійній сфері, а й на підвищення власної практично-педагогічної компетенції, педагогічної культури та творчої самореалізації. Закріплення базових цінностей академічної доброчесності на рівні закону є важливим етапом утвердження морально-етичних засад у професійному освітньому середовищі. Без розуміння необхідності добровільного дотримання правил академічної доброчесності у відповідному освітньому середовищі ні про яку їх ефективність не може йти мова. Ефективність освітнього середовища буде доведена завдяки утвердженню високих морально-етичних стандартів в діяльності усіх учасників освітнього процесу у випадку формування та реалізації належної освітньої політики, яка ствердить суб'єктність професійної спільноти.

Ключові слова: освітнє середовище, академічна доброчесність, учасники освітнього процесу, стандарти, форма та зміст, морально-етичні засади, ефективність і якість освіти.

Вступ. Дотримання морально-етичних норм усіма учасниками освітнього процесу завжди відіграло важливу роль при формуванні освітньої політики на будь-якому етапі розвитку державності. Однак їх зміст залежав від тих чи інших факторів, які були іманентні конкретному періоду. Сучасний етап розвитку Української державності, ускладнений збройною агресією росії та цифровою трансформацією, викристалізовує особливі підходи до розуміння морально-етичних засад. Євроінтеграційний вектор активізував питання боротьби за академічну доброчесність, що ґрунтується на дотриманні морально-етичних норм. Але чи буде така боротьба ефективною? Що слід зробити, щоби освітня політика була справді направлена на панування доброчесності в освітньому середовищі та відповідно зреалізована його учасниками? Морально-етичні норми будуть не пустим звуком, а важливою складовою освітнього середовища, коли будуть підтримані у практиках його учасників. Ефективність освітнього середовища буде доведена завдяки утвердженню високих морально-етичних стандартів в діяльності як студента так і викладача, як учня так і вчителя, як аспіранта так і визнаного науковця.

Метою цієї статті є вивчення питання дотримання морально-етичних норм при формуванні ефективного освітнього середовища, оскільки саме ефективність свідчить про належну реалізацію освітньої політики у державі.

Питання дотримання морально-етичних норм в освітньому середовищі вивчали у різних аспектах багато українських та іноземних вчених. Останні праці фахівців вказують на активізацію досліджень через призму академічної доброчесності. Зокрема, відомі доробки таких вчених: І.О. Доценко, Т. В. Фінікова, М.П. Чепа та інших. Однак морально-етичні стандарти – це не тільки питання академічної доброчесності, а й інші цінності, які зокрема вказують і на дотримання загальних чеснот. Наприклад, питанням професійної етики присвячені праці: І.О. Кучинської, О.С. Пономарьова, М. Рудакевич, Проблематика ж ефективності впровадження обов'язковості закріплення відповідних морально-етичних стандартів на рівні кодексів досліджена лише фрагментарно (практика конкретних освітніх закладів). Тому, вивчення питання ефективності морально-етичних норм в освітньому середовищі є актуальним та своєчасним.

Виклад основного матеріалу. Морально-етичні норми – це ті засади культури, які склалися унаслідок історичного розвитку та панують у суспільстві, однак, які не завжди набули відповідно відображення на рівні нормативно-правових актів. Вони стають підвалинами для визначення належної та неналежної поведінки (моральної та аморальної), яка підтримується або ж засуджується суспільством. Професійна етика існує у будь-якій сфері діяльності, вона допомагає визначити специфіку поведінки та відповідальності певної професійної спільноти. Завжди до професій, які задіяні у роботі з людьми пред'являлися вимоги, які були пов'язані не тільки із їх професійними компетентностями, а й із загальними чеснотами та відповідним поведінням поза межами роботи. Тому для вчителів, викладачів та науковців завжди запроваджувалися їх підвищені стандарти.

За класифікацією В. Малахова морально-етичні цінності поділяються на: головні людські цінності, до яких більшою чи меншою мірою входять усі інші морально-етичні цінності (цінність життя, свідомості, діяльності, страждання, сили, свободи волі, передбачення, цілеспрямованість); загальні чесноти (справедливість, мудрість, сміливість, самовладання, любов до ближнього, правдивість і щирість, вірність і відданість, добро і співчуття, довіра і віра, скромність, цінність поведіння з іншими); більш приватні морально-етичні цінності (любов до найближчого, здатність дарувати іншим свої моральні й духовні надбання, цінність особистості, любов) [1, с. 14]. Чому навчає освітнє середовище, таких же і висококультурних стандартів мають дотримуватися їх представники. Однак таке розуміння є загальним, не конкретним та не сприяє формуванню зрозумілого та ефективного освітнього простору.

На думку М. Рудакевич «професійна етика – це не просто конкретизація загальноетичних норм у професійній сфері, а своєрідна форма самоорганізації моральної свідомості і відповідної професійної поведінки суб'єкта професійної діяльності. Шляхом теоретичного осмислення індивідуального і суспільного морального досвіду професійна група виробляє професійні цінності й норми, яких потрібно дотримуватися, встановлюють правила морального оцінювання рішення, дій, а також виховують (стимулюють) у собі риси характеру, необхідні для моральної діяльності» [2, с. 70].

О.С. Пономарьов зазначає, що «Моральним обов'язком справжнього викладача мають стати не тільки зростання власної практично-педагогічної компетенції, а й оволодіння педагогічною теорією, а це, у свою чергу, передбачає проведення активних педагогічних досліджень та удосконалення методики викладання своїх навчальних дисциплін, розробку необхідного навчально-методичного забезпечення, яке б сприяло підвищенню

ефективності пізнавальної діяльності студентів, а відтак – і якості їх підготовки. Для цього самі заклади освіти мають створювати дієву систему мотивації підвищення активності педагогів і забезпечувати її ефективне функціонування» [3, с. 82].

І.О. Кучинська слушно зауважує, що «у процесі формування професійно-педагогічної культури, в умовах сьогодення, особливе місце займає розв'язання суперечності між педагогічними стереотипами, дидактичними кліше та необхідністю їхнього подолання. Педагогічна культура, як сфера творчої самореалізації особистості, припускає подолання власної «педагогічності» [4, с. 63].

Р. Мертон визначив базові принципи академічної і наукової доброчесності: універсалізм, комуналізм, безкорисливість і організований скептицизм, оригінальність. Відповідно до принципів Р. Мертона наука є однією із форм суспільної свідомості, соціальним інститутом, діяльність якого спрямована на отримання нових знань і використання їх на благо суспільства [5, с. 10].

Як бачимо розуміння морально-етичних засад діяльності педагога є різновекторним і вказує не тільки на дотримання загальноетичних норм у професійній сфері, а й на підвищення власної практично-педагогічної компетенції, педагогічної культури та творчої самореалізації.

Науковці виділяють загальні фактори, які впливають на формування освітньої політики. Зокрема, до них відносять глобалізацію, європеїзацію та глокалізацію, які мають відношення до всіх сторін політичного, економічного, соціального та правового життя держави [6, с. 119]. Ці фактори відображаються і у формуванні морально-етичних настанов учасників освітнього процесу. Глобалізація освітнього середовища доводить, що науковець має продукувати свої наукові досягнення в міжнародний освітній простір завдяки фаховим та міжнародно визнаним науковим виданням. Євроінтеграційний вектор вплинув на посилення боротьби з академічною недоброчесністю в Україні, на впровадження необхідних політик доброчесності та розробку етичних кодексів. Глокалізація у свою чергу вказує на своєрідні інструменти, якими можна оперувати задля досягнення академічної доброчесності. Без поєднання комплексу факторів фактично неможливо досягнути ефективності впровадження морально-етичних норм.

Дотримання морально-етичних норм, порядності, академічної доброчесності в академічному середовищі закладів вищої освіти тісно пов'язане як з освітніми реформами, політичними та економічними змінами в країні, так і з рівнем академічної культури, дотриманням професійної етики всіма учасниками освітнього процесу [7, с. 130]. Створення нових підходів до розуміння цінностей забезпечить сталий розвиток України як окремого регіону та світу у глобальному вимірі [8, с. 18].

І.О. Доценко зауважує, що «Взаємоповага до академічних цінностей та пропагування етично-моральних норм є підґрунтям для ефективної співпраці здобувачів вищої освіти та викладачів. Академічна доброчесність, яка ґрунтується на чесності та відповідальності, сприяє забезпеченню якості підготовки здобувачів вищої освіти. Стратегічні документи та політики в галузі забезпечення якості вищої освіти, розвитку науки, мають передбачати перехід до відкритих та прозорих процедур забезпечення дотримання норм академічної доброчесності та академічної етики, що має включати моніторинг та дотримання процедур розгляду конкретних порушень, без приховування таких порушень, а також покарання практики академічної не доброчесності» [9, С. 38-39]. Адже, як би ми не хотіли застосувати міжнародні етичні стандарти, усе ж такі слід враховувати локальні особливості освітнього середовища України, і тому застосовані механізми мають бути такими, що враховують особливості відповідного професійного середовища.

В Декларації з етичних цінностей і принципів в Європейському Союзі визначено такі основні принципи академічної доброчесності: академічна етика, культура та спільнота; академічна доброчесність у процесах викладання та навчання; демократичне та етичне керівництво та управління; дослідження, що базуються на академічній доброчесності та соціальній відповідальності [10]. Цією Декларацією до основних цінностей академічної доброчесності віднесено: чесність – як нейтралізацію всіх форм обману, брехні шахрайства, крадіжки або інших форм нечесної поведінки, які негативно впливають на якість отриманих академічних ступенів; довіру – як основу якісного клімату роботи всіх членів академічної спільноти, що сприяє вільному обміну ідеями, творчості та індивідуальному розвитку; справедливість – як основу законних, прозорих, передбачуваних, послідовних і об'єктивних критеріїв у викладанні, оцінці освітніх досягнень здобувачів вищої освіти, наукових досліджень, кар'єрному просуванні персоналу, отриманні будь-яких нагород та відзнак; взаємну повагу – як основу свободи висловлювання та вільного обміну ідеями всіх членів академічної спільноти; відповідальність – як основу нейтралізації неправомірних дій всіх членів академічної спільноти, що дозволить забезпечити підзвітність, вільне вираження поглядів [10].

У проекті Закону України «Про академічну доброчесність» реєстраційний номер 10392 від 08.01.2024 року визначено базові цінності академічної доброчесності, до яких віднесено: чесність учасників освітнього процесу та вчених перед собою та іншими особами, закладів освіти та наукових установ перед здобувачами освіти, працівниками і партнерами; довіра до результатів академічної діяльності інших осіб, зокрема до того, що ці результати отримані цими особами чесно та із дотриманням відповідних правил і стандартів; повага до честі і гідності своєї та інших членів академічної спільноти, зокрема вирішення проблем без компромісу із власними цінностями, цінкування різноманітності думок, повага до права інтелектуальної власності інших осіб; справедливість у ставленні суб'єктів академічної діяльності один до одного, зокрема створення справедливих політик закладів освіти, наукових установ, послідовне та неупереджене реагування на порушення академічної доброчесності, доброчесне оцінювання результатів академічної діяльності; відповідальність суб'єктів академічної діяльності перед собою, один перед одним і перед суспільством за результати своєї академічної діяльності; стійкість у доброчесному провадженні своєї академічної діяльності незалежно від зовнішніх і внутрішніх спонукань до їх порушення та незалежно від наявності чи відсутності зовнішнього контролю; рішучість у формуванні та утвердженні культури академічної доброчесності, сміливість виступити на захист академічної доброчесності в освітній, науковій (творчій) діяльності [11]. Закріплення базових цінностей академічної доброчесності на рівні закону є важливим етапом утвердження морально-етичних засад у професійному освітньому середовищі. Чи призведе таке утвердження до ефективної їх реалізації? З однієї сторони, можна сказати, що час покаже. Із іншої, можна ствердно сказати, що так. Адже разом з цими принципами у проекті передбачена система покарання за недотримання правил академічної доброчесності. Водночас без розуміння необхідності добровільного дотримання правил академічної доброчесності у відповідному освітньому середовищі ні про яку їх ефективність не може йти мова.

Стандартом позитивної практики наразі є укладення Етичних кодексів у вищих навчальних закладах. Науковці зазначають, що «Етичний кодекс – це система визначених і перевіrenих норм певного професійного співтовариства, яка визначає морально-етичні принципи поведінки. Етичні кодекси є нормативним засобом саморегулювання, який можна включити до змісту корпоративної соціальної відповідальності» [12, с. 43].

А.Л. Чумак стверджує: «... етичні кодекси мають являти собою інструменти розвитку професійної спільноти, а не виключно стримуючий засіб маніпуляції суспільною думкою з яскраво вираженим табууючим характером. В такому ракурсі норми добропорядної поведінки, задекларовані в кодексах, виступають як відповіді на реально-практичний досвід вирішення професійно-моральних дилем та функціонують в межах системи «питання-відповідь» [13, с. 8-9]

Наприклад, в Етичному кодексі Київського національного університету будівництва і архітектури зазначено, що «Етичний кодекс (далі – Кодекс) Київського національного університету будівництва і архітектури (далі – Університет) – це система правил етичної поведінки, які добровільно зобов'язуються виконувати всі члени університетської спільноти; спосіб самоорганізації професійного співтовариства Університету, що сприяє підвищенню його статусу, престижу, професійності, якості надання освітніх послуг. Університет визнає дотримання норм етичної поведінки всіма членами університетської спільноти однією з важливих передумов успішної реалізації своєї місії – здійснення вагомого внеску в суспільний розвиток через дослідження, генерування нових знань, їх поширення та підготовку соціально відповідальних, креативних особистостей і конкурентних фахівців» [14]. Зокрема у цьому Кодексі, зазначено що «Науково-педагогічні працівники мають: визнавати, поважати і забезпечувати свободу думки і слова учасників освітнього процесу; здійснювати професійну діяльність на високому якісному рівні, підвищувати наукову кваліфікацію і викладацьку майстерність; дотримуватись педагогічної етики; дотримуватись принципів наукової етики, уникаючи плагіату, привласнення наукових ідей з неопублікованих джерел, фальсифікацій; вказувати свою належність до Університету під час опублікування результатів власних наукових досліджень та навчально-методичних робіт, виконаних у межах трудових та інших договірних відносин з Університетом; об'єктивно і справедливо оцінювати результати наукової та освітньої діяльності; утримуватись від відносин, які можуть заважати ефективному навчанню та об'єктивному оцінюванню результатів наукової та освітньої діяльності, зокрема, комерційного партнерства, відносин боржника та кредитора, непередбаченої винагороди тощо» [14].

С.Ю. Гоцалюк запитує: «Етичний кодекс – це «правила гри» або ж інструкція з техніки безпеки? Як не перетнути межу суспільної моралі? Як розвивати загальну культуру у напрямку євроінтеграційних цінностей та не забути про власну самоідентифікацію? Як формувати власні українські ментальні цінності, культурний простір? Тому, завданням професійної спільноти у сфері культури є формування культурних вподобань на основі розуміння логіки моральних міркувань, добросовісності та інших етичних критеріїв» [15, с. 33]. Водночас, Л.М. Грицаєнко слушно підкреслює, що заклади вищої освіти повинні сприяти утвердженню моральних норм та етичних цінностей, з теорії втілювати у освітню, наукову діяльність; від задекларованих норм у кодексах перейти до їх реалізації у професійній діяльності. Академічна доброчесність має стати сутністю кожної особистості, регулятором думок, слів і вчинків» [7, с. 130]. З такими міркуваннями важко не погодитися, оскільки на формування морально-етичних засад учасників освітнього процесу впливає перш за все те середовище у якому вони перебувають, тому реалізовувати відповідні етичні настанови, які закріплені в кодексах, варто на основі власних українських ментальних цінностей.

На негативні аспекти реалізації освітньої політики в Україні вказує Н. Бондаренко «У ситуації підміни критеріїв якості критеріями суто кількісними та надання пріоритетного значення другорядним факторам важко розраховувати на високий рівень ефективності та якості освіти, позаяк саме ефективність і якість опиняються на далекій периферії уваги і не входять до переліку пріоритетів освітнього процесу» [16, с. 42].

3. Самчук, на прикладі вимог щодо публікації у виданнях, що індексуються в наукометричних базах даних Scopus та Web of Science показує негативні наслідки неврахування особливостей формування освітнього середовища та завищення вимог до науковців таким: «Дехто вважає, що ситуацію спроможна врятувати публікаційна активність у виданнях, що індексуються в наукометричних базах даних Scopus та Web of Science. Треба визнати, що, з одного боку, рівень таких видань справді дещо вищий, проте, з іншого боку, він також не захмарний і не бездоганний. Чого варті, наприклад, комічні випадки опублікування невеличких і змістовно примітивних статей за авторства п'яти осіб, коли співавтори мають несумісні сфери наукових інтересів і до виходу друком статті кожен із них навіть не підозрював про існування інших співавторів. До такої ганьби не опускаються навіть найбільш маргінальні вітчизняні видання» [17, с. 179]. З цього прикладу видно, що навіть за формування нормативної та інституційної мережі дотримання стандартів академічної доброчесності такі вимоги не будуть дотримані, оскільки освітня політика фрагментарно підійшла до формування системи забезпечення морально-етичних норм.

Висновки. Розуміння морально-етичних засад діяльності педагога є різновекторним і вказує не тільки на дотримання загальноетичних норм у професійній сфері, а й на підвищення власної практично-педагогічної компетенції, педагогічної культури та творчої самореалізації.

Закріплення базових цінностей академічної доброчесності на рівні закону є важливим етапом утвердження морально-етичних засад у професійному освітньому середовищі. Без розуміння необхідності добровільного дотримання правил академічної доброчесності у відповідному освітньому середовищі ні про яку їх ефективність не може йти мова.

Ефективність освітнього середовища буде доведена завдяки утвердженню високих морально-етичних стандартів в діяльності усіх учасників освітнього процесу у випадку формування та реалізації належної освітньої політики, яка ствердить суб'єктність професійної спільноти.

Список використаної літератури

1. Малахов В. Етика : курс лекцій : навч. посіб. / В. Малахов. К.: Либідь, 2002. 384 с.
2. Рудакевич М. І. Професійна етика державних службовців: теорія і практика формування в умовах демократизації державного управління: монографія / М. І. Рудакевич. Тернопіль : Вид-во АСТОН, 2007. 400 с.
3. Пономарьов О.С. Морально-етичні аспекти професійної педагогічної діяльності. *Педагогічні науки*. 2003. Вип. 15. С. 78-82.
4. Кучинська І.О. Професійна культура освітянина: сучасні орієнтири та їх реалізація у вищій школі. Педагогічна освіта: теорія і практика: Збірник наукових праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України [гол. ред. Бахмат Н.В.]. Вип. 32 (1-2022). Київ: Міленіум, 2022. 372 с.
5. Фініков Т. Академічна доброчесність: глобальний контекст та національна потреба. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики»; за заг. ред. Т.В.Фінікова, А.Є. Артюхова. Київ: Таксон, 2016. С. 9–36.
6. Bakalinska O., Belianevych O., Honcharenko O., Pyvovar Yu. Ukrainian educational policy on the culture of entrepreneurship in globalization, Europeanization, and glocalization. *Masyarakat, Kebudayaan dan Politik*. 2020. Vol. 33. Issue 1. P. 110–121. С. 119.
7. Грицаєнко Л.М. Академічна доброчесність в академічному середовищі закладів вищої освіти. *Scientific Journal Virtus*, March 22. Part 2. 2018. С. 126-131.

8. Гоцалюк А. А. Роль саморегулювання у формуванні інноваційної культури. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтва. 2018. № 2. С. 16-20.
9. Доценко І.О. Академічна доброчесність у системі забезпечення якості вищої освіти. Педагогічна освіта: теорія і практика: Збірник наукових праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України [гол. ред. Бахмат Н.В.]. Вип. 32 (1-2022). Київ: Міленіум, 2022. С. 31-42
10. The Bucharest Declaration on Ethical Values and Principles of Higher Education in the Europe Region. URL: [https://iqaa.kz/images/doc/Bologna/Bucharest%20Declaration%20\(2004\).pdf](https://iqaa.kz/images/doc/Bologna/Bucharest%20Declaration%20(2004).pdf). (дата звернення: 10. 02.2024).
11. Проект Закону України «Про академічну доброчесність» реєстраційний номер 10392 від 08.01.2024 року URL:<https://itd.rada.gov.ua/c668668a-2feb-4823-8d47-df39ae98cd76> (дата звернення: 09. 02.2024).
12. Goncharenko E.Ethical code as a means of self-regulation of economic activity. *LEGEA ȘI VIAȚA*. 2019. Aprilie. P. 40-44.
13. Чумак А.Л. Етичні кодекси в контексті соціокультурної динаміки: автореф. ... канд. філос. наук: 09.00.07: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2007. 21 с.
14. Етичний кодекс Київського національного університету будівництва і архітектури URL: <https://www.knuba.edu.ua/wp-content/uploads/2022/09/%D0%95%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81-%D0%9A%D0%9D%D0%A3%D0%91%D0%90.pdf> (дата звернення: 05. 01.2024).
15. Гоцалюк С.Ю. Етичні кодекси у соціокультурній діяльності. Вісник *Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2019. № 4. С. 31-36.
16. Бондаренко Н. Освітнє середовище: єдність форми та змісту. *Вища освіта України*. 2023. № 48. С. 40 – 49.
17. Самчук. З. Перехрестя науково-освітніх альтернатив: монополія на прийняття рішень чи культивування компетентності? *Філософія освіти. Philosophy of Education*. 2022. № 28(2). С. 171–196.

OBSERVANCE OF MORAL AND ETHICAL STANDARDS IN THE FORMATION OF AN EFFECTIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Alla Hotsalyuk

*Kyiv National University of Construction and Architecture,
Faculty of Architecture, Department of Philosophy,
Povitroflotskyi Avenue, 31, 03037, Kyiv, Ukraine*

The article examines the issue of compliance with moral and ethical standards in the formation of an effective educational environment. Compliance with moral and ethical standards by all participants in the educational process has always played an important role in the formation of educational policy at any stage of the development of statehood. However, their content depended on certain factors inherent in a specific period. The modern stage of the development of Ukrainian statehood crystallizes special approaches to the understanding of moral and ethical principles. The European integration vector intensified the issue of the struggle for academic integrity, which is based on the observance of moral and ethical norms. The research methodology consists in the application of dialectical, analytical methods in order to study the educational environment and the application of moral and ethical norms by its participants; functional-instrumental – to outline the role of moral and ethical norms and ethical codes. Research results. Understanding the moral and ethical principles of a teacher's activity is multi-vector and points not only to

the observance of general ethical norms in the professional sphere, but also to the improvement of one's own practical and pedagogical competence, pedagogical culture and creative self-realization. Enshrining the basic values of academic integrity at the level of the law is an important stage in the establishment of moral and ethical principles in the professional educational environment. Without understanding the need for voluntary compliance with the rules of academic integrity in the appropriate educational environment, there can be no question of their effectiveness. The effectiveness of the educational environment will be proven thanks to the establishment of high moral and ethical standards in the activities of all participants of the educational process in the case of the formation and implementation of an appropriate educational policy, which will confirm the subjectivity of the professional community.

Key words: educational environment, academic integrity, participants in the educational process, standards, form and content, moral and ethical principles, effectiveness and quality of education.

УДК 271.4 (477.86) – 9

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.53.7>

НАРИС ІСТОРІЇ ПАРАФІЇ СВЯТИХ БЕЗСРІБНИКІВ І ЧУДОТВОРЦІВ КОСМИ І ДАМ'ЯНА В СЕЛІ ПЕТРИЛІВ

Віталій Деркач

*Івано-Франківська академія Івана Золотоустого,
кафедра соціально-гуманітарних дисциплін
вул. Софрона Мудрого, 22, 76019, м. Івано-Франківськ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-7706-801X>*

Ростислав Мужик

*Івано-Франківська академія Івана Золотоустого,
кафедра богослов'я
вул. Софрона Мудрого, 22, 76019, м. Івано-Франківськ, Україна
<https://orcid.org/0009-0005-5730-2442>*

У статті подається дослідження історії парафіяльного життя села Петрилів від моменту першої згадки про будову церкви і аж до легалізації діяльності УГКЦ: спочатку розглядаються первісні згадки про церкву з XVI ст.; після цього дослідження продовжується у розгляді хронологічного відтинку XVII-XVIII ст.; наступний етап – детальніший аналіз подій історії парафії з середини XIX ст. і аж буквально до кінця XX ст. і таким чином розкривається цілісна картина становлення та розвитку парафії в селі Петрилів від першої письмової згадки про парафію, включно аж по сьогодні. Як підсумок розгляду історії парафії – подається список парафіяльних священників села: їхню біографію, спогади і відгуки про них місцевих жителів та аналізується їхня діяльність на локальному, регіональному та національному рівнях. Вкінці подано коротке узагальнення чому саме є так важливо досліджувати історію окремих парафій та визначено важливість такої науково-дослідної діяльності у формуванні національної свідомості та ідентичності для майбутніх поколінь.

У цьому дослідженні зроблено першу спробу з історії наукового краєзнавства Тлумаччини структурувати інформацію, наявну в історичних джерелах, що стосується важливих дат і подій з парафіяльного життя Петрилового, наприклад, про будову та освячення церкви; названо постаті, що доклалися у процесі фундації храму, тих хто її особливо активно підтримував; пригадується тих дослідників, які займалися вивченням цієї теми у своїх напрацюваннях; описано майновий стан парафії у різний час і динаміку його змін; зроблено перший найповніший список усіх священників (парохів, адміністраторів чи сотрудників) парафії із доповненням їхньої біографії і визначенням персонального внеску в розвиток церковного життя Петрилового.

Таким чином, можна підсумувати таке дослідження, як першу новітню краєзнавчу розвідку з історії окремої парафії Покутського краю, історії парафіяльного становища села Петрилів: духовного і матеріального, його культурний розвиток, розбудову.

Ключові слова: Петрилів, парафія, церква, УГКЦ, дослідження, парафіяльне життя, священники, парох, сотрудник, адміністратор, історичне (локальне) краєзнавство, село, громада, Шематизм.

Постановка проблеми. У час, коли національно-культурне та релігійне відродження нашого народу в незалежній Українській Державі стало можливим, все більше зростає інтерес до історичного краєзнавства. Очевидно, що без знання рідного краю годі говорити про національну гідність, самовідданість, національний менталітет. Святе відчуття

Батьківщини і рідної землі починається саме з рідного краю, свого села чи міста, вулиці, своєї домівки і своєї церкви, де людини народилась і виросла, де пройшло її дитинство і формація як особи.

З історії окремих населених пунктів, її культурних та релігійних пам'яток, з історії власних родин – твориться історія країни. На основі знань про рід, про складну історію місцевості та її життєві перипетії ми розуміємо неоднозначність тих подій та вчинків, які відбувалися на цій землі, багато чого переосмислюємо.

Невід'ємною складовою формування культурно-релігійної свідомості кожної людини зокрема відіграє і осередок її духовного народження та зростання – рідна церква, де її охрестили, перший раз поєднали з Христом у Таїнстві Євхаристії та провадили у свідомому релігійному житті. Через важкі історичні обставини ХХ століття для Української греко-католицької церкви (далі – УГКЦ) та її найменших структур: парафій, церков та вірних, є важко достеменно прослідкувати їхній розвиток через брак джерельної інформації та її розпорошеність. Тому виникає критична необхідність цілісної систематизації історичної правди про кожну окрему парохію для висвітлення повноти багатства минувшини та достовірного її передання нащадкам.

Виклад основного матеріалу. Як і кожна, Петрилівська парафія та її храм святих безсрібників і чудотворців Косми і Дем'яна, мають свою історію і ця історія нерозривно пов'язана з Галичиною, Україною та греко-католицькою церквою в цілому. Здебільшого, вона переповідається родинними легендами, є предметом гордості громади за минуле свого села. Ось тому і виникає потреба заповнення прогалин у знанні про парафію для передачі історичної «естафети українськості» наступним поколінням.

Огляд парафіяльного устрою села від першої письмової згадки про будову церкви до 1855 року

Петрилівська церква згадується в документах з XVII ст. – в Катедратику Львівської єпархії 1680 року. Припускаємо, що тодішня церква була збудована в цьому ж столітті [16]. Однак у податковому реєстрі 1515 року в селі документується піп, отже, уже тоді, ймовірно, була церква [47, с. 172].

На жаль, якимось суттєвих знань з історії парафіяльного життя села до середини XIX століття включно ми не маємо. Однак, опираючись на дослідження професора Ігоря Скочиляса, отримуємо інформацію про те, що в Національному музеї у Львові імені Андрея Шептицького зберігаються матеріали генеральних єпископських візитацій Устецького намісництва Галицького крилосу, записаних церковнослов'янською, латинською та польською мовами (Таблиця 1). У них ми віднаходимо три згадки про село Петрилів (також тут і про Новосілку) [21, с. 47, 147, 225, 417]:

Таблиця 1

Роки генеральної візитації	Рік в якому проходила візитація в селі Петрилів	Книга, аркуші
1730-1733	1732-1733	Ркл-11, арк. 136 зв.-137. <i>Оригінал</i>
1738-1744	1743	Ркл-16, арк. 333 зв.-334. <i>Оригінал</i>
1753-1757	3.II.1756	Ркл-18, арк. 330 зв.-332. <i>Оригінал</i>

Ці табличні посилання наведені як спрямування для подальшого опрацювання і поширення дослідження історії парафії села, оскільки, використовуючи їх, з'являється

можливість заповнити білі плями у знаннях про церковне життя Петрилово у XVII-XVIII століттях.

Дослідники сакральної дерев'яної архітектури Прикарпатського краю Громик В. та Слободян В. зазначають, що станом на 1741 рік в селі стояла дерев'яна церква, зведена у XVII ст. [3, с. 494], однак у середині XVIII ст. (вірогідна дата – 1755 рік, або ж 1756 [3, с. 494]) замість попередньої була зведена нова дерев'яна церква (ця ж церква позначена на карті 1783 року на місці сучасної [15]), яку рівно через сто років замінила наступна святиня, також з дерева на тому ж самому місці [46, с. 167]. Простояла вона дуже мало і згоріла у 1888 році [3, с. 494]. За одними даними вже в тому 1888 році збудували нову церкву [22, с. 99], за іншими даними – у 1892 році (або ж тоді її освятили) [46, с. 167]. Церква була парафіяльною. На Тлумаччині є 21 дерев'яна церква і Петрилівська є одна із них. На сьогодні – це пам'ятка архітектури місцевого значення в користуванні громади УГКЦ [16].

Дослідник Михайло Ковтун аналізує, що церква побудована у змішаному гуцульсько-покутському стилі із елементами більш сучасного стилю, який був поширений ближче до XX століття. Вважається, що вона збудована без жодного цвяха, а самі майстри не рубали дерева, а обробляли його тільки тешучи [20].

Щоб «не затрачати багато зусиль на перевезення» в селі Петрилів, на прикарпатському боці Дністра, використовували метод сплаву: деревину для спорудження церкви сплавливали Дністром з Карпат [18] та через річку з села Буківна переправляли сюди [20]. Розказують, що будували церкву гуцули, а місцеві жителі все купували, доставляли і допомагали їм робочою силою [17, с. 4].

Церква святих Косми і Дем'яна від часу свого заснування належала до Устецького деканату Львівської Архієпархії, а пізніше – Станіславської Єпархії [42, с. 152]. Дерев'яний парафіяльний дім (резиденцію) було збудовано у 1875 році. Метричні книги велися починаючи з 1785 року [46, с. 167]. З 1856 року в селі діяла парафіяльна школа. Вчителем був Йосип Малиняк [17, с. 3].

Рис. 1

Вперше церкву святих безсрібників Косми і Дем'яна було зображено на акварельній картині (Рис. 1) маловідомого, однак дуже талановитого художника та архітектора Антіна Вариводи (1908-1983 рр.) в 1936 році [5]. Як і всі інші, цю свою роботу митець виконав у місті Кракові, де користуючись малюнками та фотографіями інших авторів, творив власну дослідницьку спадщину [23, с. 10]. Але, на жаль, прототип акварелі 1936 року А. Вариводи, з якого він змалював Петрилівську церкву, віднайти не вдалося [23, с. 274].

Існує твердження, що Антін Варивода підписував на деяких своїх рисунках дату освячення церкви [23, с. 10], але якщо вірити такому напису у правому нижньому куті картини Петрилівської церкви ([1786] – прим. автора), то вона не збігається із відомою

інформацію про церкві села (таке ж явище спостерігається і на багатьох інших його картинах), що, відповідно, вимагає точнішого дослідження авторських поміток художника на його роботах.

У всіх історичних джерелах філіальною (дочірньою) церквою до Петрилівської називається церква Різдва Пресвятої Богородиці у селі Новосілка без зазначення дати побудови храму [39, с. 96] до якої відносилися вірні села Золота Липа та Діброва з хуторами Дануте, Полонівський, Янівський [18, с. 177]. Однак в інших дослідженнях ми знаходимо інформацію про те, що церква була збудована 1729 року, а в другій половині XVIII ст. церкву зовні ремонтували і з'явилася помилкова думка вважати дату ремонту церкви датою її будови, про що свідчить табличка з написом на дверях церкви: «Село Новосілка, церква Пресвятої Богородиці, збудована: р. 1872 дня 24/12» [14].

Церква розташована біля центру села, при бічній дорозі, напроти забудови, на маленькій ділянці в оточенні дерев. Тризрубна, одноверха, видовжена в плані, оскільки захристія прибудована до вітваря по осі церкви. До речі, вітварем церква орієнтована до південного сходу. Церква опирається на бетонний фундамент.

Вхід – з півдня до бабинця. Під опасанням стіни ошальовані дерев'яною вагонкою. Вікна в стінах церкви дуже малі. Хрест, який вінчає маківку ліхтаря верху нави виглядає оригінальним, інші хрести нові. З півдня від церкви збереглася невелика дерев'яна двоярусна дзвіниця [14].

Історії церковного життя села на хронологічному відтинку 1855-1938 рр.

Примітним є те, що у історичному шематизмі Станіславської Єпархії за 1888 рік, коли говориться про парафію села Петрилів вказується, що церква святих Косми і Дем'яна була збудована у 1855 році а освячена у 1856 році [40, с. 286], а вже у шематизмі за 1890 рік говориться, що збудована і освячена вона у 1888 році [41, с. 265]. Тобто, можна висновувати, що у 1888 році була якась причина перебудови чи повністю нового збудування храму (найімовірніше, пожежа) [29].

Задokumentовані згадки про будову нової церкви, що є в історичних джерелах, наступні:

1888: «Збірка на фундацію храму братством і сестрицями парохії у розмірі 1000 золотих» [37, с. 78].

1888: «Єпископський Ординаріат уділив владу отцю-декану Проскурницькому благословити заснування нової церкви в Петрилові, яка має будуватися конкурентними коштами» [37, с. 85].

1891: «Єпископський Ординаріат поручив Устецькому декану в своєму імені уділити похвалу селянину з Петрилова Томотеї Дзинському за щедрий дар на побудову бічного вітваря в розмірі 300 золотих» [38, с. 75].

1891: «В Петрилові, деканату Устецького, старанням отця-декана і місцевого пароха всечесного отця Миколая Проскурницького побудована величава церква, яка ним же і поблагословенна в день Собору св. Арх. Михаїла» [38, с. 166].

Якщо слідувати останній згадці, яка датується 1891 роком можна стверджувати, що церква була побудована у цьому ж році, однак на балконі самого храму є напис, що церква збудована у 1888 році а розмальована у 1891 році без вказання дати освячення. І це наводить на думку, що церква була збудована дійсно в 1888 році, але не була освячена повністю, а, можливо, тільки один її бічний престіл і так вона діяла до 1891 року, коли її повністю розмалювали і благословили. На користь такого пояснення свідчать багато згадок про церкву в Петрилові у різноманітних історичних джерелах, що датують її як 1888, 1889, так і 1891 роком.

Патронами фундації та утримання церкви у першій пол. XIX ст. були наслідники Пассакаса (1832) [18, с. 177]; у другій пол. XIX ст. був П. Т. Григорій Богданович [40, с. 286], а в подальшому – його наслідники [43, с. 173]. Після них власником сіл Петрилів та Устя Зелене став Ізраїлит (Израилить), і відповідно на нього покладався обов'язок утримання місцевих церков [44, с. 157-158]. Однак патронат закінчився у 1925 році, коли церковне майно було розпарцельовано [45, с. 244].

Церковне майно, яке в тогочасній документації фігурує під загальною назвою «грунт ерекціональний», що включало крім самого храму і церковного двору ще орні поля, сіножать, ліс та ряд особливих прав та привілеїв: звільнення від податку, право вільного (безкоштовного) помолу зерна чи доставки води, які у різні часи як стрімко нарощувалися, так і їх критично не вистачало. Від часу заснування парохії і до 20-х рр. XX ст. спостерігаємо інтенсивний розвиток господарського комплексу у власності парохії, про що свідчать навіть успішні акти купівлі-продажі землі [34, с. 1]. Однак пізніше під впливом складних геополітичних та економічних процесів, які відбивалися і на добробуті звичайної сільської парафії, для забезпечення функціонування як самої церкви, так і деяких її господарських будівель, довелося почати розпродувати частину ерекціональних земель [33, с. 15], рештки яких в подальшому були розпарцельовані вже польською державною владою [18, с. 177].

На жаль, у вирі буремних подій XX ст. «благословенна грамота» на освячення храму не збереглася (була знищена чи загубилася), однак після реставрації церкви у 2018 році було віднайдено поручальну грамоту на освячення бічного престолу святого Миколая на ім'я Устецького декана, що знову підтверджує факт перебудови чи реставрації церкви у 1888/1891/1892 роках [46, с. 167].

Згідно із написом на балконі храму, її розмалював у 1891 році відомий на той час живописець Карл Скоцдопол – судетський німець за походженням, випускник Академії мистецтв у Відні, який з невідомих причин осівся в Галичині (в місті Станиславів), вивчив українську мову і перейшов у греко-католицизм; був одружений із Марією (з дому Чорненко). Деякі елементи первинних розписів церкви втрачені і замінені новими з кінця XX століття – внаслідок ремонту 1989 року [17, с. 4]. До цього часу було відомо тільки про три церкви (пророка Іллі в Яблуниці [30], великомучениці Параскеви у Фитькові [28, с. 245] та Пресвятої Трійці в Пишківцях [24]), які були розписані цим видатним малярем [24], однак тепер вартує ставити в один ряд із ними четвертою і церкву святих безсрібників і чудотворців Косми і Дем'яна в Петриліві.

Збереглися також матеріали деканальних візитацій за 1894 [36] та 1898 [34] роки, які проливають світло на багато конкретної інформації, зокрема такої як кількість діючих престолів, наявних антимінсів в церкві, реєстр богослужбових риз та церковного посуду і книг, заміри «грунтів ерекціональних» тощо.

Церква в Петриліві стоїть у східній частині села, недалеко на північ від головної дороги і на захід від цвинтаря, на пологому схилі. Це святиня, яка в плані утворює хрест, має один верх і прибудовані ризницю та паламарку до вітваря. Стіни над опасанням оббили дерев'яною вагонкою, а простір під піддашшям при західній стіні бабинця перетворили у присінок. Бічний вхід до церкви розташований з півдня та півночі до нави. Бури зрубів стін над опасанням ошालювали вертикально дошками з лиштвами [29]. Від часу збудування церква була перекрита бляхою [36, с. 23]. Схожий опис також подає дослідник Василь Слободян у своєму авторському альбомі рисунків Антіна Вариводи: «Церква святих Косми і Дем'яна належить до будівель гуцульського типу. Хрещата в плані, з прямокутними бічними раменами та вітварем, при якому по обидва боки прибудовано невеликі прямокутні захристії, та з видовженим прямокутним бабинцем із критим присінком при західній стіні.

Нава завершена наметовою банею, посадженою на світловий восьмерик, який стоїть на високому зрубі стін надопасання. Рамена хреста вкриті двосхилими причілковими дахами, увінчаними на гребенях сліпими ліхтарями з маківками. Оперізує церкву піддашша, оперте на профільовані випусти вінців зрубів» [23, с. 274].

На південний захід від церкви знаходиться мурована, стінного типу, дзвіниця. Дата її побудови невідома, але у 2017 році вона була капітально оновлена [16]. Описується, що на ній спочатку було аж 7 дзвонів [36, с. 24], але тепер залишилося тільки три.

Парафія святих безсрібників Косми і Дем'яна в селі Петрилів – від початку Другої світової війни і до сьогодні

Оскільки на західноукраїнських землях з 1939 року розгорталися події Другої світової війни видання церковно-тематичної періодики, зокрема історичних Шематизмів, було призупинено а після Львівського псевдособору 1946 року легальна діяльність Української греко-католицької церкви була заборона, тому прослідкувати розвиток церковного життя є дуже тяжким завданням. Про церковне життя краю відомим є тільки те, що у 1947 році весь Устецький деканат насильно був переведений до Російської Православної Церкви [6], а з 1990 року місцеві громади активно підтримували повернення у лоно греко-католицької церкви.

Будь-якої суттєвої інформації про церковно-парафіяльне життя села Петрилів на період радянської влади немає. Винятки становлять дві одині згадки, де у першій стверджується про те, що у 1944 році парафія зупинила своє існування через те, що «Піп утік з німцями» [31, с. 2], однак місцеві жителі пригадують протилежне – священик був схоплений комуністами і загинув у тюрмі [17, с. 5]. Від цього часу будь-які потреби духовного плану місцеві жителі повинні були задовольняти при церкві втричі меншої громади села Буківна [32, с. 52].

Пізніше у справі громади села Петрилів під грифом «уповноваженого у справах релігії» знаходимо документи (усі датовані одним днем – 10 вересня 1954 року) про відновлення діяльності приходської громади у селі Петрилів, але вже у лоні Російської Православної Церкви: Довідку про реєстрацію приходської громади православної Церкви, довідку про реєстрацію церковної ради, довідку про реєстрацію ревізійної комісії приходської громади [27, с. 1-3], однак є ствердження того, що храм почав діяти з 1955 року (як і храм Різдва Пресвятої Богородиці у селі Новосілка) [32, с. 52], що підтверджують і місцеві жителі.

Відносно парафія села Новосілка, то даних збереглося дуже мало, оскільки храм незадовго після відновлення діяльності у 1955 році був знову закритий у 1961 році і виконував роль складського приміщення аж до 1989 року. У цьому ж році громада села зробила подання на відкриття церкви для його використання за першочерговим призначенням [26, с. 1-12].

На межі 1989 та 1990 року, на хвилі подій виходу УГКЦ із підпілля та відродження її структур, парафія села Петрилів, Новосілка та Золота Липа добровільно, із ініціативи місцевого населення перейшла під юрисдикцію Преосвященного Кир Павла (Василика), з 1993 року – Ординарія Коломийсько-Чернівецької Єпархії. Куратором цієї справи був місцевий парох о. Микола Понайда (інстальований на парохію 14 серпня 1989 року [15, с. 5-6]), якого всіляко підтримував голова місцевого колективного господарства села п. Михайло Мирославович Гордій. Аналізуючи минуле, отець Микола Понайда пригадує, що справа переходу Петрилівської громади в лоно УГКЦ була дуже важка, адже село було досить комунізоване, місцевий колгосп, найбагатший у Тлумацькому районі, приносив мільйонний дохід, що спричиняло сильний спротив цьому переходу з боку радянських державних органів районної та обласної влади з метою запобігання заворушень «пролетарських мас», однак все ж їм вдалося в короткі терміни досягнути поставленої мети – повернутися до «батьківської та прадідівської віри» [10, с. 1].

Тодішній протопресвітер Тлумацький о. Володимир Війтишин (тепер – Високопреосвященний Архієпископ і Митрополит Івано-Франківський) згадує, про особливо теплу зустріч селянами його та їхню відкритість та бажання переходу в лоно УГКЦ [8, с. 1].

Першою визначною подією, де була засвідчена відкрита прихильність до Української греко-католицької церкви громадою села – це посвячення символічної могили героям визвольних змагань українського народу в селі Петрилів 11 грудня 1991 року за участю владики Павла Василика [9, с. 1].

Існує багато місцевих напівлегендарних історій пов'язаних із релігійним життям села в період 1944-1989 рр., що були не задокументовані, але активно передаються в середовищі місцевих жителів.

Священнослужителі парафії села Петрилів

Слідуючи історичним Шематизмам Львівської Архієпархії (1832-1944 рр.) та Станіславської Єпархії (1885-1938 рр.) отримуємо цінну джерельну базу для визначення кількості населення та його конфесійної приналежності у різні роки (Таблиця 2) [1, с. 561; 46, с. 167].

Таблиця 2

Число українських католиків		
Рік	Кількість вірних греко-католиків у с. Петрилів	Разом
1832:	1200	1490
1844:	1310	1645
1854:	1332	1629
1864:	1408	1739
1874:	1503	1877
1884:	1558	1966
1886:	1575	1998
1896:	1690	2140
1906:	2146	2741
1914:	2120	2680
1927:	2312	2956
1938:	2274	2874

Перелік священників у юрисдикції Львівської Архієпархії (1832-1885 рр.):

Парохи:

Дмитро Русінович	[1832]-1851+
Григорій Воевідка	1851-1855 рр.
[1, с. 561]	

Сотрудники:

Микола Потелицький	1841-1842 рр.
Антін Струтинський	1857-1859 рр.
Віктор Шомкевич	1859-1862 рр.
Йосиф Студинський	1862-1866 рр.
Лев Шухевич	[1874]
Михайло Баран	1875-1876 рр.
Юліян Проскурницький	1876-1878 рр.
Іван Воевідка	1879-1883 рр.
Софрон Левицький	1883+
[1, с. 561]	

Перелік священників у юрисдикції Станіславівської Єпархії (1885-1939 рр.):

Парохи:

Микола Проскурницький	1855-1896 рр.
Омел'ян Гавацький (адміністратор)	1896-1898 рр.
Володимир Димінський	1898-1916 рр.
Дмитро Припхан	1921-[1938] рр.
[46, с. 167]	

Сотрудники:

Софрон Левицький	1886-1887 рр.
Клим Кульчицький	1887-1888 рр.
Броніслав Верхановський	1889-1892 рр.
Спиридон Кархут	1892-1893 рр.
Іван Іванців	1893+
Іван Назаревич	1893 р.
Володимир Яворський	1894-1896 рр.
Йосиф Скалич	1896-1900 рр.
Ярослав Марчак	1906-1908 рр.
Василь Малкович	1927-1929 рр.
Йосиф Василина	1932-[1933] рр.
[46, с. 167]	

Про священників села на період 1832-1938 рр. є відомо критично мало інформації, яку можна систематизувати та подати наступним чином:

Русінович Дмитро (1797-23.12.1851 рр.) – хіротонізований 1822 р., з історичних документів відомо тільки про його служіння в селі Петрилів як пароха і адміністратора посади декана Устецького (1832-1851 рр.) [1, с. 379].

Воевідка Григорій (1822-13.12.1888 рр.) – хіротонізований 1846 р., повдовів у 1875 р. Починав своє пастирське служіння як сотрудник парафії села Стецева на Снятинщині (1846-1848 рр.), де пізніше на період 1848-1852 року став адміністратором парохії. З 1852 по 1855 рр. був адміністратором села Петрилів. Останнім місцем його служіння було село Голинь на Калушині – спочатку як адміністратор (1855-1856 рр.), а пізніше як парох – з 1856 року і до своєї смерті [1, с. 473].

Першим парохом новозбудованої церкви у 1855/1888 році в селі Петрилів (Рис. 2) був «Всечесний отець Николай Проскурницький (1817-01.08.1896), почесний радник Митрополичої та Єпископської консисторій із відзнакою крилошанина» [39, с. 89]; 1842 року висвячений на священника, 1842-1847 рр. – адміністратор парафії села Сливки (Калушина), потім у 1848-1855 – села Голинь [1, с. 361], у 1855 році – інстальований на парохію села Петрилів [41, с. 265]; у 1874-1880 рр. – віце-декан Устецький, 1880-1882 рр. – адміністратор деканату, 1882-1896 рр. – декан Устецький [1, с. 361], був одружений, повдовів у 1856 році [1, с. 361].

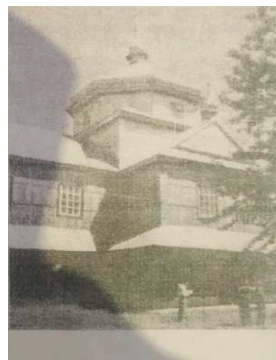

Рис. 2

Димінський Володимир (1856-25.08.1916 рр.) – хіротонізований 1890 р., спочатку був катедральним сотрудником в Станіславові (1890-1898 рр.), після чого до своєї смерті був парохом Петриллова; був одружений, повдовів у 1910 році [46, с. 288].

Припхан Дмитро (1887-1947 рр.) – хіротонізований у 1912 р., целібат. Починав своє служіння як сотрудник на парафії села Великі Чорнокінци (Гусятин) у 1913-1914 рр., а потім вже у повоєнний період продовжував служіння вже як парох у с. Петрилів [46, с. 354].

Із розповідей старожилів (Дзінька К. Д., 1921 р. н. та Шпак Р. Ф., 1932 р. н.) дізнаємося, що першим священиком, якого вони запам'ятали був отець Шкроміда, який помер і похований в Петриліві на місцевому цвинтарі. Другим був Демінський приблизно 1905 р., помер і похований тут. Потім був Припхан Дмитро (з 1920 до 1939 року). У 1939 році його вигнали комуністи (помер і похований в с. Лука Монастириського р-ну). Від 1941 до 1944 року парохом був Волошук Роман (1912 – ? рр.), який потрапив у тюрму і там його знищили [17, с. 5] – хіротонізований 1937 р., целібат., починав своє служіння в селі Гостів на Тлумаччині у 1937-[1938] рр. [46, с. 382]

Також, за свідченнями місцевого жителя, вояка Української Повстанської Армії Василя Кузика у село навідувався підпільний священик, однак його імені чи походження вони не знали [7, с. 2].

Загалом парафіяльні священики села Петрилів були активними громадсько-політичними та церковними діячами. Для прикладу:

Клим Кульчицький (1862/1863-1932 рр.) – видатний церковний діяч УГКЦ. Написав першу відозву в справі створення у м. Станіслав (нині Івано-Франківськ) української гімназії, делегат з'їзду священиків Галицької митрополії у Станіславі, голова Священничого комітету ЗУНР [11].

Софрон Левицький (1860-1932 рр.) – український священик, фольклорист, краєзнавець, публіцист та громадський діяч, батько відомого українського діаспорного письменника, перекладача, журналіста та сатириста-богеміста Василя Левицького (Софронів – псевдонім собі взяв за іменем батька). Публікував свої дописи, промови та виступи в таких виданнях як газета «Діло» та часописі «Буковина» за редакцією О. Маковея. За свою активну діяльність ввійшов до когорти «будителів українського духу» на Прикарпатті [13].

Спиридон Кархут (1869-1931 рр.) – священик УГКЦ, мовознавець, педагог, редактор «Службника» (1925), автор «Граматики української церковнослов'янської мови сучасної доби в зв'язку з старослов'янською мовою: «Фономорфологія»» (1925). Переклав із давньогрецької мови та видав із власною передмовою «Плютарха життєпись Перікля», упорядкував для учнів гімназій «Вибір з письм римських елегіків Катутля, Тибулля, Проперція і Овідія» (1911) [25].

Та все ж прогалини у знаннях про парафіяльних священиків села досить значні. Так, будь-які біографічні матеріали ми черпаємо досить обмежено із церковних Шематизмів, які позбавлені наративного характеру і в більшій мірі являють собою збірник статистичних матеріалів, однак все ж залишаються незамінними під час пошуків необхідної інформації [4, с. 175-204]. Наступним важливим джерелом для нас є так звана «Метрика кліру» – Книга обліку священиків Станіславської єпархії, яка хоч і не відзначається особливим багатством дискурсивного тексту чи вичерпністю відносно всіх священиків, але доповнює нам відомості про священнослужителів як, наприклад, про отця-декана Проскурницького [12, с. 111], його родича отця Юліяна [12, с. 112], сотрудник парафії Назаревича Івана [12, с. 32] та останнього довоєнного пароха Петриллова – Припхана Дмитра [12, с. 128].

Священики повоєнного періоду і до сьогодні:

Одуд Михайло (із с. Барвінкове Тернопільської обл.)	1971-1975 рр.
Місячко М. (з Івано-Франківська)	[?]
Дзундза Роман	1982-1985 рр.
Сурак Тадей	1985-1987 рр.
Юрив Василь (зі Львова)	1987-1988 рр.
Балагура Роман (із с. Мижгір'я Тернопільської обл.)	1988-1989 рр.
Понайда Микола	1989-1990 рр.
Цап'юк Іван	1990-1992 рр.
Євстахій Гасяк	від 1992 р.
[17, с. 5]	

На сьогодні (інстальований на парафію 5 квітня 1992 року; хіротонізований на диякона 31.05.1981 р. Б., на священика – 21.06.1981 р. Б.) парохом церкви святих Косми і Дем'яна в селі Петрилів є протоієрей Євстахій Гасяк (нар. 03.05.1954 р.) – уродженець села Бобрівники (Монастириський район, Тернопільська область), випускник Московської Духовної Семінарії і Академії (1976-1981 рр.), багаторічний викладач (1994-2006 рр.) Івано-Франківської Теологічної Академії на період ректорства Кир Софрона (Мудрого).

Висновки. Усі ми живемо в історії, живемо історією своєї батьківщини, краю, парафії, свого роду. Минуле кожного – це маленький потічок, який, зливаючись з іншими, творить історію рідного краю – місця, де людина народилася, жили її предки.

Історичне краєзнавство переживає процес пошуку нових форм, постановки першорядних завдань для збагачення світогляду кожної особи зокрема. Воно набуває яскраво вираженого індивідуально-місцевого характеру, що пов'язано із збільшенням інтересом до минулого окремих територій, а також – зважаючи на загострення національних, культурних та релігійних проблем. Про «малу батьківщину» говоримо тоді, коли відчуваємо гостру необхідність «відчути своє коріння», що і виливається, наприклад, у дослідженні історії своєї парафії.

У історії розвитку парафії села Петрилів відобразилася вся непроста, героїчна та трагічна історія українського народу та його церкви. Говорячи слова «своє село», «рідна церква» відчуваємо серцем значущість цих понять у житті кожного з нас. І це пробуджує нас до особистісного активного дослідження історії своєї парафії для вичерпного пізнання своєї ідентичності.

Список використаної літератури

1. Блажейовський Д. Історичний шематизм Львівської Архієпархії (1832–1944). Т. 1: Адміністрація і Парохії: англійською мовою. Львів – Київ : КМ Академія, 2004. 1003 с.
2. Блажейовський Д. Історичний шематизм Львівської Архієпархії (1832-1944). Том 2: Духовенство і релігійні згромадження: англійською мовою. Львів – Київ : КМ Академія, 2004. 570 с.
3. Громик В., Слободян В. Дерев'яні церкви Івано-Франківської області. Львів, 2016. 545 с.
4. Делятинський Р. Шематизм Станиславівської єпархії (1886 – 1938 рр.): особливості історичного джерела. Івано-Франківськ : Наук. вісник ІФТА УГКЦ «Добрий пастир», 2011. Вип. 4. С. 175-204.
5. Дерев'яна церква св. Кузьми і Дем'яна 1889 р. URL: https://www.pslava.info/Petryliv_S_CerkSvKuzmyIDemjana,239629.html (дата звернення: 22.02.2021).
6. Історія парафії Собору Пресвятої Богородиці та її святинь (Устя Зелене). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=BRh4z9G9Tuo> (дата звернення: 23.02.2021).

7. Інтерв'ю з Василем Кузиком, 1934 р. нар. Запис 10.03.2021, с. Петрилів, інтерв'юєр Гасяк Є. П. Особистий архів Мужика Р. П. 3 арк.
8. Інтерв'ю з Високопреосвященним Архієпископом і Митрополитом Івано-Франківським Володимиром (Війтишином) від 12.07.2021, м. Тлумач, інтерв'юєр: Гасяк Є. П. Особистий архів Мужика Р. П. 1 арк.
9. Інтерв'ю з Іваном Калинюком від 13.03.2021, с. Петрилів, інтерв'юєр: Гасяк Є. П. Особистий архів Мужика Р. П. 1 арк.
10. Інтерв'ю з о. Миколою Понайдою від 13.03.2021, м. Тисмениця, інтерв'юєр: Гасяк Є. П. Особистий архів Мужика Р. П. 1 арк.
11. Клим Кульчицький. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=51530 (дата звернення: 23.02.2021).
12. Книга обліку священників Станіславської єпархії. Станіславська греко-католицька єпархія (4 грудня 1873-31 березня 1944 рр.). *Державний архів Івано-Франківської області*. м. Івано-Франківськ. Ф. 504. Оп. 1. Спр. 195,,а". 200 с.
13. Левицький Софрон. URL: <https://sites.google.com/site/xatachytalnya1/pismenniki-prikarpatta/levickij-sofрон> (дата звернення: 23.02.2021).
14. Новосілка. Дерев'яні храми і церкви Західної України. <http://decerkva.org.ua/fra/povosilka.html> (дата звернення: 20.07.2021).
15. Особова справа священика Понайди Миколайовича. Управління у справах національностей міграції та релігій ОДА. *Державний архів Івано-Франківської області*. м. Івано-Франківськ, Ф. Р-388. Оп. 1д. Спр. 336. 8 с.
16. Петрилів. Дерев'яні храми і церкви Західної України. URL: <http://decerkva.org.ua/fra/petryliv.html> (дата звернення: 29.10.2019).
17. Петрилів: село на Дністровських кручах. Інтерв'ю з Марією Мулою: Петрилів: село на Дністровських кручах, 1942 р. нар. Запис 14.03.2021, с. Петрилів, інтерв'юєр Мужик Р. П. Особистий архів Гасяка Є. П. 5 арк.
18. Процак Р. Церкви Прикарпатського краю. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2006. 180 с.
19. Редактори міфів: “сплавлені Дністром” дерев'яні церкви. URL: <https://doba.te.ua/post/47977> (дата звернення: 10.03.2021).
20. Свій край як рай. Село Петрилів. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=IMwy8MiXr4U> (дата звернення: 23.10.2019).
21. Сکوцилас І. Генеральні візитації Київської унійної митрополії XVII-XVIII століть: Львівсько-Галицько-Кам'янецька єпархія, т. 2: Протоколи генеральних візитацій. Львів : Видавництво Українського Католицького Університету, 2004. ссviii + 512 с.
22. Слободян В. Каталог існуючих дерев'яних церков України і українських етнічних земель. Львів : Вісник ін-ту Укрзахідпроектреставрація, 1996. С. 159 с.
23. Слободян В. Українські дерев'яні церкви в рисунках Антона Вариводи. Львів : Видавництво Українського католицького університету, 2020. 312 с.
24. Софія Андрухович: «Бучач – свідчення того, що історія не забувається» <https://litcentr.in.ua/blog/2016-10-25-136> (дата звернення: 03.08.2021).
25. Спиридон Кархут: 150 років. URL: http://pmu.in.ua/mycalendar/?fbclid=IwAR0Ba96OQ0VM-t0d1esLeyWJiliE-pt3Oe4hi1b1RX4bssD4qBrppJn8Fdu&mc_id=77 (дата звернення: 23.02.2021).
26. Справа на релігійну громаду РПЦ села Новосілка Тлумачького району (16 серпня 1989 – 28 серпня 1989 року). Уповноважений Ради в справах релігії при РМ УРСР по Івано-Франківській області. *Державний архів Івано-Франківської області*. м. Івано-Франківськ. Ф. Р-388. Оп. 3. Спр. 596. 14 с.
27. Справа № 629 на церковну громаду села Петрилів «Козьми і Дем'яна» Тлумачького району. Виконком Станіславської обласної Ради депутатів трудящих. Уповноважений Ради в справах Руської Православної Церкви при Раді Міністрів СРСР по Станіс-

- лавській області. *Державний архів Івано-Франківської області*. м. Івано-Франківськ. Ф. Р-388. Оп. 3. Спр. 603. 36 с.
28. Флис Світлана. Греко-Католицька «катакомбна» Церква на Надвірнянщині: персоналістичний аспект. Івано-Франківськ : Науковий вісник ІФБУ «Добрий Пастир»: 36 наук. праць. Вип. 6. Богослов'я. 2014. С. 234-248.
 29. Храм святих Косми і Дем'яна УГКЦ, с. Петрилів, Тлумацький район. URL: <http://www.religion.if.ua/постати/храм-святих-косми-і-демяна-угкц-с-пе/> (дата звернення: 28.10.2019).
 30. Церква пророка Іллі в Яблуниці. <https://zabytki.in.ua/uk/3503/tserkva-proroka-illi-v-yablunitsi> (дата звернення: 03.08.2021).
 31. Дело № 30. Сведения о религиозных обществах всех верований по Тлумачскому району, Станиславской области (6 февраля 1945 – 1 августа 1945 года). Исполнительный комитет Станиславского областного совета депутатов трудящихся. Уполномоченный Совета по делам религиозных культов при Совете Министров УССР по Станиславской области. *Державний архів Івано-Франківської області*. м. Івано-Франківськ. Ф. Р-388а. Оп. 2. Спр. 46. 2 с.
 32. Журнал учета церквей за 1946 год. Виконавчий комітет обласної Ради депутатів трудящих (ОБЛВИКОНКОМ). Уполномоченный Совета по делам религиозных культов при Совете Министров УССР по Ивано-Франковской области. *Державний архів Івано-Франківської області*. м. Івано-Франківськ. Ф. Р-389сч. Оп. 2. Спр. 3. 71 с.
 33. Переписка с приходом села Петрилов о выдаче ему разрешения на продажу церковной земли (11 декабря 1924 – 10 мая 1928 гг.). Станиславская консистория. *Державний архів Івано-Франківської області*. м. Івано-Франківськ. Ф. 504. Оп. 1. Спр. 888. 15 с.
 34. Переписка с приходом села Петрилов по вопросу купли церковной земли (23 мая 1883 – 24 февраля 1885 гг.). Станиславская консистория. *Державний архів Івано-Франківської області*. м. Івано-Франківськ. Ф. 504. Оп. 1. Спр. 275. 22 с.
 35. Сведения о состоянии церквей и хозяйственных построек приходов Устецкого деканата (28-30 марта 1898 г.). Станиславская консистория. *Державний архів Івано-Франківської області*. м. Івано-Франківськ. Ф. 504. Оп. 1. Спр. 585. 28 с.
 36. Сведения о состоянии церквей и хозяйственных построек Устецкого деканата (3-15 августа 1894 г.). Станиславская консистория. *Державний архів Івано-Франківської області*. м. Івано-Франківськ. Ф. 504. Оп. 1. Спр. 470. 30 с.
 37. Вѣсникъ Станиславовской Епархіи зъ року 1888. Рочникъ III. Зъ печати І. Данкевича. Станиславовъ, 1888. 147 с.
 38. Вѣсникъ Станиславовской Епархіи зъ р. 1891. Рочникъ VI. Зъ печати І. Данкевича. Станиславовъ, 1891. 176 с.
 39. Шематизмъ всесестного клира Епископской Дієцезіи греко-католической Станиславовской на рокъ 1886. Львовъ : изъ типографіи Ставропигійского Института подъ управленіемъ И. О. Тарнавского. 1886. 124 с.
 40. Шематизмъ всего Клира Греко-Католической Епархіи Станиславовской на рокъ Божій 1888. III. рочникъ. Зъ печати І. Данкевича. Въ Станиславовѣ : накладомъ Клира Епархіального, 1888. 342 с.
 41. Шематизмъ всего Клира Греко-Католической Епархіи Станиславовской на рокъ Божій 1890. V. рочникъ. Зъ печати І. Данкевича. Въ Станиславовѣ : накладомъ Клира Епархіального, 1890. 313 с.
 42. Шематизмъ всего Клира Греко-Католической Епархіи Станиславовской на рокъ Божій 1897. XII. рочникъ. Зъ печати І. Данкевича. Въ Станиславовѣ : накладомъ Клира Епархіального, 1897. 207 с.
 43. Шематизмъ всего Клира Греко-Католической Епархіи Станиславовской на рокъ Божій 1905. Рочникъ XX. Станиславовъ. Накладомъ Клира Епархіального, 1905. 284 с.

44. Шематизмъ всего Клира Греко-Католической Епархіи Станиславской на рокъ Божій 1909. Рочникъ XXIV. Станиславовъ. Накладомъ Клира Епархіального, 1909. 235 с.
45. Шематизмъ всего Клира греко-католицької Епархії Станиславівської на рік Божий 1925. Річник XXX. Станиславів. Накладомъ Клира Епархіяльного, 1925. 325 с.
46. Blazejowskyj D. Historical Sematism of the Eparchy of Stanislaviv: from Its Establishment until the Outbreak of World War II (1885-1938). L'viv : 2002. 450 p.
47. Źródła dziejowe. Tom XVIII. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Cz. I. Ziemia ruskie. Ruś Czerwona. s. 172 – Warszawa: Skład główny u Gerberta I Wolfa, 1902. 252 s.

ESSAY ON THE HISTORY OF THE PARISH "HOLY SILVERSMITHS AND MIRACLE WORKERS KOSMA I DAMIAN" IN PETRYLIV VILLAGE

Vitaliy Derkach

*PZVO "Ivano-Frankivska Akademiya Ivana Zolotoustoho",
Department of Social and Humanitarian Disciplines
Sofron Mudryi Str., 22, 76019, Ivano-Frankivsk, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-7706-801X>*

Rostyslav Muzhyk

*PZVO "Ivano-Frankivska Akademiya Ivana Zolotoustoho"
Department of Theology
Sofron Mudryi Str., 22, 76019, Ivano-Frankivsk, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0005-5730-2442>*

The article delves into a comprehensive study of the parish life history of Petryliv village, beginning from the earliest mentions of the church construction to the legalisation of the UGCC's activities. Initially, it explores the church's original mentions dating back to the 16th century. Subsequently, the study examines the chronological aspects of the XVII-XVIII centuries. The narrative then offers a detailed analysis of significant events in the parish's history from the mid-19th century until the close of the 20th century, providing a comprehensive overview of its formation and development. As a culmination of this historical exploration, the article presents a list of parish priests, accompanied by biographical details, local residents' memories and evaluations of their contributions, as well as their engagement at local, regional, and national levels. Finally, the article concludes with a brief reflection on the significance of researching individual parish histories, emphasising their role in shaping national consciousness and identity for future generations.

This study marks the first endeavour in the local scientific history of the Tlumach region to systematically organise information sourced from historical records regarding significant dates and events in the parish life of Petryliv village. It covers various aspects such as the construction and consecration of the church, identifying key figures who played roles in its establishment, and acknowledging individuals who provided notable support. Additionally, it acknowledges previous researchers who have explored this topic in their works. The study also delves into the property status of the parish over different periods, tracing the dynamics of its changes. Furthermore, it presents the most comprehensive list to date of all priests, parishioners, administrators, or employees associated with the parish, accompanied by their biographies and assessments of their contributions to the development of church life in Petryliv village.

Thus, it is possible to summarize such a study as the first modern local research on the history of a separate parish of Pokuttya region, the history of the parish situation of Petryliv village: spiritual and material, its cultural development, development.

Key words: Petryliv, parish, church, UGCC, research, parish life, priests, parish priest, assistant priest, administrator, historical and local history, village, community, national idea, Schematism.

УДК 17.171

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.53.8>

ЕТИЧНИЙ ВИМІР ОСОБИСТІСНОЇ ІНДИВІДУАЦІЇ У ПАРАДИГМІ МЕТАМОДЕРНІЗМУ

Валентина Дротенко, Артем Глинянський

*Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
факультет історії, педагогіки та психології,
кафедра філософії, соціології та політології
імені професора Валерія Скотного,
вул. Лесі Українки, 46, 82100, м. Дрогобич, Україна*

Проаналізовано різноманітність змісту таких концептів як «совість», «честь» і «гідність» з погляду комунікативно-дискурсивної парадигми неklasичної філософії. Зазначено мінливість соціокультурних уявлень про добро і зло, обов'язок і справедливість, свободу і необхідність. Встановлено, що у сфері моральної самосвідомості індивіда ці поняття виявляють себе як емоційне чуттєве начало, тобто як така чуттєвість індивіда, якій властиві самоконтроль, самооцінка, критичний перегляд суб'єктивних уподобань і спонукань. Концепти «совість», «честь» і «гідність» виявляються способом ситуативної особистісної індивідуації загальних моральних норм. Тому вони постають у модусах свободи волі і добросовісної самосвідомості. Унаслідок відбувається набуття або втрата індивідом відчуття добра і зла, обов'язку та відповідальності. Так здійснюється пошук сенсу життя й повноти почуттів. У межах парадигми метамодернізму, що формується на початку ХХІ сторіччя, концепти «совість», «честь», «гідність» постають водночас як категорії мислення, що відображають істотні зв'язки і відношення реальності; як гуманістичний ідеал, що оновлює постійне виникнення й розв'язання суперечності усього суцього; і як цінності, що гармонійно формують моральність індивіда. Онтологічний, гносеологічний, антропологічний виміри та аксіологічна значущість концептів «совість», «честь», «гідність» завбачують гармонію моральності. Їхній екзистенційний вимір проєктує самоідентифікацію особистості, яка здатна зосереджуватись і усвідомлювати конфлікт розуму і чуттєвості. Рефлексія суперечності розуму й чуттєвості у формах виявлення свободи волі є передумовою дійсності моральності. Отже, сутністю моральної свідомості є свобода волі, а її дійсністю виявляється дієвість індивідуальної моральної самосвідомості. Саме завдяки етичному виміру комунікативного дискурсу відбувається особистісна індивідуація.

Ключові слова: концепти «совість», «честь», «гідність», «нова щирість», гармонія моральності, конфлікт розуму і чуттєвості.

Актуальність. Сучасна філософія комунікації перебуває у пошуках створення стратегій особистісного розвитку свідомості людини та удосконалення системи її стосунків. Йдеться про особистісний консалтинг, який намагається модернізувати індивідуальний ритм і темп життя, збагати життєву позицію екзистенційною наповненістю, гармонізувати когнітивний та емоційний інтелект особистості. Методологія такого пошуку поєднує системність мислення (розуміння різноманітності, масштабності та невизначеності складних систем), його критичність (критична позиція в дискурсі про стійкість в контексті конфліктів інтересів і компромісів) та саморефлексію (постійне оцінювання і подальшу мотивацію своїх дій).

Якщо модерн заперечував увесь попередній культурний досвід, а постмодерн викривав його нещирість, не пропонуючи нічого конструктивного, то метамодерн

(пост+постмодерн) відноситься до попереднього досвіду з повагою. Концепція метамодерну позиціонує себе з таким етико-естетичним концептом як «нова щирість»: «Щирість як *міра неможливості* залишатися осторонь від того, що відбувається навколо тебе, і, водночас, коливатися / вагатися / сумніватися щодо включення в процес та його аналіз з позиції Стороннього» [1, с. 212].

Мета. У площині комунікативно-дискурсивної парадигми метамодернізму доцільно проаналізувати змістовну різноманітність таких важливих концептів, як «совість», «честь» і «гідність», що окреслюють суще суб'єктності індивіда з погляду мінливості соціокультурних уявлень про добро і зло, обов'язок і справедливість, свободу і необхідність, культуру і цивілізацію.

Виклад матеріалу. На думку Аристотеля, основою «філософії про людське» є «етична краса», котра проявляється тоді, «коли людина легко зносить численні і великі нещастя – і не від нечутливості, а по властивому їй благородству і величчю душі» [2, с. 89]. Тому сенс життя у добродійності, у здійсненні вимог розуму на шляху до блага, і головною категорією «філософії про людське» виявляється «справедливість».

З погляду Гегеля [3], добро – це нескінченна для себе суцільна суб'єктивність, а совість – внутрішнє визначення добра. Аналізуючи *випадковість* узгодження зовнішньої об'єктивності із суб'єктивними цілями, Гегель запитує, чи реалізується у ній добро і чи знищується у ній зло; чи знаходить у ній суб'єкт своє благо, чи щасливий у ній добрий суб'єкт і чи робиться нещасним злий [4, с. 338].

Парадокси совісті Гегель викриває у межах моральності істинного духу, якому властива вірогідність самого себе [5]. Дійсність існує тільки як знання. Те, чого свідомість не знає, не може бути для неї силою. Свідомість знає свою свободу, і саме це знання є метою та єдиним її змістом. Тому моральна свідомість дійсна і діяльна у своїй дійсності і діяльності щодо виконання обов'язку. Совість – це узгоджене з обов'язком здійснення вчинку, конкретної гідної справи. Совість – це стихія, в якій дія має стійке існування й визнання з боку інших. Суттєва дійсність совісті – самість, що усвідомлює себе. Дієвість совісті – це переведення власного одичного змісту у предметну стихію, де змістом є всезагальне й визнане, те, що й робить вчинок дійсністю.

Важливо розуміти, що визначення моральності вчинків та обов'язків з позиції совісті – це справа честі та відповідальності, яка лежить на кожній людині. Моральність та істинність кожна особа розуміє й розвиває самостійно, здійснюючи власний внутрішній пошук і вибір. Це спонукає активно досліджувати, аналізувати та оцінювати свої переконання й цінності, а також нести відповідальність за свої вчинки та їх наслідки. Тому прийняття розумного і морального рішення вимагає ґрунтовного розуміння себе, своїх цінностей та їх впливу на інших людей, на світ навколо нас.

Звідси впливає виокремлення поняття «гідність» у філософії моралі, його доцільність і цілісність з погляду змісту концептів «честь» і «чесність». Адже честь пов'язана з гідністю людини, її відданістю певним принципам, а чесність зазвичай стосується правдивості й відкритості особи у відносинах з іншими. Це, водночас, і риса характеру, і внутрішнє переконання людини.

Збереження честі вимагає від особи дотримання принципів чесності. Чи може чесність знехтувати честю? Особа може бути чесною в своїх намірах та вчинках, але її честь може залежати від того, як оточення реагує на таку чесність. Якщо особа обирає чесність у ситуації, де це може зашкодити її репутації, безумовно, це позначається на її честі. Тому важливо зрозуміти, що відбувається «перехід у іншу міру» – в контекст таких моральних цінностей особи, як «гордість і гордіня».

Концептуально взаємозв'язок понять «честь» і «чесність» виявляє діалектичну суперечність моралі та моральності (загального – особливого – одиничного) через різноманітність критично-перетворювальної діяльності особистості, спрямованої на пошук таких моделей стосунків індивіда і суспільства, що уможливають особисту свободу творчості.

Передусім класичними формами визначення й модусами її усвідомлення стали моральна філософія Б. Спінози, нова етика І. Канта, у якій поєднано свободу вибору і моральну відповідальність індивіда та Гегелева діалектика особистої моралі й моральності суспільного.

У некласичній філософії другої половини XIX сторіччя йдеться про морально-ціннісну позицію індивіда щодо відносності та рівноцінності норм моралі та критеріїв їх оцінки. Виявляється, що всі вони *рівно не цінні!* За цим підходом, не існує жодного універсального добра чи зла. Існують лише відносні й локальні в рамках конкретних суспільств та історичних періодів системи моралі. До того ж не існує критерію, за яким їх можна було б оцінювати, адже усі критерії самі є релятивними. З погляду філософії ірраціоналізму Серена К'єркегора, Артура Шопенгауера, Фрідріха Ніцше, світ позбавлений внутрішньої логіки та впорядкування, а основи його буття не зрозумілі й нерозумні. Збагнути цю таємничу реальність можливо лише через внутрішні відчуття, такі як воля, інстинкт чи інтуїція.

Серен К'єркегор, розрізняючи поняття *існування* всього суцього, крім людського, та поняття *екзистенції* як людського існування, стверджував, що зовнішнє буття людини існує як щось неістинне і неважливе. Екзистенція окреслює такий спосіб існування людини, у якому вона здійснює постійний вибір «або – або». «В етичному погляді на життя завданням індивіда є позбутися внутрішніх детермінант і виразити їх назовні. Щоразу, коли він ухиляється від цього, щоразу, коли він схильний наполягати на внутрішніх детермінантах почуттів, настрою тощо або повертатися до них, він грішить, він перебуває у спокусі (*Anfechtung*)» [6, с. 33-34]. К'єркегор характеризує свободу вибору на рівні естетичному як ситуативну реакцію індивіда; на етичному рівні як страх і тремтіння; на релігійному – як теологічне зречення етичного. Цим філософ підкреслював винятковість існування людини, яка здатна усвідомити не тільки факт власного існування, але його завершення. У цьому суть запропонованої ним концепції «екзистенційного мислення», котре пов'язане з найглибшими внутрішніми переживаннями людини.

Артур Шопенгауер, навпаки, переводить увагу з мислення на бажання як ключовий аспект виявлення внутрішньої сутності. Для нього воля є універсально-космічним феноменом, що проявляється в різноманітних формах і відчувається як невимірний та інтуїтивний будівничий світ. Інстинкт самозбереження веде до егоїзму, який, за словами Шопенгауера, є джерелом усіх вчинків людини. Відсутність егоїзму означає відсутність ідентичності, адже «Я» та «егоїзм» є взаємно тотожними: якщо зникає останній, то і перше перестає існувати. У Артура Шопенгауера знаходимо: «Найістотнішою умовою для життєвого щастя є те, що людина має в собі самій»; «Людина може бачити в іншому лише те, чим володіє сама, та зрозуміти іншого тільки пропорційно власному розуму» [7]. Шопенгауер зазначає [8], що надавати надмірної цінності думці інших – це загальний забобон. Він згубно впливає на всю нашу діяльність і не робить нас щасливими. Думка інших про наше життя, цінується зазвичай надміру, хоча ця думка сама по собі несуттєва для нашого щастя. Втім, якраз на *цих відчуттях* (що проявляються як сурогатна форма моральності) засноване *почуття честі*. Тому вони, впливаючи на людське спілкування, постають перешкодою для щастя людей. Коли ж порівняти те, що таке людина сама по собі, з тим, ким вона є в очах інших, то це сприятиме посиленню *відчуття щастя*. Виявляється, що припис або вказівка про необхідність підтримувати і розвивати в собі *почуття честі* властива тим

сферам, котрі виступають своєрідним «мистецтвом дресування людей». Але з погляду *особистого щастя* справа полягає в іншому. Слід, навпаки, відмовляти людей від надмірного шанування думки інших.

Якщо у філософії Артура Шопенгауера «*воля до життя*» є основою буття, то Фрідріх Ніцше додає цьому поняттю соціально-морального нюансу і визначає «*волю до влади*» як ключовий критерій для розуміння кожного типу поведінки, кожного суспільного явища. За його концепцією, життя прагне до досягнення максимального рівня почуття влади. Однак, коли людина перетворює на реальність чийсь ідеї, теорії чи настанови, вона стає рабом ідеологій та обставин.

Поширення концепції «екзистенційного мислення» Серена К'єркегора у першій третині ХХ сторіччя стало поштовхом для розвитку *філософії екзистенції* Мартіна Гайдегера та Карла Ясперса. «Специфіка полягала в тому, що поняття екзистенції у філософії Ясперса та Гайдегера стосувалося виключно людини та жодної іншої живої істоти, тим більше не йшлося про екзистенцію як існування метафізичного абсолюту чи теологічного Бога» [9, с. 87]. І далі: «Поняттям *Dasein* Гайдегер означає людину як суще, яке єдине тільки має здатність запитувати про буття, а Ясперс під поняттям *Dasein* розуміє наявне існування людини, що є одним із способів пізнання всеохопного» [там само, с. 88].

Мартін Гайдегер вважає, що за межами людської свідомості ніщо інше, окрім самої людини, не усвідомлює свою скінченність і смертність. Лише людині дане знання про тимчасовість і, разом з тим, про саме буття. Цілісність (єдність і різноманітність) структури людського буття позначена поняттям «*турботи*». Його перший аспект – це «*буття-у-світі*», внутрішньо визначене, апіорне поняття. Його другий план – «*забігання наперед*» – свідчить, що буття постійно *самопроектується* у майбутнє, завжди дещо більше, ніж воно є на даний час. Третій компонент «*турботи*» – це особливий підхід *до речей як супутників людини у відведеному їй часі*. Такий спосіб сприйняття речей визначається як специфічна взаємодія, де предмети виступають як співлиники в існуванні людини і отримують своє значення через відношення до людського буття.

У філософії Карла Ясперса *екзистенція* та *свобода* – поняття тотожні. Особливість свободи полягає в тому, що вона не може бути «знайдена» на жодному рівні людського буття: ні на рівні емпіричного буття, ні на рівні свідомості взагалі, ні на рівні духу. Термін «екзистенція» Ясперс використовує для означення самої людини у всій її повноті, яка здобула найвище самоусвідомлення у власному існуванні через свідомість взагалі, дух та розум. Існування – це про те, як буття живе і вмирає; екзистенція – це про те, як свобода є в часі більше, ніж час. Виникає антиномія: свобода є трансцендентною необхідністю, і водночас, ця необхідність має глибоко особистий характер. Ясперс вирішує цю антиномію шляхом запровадження вчення про *екзистенційну комунікацію* як універсальну умову людського буття. Все, що є істотним у людині та необхідним для неї, забезпечує комунікація.

Культурно-філософські здобутки філософії екзистенції, гуманістичний сенс цього учення окреслені у роботі Жана-Поля Сартра «Екзистенціалізм – це гуманізм» 1946 року [10]. Як стверджує Сартр, *свобода* не терпить ні причини, ні основи. Вона не визначається можливістю людини діяти відповідно до того, якою вона є, оскільки сама свобода є вибором свого буття. Людина стає такою, якою вона себе обирає вільно. Для Сартра людина вільна незалежно від реальної можливості здійснення своїх прагнень, і сам вибір мети є достатнім для генерування свободи. Свобода включена в саме спрямування – «*проект*», який не є лише шляхом до свободи, але й виразом самої свободи, котра сама себе проектує.

Формула Ж.-П. Сартра, що людина «приречена бути вільною», виявляє непередбачений підхід до розуміння свободи як *фатуму*. Це розуміння відкриває два шляхи: шлях

примирення з усякою дійсністю та шлях протесту проти усякої дійсності. Воно слугує теоретичним підґрунтям для будь-якого ставлення до дійсності. Людина стає єдиним джерелом, критерієм і метою моральності в рамках етики екзистенціалізму. Особистість, а не суспільство чи окремих індивід, окреслюється концептом «Я». Основним критерієм моральності висувається «автентичність», тобто відповідність свідомості особистості саме її власній, «дійсній» свідомості. Це відображено в «категоричному імперативі» Ж.-П. Сартра: користуйся своєю свободою, будь самим собою.

В українській модерній літературі початку ХХ сторіччя, зокрема у романі Володимира Винниченка «Чесність із собою» 1911 року, проза й драматургія, на думку Віри Агеєвої, «вражала насамперед небаченою епатажістю, гострою іронією, саркастичною демонстрацією найнепривабливіших явищ, що ховаються за зовнішньою благопристойністю поважних соціальних інституцій, викриттям фальшивої моралі й рабської залежності особистості від нав'язаних широкою масою поведінкових стереотипів та етичних норм» [11, с. 164].

Марія Зубрицька писала: «Порушення героями Винниченка обов'язкових норм та правил – це не просто вибух притлумлених емоцій, а передусім акт експресивної поведінки, що є альтернативою загальноприйнятим культурним кодам, вартостям: мовним, літературно-художнім, релігійним та соціально-психологічним. Представники «нової моралі» у драмах Винниченка започатковують новий канон мовленнєвої пристойності, що будується на п'ятому принципі “Конкордизму” Винниченка – бути чесним із собою» [12, с. 70]. Слід зазначити, що Винниченкову художньо-естетичну концепцію «чесності із собою» варто сприймати у контексті морально-етичного доведення (піднесення) міркування, думки, ідеї до відчуження, почуття, чуттєвості, і навпаки.

Ганс Йонас, з погляду «евристички страху» як вагомого концепту метамодерну, у праці «Принцип відповідальності. Спроба етики технічної цивілізації» зауважує [13], що людині простіше дізнатися, що є зло, оскільки щодо нього менше розбіжностей у думках. Моральна філософія здатна усвідомити наші страхи раніше, ніж наші бажання, щоб встановити, що ми насправді цінуємо. Підкреслюючи евристичність страху завдяки його спроможності визначити можливі наслідки будь-якої дії, автор наголошує, що слід брати до уваги не так ті блага, до яких може призвести страх, як те зло, яке він може спричинити. Страх має застерегти людство від необачних кроків та орієнтувати, насамперед, на негативні прогнози можливих наслідків наших дій. «Спроможність людини є її долею, яка що далі, то більше перетворюється на долю універсуму. Отже, в людині, і тільки в ній, із воління виникає належність (Sollen) як самоконтроль над своєю усвідомленою могутністю, своїм власним буттям» [14].

Висновок. У сфері моралі, як форми суспільної свідомості, категорії «совість», «честь» і «гідність» містять у собі певний соціокультурний контекст, який відображає історичну послідовність взаємозв'язків Добра і Зла, Обов'язку і Вчинку, Свободи та Відповідальності, Сенсу життя, Любові й Щастя. Їхній філософський зміст концептуально визначає логіка пізнання суперечності Необхідності й Випадковості, Можливості та Дійсності та інших атрибутів історично конкретної комунікативно-дискурсивної парадигми.

У сфері моральної самосвідомості індивіда ці поняття виявляють себе, насамперед, як емоційне чуттєве начало, як така чуттєвість індивіда, якій властиві самоконтроль, самооцінка, критичний перегляд суб'єктивних уподобань і спонукань. Як спосіб ситуативної особистісної індивідуалізації загальних моральних настанов, вони постають у модусах свободи волі і добросовісної самосвідомості. Саме так, по-перше, відбувається набуття або втрата індивідом відчуття добра і зла, обов'язку та відповідальності, честі й гідності

та, по-друге, здійснюється пошук сенсу життя, повноти почуттів, глибокого задоволення й радості.

Зазначимо, що у межах соціокультурної парадигми метамодернізму концепти «совість», «честь», «гідність» це водночас:

- і *категорії мислення*, що відображають істотні зв'язки і відношення реальності,
- і *гуманістичний ідеал*, котрий оновлює постійне виникнення й одночасне розв'язання суперечності як невід'ємного атрибуту усього суцього,
- і *цінності*, що форматують *цілісність* моральності у відношення, яке фіксує зв'язок і незалежність вчинку, стосунків, ставлення.

Онтологічний, гносеологічний, антропологічний виміри та аксіологічна значущість концептів «совість», «честь», «гідність» передбачають *гармонію моральності*, а їх екзистенційний вимір полягає у самоідентифікації особистості й концентрується на *конфлікті розуму і чуттєвості*.

Самоусвідомлення суперечності розуму й чуттєвості у формах виявлення *свободи волі* (діалектичного відношення *випадковості й необхідності*) є передумовою *дійсності моральності* (здійснення можливості у процесі набуття реальністю нових форм). *Сутністю* моральної свідомості є свобода волі, а її *дійсністю* виявляється дієвість індивідуальної моральної самосвідомості. Етичний вимір комунікативного дискурсу в межах парадигми метамодерну свідчить про довершеність особистісної індивідуалізації.

Список використаної літератури

1. Дротенко, В. Концептуальний вимір комунікативно-дискурсивної парадигми метамодернізму. Науковий збірник «InterConf+», (39(179), 2023. 207–213. <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.11.2023.023>
2. Аристотель. Нікомахова етика / Переклад з давньогрецької Віктор Ставнюк. К.: «Аквілон-Плюс», 2002. 480 с. http://am.history.univ.kiev.ua/Nikomakhova_etyka.pdf
3. Гегель, Георг Вільгельм Фрідріх. Основи філософії права, або Природне право і державознавство / Пер. з нім. Р. Осадчука та М. Кушніра. – К.: Юніверс, 2000. 336 с. С. 103-143. https://hromadalib.files.wordpress.com/2015/12/hegel_2000_grundlinien.pdf
4. Гегель, Георг Вільгельм Фрідріх. Енциклопедія філософських наук. Том 3: Філософія духа. Р.2. Об'єктивний дух. С. 236-381. <https://www.goodreads.com/book/show/21878569-3>
5. Гегель, Г. В. Ф. Феноменологія духу / 3 нім. пер. П. Тарашук; Наук ред. пер. Ю. Кушаков. К: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 548 с. С. 301-460. http://aps-m.org/wp-content/uploads/2017/03/Fenomenologia_Dukhu-1.pdf
6. Fear and Trembling by Johannes DE SILENTIO, 1843 (alias Søren Kierkegaard) tr. Walter Lowrie, 1941. <https://www.sorenkierkegaard.nl/artikelen/Engels/101.%20Fear%20and%20Trembling%20book%20Kierkegaard.pdf>
7. Артур Шопенгауер: істина, щастя й самотність. *Люди. Лідерство і менеджмент. Культура*, 2019. <https://kmbs.ua/ua/article/artur-shopengauer>
8. Шопенгауер, А. Афоризми життєвої мудрості. 2014. https://librebook.me/aforizmy_jiteiskoi_mudrosti/voll/4
9. Мандришук, Л. Поняття *Dasein* у філософії Карла Ясперса. *Філософська думка*, (4), 2015. 87-103. <https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/8.-Poniattia-Dasein-u-filosofii-Karla-Yaspersa.pdf>
10. Сартр, Ж. Екзистенціалізм – це гуманізм. *Психологія і суспільство*, (2), 2022. 49-65. <https://doi.org/10.35774/pis2022.02.049>

11. Агесва, В. Моральний релятивізм і «чесність із собою». *На пошану пам'яті Віктора Кутастого : збірник наукових праць / упоряд. В. П. Моренець*. К.: ВД «КМ Академія», 2004. 164-172. <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/5326>
12. Зубрицька, М. Етичний парадокс дискурсу любові у драматичних творах Володимира Винниченка. *Наукові записки НаУКМА. Том 4, Філологія*. 1998. 69-74. <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/10584>
13. Jonas, Hans. *Das Prinzip Verantwortung. Versuch einer Ethik für die technologische Zivilisation*. 2003. <https://www.amazon.com/Prinzip-Verantwortung-Versuch-technologische-Zivilisation/dp/3518399926>
14. Jonas Hans. *Das Prinzip Verantwortung*. Frankfurt am Main, 1979. Друкується за виданням: Г. Йонас. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації / Пер. з нім. К.: Лібра, 2001. 400 с. <https://www.ji.lviv.ua/n28texts/jonas.htm>

ETHICAL DIMENSION OF PERSONAL INDIVIDUATION IN THE PARADIGM OF METAMODERNISM

Valentyna Drotenko, Artem Hlynianskyi

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

Faculty of History, Pedagogy and Psychology

Department of Philosophy, Sociology and Political science named after Prof. Valeriy Skonyi,

Lesya Ukrainka Str., 46, 82100, Drohobych, Ukraine

The diversity of the content of such concepts as “conscience”, “honour” and “dignity” is analyzed from the point of view of the communicative and discursive paradigm of non-classical philosophy. It is noted the unsteadiness of sociocultural ideas about good and evil, duty and justice, freedom and necessity. It is determined that these concepts manifest themselves as an emotional, sensuous source in the sphere of moral self-awareness of an individual; they are like such individual sensuality, which is characterized by self-control, self-esteem and a critical review of subjective preferences and motivations. The concepts of “conscience”, “honour” and “dignity” are revealed as a way of situational personal individuation of general moral norms. That’s why they are shown in the modes of freedom of will and conscientious self-awareness. As a result, the individual acquires or loses a sense of good and evil, duty and responsibility. This is the way how the search for the meaning of life and the fullness of feelings is realized. Within the paradigm of metamodernism, which is forming at the beginning of the 21st century, the concepts of “conscience”, “honor”, “dignity” manifest themselves as the categories of thinking reflecting the essential connections and relationships of reality; as a humanistic ideal that renews the constant emergence and solution of the contradictions of all existing things; and also as values that form the morality of the individual in a harmonious way. The ontological, epistemological, anthropological dimensions and axiological significance of the concepts of “conscience”, “honour”, “dignity” foresee the harmony of morality. Their existential dimension projects the self-identification of the personality able to focus and realize the conflict of mind and sensuality. Reflection of the contradiction of mind and sensuality in the forms of the manifestation of freedom of will is a premise for the reality of morality. Thus, the essence of moral consciousness is freedom of will, and its validity is the effectiveness of individual moral self-awareness. Personal individuation occurs thanks to the ethical dimension of communicative discourse.

Key words: concepts of “conscience”, “honour”, “dignity”, “new sincerity”, harmony of morality, conflict of mind and sensuality.

UDC 1:37 (477)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.53.9>

THE PRINCIPLE OF CONTRADICTION IN SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL RESEARCH ON AI (METHODOLOGICAL ASPECT)

Andrii Kyrychenko, Zoya Stezhko

*Central Ukrainian National Technical University,
Universitetsky Av., 8, 25006, Kropyvnytskyi, Ukraine*

A purpose for the paper is a highlighting the role of scientific- and pedagogical study on artificial intelligence and its modifications in establishing a dynamic balance of risks and prospects from its implementation.

A new discourse has been determined to study artificial intelligence and its modifications in education. An analysis of the place and role of philosophical methodology in scientific and pedagogical research and the implementation of artificial intelligence and its modifications into practice is given. The philosophical position on the leading role of the social factor in the formation of intelligence is singled out as the main methodological setting of the study. There are highlighted positive characteristics of AI, as well as negative manifestations. The inconsistency of the results of research into AI and its implementation into practice were emphasized as a natural result of the inconsistency of social reality and the ambivalence of consciousness. The need is pointed out on: 1) expanding the role of the philosophical methodology in the AI study from the sphere of education to a global dimension, 2) getting deeper the scientific and pedagogical study to the philosophical conceptual stage, and the formation of a holistic conceptual- and perceptual system for training and upbringing young people. The mechanism for the functioning of such a system is proposed.

Conclusion: the advantages of artificial intelligence and its modifications do prevail over its shortcomings using the conceptual approach and rational organization of the educational process. Joint philosophical and scientific-pedagogical research into artificial intelligence and its modifications and their extrapolation into the global dimension can become guidelines for improving the processes of such an organization.

Key words: authentic intelligence; artificial intelligence; philosophical methodology; academic integrity; common sense, conceptual unity; goal-ideal.

Since November 2022, when the OpenAI company has released a software that is called the "ChatGPT" chatbot on artificial intelligence technology, has been got a new global discourse – a comprehensive study of the new phenomenon – it's the artificial intelligence (hereinafter as AI), and its modifications with an aim of what way to use this discovery and how to escape from it. Now, with the background of a sharp increase in the positive influence of AI on all spheres of society, its negative role is also sharply increasing – “first of all, this technological phenomenon can get out of control, which will lead humanity into a zone of social and political instability” [1, p. 70]. The threats caused by the implementation introduction of AI in use are so significant that the issue is already being raised about the need to found a unite research center for the preventing threats under the leadership of the United States and even the UN. It is natural that given situation requires intensifying AI research and increasing the efficiency of their results. Based on the above written, authors've determined **a purpose** for the paper. This is a highlighting the role of scientific- and pedagogical study on artificial intelligence and its modifications in establishing a dynamic balance of risks and prospects from its implementation in using, as well as an analysis of the possibilities of philosophical methodology in increasing the effectiveness of their results.

For sure, intensive discussion of AI at all stages of the mass mind and at scientific communities has answered many current questions. Justified that AI using could significantly improve results in any field of activity, education is in as well. Some positive points of AI are highlighted there. Shortly:

- AI gives opportunities to prevent the possible negative effects of other information technologies on knowledge seekers, “find the needed and objective information, know how analyze it, compare it, determine whether it is fake, and apply only what is necessary and useful” [2, p. 188]

- The accessibility of any AI programs to knowledge seekers should be positively assessed. In Slovakia, for example, “in 2020, ... up to 96.6% of students have secure access to the Internet at home and 93.6% of students use a mobile phone with the Internet” [3, p. 51]. High information availability, and already AI, which reproduces “one, some or all cognitive functions (CF), sufficiently equivalent to human cognitive functions” [4, p. 47], should contribute to the development of students’ cognitive abilities;

- educational management sees AI as a means of intensifying and increasing the effectiveness of education in the smart organizational environment. AI has shown itself as an assistant to knowledge seekers, as a way for saving time doing a routine job, directed on creative searches. In the local scale of education, artificial intelligence can be involved in the preparing syllabuses, tests of knowledge, translating and improving speaking English skills, and supplementing the educational process with by educational methods.

Examples of the high effectiveness of the use of artificial intelligence and its variants could continue, and it promotes some optimism: the danger can be balanced by the benefits. But what makes to worry using AI? It looks a bit grotesque, but these are the same positive examples that we gave above. Their new “reading” shows:

- preventing the possible negative effects of IT on knowledge seekers with using AI is indeed extremely needed and useful. But this help is accompanied by the negative influence in the formalization of educational content on the formation of student thinking way. A long work with the formal-logical “language” of computer inevitably turns to a habit, into the “norm” the “computer like” (i.e. formal-logical) way of thinking, into opposed to the authentic, creative one;

- the general AI availability to knowledge seekers really contributes to the cognitive development of students. This is so, but, a) not all students (we have problems with academic integrity) and, b) not only students, but also cheaters. A personal device with AI of an honest seeker of knowledge will indeed become an indispensable assistant in training, but a computer of a dishonest seeker will turn out to an opportunity to avoid the need to progress intellectually. As a result, face an intellectual stage decline for entire generations of people in the future will indeed be difficult to prevent;

- We should support an AI ability to allow a human out of routine work. But there is the other “side of the coin”. Production might admit a completely replace employees of the certain spheres on AI equipped “smart” systems. As AI continues to develop, corporations may completely replace workers and engineers with automated “smart” systems. This process runs already and in the future would effect on an increasing inequality and mass unemployment – on a global scale.

Examples of the, so called, “combination” of high efficiency and a significant destructiveness in the embed of artificial intelligence will be continued, since there are no exceptions – the result is always ambivalent. But the ambivalence of solving current AI problems raises two extremely important questions: 1) do teachers have a fundamental opportunity to form a “non-conflict consciousness” [5, p. 150] of students in the situation of constant contradictorily

study results? 2) have been developed the pedagogical methods for driving the dynamics of opposing positions to a sustainable positive result? We think the questions are rhetorical.

Problems associated with the ambivalence of the results of AI research are not an exception – today scientists and teachers are increasingly running into barriers that they themselves are not clear- after all, the criteria for scientific study are blurred, including due to a lack of understanding of semantic horizons – only the radicalism of emotions is clear.

No reason to state that we've got a dead-end in the study of AI problems today. A variety of scientific recommendations, methods and forms of organizing the educational process using AI and its variants give us quite positive results. But troubles are also getting more complex and, this is important, getting deeper. Let's see the short philosophical analysis of the current situation. A study of a new phenomenon (including AI) always goes through a number of natural stages. We are at the first stage, which can be called as an analysis of the perceptual content of AI from a spatio-temporal perspective. Active scientific- and pedagogical research into AI problems is already being systematized in diverse and different discourses, but, to our mind, the possibilities of the first stage are closely run away. The fact is that these discourses are getting united by one feature, namely the “horizontal” nature of the analysis (in the rhizome interpretation by the representatives of postmodernism J. Deleuze and F. Guattari). The horizontal and flat model of explaining AI problems is fundamentally incapable to generate general recommendations for optimization of the “interconnection” with AI. And then emotions and personal interests replaced conceptual commonality, which can only deepen disagreements. This is dangerous because “deep disagreements are characteristically resistant to rational resolution” [6, p. 1]. Therefore, we think that the philosophy of science and philosophy of education is more appropriate to follow statements by Socrates (true knowledge is the cognition through concepts) or by Spinoza B. (if there is no concept, there is no knowledge). Why? – because the only philosophical, conceptual thinking has three basic capabilities: 1) it is an ability of identifying in any specific event a primary and most important points, and main, driving factors; 2) this is the ability to build theoretical models on this basis, draw conclusions and make predictions; 3) and – the most important thing is – the ability to compare the results of modeling with practice, the surrounding reality and adjust – either theoretical models or people's behavior.

Through the “prism” of the above mentioned, we allow us to draw the following output. Significant differences in assessments of the problem of using AI indicate incompleteness and “betweenness” of the analysis of the horizontal- and rhizomic discourses (although, emphasize that such an analysis is a needed chain in research). But now it is obvious that for to optimize the functioning of AI in the future is going to “come to a head” the time of a new etape, and the formation of a new discourse. It is noteworthy that among scientists and teachers there is an understanding of the need to form a new vector of research. Thus, Lappo notes that “to form the spiritual values of students, it is necessary to create a holistic education system” [7, p. 114]. Yu N. concludes that a radical rethinking and deepening of scientific and pedagogical activities is inevitable [8]; R. Rudomyotov, speaking about “pluralism of educational paradigms,” emphasizes that the modern “educational paradigm” ... should be mono” [5, p. 149]. And “it presupposes a certain 'cognitive vertical', namely, a consistent deepening of consciousness – from a multitude of primary diverse ideas about reality to the reflection of this reality at the conceptual, and then at the categorical level” [9, p. 198].

That means, a new vector of AI research involves the formation of a mechanism for connecting conceptual content (expressed in abstract concepts and categories) and specific sensory- and semantic data, which were obtained by a “common sense person” directly in space and time. Given issue is extremely difficult for the study and input AI in use – both in methodical and

methodological aspects. We will demonstrate the complexity of the methodological aspect using the example of the famous Socrates method – irony and maieutics. This is a dialogue that consists of two stages. At the first stage, Socrates, with a series of pre-thought-out questions, quietly ironizes the interlocutor's superficial but categorical understanding of the object of discussion (for example, what is justice?), at the same time leading him into a dead end. At the second stage of the dialogue, Socrates “agrees” to participate in a joint search for truth, again quietly defining the vector of the search for truth through a series of questions. This method has survived thousands of years, and today “the best way to convince a student is not to hand him a methodological brochure for independent mastery, but to involve him in dialogue” [10, p. 150]. But for the result to be effective, the teacher needs to deeply understand the conceptual unity of philosophical methodology and apply it to solving a specific situation of implementing AI in use – but this is impossible.

Comprehending the issue of study and input AI in use, Rudomotov's words deserve special attention: “...education, in its human dimension, is broader than science. The relative independence of education is due to the development of a methodology for forming a system of subject-subject relations as a communicative process with which use is transmitted scientific knowledge. But the content for education has being got from science. Science constantly expands man's knowledge of the surrounding world in depth” [5, p. 149]. We can only add – not only science, but also philosophy.

Nowadays, publications and materials of scientific conferences are required, which should become a philosophical- and theoretical stream, the fundament for concrete-scientific study, intermediate decisions, the methodics development and organization of teaching practice; in which the problem of using AI and its modifications is analyzed deeply and systematically, determining the research strategy and reaching a global result. For the search for a global reaction on a global threat, it is necessary to supplement the various “horizontal” scientific- and pedagogical analysis with a “vertical” one – a search for the conceptual unity in solving the AI issue at the philosophical- and methodological stage, at the philosophy of science level and philosophy of education. Skeptics may point out the impossibility of conceptual unity of philosophy due to the diversity of philosophical movements and schools, but they were still in the 19th century Georg Hegel answered brilliantly: “The different systems which the history of philosophy presents are not irreconcilable with unity” [11, p. 12]; these systems are “...a branch of one and the same universe of thought” (ibid.).

Therefore we will allow ourselves to determine the direction of some possible solutions to the problem of AI in the process of reaching the global level of national scientific- and pedagogical study. Firstly, let's underline the main philosophical and methodological installation – the obviously superiority of authentic mind over artificial intelligence with all its variants. Authentic intelligence is being formed only by society; AI will never get the features of sociality as the highest modus of human being; authentic intelligence attracts AI as its brainchild to increase productivity and intensify the learning process; The effectiveness of AI is ensured by proper training of scientists and the organization of work by teachers.

A way to the solvation of the issue about ambivalence of the results of scientific- and pedagogical study is also seen in the flow with philosophical methodology, namely in the flow of the contradiction principle (clarify that, according to the words Heidegger, all philosophy is “turned outward” by the methodological side, therefore its categories, principles, methods are both fundamental and regulating). Society moves forward by contradictions (Hegel), moreover, “...a man is a creature and a creator united: in man, there is not only matter, shred, excess, clay, mire, folly, chaos; but there is also the creator, the sculptor, the hardness of the hammer, the divinity of the

spectator and the seventh day do you understand this contrast?" [12, p. 226]. Ignoring this philosophical attitude can minimize, make temporary and superficial any achievements in the field of developing a non-conflict consciousness or a society of mutual understanding among young people. But, since these are no alternative options for harmonization and optimization of society, the scientific- and pedagogical elite are obliged to find opportunities and mechanisms connecting abstract and general concepts with specific data of perception – only the non-conceptual content of knowledge provides a direct connection between the subject of knowledge and the outside world.

True, in philosophy there is an opinion that an objectively limited number of philosophical concepts cannot “cover” with their explanation the infinite variety of specific situations in subject- object space-time relations. I. Kant refuted this position, saying that the adequacy of the explanation is possible due to the specificity of thinking concepts – they are free, because we can think “limitlessly”, about everything. Agreeing in general, let us allow ourselves one clarification: if freedom of thinking is linked to actions and responsibility, the picture changes somewhat, and we again come across the principle of contradiction: “The immanent contradictivity of freedom and responsibility accompanies every human action and is a reflection of the contradictivity of use in all its aspects: economic, political, legal, moral” [13, p. 71].

We tried to show that the inconsistency of reality (and social) is of a total nature, and if we do not take this fact into account in any human activity – and especially in scientific and pedagogical activity – to talk about increasing efficiency in educating young people (for example, about the feeling of shame for plagiarism) it will be incredibly difficult.

A person does not have the opportunity to “smooth out” the inconsistency of objective reality, but he can and must change approaches to the formation of the consciousness of the younger generation. Let us demonstrate the possible theoretical direction of such formation through the sequence of philosophical analysis of the problem:

- philosophy recommends to clarify the content of the optimization goal, namely, changing it to an goal-ideal (the main thing in an ideal is the paradoxical combination of perseverance, enormous energy of actions to achieve the goal and the fundamental impossibility of its full implementation);

- basing this perspective, a methodological programing focused on a dynamic balance of behavior within the framework of the possible becomes logical: compromises, tolerance, psychological readiness for partial rather than absolute success. In a philosophical interpretation, this is a requirement to adhere to the line of measure. But in fact, the mass behavior of people is oppositly, which struck Friedrich Nietzsche: “Proportionateness is strange to us, let us confess it to ourselves; our itching is really the itching for the infinite, the immeasurable. Like the rider on his forward panting horse, we let the reins fall before the infinite, we modern men, we semi-barbarians – and are only in our highest bliss when we – are in most danger” [12, p. 224];

- we again see in philosophy the main reason for the mass deviant behavior of people; its name: “sound” common sense» (Heidegger): «It harps on the demand for palpable utility and inveighs against knowledge of the essence of beings, which essential knowledge has long been called “philosophy.” «Common sense ... asserts its rights, ... appeal to the “obviousness” of its claims and considerations. «..philosophy can never refute common sense, for the latter is deaf to the language of philosophy, ... is blind to what philosophy sets before its essential vision” [14, p. 1]. Heidegger actually states: a) the contradictory nature of object-subject relations is irreconcilable; b) the absoluteization of one’s own opinion by a person of common sense is irremovable; c) the dominance of common sense is inevitable – although this is a tragedy for humanity. We admit that there are good reasons for such a conclusion. Common sense is filled with

mutually exclusive ideas and values, which, under the powerful influence of personal interest (not arguments!) lead to fierce defense of an own position by one person, and by another one – an opposite position.

– it is extremely difficult for both sides to refute the “obviousness” of its claims and considerations” and “palpable utility”. The contradiction nature of reality is reflected by the ambivalence of human consciousness. It is filled with mutually exclusive ideas and values, which, under the powerful influence of personal interest (not arguments!) lead to fierce defense of an own position by one person, and by another one – an opposite position. A «a furious onslaught of an «absolutely correct» position ... is capable to destroy even ingenious demands to optimise people's lives» [9, p. 202]. Since philosophical «beings are covered up and distorted, ... semblance comes to power. In it the non-essence of truth comes to the fore» [6, p. 8].

Conclusion. As we see, the logic of philosophical analysis of subject-object relations as a whole is irrefutable and in some ways “ruthless”. Tasks are indeed extremely complex, but they are adequate to the complexity of the AI challenges. Moreover, in the Christian tradition, a person sets himself only such tasks that, he is able to solve, in principle. There are already some ideas for creating a hierarchical system of youth education: to form emotional intelligence from philosophical rational ideas as the basis for thinking and decision-making by a person of common sense; to form transitional intellectual and emotional patterns, models at the interdisciplinary level; “place” these models in soft skills and competencies sequentially – pathos-ethics-logic (Aristotle); based on these patterns and models, develop psychological, pedagogical and organizational methods of practical work with youth. The goal-ideal is to create not only “new habits of mind” [15], but also a “new normal” within the framework generally accepted by society. But in order to navigate what reality is in the dynamics of its changes in social space and social time, philosophy must have constant feedback from pedagogical practice – because only then can (say with the methods of social engineering) effectively fit youth into the picture of vision peace, which will be generally accepted in the state and society.

The authors count on broad discussions of this topic among educators, scientists and philosophers with an outcoming identification of prospects for further study.

References

1. Stezhko Z., Khmil T. Artificial intelligence as a sociocultural phenomenon: educational dimension. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 2023. No. 24. P. 68 – 74. <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i24.295317>.
2. Локарева Г.В., Бажміна Е.А. Персоналізація в освіті: управління студентами власною траєкторією навчання засобами цифрових технологій. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. Том 86, №6. С. 187 – 207. <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/4103>.
3. Gluchmanova M. The Importance of E-learning для Manufacturing Technologies Students. *Advanced Education*. 2021. Vol. 19. P. 51 – 61. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.240737>.
4. Баранов О.А. Интернет речей (IoT): регулювання надання послуг роботами зі штучним інтелектом // *Інформація і право*. 2018. № 4 (27). С. 46 – 70. <http://il.ippi.org.ua/article/view/270610>.
5. Рудомьотов Р. Освіта як особлива форма філософської рефлексії. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2023. Вип. 48. С. 145 – 151 http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/48_2023/18.pdf.
6. Aberdein A. Courageous Arguments and Deep Disagreements, *Topoi* 40. 2019. P. 1205–1212. URL: <https://doi.org/10.1007/s11245-019-09679-w>.

7. Lappo V., Soichuk R., Akimova, L. Digital Technologies of Support the Spiritual Development of Students. *Information Technologies and Learning Tools*. 2022. Vol. 88, no. 2. P. 103 – 114. <https://doi.org/10.33407/itlt.v88i2>.
8. Yu H. The application and challenges of ChatGPT in educational transformation: New demands for teachers roles. 2024. *HELIYON*. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e24289>.
9. Stezhko Z., Shalimova N. Problems and Prospects for the Formation of a General Methodology of Knowledge. Philosophical Reflections. *Filosofija-Sociologija*. 2022. Vol. 33, no. 3. P. 197–205. <https://doi.org/10.6001/fil-soc.v33i3.4765>.
10. Довгаль С., Мірошніченко В. Філософські аспекти переосмислення сучасної освіти із застосування технологій штучного інтелекту. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2023. Вип. 48. С. 38 – 45. http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/48_2023/5.pdf.
11. Hegel H. Encyclopaedia of the Philosophical Sciences. Part One. <https://www.marxists.org/reference/archive/hegel/works/sl/slintro.htm>.
12. Nietzsche F. Beyond good and evil. [EBook #4363]. URL: <https://epub.us/wp-content/books/beyond-good-and-evil-by-friedrich-wilhelm-nietzsche.pdf/>.
13. Стежко З. В., Стежко Ю. Г. Суперечливість свободи та парадокси відповідальності (антропологічний аналіз). *Антропологічні виміри філософських досліджень*. 2018, Вип. 13. С. 65 – 78. <http://dx.doi.org/10.15802/ampr.v0i13.131937>.
14. Heidegger M. On the Essence of Truth. URL: <https://aphelis.net/wp-content/uploads/2011/02/Martin-Heidegger-On-the-Essence-of-Truth.pdf>.
15. Heick T. How 21st Century Thinking Is Just Different. URL: <https://www.teachthought.com/critical-thinking/21st-century-thinking/>

ПРИНЦИП ПРОТИРІЧЧЯ У НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ШІ (МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

Андрій Кириченко, Зоя Стежко

Центральноукраїнський національний технічний університет,
пр. Університетський, 8, 25006, м. Кропивницький, Україна

Мета статті – підкреслити роль філософських та науково-педагогічних досліджень штучного інтелекту та його модифікацій у встановленні динамічного балансу ризиків та перспектив від його впровадження.

Визначено новий дискурс із вивчення штучного інтелекту та його модифікацій в освіті. Дано аналіз місця та ролі філософської методології у науково-педагогічних дослідженнях та впровадженні штучного інтелекту та його модифікацій у практику. Як основна методологічна установка дослідження виділена філософська позиція про провідну роль соціального фактора у формуванні інтелекту. Виділено позитивні характеристики штучного інтелекту, а також негативні його прояви. Неузгодженість, навіть суперечливість результатів досліджень штучного інтелекту та його впровадження у практику виокремлена як закономірний результат суперечливості природи людини, соціальної реальності та амбівалентності свідомості. Вказано на необхідність: 1) розширення ролі філософської методології у дослідженні штучного інтелекту зі сфери освіти у глобальний вимір; 2) поглиблення науково-педагогічного дослідження штучного інтелекту до філософсько-концептуального рівня по «когнітивній вертикалі» та формування цілісної понятійно-перцептивної системи навчання та виховання студентської молоді. Запропоновано механізм функціонування такої системи.

Висновок: переваги штучного інтелекту та його модифікацій можуть переважати над його недоліками у разі задіяння концептуального підходу філософського рівня, моделей емоційного інтелекту в міждисциплінарній методології та методів соціальної інженерії в організації освітнього про-

цесу. Спільні філософські та науково-педагогічні дослідження штучного інтелекту та його модифікацій, а також їх екстраполяція у глобальний вимір можуть стати орієнтирами для вдосконалення процесів такої організації.

Ключові слова: аутентичний інтелект; штучний інтелект; філософська методологія; академічна доброчесність; здоровий глузд, концептуальна єдність; мета-ідеал.

UDC 613.96.477

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.53.10>

DRESS REFORM IN THE CONTEXT OF CHRISTIAN MORALITY AND HEALTH CARE: AN ANALYSIS OF ELLEN WHITE'S VIEWS

Valentyna Kuryliak

Ukrainian Institute of Arts and Sciences,

Faculty of Humanities, Department of Philosophy, Theology and Church History

Institutuska str., 14, 08292, Bucha, Ukraine

In this study, the hypothesis suggested that Ellen White's interest in clothing reform stemmed from two reasons. The first reason is the general interest of American society in the quality of the healthcare system. The second reason is the religious context within the doctrinal teaching of the Seventh-day Adventist Church. A comparative analysis of Ellen White's statements regarding clothing reform indicates that, in addition to the generally accepted view in society of women's uncomfortable clothing that harmed their health, she also noted moral motives that stimulated her interest in this issue. In addition to the established connection between dress reform and healthcare reform, Ellen White made theological arguments against the American costume of the time. Thus, she proposed a different type of clothing that would correspond to Christian morality. Overall, her interest in clothing reform can be explained by three factors. Firstly, it was related to the establishment of principles to which the clothing of Seventh-day Adventist Christians should adhere: simplicity, modesty, quality of fabric, neat appearance, and positive influence of the suit's design on human health. The second factor was the theological aspect, which emphasized the close connection of appearance with spiritual state. Finally, health, considered an integral part of life, was the third factor. In the context of Seventh-day Adventist teachings, intentional self-harm resulted in physical, psychological, and eternal consequences. Therefore, it can be concluded that Ellen White's main motivation for her interest in dress reform in the mid-nineteenth century in the United States was to improve the healthcare system through dress reform, preserve the principles of Christian morality through the improvement of women's clothing, and emphasize the negative consequences for both earthly and eternal life of those who ignored dress reform as an important aspect of Christian life.

Key words: Seventh-day Adventist Church, Ellen White, dress reform, American health reform, United States of America, mid-nineteenth century.

Introduction. The movement for the reform of women's clothing attracts the attention of modern researchers from various scientific fields. The list of organizations, associations and supporters of this movement in the history of American fashion is extensive. For example, «National Dress Reform Association» (1856) [25], «American Free Dress League» (1870) [12], «The Rational Dress Society and Victorian Dress Reform» (1881) [3], «The Clubwoman» (1868) [14], activities of an independent newspaper «The Sibyl: A Review of the Tastes, Errors and Fashions of Society» (1856) [11] and a large number of famous personalities. For example, Lucy Stone and many others mentioned in «The National Women's History Museum» (1996) [22] indicate a great interest in the issue of women's clothing in the Nineteenth Century in America.

In the context of the above, it is interesting to establish the role and place of one of the founders of the Seventh-day Adventist Church – Ellen White. It is important to note that Ellen White was a dress reformer and personal “designer” for female members of the Adventist Church in the mid-nineteenth century. Therefore, it is important to understand how and to what extent the national American sentiment on the issue of women's clothing influenced Ellen White's motives to become part of the clothing reform movement. Moreover, there is a close relationship between dress reform

and health reform, of which Ellen White was a proponent. That is why we believe that this study will be of interest, not only to members of the Adventist Church, but also to a wider audience.

The purpose of the study. The purpose of this article is to determine the motive and reason for Ellen White's personal interest in clothing reform, taking into account the prehistory and social context of America in the mid-nineteenth century.

Methodology Statement. This study provides a brief historical background on the development of Ellen White's interest in dress reform. A thorough chronological analysis will be presented and the cause of Ellen White's interest in dress reform will be established. With the help of a comparative analysis, we will determine what was the author's ideas of Ellen White in dress reform among Adventists. Let's establish that she borrowed from the clothing reform movements that existed at that time. The study is based on an interdisciplinary method that takes into account the relationship of religion, theology, health, fashion, social and anthropological factors present in Ellen White's American society. One of the newest historical methods that we will need in this study is the method of gender studies. The reason for using this method is the fact that the American clothing reform movements were mostly about women. And the methodological principles of historical phenomenology and the methodological principles of gender history will help to establish the reasons for the increased interest of society in the moods of American women. And using the method of comparing visual culture in dress will help to complete this study and combine health reform and dress reform in the Seventh-day Adventist Church.

Main results of the research. Briefly, the fashion style of American women in the 19th century consisted of tightly laced corsets, structured underwear, and layered skirts. The whole outfit together was voluminous and heavy, and long, skirts constantly dragged the ground behind the weaver [13]. The idea of creating a reform dress first appeared in New Harmony, Indiana, in the community created by Robert Owen in 1824. One of the innovations was pants and short dresses for women. Because New Harmony was founded on the principles of freethinking, feminist pioneer Frances Wright [37] visited this community twice in 1825. The New Harmony leader is said to have borrowed the ideas for such a costume for women from the Haudenosaunee Native American women [1], women who used practical clothing styles [6].

The New Harmony Society lasted three years and dissolved, but their ideas were continued by the abolitionist Sarah Moore Grimke (1837). In her publications, she criticized the little things, ribbons and tinsel, which were used in large quantities on women's clothes. However, she constantly focused on a large number of unnecessary things in women's clothes, yet there was no reform dress in her personal wardrobe [2].

In the 1830s, the interest of American health reformers turned to anatomy, physiology, and bodily functions. They rethought the purpose of clothing, especially for women. One of the reformers, James Caleb Jackson, in his public speeches and publications, focused on the physiological reform that American society needed [4, p. 46]. Medical journalist Jerome Van Crowsing-shield Smith published an anatomy book in 1832. In it, he emphasized that the body of women suffers greatly from heavy and bulky clothes, which caused serious disorders in the ridge and the shift of the ribs at the waist from tight corsets [8].

As topics of human anatomy and physiology became popular in American society, health reformers criticized women's clothing at the time. They proposed a new standard and design for women's costumes. One such group was the female Physiological Society [9, p. 83–90] (a division of the American Physiological Society), which specialized in women's health. The society encouraged women to study physiology and anatomy, advertisements with the slogan «Women and Ladies Only». Only women were invited to their seminars and lectures. At these speeches, health reformers told women about the terrible consequences of tight corset lacing on their body [4, p. 47–48].

Next, in 1848, perfectionists started talking about the reform of women's clothing. This is a Christian society from the state of New York. The community offered women short dresses over pantaloons. Various combinations of a comfortable suit for women at that time were offered by different communities in Massachusetts, New Jersey, New York, and Tennessee [25].

In the 1850s, M. Angeline Merritt criticized the state of medicine. She stated that compared to the progress that America was experiencing in the fields of electricity, technology, transportation, and so forth, medicine remained an open question. It was the medical sphere that, compared with other developing areas, resembled an underdeveloped area. In her opinion, there was a technical lag behind fashion from medicine, which was dismissive and did not take into account the negative impact of clothing on women's health. There were two reasons why Angeline Merritt criticized medicine. The first reason was the harmful of clothing on women's health in the context of health reform. The second reason was the call to recognize the right of women to receive a medical profession [4, p. 41-42].

In the 1850s, reformers made extensive use of the media to spread their ideas. Through the established associations, lecturers with professional medical education were attracted. Periodicals specially created by reformers, such as «The Lily», [17] «The Water-Cure Journal» [36] and «The Sibyl» [26], printed on their pages of criticism of fashion and the generally accepted style of women's clothing. However, when women wore reform dresses, they often succumbed to public humiliation by friends and family [4].

Dress reform among suffragettes* became one of the most popular methods for promoting women's costume. (*Suffragettes are part of the women's suffrage movement. Also, suffragettes opposed discrimination against women in general in political and economic life. They considered it possible to fight using radical actions*).* In early 1851, Elizabeth Smith Miller proposed the final cut of the Reformed style: a Knee-length skirt worn over pantaloons. Cutting and sewing such a costume did not require the involvement of a professional seamstress, and therefore women could easily copy and sew the costume themselves. In the spring of 1851, a group of women led by Amelia Jenks Bloomer staged a public procession in new costumes in the city of Seneca Falls, New York [30]. As a result, journalists from well-known publications printed reports with various headlines, which mostly mocked women. However, reports in the New York Tribune, the Boston Carpet Bag, the Chicago Tribune, and the like propelled the idea of a new outfit that was nicknamed «the Bloomer». Amelia Jenks Bloomer did not design the cut of the reform suit, but due to her involvement in its advertising, it was erroneously assumed that she was the inventor of it [21].

One of the suffragists, a Quaker named Susan B. Anthony, cut her hair and dressed in a reform costume [26]. In the new image, she lectured in December 1852 in Auburn, New York. However, at that time, the idea of accepting new clothes for women in society was not popular. The suffragettes fought for the rights of women, at the same time stressing harm to the women's bodies of their clothing. Therefore, the expectations of suffragettes that the majority of women would support their innovations in clothing was not justified to the extent that they expected. Therefore, they eventually abandoned the idea of a reform suit [6].

In 1852, US Congressman Gerrit Smith, in a public speech, pointed out the harm to the health of women and called for clothing reform. According to him, clothes should be useful and not harmful to health. Since the current fashion, in his opinion was a prison for the body, it was unhealthy and useless [29]. The ideas of suffragettes on the issue of clothing were adopted by hydropathies. This was a group of people who practiced the treatment of various diseases with the help of water. They were considered at one time charlatans, or rather, their activities were charlatan therapy. In February 1856, James Caleb Jackson, a member of the hydropathic group, founded the «National Dress Reform Association» (NDRA) [6].

Mary Edwards Walker in 1857 was the next to talk about women's clothing reform. Walker had a medical background. At the age of 19, she first saw the Bloomer suit. Therefore, she began to wear pants and promoted these ideas among women. In 1860, she was elected the third vice president of the «National Dress Reform Association» in Waterloo, Iowa. Three years later, the association chose her as its sixth president. She actively participated in the Civil War and became the first woman to be hired by the US Army as a surgeon. In 1866, she was awarded the Medal of Honor, and was the only woman to receive such an award. Walker wore the “Bloomer” suit until 1870, but after that she abandoned it and preferred the masculine wardrobe of pants, coat, top hat and waistcoat [6].

In the summer of 1857, representatives from all over the American continent, women and men, came to New York to participate in «The National Dress Reform Association». The National Dress Reform Association proposed a new women's suit, which consisted of pants and a skirt to the knees or ankles, made of light fabric. This was completely different from the generally accepted style of women's clothing. What was proposed as a reform costume for women was perceived by society as vulgar. Pants were seen as the clothes of men, and short skirts as clothes for immodest women. Despite social resistance, the participants in the dress reform believed that over time they would be able to change public opinion. At the end of the convention in Syracuse, New York, the leaders of the forum made a public statement that in time they would succeed in dress reform and receive social recognition and support [4, p. 35-36].

At the congress, the reformers had the opportunity to defend their position. During the discussion, it was decided to implement dress reform and recognize the style of dress as a gender barrier in the struggle for women's rights and for the progress of the perception of this issue in society. According to such recognized hydropath's as James Caleb Jackson and Harriet Austin [18, p. 123], as well as from the testimonies of Angelina Grimke Weld [16], the uniform of the congress delegates was welcomed by the participants without «the molestation of a jeer or a saucy word» [15]. This event motivated the delegates to exchange ideas for improving reform clothing. More than fifty illustrative samples of reformist clothing were presented to the participants, who evaluated the dresses according to various criteria, in particular, in relation to comfort and health. The so-called «ladies meeting», allowed women to consult on different styles and looks and how to use the reformist dress [4, p. 36].

The convention, which was organized in Syracuse, New York, by dress reformers, shows the level of social acceptance of new trends in clothing for ladies. Lecturers at the gatherings of the association constantly emphasized in their speeches the new style of clothing as a therapeutic method for protecting women's health. According to one participant at the congress: «He who clothed the birds and the beavers with feathers and fur, left mankind to complete His creative work in regard to themselves». [23]. And man, instead of choosing comfortable clothes, created a cage, prison and technology that harmed women and society as a whole. Therefore, they have repeatedly urged that a change of clothes for women is not just a step towards a new fashion; it is also a means of bringing health to society. This would create a new social order that could improve relations between people [4, p. 36].

The NDRA ceased functioning after the last convention in Rochester's Corinthian Hall on June 21, 1865. The female leader Lydia Sayer Hasbrouck [11], and James Caleb Jackson had a public dispute over the management of the process. After 1865, the Seventh-day Adventist Church independently worked for more than ten years to develop women's clothing reform, namely The Reform Dress. These initiatives ended in the late 1870s. Then-former NDRA member, New Jersey clothing reformer Mary E. Tillotson [24], who simultaneously attended the free-thinking conferences of 1878 and 1882 in the town of Watkins, New York created «The American Free Dress League» [5]. This organization was active for three years. The Oneida community was

one of the first to adopt the pantaloon dress reform in 1848, and was the last institution to treat short dresses and pantaloons humanely which it caused to exist in 1881 [6].

It is worth noting another important point in the reassessment of fashion in clothing by Americans. Before the Civil War (1861-1865), American fashion looked like Paris, fashion which was the standard. Parisian designers saw the figure of women with a wasp waist. To create such an effect, it was necessary to wear tight corsets, and structured bodices made of wood, ivory, horsehair, iron, etc. For greater contrast, women wore six to twelve layers of cloth, which were constantly stretched along the ground. With the advent of heels in the 1850s, the number of layers of the skirt decreased, but did not completely solve the problem of the heaviness of women's outfits [4. p. 39].

Reformer Sylvester Graham also promoted dress reform. According to him, in the process of development, society became increasingly alienated from nature [28, p. 80]. This type of separation had a negative impact on people's health. Characteristic for Graham and followers of his philosophy was the perception of fashion as a negative consequence of this historical process. The essence of the process, in his opinion, was something new, in particular, changing the characteristics of clothing in accordance with various needs. However, this artificial growth prompted a major reform in other practices related to the human body, especially diet and clothing that would not conflict with natural health. The basis of Graham's lectures was the promotion of mass education in the field of anatomy and physiology, which he identified as "human life sciences". Such reformers placed the evangelical impulse of the Second Great Awakening at the heart of their health care systems. They were interested in spirit and truth in the natural world [4. p. 41].

Public criticism arose new clothes for women. Dresses of the reformist style caused more critical reviews in society than positive ones. According to eyewitness accounts, it was easier to become a vegetarian or resort to some other unpopular reform than to incur public ire by changing one's clothes. But when a woman wore a reform dress on the streets of New York, it was noticed and criticized. One example was clothing reformer Mattie Jones, who was mocked by strangers who shouted obscenities at her and followed her, inflicting public insults. The greatest harm was caused by children who, in addition to verbal abuse, threw snowballs or apple cores, and also pulled her dress.

In general, the clothing reform broke patterns, in particular gender ones. People were accustomed to perceive women in pants as men. Mattie Jones herself recalled the screams of strangers exclaiming: «What is it? What is it? Is it a man, or is it a woman?» [10, p. 23]. Many women were generally supportive of the dress reform and believed that it would greatly improve their health. But a big obstacle for them was the fear of condemnation by society and fear that they would be confused with men. One of the advocates of the clothing reform admitted that it was especially offensive for her [4. p. 44].

So, what role did Ellen White play in this matter? According to D. E. Robinson in «The Story of our Health Message», Ellen White, as a representative of her time, realized the importance of clothing reform. Her early writings on the subject, however, primarily dealt with the Christian principles of modesty and separation from secular fashion. At a conference in May 1856 held in Battle Creek, Michigan, Ellen White made her first commentary in which she said that some had a disposition to dress and act as much like the world as possible, and yet go to heaven. [35, p. 131]. She then added: "When the appearance is hung with ribbons, collars and unnecessary things, it clearly shows that love for all this is in the heart; unless such people cleanse themselves of their corruption, they can never see God; because only the pure in heart will see Him" [35, p. 134–136].

At first, Ellen White evaluated the new American costume from a position of modesty and decency in 1863. «God would not have His people adopt the so-called reform dress. It is immodest apparel, wholly unfitted for the modest, humble followers of Christ». [35, p. 421].

Commenting on the new clothes from the position of the Bible, she called the style extreme, noting that: «...God's order has been reversed, and his special directions disregarded, by those who adopt the «American costume». [35, p. 421]. Arguing her position, she referred to the biblical text: «The woman shall not wear that which pertained unto a man, neither shall a man put on a woman's garment: for all that do so are abomination unto the LORD thy God». (Deut. 22:5). She made a similar comment on the issue of the fashion for women's clothing. «We do not think it in accordance with our faith to dress in the «American costume», to wear hoops, or to go to an extreme in wearing long dresses which sweep the sidewalks and streets» [35, p. 424].

Therefore, she did not approve of the new American costume in the form proposed by the clothing reformers. On the other hand, she did not support the fashion for long and heavy dresses worn by women. Ellen White emphasized that there should be a golden mean in everything. «There is a medium position in these things. Oh, that we all might wisely find that position and keep it» [35, p. 425].

One day, James and Ellen White visited a hospital run by Dr. James Caleb Jackson at state New York. During the conversation, it became clear that she was against tight skirts and heavy hoops. At the same time, she described the «American Costume» as immodest, like men's clothing, whose style was contrary to biblical standards. In her opinion, the wearing of such a costume by Adventist women would later cause prejudice against those who wore it, because those who brought truth and light would repel others with their appearance from accepting Christian truths. «She deplored the ultra-long dress and recommended one short enough so that it would always clear the ground. And she was praying that God's people might find the proper medium position in these things» [19, p. 126].

During a three-week visit to Jackson's sanatorium «Our house» The White family listened respectfully to the reasons for changing the clothes of the time to the new American suit. They realized the physiological benefits of the new suit for the body, but at the same time realized that for Adventists it was necessary to create a style of clothing that would not harm health and be free from the undesirable features of the American Costume [19, p. 127].

Ellen White analyzed various models of clothing; however, she approved no single style, standard or design. The key was the approach and principles in creating clothes, and not a specific, single-correct model [19, p. 127]. Recognition of a need for reformed clothing for Seventh-day Adventist women is also reflected in a letter Ellen White wrote to friends while she was in Dansville: «They have all styles of dress here. Some are very becoming, if not so short. We shall get patterns from this place and I think we can get out a style of dress more healthful than we now wear and yet not be bloomer or the American costume» [33].

Ellen White was going to reproduce a style of clothing that would be comfortable and healthy. According to her, women had every right to do without heavy dresses and tight waistlines if they cared about their own health. «We shall never imitate Miss Dr. Austin or Mrs. Dr. York. They dress very much like men. We shall imitate or follow no fashion we have ever yet seen. We shall institute a fashion which will be both economical and healthy» [33].

From this statement, it becomes clear that Ellen White had a definite vision for clothing reform. However, there was no emphasis on what exactly a clothing model or a generally accepted standard, costume or design should look like. She decided to consult with the Adventist women in Battle Creek about a costume design that would not contradict the ideology of the Seventh-day Adventist Church [19, p. 128]. Being in a sense a clothing designer for Adventists, she tried to tailor a model that would take into account the principles of usefulness, modesty and decency. On this subject she wrote that «she saw three companies of women, each with a different length of dress» [19, p. 128].

For White, the main thing in clothes was an emphasis on maintaining health. «My sisters, there is need of a dress reform amongst us. There are many errors in the present style of female dress». With these words, Mrs. White began her sixth and final article on «Disease and Its Causes» in series by named «How to Live», which was published in early 1865 [32]. However, to support claims that White's focus was on women's health rather than a particular costume design, we need to analyze several of her quotes on the subject. To do this, we propose to create a comparative table.

Table 1

Analysis of Ellen White quotes on dress reform

Style and fashion design	Health impact	Theological aspect
There are many mistakes in the current style of women's dress.	This style of women's clothing is unhealthy.	It is sinful for women to wear tight corsets, whalebones, or compress the waist.
Many women tighten their belly and thighs by hanging heavy skirts on them. Women's dress should be suspended from the shoulders.	They have a depressing effect on the heart, liver and lungs. The health of the entire system depends on the healthy functioning of the respiratory system.	Under no circumstances should heavy quilted skirts be worn. They are not needed and are a great evil.
The style of dress previously adopted by friends raises the slightest objection. However, their choice of solid colors and the modest and neat appearance of their clothes are worthy of Christian emulation.	Thousands of women have destroyed their constitution and brought on various diseases by trying to make a healthy and natural form unhealthy and unnatural.	«Satan, the instigator and prime mover in the ever-changing, never-satisfying decrees of fashion, is always busy devising something new that shall prove an injury to physical and moral health; and he triumphs that his devices succeed so well». [31, p. 85]
«The first were of fashionable length, burdening the limbs, impeding the step, and sweeping the street and gathering its filth; the evil results of which I have fully stated. This class, who were slaves to fashion, appeared feeble and languid» [34].	«A third class passed before me with cheerful countenances, and free, elastic step. Their dress was the length I have described as proper, modest, and healthful. It cleared the filth of the street and sidewalk a few inches under all circumstances, such as ascending and descending steps, etc» [34].	«Many have become life-long invalids through their compliance with the demands of fashion. Health and life have been sacrificed to the insatiable goddess. Many seem to think they have a right to treat their bodies as they please; but they forget that their bodies are not their own. The Creator who formed them has claims upon them that they cannot lightly throw off» [31, p. 87].
«The dress of the second class which passed before me was in many respects as it should be. The limbs were well clad. They were free from the burdens which the tyrant Fashion had imposed upon the first class, but had gone to that extreme in the short dress as to disgust and prejudice good people, and destroy in a great measure their own influence. This is the style and influence of the American costume, taught and worn by many at Our Home, Dansville, N.Y. It does not reach to the knee. I need not say that this style of dress was shown me to be too short» [34].	«When the waist is compressed, the circulation of the blood is impeded, and the internal organs, cramped and crowded out of place, cannot perform their work properly. It is impossible, under such circumstances, to take a full inspiration. Thus, the pernicious habit of breathing only with the upper part of the lungs is formed, and feebleness and disease are often the result» [31, p. 88].	«Mothers sacrifice to fashion the God-given time which should be devoted to forming the character of their children» [31, p. 92].

Conclusions. The hypothesis of this study suggested that Ellen White's interest in dress reform was related to health reform, because she was one of the recognized health reformers in the United States. Therefore, the reason for her interest in dress reform could be solely that the clothes of that time were harmful to the health of women. However, based on the comparative study of her quotes in the context of dress reform, we see that there are two more sides which Ellen White commented. In addition to the proven fact of the close connection between clothing reform and health reform, in her statements we clearly see the theological argument against the American Costume. Consequently, she developed a different costume that would meet the standards of Christian morality. Three factors underlay her interest in dress reform. The first was the creation of principles to which the clothing of the Seventh-day Adventist Christians must conform: Simplicity, modesty, the quality of the fabric, a neat appearance and the positive effect of the tailoring of the suit on human health. These principles were not found in the standard for the development of the American costume of the time. The second was the theological aspect, namely, the close connection of appearance with the spiritual state of a person. She said that causing damage to health by harmful and tight clothing, and spending money on unnecessary and superfluous accessories was a sin on the part of a person before God. The third factor was health, which is an integral part of human life. Intentional self-harm brings physical, psychological, and eternal consequences in the context of Seventh-day Adventist doctrinal teaching. Based on the above, we can draw the following conclusion: The reason for Ellen White's interest in dress reform in the mid-nineteenth century in the United States was to improve health reform through dress reform; improve clothes for women, while maintaining the principles of Christian morality; and point out the negative consequences for the earthly and eternal life of those who do not perceive the reform of clothing as something important in the life of a Christian.

References

1. About the Haudenosaunee Confederacy. *Haudenosaunee Confederacy*. URL: <https://www.haudenosauneeconfederacy.com/who-we-are/>.
2. Alexander K. L. Sarah Moore Grimké. *National Women's History Museum*. 2018. URL: <https://www.womenshistory.org/education-resources/biographies/sarah-moore-grimke>.
3. Ashcraft J. The Rational Dress Society and Victorian Dress Reform. *Newspapers.com*. 2021. URL: <https://blog.newspapers.com/the-rational-dress-society-and-victorian-dress-reform/>.
4. Catherine M. She Wears the Pants: The Reform Dress as Technology in Nineteenth-Century America. *Technology and Culture*. 2017. Vol. 58, no. 1. P. 35–66.
5. Cleave K. V. Moral and Dress Reform Movement 1800–1869. *Encyclopedia of American Social Movements* / ed. by I. Ness. New York, 2004. P. 268–271.
6. Dress Reform. *Freethought Trail*. URL: <https://freethought-trail.org/causes/cause:dress-reform/>.
7. Flanagan M. A. Gender and Urban Political Reform: The City Club and the Woman's City Club of Chicago in the Progressive Era. *The American Historical Review*. 1990. Vol. 95, no. 4. P. 1032–1050.
8. Garland J. Jerome van Crowningshield Smith. *N Engl J Med*. 1970. Vol. 283, no. 6. P. 303–304.
9. Haynes A. R. Riotous Flesh: Women, Physiology, and the Solitary Vice in Nineteenth-Century America. Chicago vs London: University of Chicago Press, 2015. 248 p.
10. Jones M. Woman's Dress: Its Moral and Physical Relations: Being an Essay Delivered before the World's Health Convention, Nov., 1864. New York City: Miller, Wood & Co., 1865. 29 p.
11. Kesselman A. Lydia Sayer Hasbrouck and 'the Sibyl.'. *OCHS Journal*. 1985. No. 14. URL: https://orangecountyhistoricalsociety.org/J-1985_Lydia_Sayer_Hasbrouck.html.

12. Kesselman A. The 'Freedom Suit': Feminism and Dress Reform in the United States, 1848-1875. *Gender and Society*. 1991. Vol. 5, no. 4. P. 495–510. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/089124391005004004>.
13. Komar M. How 19th-Century Activists Ditched Corsets for One-Piece Long Underwear. *Smithsonian Magazine*. 2021. URL: <https://www.smithsonianmag.com/innovation/how-19th-century-activists-ditched-corsets-for-one-piece-long-underwear-180976774/>.
14. Kriebel K. J. From Bloomers to Flappers: The American Women's Dress Reform Movement, 1840-1920: PhD dissertation. Ohio State University, 1998. 136 p. URL: https://etd.ohiolink.edu/apexprod/rws_olink/r/1501/10?clear=10&p10_accession_num=osu1226084718.
15. May S. Dress Reform Association. *The Liberator*. 1857. URL: <http://fair-use.org/the-liberator/1857/06/26/the-liberator-27-26.pdf>.
16. Michals D. Angelina Grimké Weld. *National Women's History Museum*. 2015. URL: <https://www.womenshistory.org/education-resources/biographies/angelina-grimke-weld>.
17. Morgan T. D. The Lily and Its Impact on Feminist Thought in Nineteenth Century America: MA Thesis. Halifax, Nova Scotia, 2015. 144 p. URL: https://library2.smu.ca/xmlui/bitstream/handle/01/26459/Morgan_Tammy_MASTERS_2015.pdf.
18. Numbers R. L. *Prophetess of Health: A Study of Ellen G. White*. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 2008. 456 p.
19. Robinson D. E. *The Story of Our Health Message*. Southern Publishing Association, 1965. 445 p.
20. Suffragette. *Wikipedia*. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Suffragette>.
21. Suffragists Adopt, Then Abandon the 'Bloomer Costume'. *Freethought Trail*. URL: <https://freethought-trail.org/historical-events/event:suffragists-adopt-then-abandon-the-bloomer-costume/>.
22. *The National Women's History Museum*. URL: <https://www.womenshistory.org/>.
23. The Rocky Mountain Bloomers. *The Water-cure Journal*. 1952. Vol. 13, no. 1. P. 19–20.
24. The Women's Rights Movement after the Civil War, 1866. *The Gilder Lehrman Institute of American History*. URL: <https://www.gilderlehrman.org/history-resources/spotlight-primary-source/women's-rights-movement-after-civil-war-1866>.
25. Thomas J. D. Notes from the Dress Reform Convention of 1856. *Accessible Archives Inc*. 2019. URL: <https://www.accessible-archives.com/2019/05/notes-dress-reform-convention-1856/>.
26. Tikkanen A. Susan B. Anthony: American Suffragist. *Encyclopedia Britannica*. 2023. URL: <https://www.britannica.com/biography/Susan-B-Anthony>.
27. Torrens K. M. All Dressed up with No Place to Go: Rhetorical Dimensions of the Nineteenth Century Dress Reform Movement. *Women's Studies in Communication*. 1997. Vol. 20, no. 2. P. 189–210.
28. Torrens K. M. Fashion as Argument: Nineteenth-Century Dress Reform. *Argumentation and Advocacy*. 1999. Vol. 36, no. 2. P. 77–87.
29. What More Can Women Do? The 1850s Backlash against Bloomers. *The Library Company of Philadelphia*. URL: <https://librarycompany.org/wgtd/part4.html>.
30. When Anthony Met Stanton. *Atlas Obscura*. URL: <https://www.atlasobscura.com/places/when-anthony-met-stanton>.
31. White E. G. *Christian Temperance and Bible Hygiene*. Battle Creek, MI: Good Health Publishing Co., 1890. 162 p.
32. White E. G. *Disease and Its Causes. Health, Or, How to Live*. Battle Creek, Mi, 1865. P. 393–399.
33. White E. G. Letter 6. *Ellen G. White Writings*. 1864. URL: <https://m.egwwritings.org/en/book/13961.3160001>.

34. White E. G. Questions and Answers. *The Advent Review and Sabbath Herald*. 1867. URL: <https://m.egwwritings.org/en/book/821.726#726>.
35. White E. G. Testimonies for the Church. Mountain View, CA: Pacific Press Publishing Association, 1855. Vol. 1. 718 p.
36. Williams R. The Water-Cure Journal and Herald of Reform: Understanding Hydropathy in Antebellum America. *Adam Matthew Digital Ltd*. 2017. URL: <https://www.amdigital.co.uk/insights/blog/understanding-hydropathy-in-antebellum-america>.
37. Zeidan A. Frances Wright: American Social Reformer. *Encyclopaedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/biography/Frances-Wright>.

РЕФОРМА ОДЯГУ В КОНТЕКСТІ ХРИСТИЯНСЬКОЇ МОРАЛІ ТА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: АНАЛІЗ ПОГЛЯДІВ ЕЛЕНІ УАЙТ

Валентина Куриляк

Український гуманітарний інститут,
гуманітарний факультет, кафедра філософії, теології та історії церкви,
вул. Інститутська, 14, 08282, м. Буча, Україна

У цьому дослідженні гіпотеза передбачала, що інтерес Еллен Уайт до реформи одягу був обумовлений двома причинами. Перша – це загальний інтерес американського суспільства до якості системи охорони здоров'я. Друга – це релігійний контекст в межах доктринального вчення Церкви Адвентистів сьомого дня. Проведений порівняльний аналіз висловлювань Еллен Уайт щодо реформи одягу вказує на те, що, крім загальноприйнятого погляду в суспільстві на незручний одяг жінок, що шкодив їх здоров'ю, вона також відзначала моральні мотиви, що стимулювали її зацікавленість у цьому питанні. Окрім встановленого зв'язку між реформою одягу та реформою охорони здоров'я, Еллен Уайт висловлювала теологічні аргументи проти американського костюму того часу. Таким чином, вона пропонувала інший тип одягу, що відповідав би християнській моралі. Загалом, її інтерес до реформи одягу можна пояснити трьома факторами. По-перше, це було пов'язано з встановленням принципів, яким повинен відповідати одяг християн-адвентистів сьомого дня: простота, скромність, якість тканини, охайний зовнішній вигляд і позитивний вплив форми костюму на здоров'я людини. Другим чинником був теологічний аспект, який підкреслював тісний зв'язок зовнішності з духовним станом. Нарешті, здоров'я, яке вважалося невід'ємною частиною життя, було третім фактором. У контексті вчення адвентистів сьомого дня умисне самоушкодження призводило до фізичних, психологічних і вічних наслідків. Отже, можна зробити висновок, що основною мотивацією Еллен Уайт для зацікавленості у реформі одягу в середині дев'ятнадцятого століття в Сполучених Штатах було поліпшення системи охорони здоров'я через реформу одягу, збереження принципів християнської моралі через поліпшення жіночого одягу та наголос на негативних наслідках для земного і вічного життя тих, хто ігнорував реформу одягу як важливий аспект християнського життя.

Ключові слова: Церква адвентистів сьомого дня, Еллен Уайт, реформа одягу, американська реформа здоров'я, Сполучені Штати Америки, середина XIX століття.

UDC 17.03:340.15

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.53.11>

AXIOLOGICAL AND PRAXEOLOGICAL BASIS OF STUDYING THE PHENOMENON OF LAWYER ETHICS

Vadim Lavrivsky

*Zaporizhzhia National University, Faculty of Sociology and Management, Department of Philosophy,
Public Administration and Social Work
St. Zhukovsky, 66, 69600, Zaporizhzhia, Ukraine*

In the socio-philosophical discourse, the problem of the philosophy of law, the understanding of the value-normative potential of lawyer's ethics is a little-studied phenomenon. The obtained results can form the basis for further study of value-normative aspects of lawyer's ethics as an epistemological and regulatory factor in the judicial process. The conducted research provides tools for understanding and guides the resolution of ethical conflicts in modern legal practice.

The relevance of this study is determined by the fact that the analysis of the phenomenon of lawyer's ethics allows rethinking both the vision of the problems of social philosophy and provides an opportunity to see the knowledge of the values of law as a holistic process. The objective of the article is the analysis of the phenomenon of lawyer ethics within the socio-philosophical discourse on the basis of axiological, anthropological and praxeological determinants. A number of general scientific and special methods were used to achieve the set goal and tasks, the scientific result and the formulation of research conclusions. The use of phenomenological methods made it possible to clarify the ontological foundations of the axiological dimension of legal ethics, and the priority epistemological constants of legal values, praxeological components in understanding the phenomenon of lawyer ethics. We fully share the opinion of those researchers who believe that the content of definitions in this field of knowledge depends on ideology, historical and national context. The conclusions indicate that European liberal values, which were born from bourgeois revolutions and became the basis of many political and legal values that arose as a result of democratic states, are not universal for countries, for example, Asia, Africa. In Europe, there are national-historical differences that are reflected in the complex of legal values of individual states. In this regard, when studying the phenomenon of lawyer ethics, it is necessary to take into account the categories of place (continent, country) and time (historical era).

Key words: libertarian concept, socio-legal paradigm, anthropology of law, legal values, social values, axiosphere, praxeosphere.

Introduction. Law brings the state closer to human needs, reveals those qualities of the state that reveal its powerful potential in terms of protecting people, society, general, common, and individual interests and values. Law provides an opportunity to reveal all dimensions of human and social security, and freedom as its indispensable expression is one of the real guarantees of security itself. I. Kant's definition of law, according to which law is a set of conditions under which the arbitrariness of one person is compatible with the arbitrariness of another person from the point of view of the general law of freedom, provides every opportunity for its understanding by everyone in the context of ensuring security. Perhaps this concept of law should be the main one in philosophical, scientific reading and in individual perception for the purposes of forming the legal content and legal form of national security [6].

One of such concepts is value-normative legal understanding. The starting points of such legal understanding are the perception of law as a general social value, which has a defining

characteristic of legal normativity. Law as an achievement of culture and civilization opposes arbitrariness, is a symbol of freedom, justice, formal equality, and the contradiction between order and chaos cannot be successfully overcome without law, accordingly, law is not only the personification of order, but also a value that ensures its development, protection and interaction with chaos.

Law is a historically determined, morally justified and religiously verified, legalized value-normative system, designed for universal recognition (legitimization) and appropriate behavior of people, organizations, social communities, in which procedures, formalized decisions and state coercion are used for prevention and resolution conflicts, preservation of social integrity [13, p. 50-51].

An important aspect of the knowledge of values in law and the axiosphere of law as a system is the fact that views of man as the main value dominate in modern philosophy. The level of prevalence of such views is so high that it can be argued that they are one of the postulates of contemporary philosophical-legal and theoretical-legal thought. It should be emphasized that all various theories, where a person or a person is perceived as the main value, have a pronounced anthropological character. All of them have the goal of demonstrating that law is one way or another necessary for man, as it serves his natural well-being.

The socio-philosophical potential of the phenomenon of lawyer ethics determines the need to work in the direction of identifying the value-normative aspects of the lawyer's activity and their modifications in the socio-cultural context [19]. A productive research approach in understanding the specifics of the phenomenon of lawyer ethics in the sociocultural context is axiological. Despite the breadth of views on value, the multiplicity of its interpretations and concepts, in the future work we will proceed from its phenomenological understanding. The transfer of axiological issues into the social sphere today takes place under the sign of the fact that all elements of existence-coexistence are imbued with valuable meaning, and therefore man is its valuable center. Understanding the categories "justice", "truth" in the field of law involves the transfer of the requirements of justice from the moral and social sphere (axiosphere) to the legislative (praxeo-) sphere, where the organization and implementation of justice is carried out.

The objective of the article is analysis of the phenomenon of lawyer ethics within the social-philosophical discourse based on axiological, anthropological and praxeological determinants.

Research Methods. The most consistent development of the philosophical understanding of law took place within the framework of the *libertarian concept* of legal understanding, which is based on the interpretation of law as a general form and equal measure of individual freedom. The essence of this type of legal understanding is the distinction between law and law and the interpretation of law as a general form and equal measure of individual freedom. The value of law, according to libertarian-legal axiology, is that law is a general, necessary and universally binding form of expression of such fundamental human values as equality, freedom and justice.

The socio-law paradigm of the perception of legal values testifies that "not political, legal, moral and other ideas, views, ideas and feelings... influence people's activities, but directly their fusion."

One of the new paradigms of legal understanding is anthropology of law and ethnology of law. Within anthropology of law, the theory of values of law occupies one of the leading places. The legal and anthropological interpretation of the diversity of law in its real historical manifestations demonstrates the true value of each of these unique images of law and everything in general.

A number of general scientific and special methods were used to achieve the set goal and tasks, the scientific result and the formulation of research conclusions. The use of phenomenological

methods made it possible to clarify the ontological foundations of the axiological dimension of lawyer ethics, and the priority epistemological constants of values of law, praxeological components in understanding the phenomenon of lawyer ethics.

Given the location of axiology of law issues at the intersection of jurisprudence, philosophy, sociology, and psychology, it is necessary to use interdisciplinary scientific methods when studying it. The theoretical and methodological partnership of the axiology of law with the specified areas of knowledge will contribute to the mutual enrichment of sciences whose common subject is social values.

Analysis of Recent Research and Publications. The axiological approach in jurisprudence comes primarily from the developments of axiology, a philosophical direction that began to take shape at the end of the 19th century. thanks to the works of the German philosopher R. G. Lotze, who introduced the concept of "significance" as a specific characteristic of mental content in his analysis of logical and mathematical truths, and used the concept of "values" in a similar sense in aesthetic and ethical contexts. Representatives of the Marburg school of neo-Kantians Hermann Cohen and Moritz Schlick, as well as Friedrich Nietzsche used the concept of "values" as a special category of social philosophy [21]. Today, axiology is a traditional philosophical discipline that investigates "values as the meaning-creating basis of human existence, which provide direction and motivation to human life, activity and specific actions and deeds." According to some researchers, this is a voluminous philosophical doctrine of values (imperatives, ideals, regulations, principles, norms) that analyzes the nature, character, methods, composition of regulation of meaningful positions, orientations, motivations of human activity.

The problems of philosophical praxeology became the subject of research for representatives of the Ukrainian philosophical school. First of all, we should mention S.Husariev, who gives a general picture of legal activity [9]. B.Shevchyk investigates the holotropic principle of praxeology from the standpoint of axiological narratives of economic activity [18]. O. Pavlyshyn, O. Kravchuk and O. Lev study the value orientations of a legal person as a subject of legal activity [14]. O.O. Bandura investigates the issues of epistemology and praxeology of law and their connection with philosophical praxeology \ epistemology [2;3], also considers the dialectical connections of praxeology of law with other sections of the philosophy of law.

Results and Discussion. Many thinkers of antiquity considered the issue of value in their writings – Socrates (the first to raise the question of what is good; Plato (considered good as a higher value, which is thought of as good in itself; Aristotle, highlighting the importance of the question of values, noticed that they reflect in itself is the only true world of man. Values crystallize at the junction, in the gap, the splitting of existence into worthy, existing and necessary. At the same time, Aristotle says that the real, existing being is actual, and the proper, desirable and necessary is potential being. Thinker believed that philosophy is called to reflect on what is most valuable. With this reasoning, he begins his famous work "Politics": "Since, as we see, any state is a kind of communication, all communication is organized for the sake of any which Good (because any activity aims at the intended good).

The dialectical-materialist (Marxist) concept considers values as objective phenomena understood from the point of view of the subject's goals, interests, needs, connected with social existence, with the practical activities of people, having an objective, socio-historical character. The essence of the subjective-psychological concept is expressed in the conclusions that it is not the object that has value, but the person who endows it with a property; value is not a property of the object, but a certain mental attitude of the subject towards it, a subjective assessment determined by our internal mental state. In sociological studies that remain within the subjective-psychological concept, value is considered as a special social phenomenon that acts as a criterion

for evaluating the actions of people, objects, and phenomena. Value serves as an objective basis for assessment, a criterion that is fixed in social consciousness and culture, etc. [11].

The use of the concept of "value" in a moral sense resonates with I. Kant. Values in his interpretation are what matters, significance in the moral world of obligation and freedom. Such an a priori world of the proper is constructed by Kant in separation and opposition to "being" (actually, worldly empirical phenomena), where cause-and-effect relationships and necessity prevail, "in fact, it is about the normative and regulative value of values that represent, a priori imperatives of the mind – goals, requirements, formulas of what is proper. Those categorical imperatives that Kant formulates in relation to morality and law are also connected with this normativity [10]. Kant believed that the legal life of people should be derived from the basic law of morality, in the center of which is the concept of freedom, therefore the legal consciousness of citizens should contain the values of proper and obligations to fulfill legal provisions as a moral law.

Followers of I. Kant [20] developed Kantian ideas about the normative and regulatory significance of values and goals in the sphere of not only morality, but also science, art, and culture in general: "Yes, the neo-Kantian Windelband interpreted values as norms of culture and , in addition to the values of truth, goodness and beauty, recognized such values – the benefits of human culture as art, religion, science and law" [20, p 490]. Proponents of objective-idealist philosophy (Hegel and his followers) believe that being is a value. At the same time, being means "not empirical reality, but true being, i.e. objective mind, idea, meaning of being, being in the mode of obligation and, therefore, value significance" [20, p. 490].

It would be appropriate to mention the axiological aspects of positive understanding of law from the standpoint of O. Comte, who is considered the founder of positivism and sociology as a science. At the head of his teaching, Comte puts the empirical method of research, and questioned the value of the generalizing philosophical method of knowledge. He saw the future development of science along branch lines capable of enriching humanity with empirical data. Adhering to this logic, Comte saw jurisprudence as a science exclusively of positive law, and wrote that the only right that every person has is the right to fulfill his duty. Only in this way can politics really be subordinated to morality.

At the same time, the axiological approach is traditionally used in comparative jurisprudence. In particular, the widely recognized classification of legal families takes into account legal and technical features of law, as well as the influence of culture, religion, and ideology on it [7, p. 1298-1315; 12, p. 233-243]. Very often today, such criteria of legal families as the origin and evolution of the legal system, the originality of legal thinking, and the special concept of legal style are pointed out.

Today, interest in the problems of axiology is due to the events that took place at the turn of the century, which led to the transformation of social consciousness, a change in the value paradigm of thinking, a new positioning of a person in the plane of contributions "man – society – state".

The cognitive potential of the axiological approach to law and law-making for all countries of the post-Soviet space, including Ukraine, is expressed in overcoming the narrowness of normativism and statism, a one-sided approach to law, which consisted in the determining conditionality of the processes of law genesis by state will. A situation inevitably arises when the role of law is claimed by any system of norms sanctioned by state power, and the role of the state by any organized community that needs legitimization and practices organized violence [15, p. 116].

The value aspect of law is important not only in "extreme cases", when the social organization of society, obeying the ideology condemned by humanity (racism, fascism, etc.),

goes beyond any framework of law, but also when determining the priorities of social life, taking into account the legal sphere. The concept of value is studied within the framework of philosophy, psychology, cultural studies, sociology, political science and a number of other humanities. However, due to the complexity of this phenomenon, no general view on it has been developed, so the idea of the essential properties of this phenomenon is quite debatable.

Historically, value can be understood as the design of such a universal form, which is modified in the conditions of civilization, opening before it new horizons every time [17, p. 707]. At the same time, it should be emphasized that the orientation to benefit (that is, the near future) creates the ultimate stability of the communal form of existence, but thanks to the minimal diversity of culture and the almost complete absence of personal self-awareness. On the contrary, orientation to value (that is, to the very ability to project the distant future) creates a limitless diversity of culture and sufficient freedom of personal self-determination [17, p. 708-709].

Historical and civilizational "dimensions" help to understand the concrete-historical nature of values. Values are only an expression of the general attitudes of one's time, and therefore every time has its own absolutes. Therefore, the value can be understood as the setting of a particular historical era, as a direction of interest inherent in it. The typology of value hierarchies depending on the predominance of certain legal values includes: statist (dominance of the value of the state and equalization), liberal (priority of the value of freedom), utilitarian (primary perception of instrumental values), balanced (legal values harmoniously interact, appearing in their formal legal expression). We are supporters of the concept that states that the state determines the hierarchy of legal values. Recognition of value is primarily a legal act, the essence of which is the transfer of legal phenomena from the moral sphere (axiosphere) to the legal (praxeosphere). Thus, law is effective and real when it carries recognized values, that is, values that act not only at the level of external imposition, but become an internal moral imperative of each individual person.

Among theoretical and legal studies, we find an attempt to identify and generalize various values that are formed in the process of social development in the works of some authors, in particular those who single out the values of human civilization (universal). In historical retrospect, we can offer the following list of values, given that not all of them were recognized at the same time, and some replaced each other: preservation of the eternal and reasonable order established by higher forces; justice; virtue; welfare; security; equality; freedom; common good; personal good; national interest; class interest; democracy; solidarity; utility; progress, etc [4]. But you can disagree with these authors, because truth and justice *are not values*, they reflect objectivity, cleansed of subjective refraction. Truth is axiologically neutral. Benefit (usefulness), the category is also *not axiological, but praxeological*. Opinions about these categories are controversial. The values of the law appear as natural and public goods that are protected and provided by the law due to their significance and usefulness for man and society.

A key role in this context is played by the relationship between value and truth in law, to which O.O. Bandura devoted his works, everything true is equally true, and everything valuable is valuable in its own way. Due to this feature, considerations about value cannot be characterized by the same degree of unconditionality and irrevocability that is characteristic of theoretical truths. On the contrary, in the world of values there is always a certain subordination as a set of relations between them [1, p. 66].

The opinion of the neo-Contian philosopher H. Rickert that "the essence of values is in their significance, not in their actuality." The value itself, as he emphasizes, cannot be material or spiritual, it can be a carrier of value. Comparing the concept of "value" with the concepts of "goal", "ideal", the philosopher noted that the latter characterize the process of activity formally,

technologically, and value – "meaningfully, ideologically" [16, p. 295-232]. Therefore, law values include such categories as *orderliness, stability, and conservatism*.

Legal values determine the content of the "legal" category, and therefore their presence in almost every type of legal understanding is not accidental. Contrasting the philosophical understanding of law based on the recognition of legal values with the legal understanding of law, which is based on only one value – the state, which acts as the only source of power and law, and the violation of the law is equated with a crime against the state, determines the methodological status of "legal" in these two concepts.

It is important to state that life as a value should be understood not in an existential, but in a transcendental sense – as the life of the world, as well as world integrity. Preservation of the world is a problem that is a step higher than the preservation of an individual's life. It is not surprising that it is the person-centric paradigm of modern thinking that becomes the key obstacle on the way to solving the global problems of humanity, which, by and large, can be reduced to the problem of preserving life in its diversity, integrity and development [8].

The axiosphere of international law a priori strives for globalization, internationalization, and this is where international law finds its justification, since it should by its very nature be such a law that the concrete-civilizational aspects are minimized, and the influence of local interests should be the least. The axiosphere of international law aims to be the axiosphere of all humanity.

At the same time, it is important to determine how globalization affects law: it forms transnational law and international law, which was discussed, whether it brings about changes in national law in the way of convergence or acculturation, whether it changes legal doctrine, forms the latest legal ideology and thus affects legal awareness or limited to the adjustment of behavioral acts of social subjects? There is no single answer to the questions posed, just as there is no single system of influence of globalization transformations on the social environment in nature. Globalization processes are unpredictable and generate corresponding globalization risks. Such globalization risks, however, concern sociality to a lesser extent, and nation-states and national legal systems to a greater extent. The specified risks increase as nation-states change their primary characteristics.

But when studying the axiosphere of law, for example, the Middle East, the hierarchy of local values will be significantly different from the global ones. According to this approach, stability over time will be recognized as the main criterion of value. That which has more stability is more valuable because it shows the strength of its being regardless of the circumstances.

For example, within the framework of the axiological approach in the study of Islamic law, the relationship between law and religion acquires a special resonance. Islam as a religion in general and Islamic law as its law-regulatory component in particular have their own system of values. The norms of Islamic law are aimed at their advocacy, protection and provision of normative regulation. One of the most difficult issues in Islamic law today is the death penalty for apostasy. This norm is widely discussed at the international level in the context of human rights issues. Understanding this norm, in our opinion, is directly related to the understanding of the fact that, from the point of view of Muslims, the value system of Islam is meant to be an unchanging system of coordinates. Next in the system of the hierarchy of values of Islam, which are protected by Islamic law, is human life. Islamic law provides for the death penalty as a form of punishment. At the same time, justice is administered in the name of Allah. The norms of Islamic law regarding the application of the death penalty are established exclusively by the Qur'an and the Sunnah and are not subject to revision. The conditions of their use are strictly regulated. In the Islamic theocentric legal tradition, any legal norm is based on the orders of religion and performs the function of protecting one or

another religious value [5, p. 38-40]. Therefore, legal values are proper legal phenomena that determine the content, purpose and essence of law, which are at its core and act as means of understanding and explaining legal reality.

Conclusions. Thus, the world of law appears as a world of values, which the subject learns and masters to the best of his abilities. Value orientations direct a person into the sea of legal facts, initiate his cognitive activity. The variability of the types of legal understanding determines the lack of universality of many basic concepts of the axiology of law. We fully share the opinion of those researchers who believe that the content of definitions in this field of knowledge depends on ideology, historical and national context.

It would be fair to say that if law is historical, then legal values also bear the imprint of their era. In addition, legal theory and social philosophy are Eurocentric, the multiculturalism of the world is not taken into account when discussing many basic definitions of legal axiology. At the same time, it is quite obvious that European liberal values, which were born from bourgeois revolutions and became the basis of many political and legal values that arose as a result of democratic states, are not universal for the countries of Asia and Africa. In Europe, there are national-historical differences that are reflected in the complex of legal values of individual states. In this regard, when investigating the phenomenon of the axiosphere of law, it is necessary to take into account the categories of place (continent, country) and time (historical era). The theoretical significance of the results obtained in this study is determined by the fact that they allow rethinking as a vision of the problems of philosophy, and provide an opportunity to see the knowledge of the values of law as a holistic process.

References

1. Бандура О.О. Єдність цінностей та істини у праві (філософський аналіз): дисертація.. д-ра філос. наук: Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ., 2003. 403 с. URL: <http://www.disslib.org/yednist-tsinnostej-ta-istyny-u-pravi.html> (accessed 09.03 2024).
2. Бандура О. О. Гносеологія права як складова філософії права (загальні думки) , *Філософські та методологічні проблеми права*, 2018(18), № 1-2. С. 25-33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fmrrp_2018_1-2_4 (accessed 09.03 2024).
3. Бандура О.О. Праксеологія права як складова філософської праксеології (загальні аспекти), *Філософські та методологічні проблеми права* 2020№ 1(19) doi:<https://doi.org/10.33270/02201901.44>
4. Beqiraj J., Moxham L. Reconciling the Theory and the Practice of the Rule of Law in the European Union Measuring the Rule of Law. *Hague Journal on the Rule of Law*. 2022, URL: <https://doi.org/10.1007/s40803-022-00171-z> (Accessed 5.03.2024)
5. Bekhruz K. The Evolution of Islamic Law: Theoretical and Comparative Research. Doctor's Thesis ..., Odessa. 2006.
6. Богуцький П.П. Теоретичні основи становлення і розвитку права національної безпеки України.. Дисертація.. док. юр. наук, Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України, Київ, 2020 https://ippi.org.ua/sites/default/files/disertaciya_boguckiy.pdf (accessed 09.03 2024).
7. Fleck Z. Changes of the Political and Legal Systems: Judicial Autonomy. *German Law Journal*. 2021, Vol. 22, iss. 7. P. 1298–1315. URL: <https://doi.org/10.1017/glj.2021.64> (Accessed 5.03.2024)
8. Горобець К. В. Ієрархія цінностей права, *Вісник академії адвокатури України*. Число 2, 2012, (24). С. 75-81. URL: https://www.researchgate.net/publication/283850016_Ierarhia_cinnostej_prava_osnovni_pidhodi (accessed 09.03 2024).

9. Гусарев С. Д.. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти : дис... д-ра юрид. наук: Київський національний ун-т внутрішніх справ. Київ., 2007. 422 с. URL: <http://www.disslib.org/jurydychna-dialnist-metodolohichni-ta-teoretychni-aspekty.html> (accessed 09.03 2024).
10. Kant Immanuel, *Collected Works of Immanuel Kant: Complete Critiques, Philosophical Works and Essays (Including Kant's Inaugural Dissertation)* / J.M.D. Meiklejohn, T.K. Abbot, J.H. Bernard. 2015, 1822 p.
11. Kenter J. O., O'Connor S. The Life Framework of Values and living as nature; towards a full recognition of holistic and relational ontologies. *Sustainability Science*. 2022, URL:<https://doi.org/10.1007/s11625-022-01159-2> (Accessed 5.03.2024)
12. Luts L., Nastasiak I., Karmazina C., Kovbasiuk S. Prospects for the development of modern interstate legal systems in the context of globalization challenges. *Amazonia Investiga..* 2021 Vol. 10, iss. 40. P. 233–243. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.40.04.23> (Accessed 5.03.2024)
13. Оборотов Ю. Праворозуміння як аксіоматичне начало (постулат) права, *Право України*. 2010 № 4. С. 49-55
14. Павлишин О.В., Кравчук О.В., Лев О.Р., Антропологічно-правові виміри професійної деформації моральної свідомості працівників Національної поліції України, *Філософські та методологічні проблеми права*, 2019, 2(18),71-80. doi:<https://doi.org/10.33270/02191802.71>
15. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021, 256 с., URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3fmb_finan/Rabinovych-theory_philosophy_prava_posibnik_2021.pdf (accessed 09.03 2024).
16. Rickert, Heinrich «Vom System der Werte», *Logos. Internationale Zeitschrift für Philosophie der Kultur* 4: 1913, P. 295–232
17. Шинкарук В.І. Філософський енциклопедичний словник, Київ: Абрис, 2002, URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovnuk.pdf (accessed 09.03 2024).
18. Шевчук Б. М. Кліометрика та холотропний принцип праксеології, *Науковий вісник НЛТУ України*, 2018, 28(4), 121-127. URL: <https://doi.org/10.15421/40280423>
19. Ткаченко К. О. Філософські засади адвокатської етики в соціокультурному контексті: дис. канд. філос. наук ; Південноукраїнський нац. Пед. Універ. імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2021. 188 с. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/11265/1/Tkachenko%20Katerina%20Oleksandrivna%202021.pdf> (Accessed 5.03.2024)
20. Windelband, W. *An introduction to philosophy*, London, T.F. Unwin, Ltd, 1923, 365 pages URL: <https://archive.org/details/introductiontoph0000wind/page/10/mode/2up> (Accessed 5.03.2024)
21. Заяць О. С. Інтенціональний аналіз професійної адвокатської діяльності: філософсько-правовий дискурс. Дисертація...д. юр. наук, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, Хмельницький, 2022, URL: <https://univer.km.ua/sites/default/files/users/user161/%D0%97%D0%B0%D1%8F%D1%86%D1%8C/diss%20%D0%97%D0%B0%D1%8F%D1%86%D1%8C.pdf> (Accessed 5.03.2024)

АКСІОЛОГІЧНІ ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ АДВОКАТСЬКОЇ ЕТИКИ

Вадим Лаврівський

*Запорізький національний університет,
факультет соціології та менеджменту, кафедра філософії,
державного управління та соціальної роботи
вул. Жуковського, 66, 69600, м. Запоріжжя, Україна*

У соціально-філософському дискурсі проблематика філософії права, осмислення ціннісно-нормативного потенціалу адвокатської етики є мало досліджуваним явищем. Отримані результати можуть скласти основу для подальшого вивчення ціннісно-нормативних аспектів адвокатської етики як гносеологічного так і регулятивного чинника у процесі судочинства. Проведене дослідження дає інструменти осмислення й орієнтує на вирішення етичних колізій в сучасній адвокатській діяльності.

Актуальність даного дослідження визначається тим, що аналіз феномену адвокатської етики дозволяє переосмислити як бачення проблем соціальної філософії, так і дає можливість бачити пізнання цінностей права як цілісного процесу. Метою статті є аналіз феномену адвокатської етики в соціально-філософському дискурсі на основі аксіологічних, антропологічних та праксеологічних детермінант. Для досягнення поставленої мети та завдань, наукового результату та формулювання висновків дослідження використано низку загальнонаукових та спеціальних методів. Застосування феноменологічних методів дало змогу з'ясувати онтологічні основи аксіологічного виміру юридичної етики, пріоритетні епістемологічні константи правових цінностей, праксеологічні компоненти в розумінні феномену адвокатської етики. Ми цілком поділяємо думку тих дослідників, які вважають, що зміст дефініцій у цій галузі знань залежить від ідеології, історичного та національного контексту.

Висновки свідчать про те, що європейські ліберальні цінності, які народилися з буржуазних революцій і стали основою багатьох політико-правових цінностей, що виникли внаслідок демократичних держав, не є універсальними для країн, наприклад, Азії, Африки. В Європі існують національно-історичні відмінності, які відображаються на комплексі правових цінностей окремих держав. У зв'язку з цим при вивченні феномену адвокатської етики необхідно враховувати категорії місця (континент, країна) і часу (історична епоха).

Ключові слова: лібертарна концепція, соціально-правова парадигма, антропологія права, правові цінності, соціальні цінності, аксіосфера, праксеосфера.

УДК 165.192:808.5

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.53.12>

РИТОРИЧНЕ ТЛУМАЧЕННЯ КОНВЕРГЕНТНИХ ФОРМ РАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ У ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ К.-О. АПЕЛЯ ТА Ю. ГАБЕРМАСА

Олександр Мартиненко

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
філологічний факультет, кафедра філософії та культурології,
вул. Коцюбинського, 2, 58012, м. Чернівці, Україна*

Специфікою сучасної комунікативної філософії є її мірна складність, що виходить за межі компетенції формального підходу. Традиційні описово-пояснювальні схеми зазвичай редукують її зміст, руйнують образ. В лінійній інтерпретації втрачаються тонкощі складних форм думки, при-таманих філософському дискурсу К.-О. Апеля, Ю. Габермаса. Наприклад, феномен конвергенції різних рівнів мірності раціонального. Саме тому автор цього дослідження наважився на експеримент з використанням риторичних засобів пояснення. Вони, на відміну від формального підходу, дозволяють відтворити думки К.-О. Апеля та Ю. Габермаса без вагомих спотворень.

Мета цього дослідження полягає в розкритті специфіки конвергентних форм раціональностей К.-О. Апеля та Ю. Габермаса пояснювальними засобами риторики.

Основу методологічного підходу склала риторика. За її допомоги вдалося показати різницю між формальним підходом М. Вебера в тлумаченні раціональності та комунікативним К.-О. Апеля та Ю. Габермаса. Додатковими методами дослідження стали: структурно-функціональний – кожна виділена фігура раціональності, як формальна так і риторична, мають свою структурну та діяльну специфіку; моделювання – специфіка риторичної логіки була відображена у фігурах різної мірності. Також в дослідженні використані загальнонаукові методи: аналіз, синтез, порівняння, абстрагування тощо.

У підсумку дослідження автор дійшов висновку, що узагальнення, здійснені засобами риторики дозволяють уникнути редукціонізму, до якого схильний формальний підхід. Об'єкт аналізу передається більш повно – це довело риторичне тлумачення конвергентних форм раціональності Ю. Габермаса та К.-О. Апеля, здійснене у цьому дослідженні.

Ключові слова: риторика, логос, етос, патос, раціональність, цілераціональність, комунікація, консенсус, конвергенція, цінність.

Постановка проблеми. Риторика, на думку автора, – найбільш прийнятний посередник у поясненні філософії К.-О. Апеля та Ю. Габермаса. Її перевага в тім, що вона дозволяє найбільш адекватно відобразити специфіку їхнього генерального теоретичного дискурсу – багато більшою мірою, ніж формальний або, навіть, будь-який інший підхід.

К.-О. Апель та Ю. Габермас – філософи, що послідовно, виходячи з положень нормативного підходу, виступали супроти ірраціоналізму та релятивізму, критикували формальні концепції. В контексті риторичної методології ця позиція цілком зрозуміла, так як вона, зокрема, враховує етичну сторону, а не тільки логічну або художньо-естетичну.

Аналіз наукових джерел і публікацій. Фундаментальне значення для дослідження мають праці «Трансформація філософії» [6, 7] К.-О. Апеля та «Теорія комунікативної дії» [11, 12] Ю. Габермаса, «Риторика» Аристотеля [9].

Роботи К.-О. Апеля «Єдиний розум та розмаїття раціональностей» [8], «Дискурс і відповідальність: проблема переходу до постконвенціональної моралі» [1], «Екологічна

криза як виклик дискурсивній етиці» [2]; М. Вебера «Протестантська етика і дух капіталізму» [3], І. Канта «Основи метафізики моралі» [13], Ю. Габермаса «Комунікативна дія і дискурс – дві форми повсякденної комунікації» [5] мають оперативну роль джерел аргументації того чи того положення або прикладу.

Окреме положення у дослідженні займають праці Дж. Остіна «Як робити речі словами» [10] та Дж. Серля «Що таке мовний акт?» [14]. В них аналізуються обрані аспекти персуазивно-конвінсивної моделі риторики, що вплинули на положення філософського дискурсу К.-О. Апеля та Ю. Габермаса.

Підручник А. Єрмоленка «Комунікативна практична філософія» [5] виступив цінним джерелом праць представників комунікативної філософії [2], а також тих чи тих методичних та методологічних положень, коментарів, уточнень та думок.

Мета цього дослідження – аналіз конвергентних форм раціональностей¹ К.-О. Апеля та Ю. Габермаса через пояснювальні засоби риторики. Досягненню мети сприятимуть виконання наступних **завдань**: а) розкриття одномірного характеру теорії раціональностей М. Вебера; б) аналіз переваг риторичних фігур у аналізі феномену раціональності; в) виклад риторичної концептуалізації конвергентних форм раціональності; г) демонстрація переваг конвергентної раціональності.

Основна частина. Одномірність раціональності у М. Вебера. М. Вебер пропонує в своїй теорії чотири типи раціональності: цільову², традиційну, ціннісну та афективну. Перше, що кидається в очі риторично – це відповідність веберівської типології раціональностей риторичній схемі Стагірита (логос – етос – патос та ціль) [9]. Зокрема, перший тип раціональності можна віднести цілі, другий – логосу, третій – етосу, а четвертий – патосу.

Подібність модусів не означає системної подібності. Раціональності М. Вебера побудовані на формальному, одномірному, – а не об'ємному, як у риторичці Аристотеля, – принципі концептуалізації [12, с. 376].

Справа в тім, що через переважання формального підходу у теорії М. Вебера, цільораціональність у нього існує начебто відірвано від решти, підкоряючи все користі – ціль заради наживи. Отже, у стереометричній проекції маємо справу з редукцією об'ємної фігури в «довжину без ширини»³.

Тобто, якщо у Аристотеля вища ціль була Благом – вершиною піраміди, то у М. Вебера ця точка лише кінець лінії цілераціонального мислення – ціль, чия важливість вимірюється її корисністю.

Заради користі можна ігнорувати ті аргументи логосу, етосу та патосу, що суперечать корисливій цінності цілі, і обирати ті, які їй сприяють. Кожна точка в контексті цілераціонального підходу розглядається окремо від інших⁴. Цей процес диференціації був, зокрема, відображений у теорії секуляризації М. Вебера тезою про «розчаклування світу».

У М. Вебера всі типи раціональності слугують факторами, що зумовлюють ту чи ту соціальну дію. Цілераціональна дія спрямована на досягнення раціональних цілей. При цьому, її ініціатором мають адекватно враховуватися умови та засоби досягнення мети.

¹ Етична, дискурсивна, комунікативна тощо.

² Цілераціональність (Zweckrationales).

³ Так Евклід визначав лінію.

⁴ Якщо брати до уваги площу, то логіка цілераціональності почне ламатися. А так лінія будується окремо від логосу до цілі, від етосу до цілі, від патосу до цілі. Власне, через цю логіку Ю. Габермас називає цілераціональність М. Вебера одномірною [12, с. 376].

Індивід в момент вибору може визнавати безліч цінностей і шляхів їх досягнення. Він орієнтований на успіх⁵, критерій якого – ефективність. Отже, в цьому випадку, цінності, які сприятимуть успіху, оголошуватимуться «раціональними», а ті, що стають йому на перешкоді, навпаки, – «іраціональними».

М. Вебер критикує⁶ цілераціональність, але при цьому підкреслює її оперативну перевагу⁷ над «ціннісною раціональністю», опора якої – етика. Недолік цінностей моралі, на його думку, в тім, що їх не можна переглядати. Вони не підлягають вільному вибору, продиктованому міркуваннями цілераціонального мислення. Їх доцільність – в іраціональному слідуванні вірі тої чи тої релігії або ідеології. Це робить ціннісну іраціональність «нерозумною» з точки зору акторів цілераціональності, ставить її на рівень «дораціонального».

Риторичний трикутник versus формалізм М. Вебера. Окрім згаданого об'ємного стереометричного підходу Аристотеля у риторичній, є двовимірний – риторичний трикутник (логос – етос – патос)⁸. Його, зокрема, використовував К.-О. Апел у своєму аналізі теорії раціональностей М. Вебера [6, 7]. Наприклад, коли критикував диспропорції значення цілераціональності, етики та решти модусів його системи.

На думку К.-О. Апеля, описана М. Вебером логіка цілераціональності (стратегічна раціональність), вестиме до спотворення принципу, закладеного кантівським категоричним імперативом, так як без моральної підтримки, людина на вершині веберівської ієрархії раціонального стає засобом, а не лише ціллю⁹ [1, с. 104-129].

Етика відіграє важливу роль у теоретичному осмисленні природи раціонального К.-О. Апелем та Ю. Габермасом. Так, К.-О. Апел вважав, що людина здатна самостійно формувати зміст своєї свідомості. Звідси теза про розмаїття типів раціональності – стратегічна, технічна, етична, дискурсивна, комунікативна тощо. Всі вони підкоряються єдиному трансцендентальному правилу. Як саме це відбувається, К.-О. Апел, зокрема, пояснює на прикладі протиставлення комунікативної і стратегічної¹⁰ раціональностей [8, с. 17-42]. Аналіз, здійснений вченим, тісно переплітався з ідеями Ю. Габермаса, викладеними ним в «Теорії комунікативної дії» [11, 12].

Прагматичні правила¹¹ застосування мови – це також і правила етики, отже, мораль має законне місце в мові і спілкуванні. Учасники спілкування згідно К.-О. Апеля орієнтуються на порозуміння / взаєморозуміння (Verständigung). Тобто вони прагнуть зрозуміти одне одного – теза одного доповнюється тезою або контратезою іншого.

Комунікація у К.-О. Апеля – процес, коли повідомлення сторін йдуть з обох боків. Акт прийняття повідомлення стає моральним актом, бо не всі повідомлення хочеться приймати з тої чи тої причини. Порозуміння виникає тоді, коли розуміння однієї сторони знаходить відгук у іншій. Якщо процес інакший, то комунікація не відбувається, наприклад, у разі відмови будь-якої з сторін від спілкування.

⁵ Користь або «нажива».

⁶ На критику М. Вебером утилітаризму звертав увагу Ю. Габермас [11, с. 239].

⁷ Загалом класифікацію типів раціональної дії можна розцінювати як ієрархію раціонального. Отже, цілераціональність буде на вершині рейтингу раціонального, а афективна дія – в його підніжжі.

⁸ Риторичний трикутник – концептуальне спрощення, що має сенс в окремих випадках аргументації.

⁹ М. Вебер сам пише про це: «Нажива тут до такої міри мислиться як самоціль, що стає чимось трансцендентним і навіть просто іраціональним по відношенню до “щастя” або “користі” окремої людини. Накопичення стає тут уже не засобом для задоволення людських життєвих потреб, а, навпаки, усе людське життя спрямовується до нього як до найвищої мети» [3, с. 50].

¹⁰ «Цілераціональної» [5, с. 28].

¹¹ Прагматичні правила або прагматичні універсалії – елементи теорії комунікативної дії Ю. Габермаса.

Якщо ми застосуємо ідеальну риторичну оптику в аналізі теорії¹² К.-О. Апеля [8], то побачимо, що мова в ній йде не про перевагу комунікативної раціональності над стратегічною – вона націлена на баланс системи, де і першій, і другій, і решті раціональностям є місце. При цьому, критика філософа спрямована не проти стратегічної раціональності як такої, а радше проти дисбалансу – досягання консенсусу в контексті прагматизму І. Канта, а не Ч. Пірса¹³. Баланс такого консенсусу – є, по суті, відображенням ідеї симетрії кутів рівностороннього трикутника. В нашому випадку – «риторичного».

На І. Канта орієнтується і Ю. Габермас. Філософ виокремлює два види консенсусу – помилковий та істинний [5, с. 87]. Він критикує мораль помилкового консенсусу подібно до І. Канта – так само як той критикував імперативи етики «вільної поведінки» в «Основах метафізики моралі». Претензія кенігсберзького мислителя полягала в тім, що ці імперативи вчать людину покладатися на утилітарні цінності [12, с. 419].

Риторичний чотирикутник у філософському дискурсі комунікативної філософії. Ще одна двовимірна риторична фігура відображена в положеннях конвінсивно-персуазивного підходу¹⁴ – це «риторичний чотирикутник».

У цій фігурі є кути, що знаходяться один навпроти іншого. Якщо відобразити систему відношень модусів раціональності М. Вебера точками на чотирикутнику, то цілораціональності (цілі) будуть підлеглі ціннісна (етос) та традиційна (логос) раціональності, а афективна буде протистояти їй.

Персуазивно-конвінсивна модель риторики добре проглядається в логіці теорії мовних актів Дж. Остіна та Дж. Серля. Якраз на неї опиралися К.-О. Апель та Ю. Габермас у своїх теоретичних побудовах. Перший на її основі розробив концепцію «апріорних комунікативних структур», а другий – «ідеальну мовну ситуацію».

Дж. Остін на сторінках своєї праці «Як робити речі словами» [10] розвинув тезу про те, що комуніканти за допомоги виразів не просто передають повідомлення, а також чинять дії, що змінюють положення справ у зовнішньому світі. Тобто, комуніканти, окрім передачі безпосереднього змісту повідомлення, ще й артикулює, струшує повітря, інформує, загрожує або надихає. Дж. Остін звертає увагу на ці дії, ділить повідомлення на дві групи: «констативні» та «перформативні». Перші – суто інформативні, описові. Такі, що опираються на когнітивну функцію мислення¹⁵, а ось другі – ні. Це інтерактивні акти дії, що несуть у собі нормативне та емоційне навантаження.

Безумовна спорідненість теорії мовних актів Дж. Остіна з конвінсивно-персуазивною риторичною схемою у цьому моменті стає очевидною. Адже, констативні судження – це ті самі одномірні судження, що опираються на бінарну схему істина / хиба. А ось перформативні містять у собі третій елемент – нормативний або емоційний аргумент. Безумовна новація – рух теоретика з аналітичної сфери у практичну. Тобто, замість аналізу висловлювань в суто аналітичному ключі, Дж. Остін, а за ним Дж. Серл [14] звертаються також

¹² Теорія багатьох раціональностей.

¹³ Тому мораль зберігає значення, а не релятивізується.

¹⁴ Терміни «конвінсивний» (переконання раціонального типу) та «персуазивний» (переконання морально-емоційного штибу) маловідомі у вітчизняній філософії. Однак, у сучасній англосаксонській та континентальній риторичі вони доволі поширені.

¹⁵ Дж. Остін виступав проти позитивістського (формального) філософського твердження про те, що висловлювання завжди щось «описують» або «констатують» і, отже, завжди істинні чи хибні. Через свою незгоду з положеннями дескриптивної лінгвістики він обирає термін «констативний», щоб позначити дескриптивний тип висловлювань. Сам він пише про це так: «Не всі справжні або хибні твердження є дескрипціями, тому я вважаю за краще вживати слово “констатив”» [10, р. 3].

до практики ужитку живої (ординарної) мови. Замість визнання пріоритету конвінсивних суджень лінгвіст показує значимість персуазивних.

Згідно логіки констативно-перформативного поділу мовних актів, лінгвіст виділяє в мовній дії (акті) три аспекти – локутивний, іллокутивний та перлокутивний. Перший – повідомлення прочитується у тому виді, в якому подано згідно засобів мови (граматика, синтаксис тощо), і є втіленням констативної частини мовного акту. Другий – повідомлення прочитується згідно позамовних засобів (прагматика), наприклад, тої чи тої норми разом з емоційною частиною, і є втіленням перформативної частини мовного акту. Третій – результат повідомлення, пов'язаний із досягненням тої чи тої мети констативними чи перформативними засобами. Отже, констативна частина мовного акту пов'язана із когнітивно-аналітичною діяльністю інтелекту, яка не потребує інтеракції. Перформативна, натомість, якраз занурена в інтеракцію – вона завжди там, де присутній Інший.

Риторика конвергентних форм раціональностей у К.-О. Апеля та Ю. Габермаса.

Ю. Габермас зауважував, що позамовна стратегічна дія, може відбутися тільки там, де контекст такої дії вже прояснений. Відсутність ясності потребує комунікативної взаємодії учасників. Потреба прояснення питання змушує учасників комунікації тимчасово відмовитися від своїх стратегічних цілей, щоб досягти взаєморозуміння. Без «зв'язувальної сили норм», які лежать «по той бік» наживи, комунікація має суто суб'єктивний характер, де сторона грає в гру «вгадай смисл того чи того висловлювання». Звідси ґрунт комунікативної раціональності як фактору, що зумовлює комунікативну дію.

У К.-О. Апеля комунікативна раціональність не одразу сприймається найважливішим елементом його етики дискурсу через концептуальну розмитість рештою конвергентних типів раціональності [8], наприклад, дискурсивною чи етичною. У Ю. Габермаса все багато чіткіше – в комунікативній раціональності неважко вгадати модифікований ціннісний тип раціональності М. Вебера. Саме тому, вона також є етичною, релігійною або дискурсивною раціональністю, принаймні, у персуазивному вимірі. Тобто, її опорою, безумовно, виступає риторичний етос.

Ю. Габермаса, як і К.-О. Апеля привабила нормативна сила інтерактивних іллокутивних актів Остіна-Серля, яка вплетена в структуру мови так само міцно, як і логіка констативних висловлювань. Згідно розрізнення констативних і перформативних мовних актів, Ю. Габермас розрізняє цілі комунікативної дії – порозуміння та досягнення егоїстичної мети. Опіраючись на ідею того, що комуніканти бажають досягти порозуміння (взаєморозуміння), він висуває уявлення про «ідеальну мовну ситуацію», тобто, мовний акт, телеологія якого не має на увазі жодної іншої цілі, окрім порозуміння.

Уявлення про «ідеальну мовну ситуацію» дозволило Ю. Габермасу побудувати свою версію риторичного трикутника, де вершинами стали універсальні прагматичні «претензії на обґрунтованість» (validity claim): когнітивна (Логос), нормативна (Етос), експресивна (Патос). Разом із егоїстичною претензією на обґрунтованість, що опинилася за межами трикутника, маємо знайому риторичну фігуру конвінсивно-персуазивних відношень.

Ю. Габермас зазначав: «Дискусія про раціональність, що ведеться в Англії, схилила до висновку, що, хоча в основі сучасного світорозуміння лежать загальні структури раціональності, сучасні суспільства Заходу чомусь сприяють якомусь спотвореному, прив'язаному до когнітивно-інструментальних аспектів і через те суто партикулярному розумінню раціональності» [11, р. 121].

Отже, ключовою особливістю комунікативної раціональності, що видно за цитатою Ю. Габермаса, є універсалізація. Власне тому прагматику Ю. Габермаса називають

«універсальною»¹⁶. Вона має низку принципів відмінностей від апелівської «трансцендентальної прагматики». При цьому і Ю. Габермас і К.-О. Апел єдині в пріоритеті цілісності перед партикулярною диференціацією. При цьому, ще раз наголошуємо, що мова у Ю. Габермаса про відміну егоїстичної претензії на обґрунтованість, егоїстичного цілепокладання не йде. Діалектика К.-О. Апеля та Ю. Габермаса спрямована на усунення одномірності стратегічної раціональності засобами риторики. Тобто, принаймні у цьому прикладі, маємо справу з конвергенцією одномірних фігур у площину¹⁷.

Специфіка конвергентних форм раціональності. Перевагу комунікативної раціональності над цільовою можна досягнути в контексті їхнього прояву – соціальній і комунікативній дії. Ю. Габермас удосконалює теорію соціальної дії розширеним уявленням про комунікацію. Будь-яка соціальна дія – також і комунікація. В її основі лежать універсальне прагнення взаєморозуміння і бажання досягнення тої чи тої цілі. Враховуючи це, Ю. Габермас ділить соціальну дію на цілерациональний та комунікативний типи. Перший – про егоїстичні цілі, другий – про порозуміння.

У М. Вебера соціальна дія ґрунтувалася на суто споживацькому відношенні суб'єкта до Іншого [3]. Це – типовий для картезіанської філософії свідомості маневр, у якому Інший може постати суто об'єктом, незалежно від того, ким він є насправді.

Інтеракційний підхід дозволяє представити Іншого суб'єктом, через що Ю. Габермас отримав змогу розділити веберівський концепт цілерациональності на два види: інструментальний та стратегічний. У першому маємо дію з об'єктом як з об'єктом, а в другому – з суб'єктом як з об'єктом. Перше уявлення розкриває прагнення людини панувати над природою, а друге – людини над людиною. І те і те прагнення не є чимось безумовно поганим з точки зору Ю. Габермаса, а також К.-О. Апеля. Але вони, по-перше – безальтернативні (втрата свободи [11, с. 322]), а по друге – ведуть до виснаження / втрати смислів¹⁸ [11, с. 321-322].

Безальтернативність означає волевиявлення одного суб'єкта. Недарма існує приказка, що «одна голова добре, а дві (більше) – краще». Сенека альтернативного у мудрості. Наприклад, споживацьке відношення до природи не може продовжуватися вічно, наступить час, коли актор інструментальної цілерациональності вичерпає її ресурс. Згідно Ю. Габермаса [11, с. 455-493], інструментальна цілерациональна програма Нового часу не дає альтернативи своїм акторам, змушуючи ставити своє самозбереження, комфорт та інтереси вище за будь-що інше. Тому ідея збереження природи в цьому випадку поступиться програмі досягнення егоїстичних інтересів і природа буде знищена.

Далі стає актуальною інша приказка – «після нас хоч потоп». Комунікативний підхід в описаній історії буде реалізуватися через діалог між природою і людиною. Так, природа не може вступити в розмову безпосередньо, але замість неї мову може вести Інший – людина, що є її адвокатом. Так, принаймні, бачив цю ситуацію К.-О. Апел в своїй статті «Екологічна криза як виклик дискурсивній етиці» [2]. Те саме стосується і актора стратегічної цілерациональності.

¹⁶ У К.-О. Апеля універсалізація відбувається навколо єдиного трансцендентального правила, у Ю. Габермаса цей процес більш довільний.

¹⁷ Уявлення про раціональність у М. Вебера побудована на досягненні тої чи тої цілі. Цілерациональність – нажива, ціннісна – виконання тої чи тої норми, традиційна – завершення сценарію звички, афективна – емоційний вибух. Все це одномірні конструкції відокремлені одна від одної. Ю. Габермас бачить їх усі як «цілерациональні» – у кожному разі суб'єкт досягає ту чи ту ціль. Отже, його альтернатива – поєднання, а не поділ. Звідси його риторична інтерпретація раціональності.

¹⁸ Наприклад, розчаклування світу М. Вебера веде до втрати сакральних смислів.

Актор цілераціональності у відношенні і до природи (об'єкта), і до людини (суб'єкта) буде переслідувати егоїстичну ціль власного самозбереження за рахунок того і того. За умови вичерпання ресурсу його ціль стає безглуздою і він змушений або шукати нову ціль, або завершити власне існування. Виснаження смислу змушує до переходу від однієї цілі до іншої. У разі вичерпання пропозиції смисли втрачаються.

Ю. Габермас вказує на безумовну перевагу комунікативної дії перед соціальною: «Комунікативний розум не дозволяє, як дозволяє це інструментальний розум, без опору підкорити себе засліпленому самозбереженню. Він поширюється не стільки на суб'єкта, що бажає самозбереження, але й на символічно структурований життєвий світ, що конституюється в інтерпретативних досягненнях його членів і відтворюється лише за допомогою комунікативної діяльності. Так, комунікативний розум не просто виявляє вже готовим стан суб'єкта чи системи, але причетний до структурування того, що підлягає збереженню» [11, с. 491].

Думки Ю. Габермаса в біологічній інтерпретації схожі на аналогію з паразитом і симбіонтом. Паразити – так само, як актори цілераціональності – споживають один організм-реципієнт за іншим до тих пір, поки є для цього можливість. Симбіонти дбають про свого візаві-реципієнта рівно так само, як актори комунікативної дії дбають про життєвий світ.

Резонним у цьому відношенні буде зауваження щодо живучості паразитарної системи, що давно існує у природі. Не потрібно звинувачувати Ю. Габермаса в ідеалізмі. Він не виступає пропагандистом комунікативної дії. Тобто, він не каже щось, на зразок, «Потрібно прибрати соціальну дію і залишити тільки комунікативну» – ні. В його теорії одне уживається з іншим. Існування двовимірних фігур не відмінюють існування одномірних. Тому мова йде не про усунення цілераціональності, а про її конвергенцію у більш складну комунікативну форму.

Висновки. В цьому дослідженні були продемонстровані можливості риторики як пояснювальної схеми у філософії. Такий підхід має низку переваг перед формальним способом аналізу. По-перше, формальне пояснення – це завжди редукція. Та чи та складна система спрощується до якихось елементарних своїх форм. При цьому втрачається низка суттєвих ознак, які є виразниками її образу. Узагальнення, здійснені засобами риторики, дозволяють уникнути такого часом невинуватого спрощення. Об'єкт уваги дослідника передається більш повно. Риторичний аналіз конвергентних форм раціональності зміг, на нашу думку, передати цю особливість.

По-друге, за допомогою риторичного підходу вдалося прояснити механізм конвергентності простих форм раціональності у Ю. Габермаса та К.-О. Апеля, як то цілераціональності, у більш складні – комунікативну, етичну, дискурсивну. Таке бачення також протистоїть редукціонізму формального підходу у філософії. Замість того, щоб створювати окремі моністичні схеми, можна побудувати структури, в яких формальний елемент стане деталлю. Цього можна досягти, використовуючи принцип симетрії. Та чи та функціональна потенція також зможе виступити в новій якості – не як головне начало, а як системна частина.

Список використаної літератури

1. Апель К.-О. Дискурс і відповідальність: проблема переходу до постконвенціональної моралі / Пер. з нім. В. Купліна. Київ : Дух і Літера, 2009. 430 с.
2. Апель К.-О. Екологічна криза як виклик дискурсивній етиці. А. Єрмоленко *Комунікативна практична філософія* / Пер. текстів А. Єрмоленко. Київ : Лібра, 1999. С. 413-454.

3. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / Перекл. з німецької О. Погорілого. Київ : Основи, 1994. 261 с.
4. Габермас Ю. Комунікативна дія і дискурс – дві форми повсякденної комунікації *Першоджерела комунікативної філософії* / пер. з нім. Л. Ситниченко. Київ : Либідь, 1996. С. 84-90.
5. Єрмоленко А. Комунікативна практична філософія : підручник. Київ : Лібра, 1999. 488 с.
6. Apel K.-O. Transformation der Philosophie. 6 Auf. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1994. Bd. 1. Sprachanalytik, Semiotik, Hermeneutik. 384 S.
7. Apel K.-O. Transformation der Philosophie. Wiss. Sonderausgabe Edition. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1999. Bd. 2. Das Apriori der Kommunikationsgemeinschaft. 446 S.
8. Apel K.-O., Kettner M. Die eine Vernunft und die vielen Rationalitäten. Frankfurt a. M., Suhrkamp. 1996. 469 S.
9. Aristotle. Rhetoric. *Aristotle. The Complete Works* / The revised Oxford translation, ed. J. Barnes. Princeton University Press, 1984. Vol. 2. P. 2152-2270 (as in content).
10. Austin J.L. How to do things with words. Oxford, 1962. 166 p.
11. Habermas J. The theory of communicative action : in two volumes / Translated by Thomas McCarthy. Boston : Beacon Press, 1984. Vol. 1 «Reason and the rationalization of society». 562 p.
12. Habermas J. The theory of communicative action : in two volumes / Translated by Thomas McCarthy. Boston: Beacon Press, 1987b. Vol. 2 «Lifeworld and system: a critique of functionalist reason». 462 p.
13. Kant I. Grundlegung zur Metaphysik der Sitten. *Kant's gesammelte Schriften* / Herausgebern von der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften. Berlin : Druck und Verlag von Georg Reimer, 1903. Band IV. S. 385-465.
14. Searle R. John. What is a speech act? *Philosophy in America* / ed. Max Black. London : Alien and Unwin, 1965. P. 221-239.

RHETORICAL INTERPRETATION OF CONVERGENT FORMS OF RATIONALITY IN THE PHILOSOPHICAL DISCOURSE OF K. O. APEL AND J. HABERMAS

Alexander Martynenko

*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
Faculty of Philology, Department of Philosophy and Cultural Studies,
Kotsiubynskoho St., 2, 58012, Chernivtsi, Ukraine*

The specificity of contemporary communicative philosophy lies in its measured complexity, which extends beyond the competence of a formal approach. Traditional descriptive-explanatory schemes typically reduce its content, destroying the image. In linear interpretation, the nuances of complex forms of thought inherent in the philosophical discourse of K.-O. Apel and J. Habermas are lost. For example, the phenomenon of convergence of different levels of measurability of rationality. Therefore, the author of this study ventured to experiment with the use of rhetorical means of explanation. Unlike the formal approach, they allow reproducing the thoughts of K. O. Apel and J. Habermas without significant distortions.

The purpose of this study is to reveal the specificity of the convergent forms of rationality of K.-O. Apel and J. Habermas using rhetorical explanatory means.

The basis of the methodological approach was rhetoric. With its help, it was possible to show the difference between Max Weber's formal approach to interpreting rationality and the communicative approach of K.-O. Apel and J. Habermas. Additional research methods included: structural-functional – each

highlighted figure of rationality, both formal and rhetorical, has its structural and operational specificity; modeling – the specificity of rhetorical logic was reflected in figures of different measurability. Also, general scientific methods were used in the study: analysis, synthesis, comparison, abstraction, etc.

In conclusion, the author of the study concluded that the generalizations made by rhetorical means allow avoiding reductionism, which the formal approach is prone to. The object of analysis is conveyed more fully – this proved the rhetorical interpretation of the convergent forms of rationality of J. Habermas and K.-O. Apel carried out in this study.

Key words: rhetoric, logos, ethos, pathos, rationality, zweckrational, communication, consensus, convergence, value.

UDC 101.1

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.53.13>

SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE ROLE OF JOURNALISM DURING THE PERIOD OF TRANSFORMATION AND MODERNIZATION OF POLITICAL INSTITUTIONS USING THE EXAMPLE OF AZERBAIJAN

Elchin Sardarov

*Institute of Philosophy and Sociology of the
National Academy of Sciences of Azerbaijan,
Department "Modern Problems of Philosophy"
H. Cavid avenue, 115, AZ1073, Baku, Azerbaijan Republic
<https://orcid.org/0009-0006-3930-1056>*

The aim of this publication is to consider the positive trends and costs of political and economic transformations in Azerbaijan, as well as the impact of modernization processes on the development of political institutions, the level of freedom and democracy, the accessibility and readiness of the authorities to solve the problems of the population, as well as to analyze the issues of professionalism of journalists in covering problems political institutions aimed at man and his well-being.

Research methods: When preparing the article, the method of system analysis was used, as well as empirical, theoretical and comparative research methods. In order to reveal various aspects of the subject of research, official documents and speeches were studied. The application of these principles and methods made it possible to determine the general characteristics and features of the subject of research, as well as trends in its development. The work also used the principle of descriptive analysis when describing events and the method of content analysis, which allows taking into account the significance of processes.

Novelty of the research: The study examines the possibilities of developing the professionalism and responsibility of journalists of new media when covering the activities of political institutions and their human-centeredness.

Conclusion: To summarize, it is noted that despite the great work done by the media in the field of education, propaganda of the ideas of independence and a market economy, over the past time in Azerbaijan, as in many newly independent countries, the population has not been sufficiently informed about democratic values, the role of civil society, the market economy and the feasibility of reforms carried out in these countries.

It is noted that at the level of urban and rural communities, the population, due to a lack of information and skills, does not sufficiently use its powers to actively participate in the socio-political life of the country, but renounces its functions and rights to participation, civil control and decision-making executive and other authorities. The quality of media products, the reliability and balance of information and expert-analytical materials provided to society through electronic media, newspapers and television, determine its balanced attitude towards political processes taking place in the country and abroad.

Key words: humanism, transformation, political institutions, electronic media.

Introduction: In the context of globalization, the struggle of countries for access to resources, the continuation of interethnic wars and xenophobia, climate change and possible natural disasters, changes in the needs of the labor market and related problems of employment and social protection of people, the danger of the spread of mass epidemics and diseases, a lack of ethical culture and humanity caused by the development of new technologies in society, in the modernization of public life in Azerbaijan, as in other newly independent countries, ideas about

the humanistic purpose of political institutions are being transformed, the humanistic orientation of old and new political institutions of power is acquiring new significance and meaning.

The aim of this publication is to consider the positive trends and costs of political and economic transformations in Azerbaijan, as well as the impact of modernization processes on the development of political institutions, the level of freedom and democracy, the accessibility and readiness of the authorities to solve the problems of the population, as well as to analyze the issues of professionalism of journalists in covering problems political institutions aimed at man and his well-being.

Research methods: When preparing the article, the method of system analysis was used, as well as empirical, theoretical and comparative research methods. In order to reveal various aspects of the subject of research, official documents and speeches were studied. The application of these principles and methods made it possible to determine the general characteristics and features of the subject of research, as well as trends in its development. The work also used the principle of descriptive analysis when describing events and the method of content analysis, which allows taking into account the significance of processes.

Novelty of the research: The study examines the possibilities of developing the professionalism and responsibility of journalists of new media when covering the activities of political institutions and their human-centeredness.

Basic materials. Currently, new political institutions are developing in the country, the Institute of the Presidency, the Ombudsman Institute, the Institute of Parliamentarism, reforms are being carried out to humanize the administrative and judicial system, the Public Press Council, the Agency for State Support to Non-Governmental Organizations are operating, youth and volunteer movements are developing. To this we can add the creation, on the initiative of Azerbaijani President Ilham Aliyev, of the State Agency for Citizen Services and Social Innovation "ASAN", one of the tasks of which is to increase the population's trust in government structures.

But despite the presence of official and independent socially oriented newspapers, such as "Azerbaijan", "Respublika", "Caspian", "525th newspaper", "Zerkalo", "Iki Sahil", "Sharg", "Azernews", "Vishka", etc. and electronic publications, few publications support and encourage in-depth coverage of social, environmental and legal topics, analyzing and promoting ideas for improving the activities of political institutions of power in countries and their connection with society.

Unfortunately, this is a fact. In journalism, coverage of the social problems of the ordinary citizen gives way to advertising and propaganda articles, crime and entertainment news. Issues such as the formation in society of the right attitude and respect for the elderly, persons with disabilities and war and labor veterans, young mothers, hired workers, migrants, rural workers, folk artists, representatives of small and medium-sized businesses, teachers, scientists, doctors and researchers, military personnel and athletes, as well as representatives of other professions and specialties, are poorly covered.

Not enough space is given in the press to create in society a positive image of a comprehensively developing harmonious individual who, in a market economy, develops himself, solves his social problems and contributes to the development of society. There is also a need for better disclosure of positive images of the provision of services to the population by government officials, representatives of the judicial and legal systems, as well as the educational activities of teachers and scientists.

Of course, ideally, the institutions of civil society and the media should be completely free and independent of control, both from the state and from political structures, international organizations and business. But this does not always work out. Although, only with a free press can a free, humanistic society be built.

In Azerbaijan, the media is supported at the state level, anniversaries of national media are celebrated, journalists are awarded the titles “Honored Journalist”, “Honored Worker of Art”, a diploma of honor named after Zardabi, “Journalist-Educator”, “Progress” medals, one-time financial assistance is provided to the media, funds are allocated to improve the living conditions of journalists, and cash prizes are provided as part of various competitions.

The principles laid down by the educator Hasanbek Zardabi and the newspaper “Ekinchi” published by him – education, modernization, purity of ideology, promotion of national goals, organic unity of universal values with national ones, bringing the literary language closer to the spoken language, objective coverage of events – became the basis for the future development of the Azerbaijani National Democratic Press.

Azerbaijan has traditions of civil and political initiatives since the time of the first political associations and civil societies such as the “Circle of Young Revolutionaries of Azerbaijan” created by M.E. Rasulzade and his like-minded people, which consisted of student youth and was the basis for the creation of the first social democratic society in the Muslim world the “Gummet” organization, as well as the Union of Oil Industry Workers, the Self-Education Society or the workers’ club “Science”, educational society “Neshri Maarif”, “Nijat”, Ganja Muslim Charitable Society, Ganja Dramatic Society, the first medical society in the history of Azerbaijan “Ganja Society”, “Society for the introduction of literacy among the Georgian population”, good deeds of philanthropists Zeynalabdin Tagiyev, Aga Musa Nagiyeva, Agabala Hadzhigulu oglu Guliyev, Ashurbekova Nabat Khoja kyzy, Gadzhinsky Isa bek Abdulsalam bek oglu, Murtuza Mukhtarova, Shamsi Asadullayev and others.

And today in Azerbaijan the public associations “Simurg” Cultural Association, the socio-ecological educational network “Yashil gelem” (“Green Pen”), the Azerbaijan Quality Association, the “Adult Education” Association, the Association of Young Doctoral Students, Postgraduate Students and Researchers are actively engaged in educational activities, Women’s Rights Society, International cooperation of disabled people, Center for Economic Reforms, Regional Gender Center, Association of Parents and Children with Hemophilia, Society of Women with Disabilities, Press Center “Eurasia”, “Ecological Stability”, “Young Lawyers”, cultural centers “Vatan”, “Samur”, “Ronai”, “Tugantel”, “Aziz”, “Sheikh Shamil”, centers of Turkic, Jewish, Slavic, German, Polish, Caucasian, people of Asia and the East.

When exploring the topic of transformation of political institutions, it would be advisable to consider this process in the context of the development of civil society, its past and present. By civil society, the author of this publication means a society in which people have the opportunity to freely and voluntarily express their leadership and creative abilities by uniting in clubs, societies and associations, carry out work and implement projects that assist the country’s government bodies in improving the socio-legal, economic, scientific, educational and cultural life of citizens, compatriots and guests of our country, as well as contributing to the sustainable development of society, improving the country’s image in the world, and so on. Through civil society, the most common problems, requests and proposals of society are brought to the political institutions of power.

In accordance with Article 4 of the Law on Non-Governmental Organizations (Public Associations and Foundations) [1], according to the organizational and legal form, there are 3 main types of non-governmental organizations: public association, foundation, union of legal entities.

Studying the structures of the media as a political institution, it can be noted that today online publications are gaining more and more momentum. According to media analysts, the media are an instrument of power interactions. The media in the West have already gone through

stages of modernization from the industrial to the information society. Our countries, including Azerbaijan, are at the stage of transition to an information society, developing democratic institutions of government.

In Azerbaijan, the President of the country approved the Law “On Media” adopted by the Milli Majlis, which, considering new realities, regulates the work of the media. In this law, in contrast to the Law on Mass Media of December 7, 1999, along with the definition of general rules for searching, receiving, producing, transmitting, producing and distributing mass information in the Republic of Azerbaijan, as well as the organizational, legal and economic basis for the implementation of the right for the press, news agencies, television and radio organizations and citizens to receive complete, reliable and timely information, it contains innovations such as a media register,

That is, a statistical structure that allows journalists to legitimize their relationship with the employer. The National Council on Television and Radio was liquidated and an Audiovisual Council was established on its basis.

Journalist Elchin Ali oglu considers it positive that “the formation of a national media regulator is finally beginning in Azerbaijan. “This is not censorship. No, it’s just that every person should know that he not only bears moral, but also legal responsibility for the words he expresses” [2].

The author of the study shares the journalist’s opinion that there are problems with advertising in the field of media development in the country and that in order to become financially independent it is necessary to “improve the quality of media products” and “implement and implement crisis marketing in the media.” The time has come to “cut off our media from the raider takeovers of some officials, it’s time to put an end to the fact that some “rich people” own several sites at once” [2].

Along with media managers and media experts who consider the new Law “On Media” to reflect the realities of modern electronic media. “The new Media Law” contains “clarification of issues related to the status of the media and journalists, the conditions for the functioning of the media,” says the head of the local news agency APA, Vusalya Mahirgizi. According to media law lawyer Alasker Mammadli, the new Media Law overstates the requirements for journalists; they are presented with very strict and unlawful requirements for inclusion in the register – higher education, no criminal record.

Studying the new “Media Law”, it can be noted that the new law will ensure that conditions and support for the development of professional journalism will be created in the media; new opportunities will be created for graduates of the Faculty of Journalism to find work in their specialty and specialize in journalism.

This position of the author of the work is consonant with the opinion of teacher and media theorist Aynur Kerimova, who, when asked about the importance of journalistic education for media presenters and correspondents, expressed the following opinion: “At one time, citing such geniuses as Uzeyir Hajibeyli, Jalil Mammadguluzadeh as an example, it was possible to say that journalism education is not that important. However, nowadays, when hiring someone as a journalist, any news agency is interested in having some understanding in this field.

A person with a journalistic education will at least know ethical criteria, i.e. what can and cannot be covered. It is not necessary to have an academic education; there may be short-term courses and certain trainings. Basic quality is important” [3].

According to deputy Ali Huseynov, “the bill does not contain any provisions against Internet television, but works with the licensing of classic television broadcasting, the final version of the Law was prepared taking into account the recommendations of media representatives and complies with the standards of the Venice Commission” [2].

According to Article 47 of the Constitution of the Azerbaijan Republic “Freedom of thought and speech” [4]:

- I. Everyone has the right to freedom of thought and speech.
- II. No one can be forced to make their thoughts and beliefs public or to renounce their thoughts and beliefs.
- III. Agitation and propaganda that incite racial, national, religious and social discord and enmity are not permitted.

According to Article 50 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan “Freedom of Information”:

- I. Everyone has the freedom to lawfully seek, acquire, transmit, compile and disseminate information.
- II. Freedom of the media is guaranteed. State censorship in the media, including the press, is prohibited.
- III. Everyone is guaranteed the right to refute or respond to information published in the media that violates his rights or harms his interests.

The author of the study believes that the necessary conditions are being created in the country for the free expression of thought and the development of electronic media. Considering the fact that currently in various countries of the world there are no subsidence of conflicts on religious and ethnic grounds, xenophobia and violence are being propagated, ideas that are alien to the national and cultural traditions of peoples are being promoted, journalists, namely the owners and editors of electronic media, need to be more responsible in disseminating and reprinting news, photos and videos.

Electronic media, like traditional media, should bring ideas of peace and development to society, educate people, educate young people and prepare them for a happy future life. The mission of information, education and development of public dialogue in various fields is carried out by such electronic socio-political news sites as Azertac.az, Apa.az, Ayna.az, Azvision.az, Inews.az, BakuWS, Haqqin.az, Media.az, Modern.az, Oxu.az, Qafqazinfo.az, Qaynarinfo.az, Zerkalo.az, political and economic news sites – Trend.az, Turan.az, Milli.az, specialized – for public services – site Asanradio.az, cultural news – Medeniyyet.az, socio-ecological educational site – GreenPen.az, site promoting national and spiritual values - mdtf.az, sports news site – spotline.az, etc.

Along with professional media and journalists for whom the image and reputation of a journalist are dear, during the period of development and changes occurring in the media, including electronic media resources, “racketeering publications” and “racketeering journalists” appeared, which subsequently caused very serious harm to the reputation professional journalism in Azerbaijan, as well as in post-Soviet countries.

According to the chairman of the Azerbaijan Union of Journalists, Elchin Shikhli, one of the consequences of the abundance of newspapers is a dangerous increase in the number of those who turn the newspaper business and journalism into speculation. Such people are called “racketeer journalist”, “racketeer newspaper”. Experience and certain studies have shown that they will not die as long as there are people and officials in power who are ready to give and take bribes. It should be noted that the more “professional and talented” managers of this type of media are mastering the “yellow press” genre. “I would like to believe that soon the abundance in the Azerbaijani media space will be reduced to quality” [5].

We believe that with the “media”, “journalists” who have chosen the path of blackmail and slander, threats and extortion, manipulating public opinion, interfering with the normal work of government bodies, educational and medical institutions, non-governmental organizations

and private structures, rather than educating and informing society more. Effective work will be carried out by the newly created Media Development Agency. The adopted new Law “On Media,” as well as extensive educational work in society, also helps ensure the normal functioning of the media and will create a favorable environment for the work of professional journalists and consumers of their media products.

At the same time, due to the reduction of correspondent outlets abroad and the collapse of an entire network of international journalism, we often do not know what is happening even in the nearest countries, not to mention the whole world. Today they are trying to fill this gap with educational programs and music programs. Which once again emphasizes the thesis – the more accessible the information, the easier it is perceived. And this is only possible in a society where the media entrepreneur gives the consumer what he wants or thinks he wants.

Thus, the media market will develop, providing greater variety and lower cost of product. The only function of the state here, as in any market sphere, is to preserve the property rights of private entrepreneurs. So far, neighboring countries have neglected this practice.

Currently, one of the problems discussed at the state level is the development of solutions in relation to the media community, in which the media will have freedom and responsibility, but not permissiveness.

The media, having many opportunities to promote their goals and objectives, in general are not a power institution. This category is an institution-tool that each of the authorities possesses. At the same time, journalism – new media is a resource, a functional mechanism for political institutions, which, in the conditions of political modernization, become legitimate precisely thanks to the media. Domestic mass media have gone from being mass media and propaganda in Soviet times to one of the constituent elements of the media-political system in their countries.

In this situation, the state must take care of preserving the social substance of society (protect society from itself) by extending certain tax, contractual or contractual obligations to market media agents. This position is framed as a theory of socially responsible media.

In achieving by journalism, the goal of humanizing society, its administrative and legislative structures, there are positive factors that stimulate both the development of journalism and influence the institutional development of civil society institutions. There are journalists who, thanks to their professionalism and properly structured communication with the editors-in-chief of their publications, can cover specific topics, i.e. professionalize in certain areas.

In the study of theoretical and conceptual views in the field of journalism, it is important to consider the mutual influence of law and self-regulation of the media, state methods of regulating and managing information flows, to analyze the interaction of political parties and the media, and the problems of partisanship in the press.

The foreign policy orientation of the media of any country is manifested in the propaganda activities of the state, public organizations (including political parties), commercial firms and individuals. Foreign concepts of modern journalism are designed to serve the practice of journalism.

Practice itself takes a lot from theory, as a combined ideological and conceptual experience. The constant mutual influence of theory and practice leads to an increase in the influence of mass media on readers, listeners and viewers. When studying various aspects of the development of journalism and new media, it is necessary to note the importance of professional and personal development of journalists, ensuring high-quality and effective work of the media.

Media expert Ismail Hakki Polat believes that “the new media environment helps journalism to mobilize, to mobilize journalism, it helps journalists of media companies to act independently, and this in turn helps journalists to act freely and independently of media companies, of time and

space" [6, p.9.]. The author of the work shares the expert's opinion that thanks to the business models being created, the number of journalists can increase. This will either be realized either with their transition from professional activity to independent activity or journalistic activity of citizens.

"Modernization is not only economic and political reforms, but also a turn to new values, which, in turn, determine the content of the professional activities of all workers, including the spheres of mental work, to which journalists belong," says journalism theorist Mubariz Akhmedov [7].

According to Professor Dzyaloshinsky, "it is activity that is the main determinant of personality development, and therefore, an analysis of the personal qualities of a journalist is impossible without first considering the content and characteristics of journalistic activity (both in general and its individual types)" [8].

The scientist proposes to begin an analysis of the characteristics of a journalist's professional activity by stating that journalism acts as a system of organizations and institutions (editorial offices, studios, publishing houses, etc.) and the people working in them, performing certain, more or less strictly defined functions related to satisfaction of various needs, the carriers of which are both individual people and social groups, and large social communities consisting of many groups.

An interesting opinion of a media researcher is that the question of the features of the system of social relations within which ideas about journalistic activity were formed, which have a reverse impact on this activity itself, is, of course, a subject of great interest not only to journalists. I would like to add that, along with journalists, philosophers, sociologists, psychologists, and teachers have shown interest and scientific and practical activity in the issue of studying the features of this system, which has had an impact on many spheres of life in society as a whole, various social groups, and each individual person.

There is also a need for the development of professional skills among teachers, who, in the conditions of technological progress and new challenges to society, need to develop their competencies. Since teachers and journalists have an important role in informing and forming the correct understanding and attitude of society, especially young people and children, towards universal human values.

Increasing public access to education, transparency in education, improving its quality and increasing interest in the educational process of students, students and stakeholders largely depends on a properly organized communication policy.

In Azerbaijan, as in other developing countries, coalitions and networks are created for this purpose, trainings and competitions are held for journalists and civil society activists, projects aimed at democratization and legal development of the country, fulfillment of international obligations in humanitarian and other fields, and environmental protection are supported. , ensuring transparency in public administration, distribution of revenues from the oil industry, development of innovations in science and education, inclusive, vocational education and global citizenship, youth policy, improving the healthcare system, social protection of the population.

Representatives of civil society and leading journalists of the country participate in discussions in anti-corruption commissions, established public councils under various ministries and departments, etc.

The activities of political institutions and the partnership activities of civil society representatives with them are covered in the media. In Azerbaijan, the activities of political institutions are covered by leading media, and they are discussed on social networks. I would like to see, along with news materials, more analytical and research materials, expert assessments on the results of government programs and projects implemented by political institutions.

In Azerbaijan, by the Decree of the President of the country dated December 27, 2011, the “National Action Program in the field of increasing the effectiveness of the protection of human rights and freedoms in the Republic of Azerbaijan” was approved, as well as the Development Concept “Azerbaijan-2020: a look into the future”, approved by the Decree of December 29, 2012. In September 2015, the Sustainable Development Goals for 2016-2030 were adopted, which combine 17 goals. The creation of the Ombudsman institution in the country demonstrated to the whole world the great importance Azerbaijan attaches to human rights. Over the past period, the Ombudsman has carried out significant work in the field of human rights protection in Azerbaijan and has worthily represented our country in the international arena [9].

Conclusion: To summarize, it is noted that despite the great work done by the media in the field of education, propaganda of the ideas of independence and a market economy, over the past time in Azerbaijan, as in many newly independent countries, the population has not been sufficiently informed about democratic values, the role of civil society, the market economy and the feasibility of reforms carried out in these countries.

It is noted that at the level of urban and rural communities, the population, due to a lack of information and skills, does not sufficiently use its powers to actively participate in the socio-political life of the country, but renounces its functions and rights to participation, civil control and decision-making executive and other authorities. The quality of media products, the reliability and balance of information and expert-analytical materials provided to society through electronic media, newspapers and television, determine its balanced attitude towards political processes taking place in the country and abroad.

References:

1. “Qeyri-hökumət təşkilatları (ictimai birliklər və fondlar) haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu. <https://iepf-ngo.org/en/documents/15/1176>
2. “KİV haqqında” qanunun müsbət və mənfi cəhətləri: Elçin Əlioğlu'nun rəyi. URL: <https://az.sputniknews.ru/20220209/plyusy-i-minusy-zakona-o-media-mnenie-elchina-alioglu-438976420.html>
3. Aynur Kərimova: “Yeni nəslin televiziyasını görmək istəyirəm”. URL: <https://525.az/news/26502-aynur-kerimova-yeni-neslin-televiziyasini-gormek-isteyirem>
4. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. URL: 2016: <http://www.e-ganun.az/framework/897>
5. Bulet Çaplı, Nüşabə Hüseynli, Xatirə Hüseynova, Aynur Kərimova, Zeynal Məmmədli, Lamiyə Vəzirova. Televiziya jurnalistikası. URL: <https://rm.coe.int/1680708278>
6. Polad, I. Jurnalistikanın gələcəyi ilə bağlı proqnozlar. Yeni media jurnalistikası. Beynəlxalq təcrübədən. – Avropa Şurası, – 2017, -66 s.
7. Əhmədov, M. Azərbaycanda jurnalist etikas: problemlər və vəzifələr. Dərs kitabı. – Bakı: Mütərcim, 2017. – 208 s.
8. Dzyaloshinsky, I. Journalist complicity. How to make media useful for people/ I. Dzyaloshinskiy. M.: Prestige, -2006. -104 p.
9. Bakıda Azərbaycan Ombudsman İnstitutunun yaradılmasının 15 illiyinə həsr olunmuş konfrans. https://azertag.az/ru/xeber/_bakida_azerbaycan_ombudsmani_tasisatinin_yaradilmasinin_15_illiyine_hasr_olunmush_konfrans_kechirilib-1023364

СОЦІО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ РОЛІ ЖУРНАЛІСТИКИ В ПЕРІОД ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА МОДЕРНІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ НА ПРИКЛАДІ АЗЕРБАЙДЖАНУ

Ельчин Сардаров

Інститут філософії та соціології Національної Академії Наук Азербайджану,

кафедра "Сучасні проблеми філософії"

пр. Г.Джавида, 115, AZ1073, м. Баку, Азербайджанська Республіка

<https://orcid.org/0009-0006-3930-1056>

Метою даної публікації є розгляд позитивних тенденцій та витрат політичних та економічних перетворень в Азербайджані, а також вплив процесів модернізації на розвиток політичних інститутів, рівень свободи та демократії, доступність та готовність влади вирішувати проблеми населення, а також аналізувати питання професіоналізму журналістів у висвітленні проблем. політичних інститутів, спрямованих на людину та її благополуччя.

Методи дослідження: Під час підготовки статті використовувався метод системного аналізу, а також емпіричні, теоретичні та порівняльні методи дослідження. З метою розкриття різних сторін предмета дослідження було вивчено офіційні документи та виступи. Застосування цих принципів та методів дозволило визначити загальні характеристики та особливості предмета дослідження, а також тенденції його розвитку. У роботі також використано принцип описового аналізу при описі подій та метод контент-аналізу, що дозволяє враховувати значущість процесів.

Новизна дослідження: У дослідженні розглядаються можливості розвитку професіоналізму та відповідальності журналістів нових ЗМІ при висвітленні діяльності політичних інститутів та їх людиноцентрованості.

Висновок: незважаючи на велику роботу, виконану засобами масової інформації у сфері освіти, пропаганди ідей незалежності та ринкової економіки, за минулий час в Азербайджані, як і в багатьох нових незалежних країнах, населення не було достатньо поінформовано про демократичні цінності, ролі громадянського суспільства, ринкової економіки та доцільності реформ, які у цих країнах.

Зазначається, що на рівні міських та сільських громад населення через нестачу інформації та навичок, не достатньо використовує свої повноваження для активної участі у суспільно-політичному житті країни, а відмовляється від своїх функцій та прав на участь, цивільного контролю та прийняття рішень виконавчою та іншою владою. Якість медіапродуктів, достовірність та збалансованість інформаційних та експертно-аналітичних матеріалів, що надаються суспільству через електронні ЗМІ, газети та телебачення, визначають його виважене ставлення до політичних процесів, що відбуваються в країні та за кордоном.

Ключові слова: гуманізм, трансформація, політичні інституції, електронні засоби масової інформації.

УДК 141.319.8

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.53.14>

ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ РЕФЛЕКСІЇ ГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ: ГЕРМЕНЕВТИКА

Дарія Скальська, Богдан Гривнак

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, кафедра суспільних наук,
вул. Карпатська, 15, 76019, м. Івано-Франківськ, Україна*

В статті здійснено аналіз філософсько-антропологічних рефлексій, як особливої, «людино-вимірної тотальності». Родова сутність людини найповніше та найдосконаліше розкривається через її естетичне самоутвердження, а гуманітарне знання виступає тим феноменом, який асоціюється з самосвідомістю людства.

Досліджено, що гуманітарні науки, гуманітаризація будь-якого знання становлять у людській істоті неповторну оригінальну цілісність. В результаті, людина виступає як невичерпна, вкорінена у світі субстанція і міра. Вплив «антропологічного повороту» на розвиток гуманітарних теорій посткласичного періоду полягає в тому, що критерієм та метою методологічних дій виступає сама людина. Філософсько-антропологічні дослідження, завдяки своїй полістилістичності, склали той «методологічний синтез», який виступив теоретичними засадами посткласичного розуміння гуманітарного знання.

Герменевтика, в свою чергу, виступає методологією для гуманітарного знання, а осмислена інтерпретація – творчим актом, що повторює акт створення художнього твору (герменевтичне коло). Філософсько-антропологічний смисл герменевтичних розробок складає розуміння душевно-духовної цілісності життя. Культурно-історичний текст розвитку людства «прочитується» мовними художніми формами, що мають ігрову природу, виступають інструментом критики.

Для герменевтики Г. Гадамера людські спроможності розуміння світу і його історії стають невід'ємною частиною інтерпретації творів мистецтва, творчості та свободи художника. До категоріальної структури естетики як герменевтики входять поняття «гра», «стихія мови», «текст», «герменевтичне коло», «естетична необов'язковість». Герменевтика виступає особливою формою гуманітарного знання, визначає «мову» – носієм культури та «домівкою буття». У герменевтичних розвідках, як частині естетичної теорії, істина виступає не як характеристика пізнання, а як таке тлумачення буття, що надає йому нового сенсу, антропологізує, співвідносить з людською історією. Відповідно, змінюються уявлення про традиції. У мистецтві та в художній культурі герменевтика відшукує підвалини модерну та постмодерну ХХІ століття.

Ключові слова: філософська антропологія, антропологічний поворот, гуманітарне знання, естетичний дискурс, герменевтика, герменевтичне коло.

Вступ. Складність аналізу посткласичної філософії полягає у різноманітних методологічних засадах її основних напрямків, які репрезентують весь спектр філософських підходів до розуміння людини, культури, світу в цілому. Проте, загальна спрямованість філософських пошуків визначається як «антропологічний поворот», а всю сукупність філософських концептів визначають як «філософську антропологію», яка має спільний висхідний момент філософування – «людиновимірність світу».

Таким чином, теоретико-методологічна база дослідження ґрунтується на здатності філософсько-антропологічних вчень творити особливу «людиновимірну тотальність», в якій родова сутність людини найповніше та найдосконаліше розкривається через її

естетичне самоутвердження, а гуманітарне знання виступає тим феноменом, який асоціюється з самосвідомістю людства.

Виходячи з цієї метаметодологічної засади дослідження естетичних аспектів основних напрямків філософської антропології, сукупні теоретичні засади складаються із історико-філософського та теоретико-естетичного підходів, методів філософського аналізу і синтезу, компаративістики та герменевтики.

Аналіз останніх досліджень. Останніми десятиліттями, ідеї антропологізації гуманітарного знання були активізовані дослідженнями Київської філософсько-антропологічної школи, зокрема творчістю найяскравішої постаті серед філософів-шістдесятників – Віталієм Табачковським. В його філософських розмислах над минулим та майбутнім присутні не лише глибинне розуміння сучасної людини, а й закладаються підвалини для вирішення невідкладних справ вітчизняної антропологічної науки, реалізації філософської практики [2].

Подібна ситуація протягом певного відрізка пострадянського часу тривала як в зарубіжних країнах так і в Україні. Однак «антропологічний ренесанс» встиг залучити вже кілька поколінь філософів і розпочався ще в 60-ті роки ХХ-го століття. Стосовно терміну «філософська антропологія», то з ним часто пов'язані дилеми та колізії. Так, відомий історик та систематизатор філософської антропології В. Брюнінг відносить до неї всі філософські вчення про людину, незалежно від виникнення їх в історико-часовому просторі та наповнення їх домінуючою проблематикою: онтологічною, теоретико-пізнавальною, логіко-методологічною чи власне антропологічною. З іншого боку, він виокремлює як суто антропологічну лише ту філософську традицію, в якій людина стає вихідною субстанцією та головним об'єктом філософування і відносить до такої традиції персоналізм, деякі різновиди неосхоластики, екзистенціалізм та школу «філософської антропології», започатковану М. Шелером. В дещо іншому інтерпретаційному ключі, щодо сенсу «антропології» висловився сучасний феноменолог Е. Фінк. На його переконання, всі існуючі науки є «укоріненими» в антропологічному інтересі людини до самої себе, а тому й суб'єкт всіх наук /людина/ віднаходить в антропології справжнє розуміння самої себе, тобто істоти, здатної до розуміння.

Некласичний шлях веде не до протиставлення об'єкта і суб'єкта, а до зіставлення внутрішнього світу та зовнішньої дійсності. Звичайно, «абсолютизація суб'єктивного» приводить до відповідальності перед розв'язанням нових дилем людської природи, таких як самодостатність, самоідентифікація, самоцінність. У будь-якому разі те, що відбувається в традиційній методології, а також площині протистоянь різноманітних підходів, точок зору, гіпотез, концепцій, засвідчує тотальне поширення посткласики, яка потребує детального дослідження та обґрунтування її перспектив. Доречними в цьому контексті виявляються міркування Б. А. Головка, одного з найавторитетніших фахівців даного напрямку досліджень. Він зауважує: «Подолавши розрив на сциєнтизм і гуманізм, аналітична філософія, історична школа у філософії науки, гуманістичний психоаналіз, структуралізм, філософська антропологія та герменевтика формують новий образ мислення» [3, с. 3].

В сучасному просторі останніх досліджень і публікацій приваблюють увагу розробки про місце та роль герменевтики в філософії та гуманітаристиці. Автори зазначають, що вона є досить синкретичним напрямком, розглядають її, як окремий методологічний проєкт і, водночас, завершальну фазу розвитку класичної філософії. Такі свідчення надає, зокрема дослідник А.Л. Богачов у своєму тлумаченні філософської герменевтики, як онтології розуміння в галузі гуманітарного знання та мовної комунікації [1].

Мета статті. Дослідити сутність антропологічного повороту в європейській філософії ХХ ст. як філософської парадигми модерної доби та його вплив на розвиток гуманітарних теорій посткласичного періоду. Визначити місце і роль герменевтики в контексті основних напрямків філософської антропології. Актуалізувати значення герменевтичних розробок естетики (Г. Гадамера), як частини гуманітарного знання та відтворити їх рух до «філософії культури».

Виклад основного матеріалу. Філософська герменевтика з XVIII століття в основному розвивалася в межах історико-філологічної науки, хоча як спосіб тлумачення текстів вона відома з античних часів. Класична герменевтика виходила з того, що розуміння змісту творів мистецтва пов'язане з дистанцією між автором і читачем /глядачем/, а тому необхідно знати історичну традицію, відповідну художню та соціо-культурну ситуацію, тобто герменевтика виконувала роль певного посередника. Таке осмислення герменевтичного вміння привело до виділення двох підходів. Один із них представлений в уявленні про мистецтво як багатоманітності проявів єдиного за своєю сутністю людського розуму /мова, здатність до музичного, драматичного зображення та ін./, що сприяло можливості створення загальної герменевтичної теорії. Передбачалось, що вона охоплюватиме всі прояви людського духу, стане універсальною теорією інтерпретації гуманітарного знання /В. Шлейєрмахер, В. Гумбольдт/. З другого ж боку, робився акцент на своєрідності способів інтерпретації, що приводить до виділення особливого «естетичного досвіду», який, у свою чергу, не піддається раціоналізації [6, с. 98].

Нове тлумачення поняття «герменевтика» отримало в другій половині XIX ст., коли виник диспут стосовно науки про мистецтво як однієї з «наук про дух», а у ХХ ст. це поняття стали відносити не тільки до певного методу інтерпретації, а й до нової філософської концепції, здатної обґрунтувати цей метод /В. Дільтей, М. Гайдеггер/. Слід зазначити, що в контексті «антропологічного повороту» світоглядних орієнтирів ХХ ст. проблема розуміння існувала майже у всіх філософських розробках. Скажімо, М. Гайдеггер визначав розуміння як одну з найважливіших первинних характеристик людського життя, надаючи перевагу не феноменологічним, а саме антропологічним передумовам цього явища. У всякому разі, те, що пов'язане з розумінням, Гайдеггер подає не лише як один з «людських мотивів», вольових імпульсів чи бажань, а як «зняття мірки з самих речей», тобто підкреслює прямий зв'язок герменевтики з феноменологією. Він також зауважує, що «феноменологія існування — це герменевтика в першорядному значенні слова», і далі доводить перспективність герменевтики, яка виступає як «методологія історичної науки про дух» [8, с. 37-38]. Власне, плідність цих ідей про людські спроможності розуміння світу і його історії завдяки герменевтичному підходу розвивають і використовують у феноменолого-герменевтичній методології мистецтвознавства й естетики Г.-Г. Гадамер, Г. Яусс, В. Ізер, П. Рікер.

Людина широкої ерудиції, Ганс-Георг Гадамер (1900 – 2002) глибоко проаналізував та вивчив процес розвитку гуманітарних наук, їх аксіологічних аспектів, піддав окремій критиці значення гуманістичних традицій для розвитку цих наук. Важливо, що запропонований Гадамером герменевтичний підхід щодо структуралізації явищ дійсності та історії виявив неабиякий вплив на розвиток ідеалістичної філософії загалом, а конкретно — на ряд розділів аналітичної естетики. У той же час слідуючи за Гайдеггером, він відводить герменевтиці роль вчення про Буття і залучає до герменевтичної онтології мову, де вона постає у значенні подібному до гайдеггерівської «домівки буття». На відміну від свого вчителя і, до речі, керівника з дисертації, — Гайдеггера, Гадамер вкладає в концепцію герменевтики прозорий та доступний зміст у межах академічної філософії Німеччини, уникаючи

метафор, завуальованих перегуків з античністю чи розгадування шифрів «утаємненого буття». Для Гадамера глибоко авторитетною виявляється класика в особі Гегеля та його діалектичної герменевтики, і, власне, ця орієнтація не на німецький романтизм, з кола якого вийшла сама ідея герменевтики, а на Гегеля стала визначальною рисою гадамерівської системи.

Програмною працею з герменевтики можна вважати книгу Гадамера «Істина і метод» (1960), в якій автор розпочинає свій діалог з «традицією», демонструючи досвід розуміння міжлюдських відносин, і виходить на практику аналізу культури й мистецтва. У цій праці піднімаються проблеми, пов'язані з пізнанням у філософсько-антропологічному ключі сучасності та її історії. Автор виділяє три виміри, три основні способи спілкування людини зі світом: «естетичне», «історичне», «лінгвістичне». Апелюючи до істини та методу як невід'ємних атрибутів людського пізнання, Гадамер не об'єднує їх, а навпаки, підкреслює їх несумісність. Посилаючись на Канта, за яким основа прекрасного вбачалась в апріорній структурі суб'єктивності, Гадамер ставить питання про те, що таке «методичність» як елемент гносеологічного аспекту естетичної свідомості. На його думку, існує фундаментальна умова того, що мистецтво може стати способом розкриття істини, а тому Гадамер поставив собі за мету перейти від аналізу світу до розуміння світу, світу людини, як того вимагала новоевропейська антропологічна традиція. Він прагнув, щоб за словами «теорія пізнання» проглядалися не лише факти науки і його філософське виправдання, а й дух науки з його суспільним визнанням «Lettrés» – гуманітарної культури слова. Таке спрямування пошуку привело Гадамера до думки про необхідність обґрунтування вчення про мистецтво та історію як новий плацдарм для пошуку істини [6, с. 100].

Характерним є те, що філософсько-антропологічні мотиви герменевтики Гадамера віднаходять себе у гуманітарних науках, бо, на його думку, вони «у сукупності наук відрізняються тим, що їхні ймовірні або реальні знання безпосередньо визначають усі людські речі, якщо вони самі переходять у людську освіту та виховання» [5, с. 43]. Таким чином, вони найочевидніше пов'язані з життєвим досвідом, повсякденною практикою людей.

Гадамер намагається уникнути суб'єктивності, трансцендентальності і прагне розпорятися мовною реальністю як полем /масштабом/ для висвітлення істини. Час, стихія історичності, буття та мова у Гадамера якоюсь мірою є поняття-синоніми. З таким переконливим арсеналом засобів герменевтичної майстерності Гадамер вирішив практикувати в одній із галузей людського духу, яка його особливо приваблювала. Збірник статей, лекцій, доповідей та інших наукових матеріалів мислителя під загальною назвою «Актуальність прекрасного» (1974) склався в логічно завершений комплекс, де поряд з «досвідом історії» та «досвідом мови» висвітився новий художньо-естетичний пласт – «досвід мистецтва» [4].

Вчений-герменевтик Гадамер будує свою онтологію мистецького твору, спираючись на феномен гри. Для нього гра – це подія, в якій присутня процесуальність сприйняття твору, розуміння, сам сенс твору. Своє тлумачення гри Гадамер узагальнює так: «Ми спробували в аналізі твору мистецтва довести, що самоявлення (Sichdarstellen) є справжнє буття твору мистецтва. Для цього ми залучили поняття гри, і вже це поняття гри вказало нам на загальніші зв'язки. А там ми побачили, що «віра» чи «невіра» в істину того, що показує себе в грі, власне, не виходить за межі причетності до події гри» [8, с. 491].

Герменевтичний проект Гадамера не тільки приділяє окрему увагу «естетичному досвіду» чи предмету естетики, а й торкається проблем мистецтвознавства і творчості. Художнє явище, на думку Гадамера, полягає в тому, що твір мистецтва не завжди прив'язаний часом та місцем до історичної ситуації свого походження і тим самим втілює в собі

правду як необхідну умову свого буття. Вона може і не збігатися із задумом творця. Дослідник пояснює це тим, що можна припустити думку про підсвідоме начало в творчості генія, хоча, з іншого боку, це може бути власне поняття невичерпність, «нездатність» для позначення своєрідності художнього. Так чи інакше, Гадамер приводить нас до переконливого герменевтичного аспекту щодо естетичної свідомості, яка спирається на те, що художній твір «сам говорить за себе». Автор підкреслює закономірність: чим більша актуальність художнього твору, тим більша ймовірність свідчення того, що воно відкрите для нових і нових інтеграцій, виходить за межі історичної детермінованості і починає належати позачасовому, вічному.

Особливістю гадамерівської концепції, як вже зазначалось, є онтологізація мови, яка саме й утворює світ, у якому ми живемо, яким обумовлюються наше розуміння світу і межі реалізації цього розуміння. На відміну від Гегеля, який вважав мову лише формою реалізації мислення, Гадамер переконаний, що мислення є способом прояву мови. З такими міркуваннями герменевтик Гадамер підходить до того, що становить сутність мови. Зрештою, він постійно наголошує, що специфічне ставлення до мистецтва – це спосіб «втягування» у гру, адже в грі виникає естетично незацікавлена насолода, яка, по суті, відтворює пізнання. Стихія мови, як її розуміє Гадамер, – це стихія гри.

В одному зі своїх найяскравіших герменевтично-естетичних досліджень «Актуальність прекрасного» Гадамер відверто ставить запитання про те, які антропологічні основи становлять наше сприйняття мистецтва, і відповідь подає з огляду на три поняття: «гра», «символ» і «свято» [6, с. 108].

Важливим компонентом у герменевтичному колі Гадамера є символ, символічність мистецтва, що на думку дослідника, здійснюється в парадоксальній формі, оскільки символ втілює в собі те значення, до якого він «відсилає» глядача, і навіть сприяє розумінню цього значення в найбільш суттєвій і точній формі. Виявляється, мистецтво здійснюється через те, в першу чергу, що чинить опір понятійній інтерпретації, а дійсно велике мистецтво впізнається по тому, що воно викликає потрясіння.

Герменевтичне коло Гадамера завжди відкрите, воно актуалізується прекрасним, знімає суперечності між цілим і частиною, між приватним і загальним, другорядним та основним.

Для Гадамера філософія культури і філософська герменевтика виявляються невіддільними за своєю сутністю одна від одної. Мислитель відкриває можливості переведення герменевтики в такий онтологічний горизонт, де б висвічувалось кожне окреме явище культури: чи це конкретний художній твір, чи завершене духовно-естетичне утворення. Виходячи з тези, що «мова – це логос культури», Гадамер надав герменевтиці універсального значення, що остаточно зблизило її за антропологічною спрямованістю з мистецтвом.

Висновки. У статті дослідницька увага авторів зосереджена на тому, що в західно-європейській філософії XX століття прослідковується певна еволюція самого поля філософсько-антропологічних рефлексій: від «філософської антропології» – до «філософії культури». Доведено, що «антропологічний поворот» виступив неklasичним регулятором нової методології як принципова зміна поля, предмету, арсеналу засобів критичної рефлексії. Його сутність полягає в тому, що у зв'язку з новими уявленнями про людину, які стають домінуючими у філософській свідомості XX століття, чільне місце посідає досвід безпосереднього та підсвідомого переживання, унікальний феномен відчуття та почуття людини.

Виявлено, що в герменевтичних розробках Г.Гадамера, ведеться дискурс щодо тлумачення поняття «герменевтика», яке отримало в другій половині XIX ст., при дискусії стосовно науки про мистецтво статус однієї з «наук про дух», а у XX ст. це поняття стали

відносити не тільки до певного методу інтерпретації, а й до нової філософської концепції, здатної обґрунтувати цей метод /В. Дільтей, М. Гайдеггер/. Слід також зазначити, що в контексті «антропологічного повороту» світоглядних орієнтирів ХХ ст. проблема герменевтичного розуміння існувала майже у всіх філософських концептах.

Для герменевтики Г. Гадамера людські спроможності розуміння світу і його історії стають невід'ємною частиною інтерпретації творів мистецтва, творчості та свободи художника. До категоріальної структури естетики як герменевтики входять поняття «гра», «стихія мови», «текст», «герменевтичне коло», «естетична необов'язковість». Герменевтика виступає методологічною основою гуманітаристики, визначає «мову» – носієм культури та «домівкою буття». У герменевтичних розвідках як частині гуманітарного знання істина виступає не як характеристика пізнання, а як таке тлумачення буття, що надає йому нового сенсу, антропологізує, співвідносить з людською історією. Відповідно, з'являється новизна в уявленнях про традиції. У мистецтві та в художній культурі герменевтика відшукує підвалини модерну та постмодерну ХХІ століття. Власне, у спробах поєднання феноменології з лінгвістичним аналізом, герменевтики з аналітичною філософією, у переході від аналізу фрагментів художньо-естетичного досвіду до аналізу текстів культури зосередилась одна з основних перспектив для філософсько-антропологічних рефлексій гуманітарного знання.

Список використаної літератури

1. Богачов А.Л. Антропологія розуміння (філософська герменевтика) : підручник для студентів філософського факультету. Київ, 2021. 321 с.
2. Віталій Табачковський «У пошуках невтраченого часу». Київ, 2002. 300 с.
3. Головка Б.А. Філософська антропологія : навч. посібник. Київ, 1997. С. 3.
4. Гадамер Г.-Г. Актуальність прекрасного. Герменевтика і поетика : вибр. твори. Київ : Юніверс, 2001. С. 51-99
5. Гадамер Г.-Г. Істина в гуманітарних науках // Гадамер Г.-Г. Істина і метод. Герменевтика II. – Т. 2. Київ : Юніверс, 2000. С. 43.
6. Скальська Д. М. Естетичні виміри філософсько-антропологічних вчень ХХ ст., Івано-Франківськ, НТУНГ, «ФАКЕЛ» – 2003. С. 98-110.
7. Heidegger M. Sein und Zeind. Niemeger Verlag. – Tubingen, 1960. P. 37-38.
8. Gadamer H.-G. Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik // Gadamer H.-G. Gesammelte Werke. – Bd. 1. – Tübingen, 1990. – S. 491.

PHILOSOPHICAL AND ANTHROPOLOGICAL REFLECTIONS OF HUMANITARIAN KNOWLEDGE: HERMENEUTICS

Dariia Skalska, Bohdan Hryvnaк

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas,

Department of Social Science

Karpatska St., 15, 76019, Ivano-Frankivsk, Ukraine

The article analyzes philosophical and anthropological reflections as a special, "human-dimensional totality". The ancestral essence of a person is most fully and perfectly revealed through his aesthetic self-affirmation, and humanitarian knowledge is the phenomenon associated with humanity's self-awareness.

It has been studied that the humanities, the humanitarianization of any knowledge, constitute a unique original integrity in a human being. As a result, man appears as an inexhaustible substance and measure rooted in the world. The influence of the "anthropological turn" on the development of humanitarian theories of the post-classical period is that the criterion and goal of methodological actions is the person himself.

Philosophical and anthropological studies, thanks to their polystylistic nature, made the "methodological synthesis" that served as the theoretical foundations of the post-classical understanding of humanitarian knowledge.

Hermeneutics, in turn, acts as a methodology for humanitarian knowledge, and meaningful interpretation is a creative act that repeats the act of creating an artistic work (hermeneutic circle). The philosophical and anthropological meaning of hermeneutic developments is the understanding of the mental and spiritual integrity of life. The cultural-historical text of the development of mankind is "read" by linguistic artistic forms that have a playful nature and act as a tool of criticism.

For the hermeneutics of H. Gadamer, human abilities to understand the world and its history become an integral part of the interpretation of works of art, creativity and freedom of the artist. The categorical structure of aesthetics as hermeneutics includes the concepts of "game", "language element", "text", "hermeneutic circle", "aesthetic optionality". Hermeneutics is a special form of humanitarian knowledge, defines "language" as the carrier of culture and the "home of being". In hermeneutic explorations, as a part of aesthetic theory, truth does not appear as a characteristic of cognition, but as such an interpretation of existence that gives it a new meaning, anthropologizes it, and correlates it with human history. Accordingly, ideas about traditions are changing. In art and artistic culture, hermeneutics looks for the foundations of modernity and postmodernity of the 21st century.

Key words: philosophical anthropology, anthropological turn, humanitarian knowledge, aesthetic discourse, hermeneutics, hermeneutic circle.

UDC 167/168.141.32

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.53.15>

HUMANITY'S DREAM OF FLYING AS INSPIRATION FOR AEROSPACE COMMUNITY

Iryna Ushno

*National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute»,
Department of Philosophy and Social Sciences
Chkalova st., 17, 61070, Kharkiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-3660-3666>*

The article analyses the spiritual state of a person, which is reproduced during the dreaming of flying into the sky. Inspiration as the main motivating power which is inherent to representatives of the aerospace community is based on the existential inner need to dream. The ability to dream has contributed to a wide range of creative and productive processes, and the history of the exploration of the sky gives us the conviction that it was human dreams nourished the aerospace community, united it and gave it the hope of flight.

The twentieth century gave the humanity a new dream, raising the issue of finding ways to make it come true. It was the development of scientific and technological progress that fuelled the rather self-confident dream of Space exploration. Nothing like this had ever happened in the history of humanity before, and the sky became not only a mythological and religious symbol, but also a very real object for the realisation of the most cherished desires. It took less than a hundred years for a human to reach outer space by increasing the flight height. The rapid growth in demand for a space odyssey created a feeling that it is possible not only for a narrow circle of aerospace professionals, but for everyone whose dream was Big. The driving power of the dream of flying is becoming the main spiritual factor in the development of aerospace engineering, an inspiration for a large number of people who make their own and other people's dreams come true.

The first part presents a historical and philosophical retrospective of the mythologisation and idealisation of the sky in a human's life; the Ukrainian cultural tradition of broadcasting dreams of flying into the sky. The second part updates the phenomenological research of the dream of flying and its inspirational power for the aerospace community. Referring to the works of Gaston Bachelard, in his poetics of dreams in airspace, the author highlights the existential components, feelings, and shades of human dreams of flying.

Key words: the history of aviation, the history of cosmonautics, the philosophy of the dream, inspiration, imagination, the dream of flying.

Introduction. Since ancient times, a person has looked up into the sky and tried to imagine himself in flight. The desire to break away from the land has always provoked many questions about one's capabilities, the answers to which could not be obtained through one's own experience. Watching the flight of birds, a person could only dream, picturing in his mind his own sense of flight, constantly feeling his limitations. It was the feeling of unaccomplished experience, the desire for the impossible, and superhuman abilities that gave dreams of flight a supernatural essence. Various secret signs were attributed to this superpower, surrounded by magical attributes and formed a rather stable attitude – a ban. The dream of flying into the sky is a very secret, personal, existential dream, and it was impossible to talk about it, maybe only in a metaphorical sense. But it was impossible to avoid such a dream.

These dreams were pushed out of reality into the space of myths, religious beliefs and cults. By giving them the status of supernatural, unrealistic and unrealisable, people could avoid

them to the point of taboo as the most dangerous and destructive. In the history of space and sky exploration, such dogmas were very strong and influential, backed by a large number of rules, regulations, and laws. Obeying the instinct of self-preservation, humanity had to protect itself from such dreams and aspirations. Any interest, any manifestation of curiosity in exploring the possibility of flight was seen as an unnatural desire that was punishable by the sky itself. The paradigm – the dream of flying into the sky will be punished by the sky itself – has existed for millennia.

The sky has always been a symbol of the Divine. Despite the difference in religions, a person raised his face up, hoping for the supernatural, and said the words of prayer. These dreams of the sky are different from the subject of our research. These are the dreams about karma, punishment, petitions, prayers, etc. Dreams about the intervention of the sky in the earthly life of a person below. Such dreams do not imply flying, but rather confirm that the sky is not a space for humans, it is only for the non-human. In this context, dreams about exploring the sky are rather an exception, an incredible story that only reinforces the paradigm that "the sky is only for the powerful God", only He can come down to a human from the heavens to the earth to govern.

Historical and philosophical retrospective of humanity's dream of flying

The human desire to fly can be observed in Mesopotamia at the dawn of civilization. Sumerian cylindrical seals of the third millennium B.C. depict images of humans flying, and in the early second millennium B.C. there was a Simian-Akkad (Sumerian poem) in which King Etana composed a poem about a journey through the sky on an eagle. More detailed description of the journey can be found in a very interesting work by Mozgovyi, Ivan. "Paleoastronauts" in the Near East: Esoteric in the Tradition [7], but we are not interested in aliens, but in dreams of flight. Etana had a good reason, he wanted to have a son. The gods accepted the first flight quite positively, and the king even returned alive. The question is why he flew the second time. What was his motivation? We can only guess, because the legend describes that it was the fear of rising above the sky caused the tragedy. Rather, the first attempt impressed Etana so much that he saw our planet from a height that he could not resist a second attempt. The Gods did not appreciate the desire to fly for the second time, and a tragedy happened. This fact proves our assertion that the dream of flying into the sky will be punished by the sky itself (by the Gods). Modern researchers emphasise the influence of this legend on strengthening of power and belief in the gods, and the punishment of the idea of flying into the sky. Nothing was to give hope for human power, for his ability to master the heavenly spaces.

Later, the idea of a breakthrough into the heights is manifested in the ancient Greek myth of Icarus and Daedalus, a unique artist and engineer whose name comes from a verb meaning "to make art". This myth is very popular and it is even studied at school. In it, too, the first reason for flying is not a dream, but a strict necessity, the idea of liberation: "Minos may have blocked my way across the sea, he may own everything – the water and the land – but the heavens are not his domain, the sky is free! I must learn to fly from the birds" [10, p.67]. The analysis of the myth of Icarus and Daedalus even has a historical and philological basis. According to Tamara Shevel, the original interpretation of the myth is found in Ovid's *Metamorphoses*, however, for the antiquity the main character was the father, Daedalus. But European art pays more attention to Icarus, romanticising and heroising the image, in particular, starting with the sonnets of Renaissance poets. The age of Romanticism shows a special interest in the image of Icarus; this ancient image, though with a different name – Euphorion – appears in *Faust* by Goethe, associated with the image of the romantic Byron. Charles Baudelaire's poem "The Laments of an Icarus" ends by singing the premonition of the hero's tragic death, as in Renaissance sonnets. Baudelaire presents the metamorphosis of oblivion, and his Icarus becomes a symbol of the birth of decadence [10,

p.68]. This interpretation still prevails today. Icarus is a symbol of freedom, dream and protest. Did Icarus have a dream of the sky? He did not create the wings, he did not develop the technology of flight, and he could not even master the safety precautions. Psychologists emphasise that Icarus had a teenage dream of self-determination and independence from his father and circumstances. The tragic end, the death of Icarus is created to emphasise the conclusion that the impossible cannot be done. The heavens will punish those who try.

The historical retrospective of dreaming about the sky can be continued with the 15th and 16th century dreamer Leonardo da Vinci: "He who knows everything, can do anything. If you know, you will have wings!". Da Vinci was a vivid example of a man who dreamed of heaven. His famous work "The Codex on the Flight of Birds" impresses with its scientific novelty for its time. Unfortunately, the life turned out in such a way that such developments remained on paper. It is not only the specific proposals for the creation of aircraft that are surprising, but also his genius ability to analyse the world around him and the sky in general.

Leonardo da Vinci was the first to describe the nature of a unique celestial phenomenon that can sometimes be observed during the sunset, when there is a crescent Moon on the horizon, but the outline of the full Moon is visible. This effect of the ghostly full Moon, called the Da Vinci Glow, is caused by the light emitted by the Earth even after the Sun has set. It turns out that the Earth is the source of light, which is about 50 times brighter than the light from the full Moon. When Leonardo da Vinci theorised about this, Copernicus had not even published the theory that the Earth revolves around the Sun. But through his artistic understanding of light and shadow and his engineering understanding of geometry, Leonardo was able to find out where the ashy glow around the crescent Moon came from and the reason why the outline of the full Moon could be seen [5].

Ukrainian cultural tradition in broadcasting dreams about flying into the sky

Ukrainian historical thought has many facts that were inspired by the romantic and idealistic views of our fellow citizens, who could not "refrain" from dreaming of the sky. The ancient motif of flying on an eagle is present in the folk tale "Yaitse-Raitse", which, in a strange way, intersects with the Sumerian legend of King Etana and the tale "The Flying Ship", where the word "ship" will later be used in the phrase "spaceship". Flying in folk art is a kind of reincarnation, a transformation that allows the forces of good to triumph over evil. Flying helps to leave behind everything old, bad, and difficult; it gives hope that after the landing it will be better, easier, and in a new way. This idealised attitude is still present in contemporary art, when travelling by plane is considered as a new stage in life. Flying is like a journey into the future, like an opportunity to miss, to fly over the troubles, because it is very hard and long to walk on the ground. Art becomes a full-fledged space for dreaming about the sky: poetry, painting, music.

The most interesting work in the context of our research is the song based on Mykhailo Petrenko's poem "I am looking at the sky and thinking...", published for the first time in 1841, which has several versions, many translations, and an amazing history: "the peculiar cosmic worldview that is characteristic of Romanticism was most clearly manifested in Petrenko's poetry...". The words of this poem, and then the song, resonate with people who become ambassadors of the sky, who do not restrain themselves in their dreaming. In 1962, it became one of the first two songs performed by people in space: Ukrainian Pavlo Popovych sang it on the Soviet Vostok 4 spacecraft. During the radio communication session, Sergey Korolyov, also a Ukrainian by birth, was present at the Mission Control Centre. In space, Pavlo Popovych sang the song "I'm looking at the sky...", as if for Korolyov and knowing that he liked the song. Popovych and Korolyov were amazing dreamers who created the modern history of space exploration. This song has a personal website in the Internet [8].

The historical facts of Ukrainian dreaming about the sky are presented in an article by Kostiantyn Doroshenko [3]. The scheme of the first-ever jet aircraft was developed in 1881 by Ukrainian Mykola Kybalchych. In 1909, the Kyiv Aeronautics Society was founded on the basis of the Polytechnic Institute, which produced a galaxy of world-famous aircraft designers and aviators – Igor Sikorsky, Petro Nesterov, Oleksandr Kudashev, Fedir Tereshchenko and others.

At the beginning of the 20th century, dreamers became realisers of their dreams. Lev Matsievych was one of the pioneers of Ukrainian aviation. His death was tragic. Becoming a symbol, an Icarus of the 20th century, Lev Matsievych proved that it is not myths and legends control our dreams, but real events, people and circumstances. This period in history can be called a transitional one, when impossible dreams become realised. The real event – the first aviation tragedy of Lev Matsievych in front of a large number of people – had such an impact on the society that it led to a new social and cultural phenomenon of "dreaming of a successful flight". A poem, lyrics, novels, and a film were dedicated to him. The society reflected on the topic of dreaming about the sky, whether it was worth it, but the scientific and technological progress could not be stopped.

The historical and philosophical analysis allowed us to trace the paradigm shift in dreams of the sky from "the dream of the sky will be punished by the sky itself" and "the sky is only for the powerful God", through "a flight as a fact of transformation" to "a flight is real and it is nice to make it successful". The modern paradigm gives us many areas for research. The search for inspiration in the field of science and technology, especially for the aerospace community, is a complex issue that is relevant for interdisciplinary research. In this article we will focus on the phenomenological dimension of the process of dreaming about flying into the sky as an inspirational factor for people in the aerospace sphere. Perhaps we should start with the type of thinking, with the special qualities that are inherent in dreamers of spaceflight. In modern humanitarian science, this area is quite developed – the philosophy of imagination. As an example, we can refer to the modern collection *The Routledge Handbook of Philosophy of Imagination*, which consistently presents the European tradition in the study of imagination.

Aristotle, in his treatise "About the Soul", pointed out the key role of imagination in combining the sensory and semantic, i.e. in generating thought. According to Descartes, this deceptive, unreliable ability is "second-rate" compared to the intellect, but it is important and interesting precisely because it ensures contact between the soul and the body, and is the basis of human vitality. Hume, reflecting on the sensuality, imagery of thought and its essential dependence on imagination, concluded that we can imagine and, therefore, think. Kant played a key role in the development of modern concepts of imagination, proposing to distinguish between reproductive imagination, which relies on existing experience, and productive imagination, which makes new experience possible. Sartre studied imagination as the key to human freedom: the ability to withdraw from the real flow, to distance oneself from it, to determine possible actions [6]. All of these interpretations are more in line with the nature of the phenomenon we are studying – the dream of flying in the sky. In other words, a future aerospace engineer needs imagination, but what kind of imagination will contribute to our main idea – space exploration.

The aforementioned collection contains repeated references to the typology of imagination (creative and recreational) was proposed by Gregory Currie and Ian Ravenscroft. "Creative imagination involves a "leap into novelty" provided by an unusual, unconventional combination of ideas, while recreational imagination involves a shift in the perspective of perception by changing the "optics" and view". It is the recreational imagination that is the basis of the dream of flying. Let's take a closer look at this term. So, recreational imagination means that when we see but we have no experience, we recreate our experience by watching someone else's. In their dreams of the sky, people looked at the flight of birds and recreated their own flight in their imagination.

Kant wrote about such a criterion as experience in the evaluation of imagination, using the term reproductive. When we talk about space exploration, the imagination cannot rely only on the experience of birds. Mankind did not have anyone else's experience to recreate the experience of flying to the Moon. The dream of space exploration requires a creative or productive imagination, which is not developed by the modern philosophy of imagination. Such imagination, according to Sartre, implies freedom, distancing oneself from existing experience. Further works in this area are moving out of the realm of philosophy and into the field of psychology and psychotherapy. According to Maria Popova, "Freud asserted that daydreaming is essential to creative writing – something a number of famous creators and theorists intuited in asserting that unconscious processing is essential to how creativity works, from T. S. Eliot's notion of "idea incubation" to Alexander Graham Bell's "unconscious cerebration" to Lewis Carroll's "mental mastication" [9].

An intermediate conclusion can be formulated: imagination as a main factor of invention in the aerospace community should be distinguished. For example, recreational or reproductive imagination is more typical for the aviation sphere, while creative or productive imagination contributes to developments in the space sphere. Imagination becomes a predicate of creative activity, pioneering, and is more closely related to the result of activity. A dream does not imply necessity; it has more freedom, deeper meaning, it can be called a predicate of desire. According to the laws of logic, a dream intersects with imagination where creativity is inspired by desire. Inspiration, which is very difficult to artificially construct, easily follows human desire. Inspiration needs the freedom to dream, space, air. Perhaps more space and air is needed for the aerospace community. Dreaming of flying is exactly this kind of phenomenon, an inspiration with great freedom of imagination, which in the aerospace sphere becomes an innovative, inventive and design activity.

Further phenomenological research should be focused on the typology of dreams. In this approach, the European and English-American literature presents three groups of dreams: dreams as constructive ideas during wakefulness, and night dreams and "mind wandering" when dreams are not directed towards any purpose. These types of dreams have no specific boundaries in real life. We can dream constructively about how to build a rocket, and then some design solution will come to us in a night dream. During the next day in our "mind wandering", we will try on and look for ways to use this design solution. Or it may happen that all three groups will be unrelated to each other, and their boundaries will be clearer. In our case, when the dream of flying becomes an inspiration, all the groups presented will be in a certain correlation. Even the process of mind wandering is no longer considered so senseless on the background of inspiration, because at this time the dream seems to gain strength, to reach a starting position similar to driving to the runway.

The philosophy of dreaming about flying through the prism of Gaston Bachelard's works

The main source of inspiration for the research on the philosophy of dreaming about flying in the sky is the works of Gaston Bachelard. After a career in philosophy, where he put forward the theory of the epistemological break, which was widely accepted by the scientific community, later Gaston Bachelard developed a phenomenology of dreams, in which he worked on the connection between art and science. The problem with science, according to Bachelard, is that new discoveries always need to be placed in the context of already acquired knowledge; thus, it is a retrospective way of thinking that prevents the appearance of novelty. On the other hand, to dream is to open oneself to what is unknown. Bachelard's reflections on the theme of the sky and the space are not specifically related to aerospace engineering, as he died a year after the first human space flight, but there is definitely a premonition in his work.

"Poetic reverie gives us the world of worlds. Poetic reverie is a cosmic reverie. It is an opening to a beautiful world, to beautiful worlds. It gives the I a non-I which belongs to the I: my non-I. It is this "my non-I" which enchants the I of the dreamer and which poets can help us share. Reverie helps us inhabit the world, inhabit the happiness of the world. The cosmic reverie ... is a phenomenon of solitude which has its roots in the soul of the dreamer.

Cosmic reveries separate us from project reveries. They situate us in a world and not in a society. The cosmic reverie possesses a sort of stability or tranquility. It helps us escape time. Cosmic images are possessions of the solitary soul which is the principle of all solitude. Reverie gives us the world of a soul [and] a poetic image bears witness to a soul which is discovering its world, the world where it would like to live and where it deserves to live... Poetry forms the dreamer and his world at the same time. Poets lead us into cosmoses which are being endlessly renewed" [1].

In a series of books about the elements of earth, air, water and fire, Gaston Bachelard explored dreams and night dreams in the context of the four elements. We are interested in air as a space for flight. The work has a number of ideas about dreaming about the sky [2]. Based on them, it is possible to provide a more detailed description, characteristic features of human dreams of flying into the sky.

For example, the feeling of lightness and weightlessness that appears when a person dreams of flying into the sky. Dreams in which a person is flying, according to the author, are a sign of high intelligence. The great influence of psychoanalysis by Freud and his followers is reflected even in daydreams, when a person loses the clear line between sleeping at night and dreaming during the day. Dreaming of the sky, seeing dreams in weightlessness, the feeling of weightlessness does not disappear when a person wakes up, it remains as an inner need to be free. The interest is caused by the polemic that dreams of human flying appeared even when the fact of flying did not exist, which indicates the irrationality of such dreams. The fact of resurrection in the dreams of a religious person is associated with a flight into the sky. The fact of a successful flight of a balloon, aerostat, airplane or rocket gives a completely different meaning of dreams. This is the historical context that G. Bachard is talking about. Wings as a symbol of the rationality of flight, as a symbol of the desire to explore the airspace.

The dream of flying into the sky also conveys a sense of psychological strength and potential. Spiritual work on oneself, a transparent staircase of one's inner existential growth. In the context of aerospace engineering, modern dreams of the sky are about being worthy of flying. We understand subconsciously that "only the best of the best" can fly. The high standard of sky dreamers indicates personal internal self-sufficiency and high self-esteem.

The feeling of youthfulness in body and soul when flying is not limited by time, when time flows differently in space. Most artistic sources suggest that young people fly so that they have enough time to get there and back. Dreams of the sky do not leave place for experience, they need the energy of the discoverer, the peculiar nature of consciousness that is open to the new.

The feeling of monochrome, transparency, colourlessness is typical for dreams of the sky. Gaston Bachard's work captures this perfectly: "We put forward the following thesis: if birds cause such a powerful impulse of imagination in our minds, it is not because of their bright colour. Initially, it is the bird's flight that is really beautiful. For a dynamic imagination, the flight is the prototype of beauty. We can see the beauty of the plumage only when the bird lands on the ground, when it no longer is a bird for dreams. It can be asserted that there is an imaginary dialectic that separates flight from colour, and movement from decoration. You cannot have it all at once: you cannot be both a lark and a peacock. A peacock is, to the highest extent, an earthly creature" [2, p. 47]. During dreaming, visual perception seems to rest, does not focus on details,

it is busy observing the outside rather than analysing its own image, and is not bewildered by earthly experiences of visuality and corporeality.

The feeling of purity, innocence and the bright hope of purification is also typical for dreams of flying into the sky. The duality of the human world, the eternal opposition of earth and sky, light and dark, elevates our dream of the sky, pleasing our ego. By dreaming of flying into the sky, we exalt ourselves, idealising space, and attribute the virtues of heaven to ourselves. The difficulty in these dreams, a kind of error, is caused by the night, by flying in the dark. Cosmos, the Universe, the space beyond the sun's rays, beyond the flight of birds complicates our idealised dreams of the sky.

The existential search for the inner motivation of people who dedicate their lives to space is, as we have already discovered, shrouded in romanticism, poetry and idealisation. The twentieth century of scientific and technological progress has given this self-reflection a constructive and purposeful character, but has left it irrational. The biographies of great engineers, pilots, designers and astronauts confirm the thesis that all the internal resources spent on exploring the sky cannot be completely rational and material. Rather the opposite, dreams of flying into the sky are not material because of the historical, cultural, religious paradigm and even the scientific and practical one. The irrational nature of the dream of flying allows the necessary freedom, which in turn contributes to inspiration. The infinite number of attempts, the very few of them successful, must rely on a very strong inner core that is not motivated exclusively by material stimulants. Of course, political issues, international relations, aerospace leadership, the race and the effect of competition cannot be ignored. However, the space sector depends on the personalities of the people who are inspired by it.

Another modern work [4] provides a thorough analysis of the phenomenology of dreams, also referring to Bachard, but with new researches and emphases. In the context of this work, it is important to note the importance of such theses: Rather than focusing on how to make dreams come true – in line with the “American dream” – what we call a “dream-catching” logic – this study shows us how important mundane daydreams can be as an organising practice. That is how we can make use of the verticalising forces in dream-making, where new beginnings can be born, and the particular will to act, through daydreaming, can be released. This is a deeply connected way of working, where the creation is happening in resonance with the place, the materiality at hand, and the dreaming body. Given this way of working, it is a way of getting deeper, and higher, in relation to that which matters most. Therefore, let us not automatically look down on intimate and “small” dreams as an escape from “real” organisational work.

This is a very different attitude to dreaming in general, and especially to dreaming in the process of active and productive work. These scientific studies show how dreaming helps you to move towards your goals. The main feature of dreaming is not just wasting time, but creating inspiration – potential spiritual energy, the power to realise your dreams. In turn, inspiration becomes the inner core, the very basis on which further actions, small or large, are based.

Conclusions. As a conclusion of this article, it should be noted that the human dream of flying into the sky and space cannot be put into specific scientific and theoretical constructions, because the phenomenon we are studying has no boundaries, its speed is the greatest and its goal is immense. The unique human capacity for dreaming will always be a subject of much debate, in terms of the phenomenology that is meant when the term “dream” is used. In the aerospace community, dreaming about flying is a necessary necessity; the fact of flying is the main goal of this industry. In the history of mankind, the purpose of rising into the sky has faced various objections due to religious, cultural and social stereotypes. At that time, the dream of flying was irrational, very personal and even secret. The metaphysics of flight emphasises its transcendence; to dream of it means to be beyond human existence. Only the scientific and technological revolution has

created a precedent for "successful flight". The nature of dreaming about flying is becoming rational, the main criterion is always experience. If the dream is recreational, it is based on other experience ("flying of a bird"), if it is creative, it requires unusualness (space exploration). When humanity got the opportunity to dream of spaceflight, it already had a rather developed technosphere. In both the first flights and spaceflight, people were driven by inspiration, an inner driving force that comes from nowhere and goes nowhere.

Modern research on the dreaming process goes further, involving specialists from various scientific fields. We can already talk about two spectrums of issues. Firstly, how justified is the human desire to explore space, whether we are aware of all the consequences of such a dream, whether there is a limit or any restrictions, rules, agreements, norms or laws. Such concerns relate not only to strictly technical or physical issues, but also to mental, ethical and spiritual ones. Secondly, dreaming as a human ability that needs to be developed; it is a major factor in the freedom of a person, his ability to be inspired, think creatively and be productively fulfilled. Aerospace engineering is a very difficult, knowledge-intensive and definitely high-cost sphere. People who work there have personal requirements and needs for life and they face constant risks and a high level of responsibility every day. Inspiration, an internal driving force, is essential for such activities. Inspiration is the key to a creative approach to work, promoting the energy of innovation and pioneering. Dreams of space exploration have a romanticised and idealistic character now, just as it was on the eve of the appearance of airplanes. Just as there are many people with realistic views who can see the uncertainty of this dream. But the history repeats itself, as mentioned above, scientific, technological and now digital progress cannot be stopped. Whether independently or in cooperation, humanity will gradually explore space, and the main task of philosophers is to actualise the issue, spread the discourse and look for ways.

References

1. Bachelard Gaston. The poetics of reverie: childhood, language, and the cosmos. Boston, MA: Beacon Press. 1971. Available online: <https://archive.org/details/peoticsofreverie00bach/page/n11/mode/2up>
2. Bachelard Gaston; Edith Farell; Frederick Farell. Air and Dreams: An Essay on the Imagination of Movement. Dallas Institute Publications. 1988. Available online: <https://archive.org/details/airdreamsessayon0000gast/page/n7/mode/2up>
3. Doroshenko K. Muravskyi's heavenly three-dimensional suprematism. 2021. Available online: <https://suspilne.media/culture/136292-nebesnij-trivimirnij-suprematizm-muravskogo/>
4. Helin Jenny, Dahl Matilda, and Guillet de Monthoux Pierre. The power of daydreaming: the aesthetic act of a new beginning. Culture and organization. 2022. vol. 28, no. 1, 64-78 Available online: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14759551.2021.1986505>
5. Holcombe Madeline. Here's when you can see the moon in the Da Vinci glow. CNN: 22 may. 2023. Available online: <https://www.cnn.com/2023/05/18/world/da-vinci-glow-crescent-moon-scn/index.html>
6. Kind Ed. A. The Routledge Handbook of Philosophy of Imagination / L.; N.Y.: Routledge, – XX, 2016. 481 p.
7. Mozgovyi I. Paleocontact: myth or reality: monograph. – Sumy: Sumy State University. 2017. 237 p. Available online: [https://sumdu.academia.edu/IvanMozgovyi-%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%9C%D0%BE%D0%B7%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9](https://sumdu.academia.edu/IvanMozgovyi/%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%9C%D0%BE%D0%B7%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9)
8. Petrenko. O. "I look at the sky and think..." Two stories of one song." "Day" newspaper (No. 164-165) September 13-14. – Kyiv. 2013. Available online: <http://xn--80acbhhpwqbm1a6kyaq.com/pro-tvorchist-poeta-v-stattakh-ta-literaturi/662-2013-r-3>

9. Popova M. The Psychology of How Mind-Wandering and “Positive Constructive Daydreaming” Boost Our Creativity and Social Skills Available online: <https://www.themarginalian.org/2013/10/09/mind-wandering-and-creativity/>
10. Shevel T. Interpretation of the mythological image in the poetry of m. Voronoy "icarus" Philology and linguistics in modern society. Materials of the II International Scientific and Practical Conference (Lviv, October 30-31, 2015). – Kherson: "Helvetyka" Publishing House, – P. 66 – 69. Available online: <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/fil/07oct2015/07oct2015.pdf>

МРІЯ ЛЮДСТВА ПРО ПОЛІТ ЯК НАТХНЕННЯ ДЛЯ АЕРОКОСМІЧНОЇ СПІЛЬНОТИ

Ірина Ушно

*Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», кафедра філософії та суспільних наук
бул. Чкалова, 17, 61070, м. Харків, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-3660-3666>*

В статті проводиться аналіз духовного стану людини, який відтворюються під час мріяння про польоти у небо. Натхнення як головна мотивуюча сила, що притаманна представникам аерокосмічної спільноти, засновано на екзистенціальній внутрішній потребі до мріяння. Здатність до мріяння сприяло великому колу творчих та продуктивних процесів, історія засвоєння неба дає нам переконання, що саме людські мрії живили аерокосмічну спільноту, об'єднували її та давали надію на політ.

Двадцять століття дало людству нову мрію, актуалізує питання пошуку шляхів її здійснення. Саме розвиток науко-технічного прогресу сприяв досить самовпевненій мрії про освоєння Космосу. Нічого подібного не було в історії людства до того часу, небо ставало не тільки міфологічним та релігійним символом, а й досить реальним об'єктом для втілення самих заповітних бажань. Менш ніж сто років знадобилось людині, щоб збільшуючи висоту польоту, досягнути космічних просторів. Стрімке зростання попиту на космічну одісею створило відчуття, що це можливо не тільки для вузького кола професіоналів аерокосмічної галузі, а для кожного чия мрія була Великою. Рухлива сила мрії про польоти стає головним духовним чинником розвитку аерокосмічного інжинірингу, натхненням для великої кількості людей, які втілюють в життя свої та чужі мрії.

У першій частині представлена історико-філософська ретроспектива міфологізації та ідеалізації неба в житті людини; українська культурна традиція у транслюванні мрій про польоти у небо. Друга частина актуалізує феноменологічне дослідження мрії про польоти, її надихаючої сили для аерокосмічної спільноти. Звертаючись до робіт Гастона Башларда, у його поезиці мрій у повітряному просторі, було виділено екзистенційні складові, відчуття, відтінки людських мрій про польоти.

Ключові слова: історія авіації, історія космонавтики, філософія мрії, уява, натхнення, мрія про політ.

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК 327.8 (470+571)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.53.16>

РЕФЛЕКСИВНЕ УПРАВЛІННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ: РОСІЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Микола Бушев

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
філософський факультет, кафедра теорії та історії політичної науки,
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна*

У статті визначено та досліджено основні засоби інформаційної агресії, які сьогодні активно використовує Росія під час ведення інформаційних воєн як складової гібридного протистояння із Заходом. Особливу увагу зосереджено на вивченні рефлексивного управління як одного з головних інструментів російського військово-політичного керівництва з встановлення тотального державного контролю над інформаційним простором Росії та здійснення інформаційно-психологічного впливу на суспільства інших держав.

У цьому контексті з'ясовано, що інформаційна кампанія, що координується рефлексивним управлінням, не обмежується впливом лише на одне рішення. Вона може змусити противника прийняти низку рішень, що послідовно виключають варіанти, які могли б покращити його становище, доки він нарешті не зіткнеться з вибором між поганим і ще гіршим рішенням, а будь-який із наявних варіантів буде вигідним опоненту.

Обґрунтовано, що рефлексивне управління є інформаційною зброєю, яка часто буває ефективнішою у досягненні військових цілей, ніж зброя традиційна. Його використання, передусім засобом дезінформації та створення спотвореної картини світу, призводить до дестабілізації внутрішньополітичної ситуації у державах-опонентах.

Важливість цього дослідження зумовлена насамперед повномасштабним вторгненням Росії в Україну, в контексті якого країна-агресор використовує широкий спектр інформаційно-психологічних операцій із застосуванням різноманітної інформаційної зброї. Розуміння особливостей ведення інформаційної війни з боку Росії дасть змогу спрогнозувати сценарії та наслідки майбутніх інформаційно-психологічних операцій щодо нашої держави, а також, що найважливіше, ефективно їм запобігти та протидіяти.

Ключові слова: інформаційна війна, інформаційна агресія, інформаційна політика, рефлексивне управління, інформаційний простір.

Формування в Росії комплексу засобів інформаційної агресії та ведення інформаційних воєн бере свій початок з активної діяльності КДБ щодо дезінформації та пропаганди за межами СРСР. Тож відтоді одним із основних завдань КДБ (ФСБ) було та є здійснення психологічного впливу на суспільства інших держав. У наш час реалізації пропагандистських наративів Кремля на практиці здебільшого реалізуються завдяки створенню тотально підконтрольними засобами масової інформації «коректного» світосприйняття. Зокрема, Росія нав'язує ідеї «месіанства» та оперує релігійними спекуляціями. Наративи концепції «російського миру» та руху «за державність та духовне відродження Святої Русі» активно поширюються як серед власного населення, так й на міжнародній арені. Одним із основних положень згаданої концепції є твердження щодо глобальної геополітичної кризи, яка

виникла після розпаду СРСР, що трактується у контексті перемоги США у Холодній війні, зокрема унаслідок ефективного застосування політичного впливу та інформаційних технологій. Тут треба звернути увагу, що інформаційне протиборство періоду Холодної війни характеризувалось обмеженим спектром засобів інформаційної агресії та, водночас, значними масштабами зон впливу й ресурсів, необхідних для реалізації визначених завдань.

Саме тому сьогодні Росія вбачає необхідність у домінуванні в інформаційній сфері й вважає його головним фактором успіху в конфліктах: «Майбутні війни розв'язуватимуться вмілим поєднанням військових, невійськових і спеціальних ненасильницьких заходів, що реалізуюватимуться за допомогою різноманітних методів, а також поєднання політичних, економічних, інформаційних, технологічних та екологічних заходів, насамперед шляхом використання переваг у інформаційній сфері. Інформаційна війна в нових реаліях стане відправною точкою будь-яких військових дій, що тепер зазвичай називають гібридними війнами, у яких широко використовуватимуться засоби масової інформації та, де це можливо, глобальні комп'ютерні мережі» [Цит. за: 5, с. 6].

Тож російська влада інтерпретує інформаційне протиборство та інформаційну війну крізь призму використання широкого спектра засобів впливу. «Це ворожа діяльність, що використовує інформацію як інструмент, ціль або сферу діяльності». Згаданий спектр включає в себе як дії у комп'ютерних мережах, радіоелектронну боротьбу, послаблення зв'язку, знищення навігаційного забезпечення, так й здійснення різного виду психологічних операцій. Комплексне застосування цих засобів формує систему, методи та цілі впливу на сприйняття реальності політичною владою супротивника, його суспільством, а також міжнародною спільнотою на усіх можливих рівнях [5, с. 6]. Таке поєднання та координація між різними інформаційними інструментами є відмінною рисою нового підходу Росії до ведення інформаційних воєн.

Зауважимо, що однією з фундаментальних відмінностей між російським і західним підходами до розуміння інформаційної війни є класифікація операцій із застосування комп'ютерних мереж та іншої діяльності в кіберпросторі. Йдеться про те, що кіберпростір як окремий домен не входить до переліку термінів, якими оперують російські політики чи військові. Відмежування діяльності в кіберпросторі від іншої діяльності, пов'язаної з обробкою, знищенням або крадіжкою інформації, у російському розумінні розглядається як штучне. Натомість використовують поняття «інформаційний простір», у яке включають як комп'ютерну, так й людську обробку інформації, по суті, когнітивну сферу. Тож в російському розумінні йдеться про розрізнення операцій із застосування комп'ютерних мереж від інших видів діяльності – це поділ на інформаційно-технічну та інформаційно-психологічну сфери. Тобто, йдеться про два головні напрями інформаційної війни у російській інтерпретації [5, с. 7-8].

Отже, четверта промислова революція (у розумінні К. Шваба), насамперед стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, цілком очікувано викликали резонанс у російських політичних та військових колах. Після розпаду СРСР перед Росією постали нові виклики, пов'язані з поширенням Інтернету. З одного боку, російських політиків та пропагандистів приваблювала доступність інформації та швидкість її поширення, отримання безпосереднього доступу до цільової аудиторії, а також можливість мобільного використання інформаційно-психологічних та інформаційно-технічних засобів впливу. З іншого боку, російська влада усвідомлювала загрози та ризики, що постали перед РФ з поширенням нової технології. У цьому контексті зауважимо, що на середину 1990 рр. серед російських спеціалістів з інформаційних воєн переважала позиція, що інформаційна зброя є «небезпечнішою, ніж зброя ядерна». Тому вони наголошували на тому, що участь

Росії у системі міжнародних комунікацій та обміну інформацією неможлива без комплексного вирішення проблем інформаційної безпеки [5, с. 38].

Тож відсутність чіткого уявлення про регулювання Інтернету на державному рівні зумовила необхідність розробки нової доктрини національної безпеки. Вперше на політико-партійному рівні це питання постало у 1996 р. на слуханні Державної Думи «Росія та Інтернет: вибір майбутнього», під час якого Інтернет було визначено «загрозою національній безпеці Росії» [5, с. 37-38]. Саме це стало відправною точкою у розвитку доктрини національної безпеки РФ в аспекті інформаційного протиборства та ведення інформаційних воєн.

На перших етапах оновлення доктрини національної безпеки Росія зіткнулась з тотальною нездатністю її реформування через неспроможність ефективної адаптації до нових реалій та викликів. Зокрема, йдеться про те, що концепція інформаційної безпеки все ще перебувала на рівні радіо, телебачення та друкованих засобів масової інформації, а отже, потребувала залучення науково-технічного досвіду у сфері новітніх інформаційно-комунікаційних технологій. Проте застосована стратегія «часткового оновлення» виявилась неефективною.

Першим гучним провалом РФ у контексті інформаційного протиборства стала перша чеченська війна (1994-1996 рр.). Росія поставила собі за мету сконструювати образ «старшого брата» та «центральної держави в регіоні» з точки зору гарантування безпеки на пострадянському просторі. Натомість, намагаючись відтворити геополітичну стратегію США, Росія фактично створила імідж держави-агресора та «інформаційного невігласа», який не має чітких перспектив у розвитку власної геополітичної позиції. У 2003 р. міністр оборони РФ С. Іванов, оцінюючи ведення інформаційної війни в цей період, назвав її результати «квінтесенцією безпорадності у інформаційній сфері» [3, с. 3]. Отже, наприкінці ХХ-початку ХХІ ст. Росія постала перед необхідністю кардинального оновлення та удосконалення наявних засобів ведення інформаційних воєн.

Значимо, що проблема удосконалення інструментів інформаційного впливу (зокрема, пропаганди) цікавила російську владу не тільки у зовнішньополітичному контексті, а й з погляду встановлення контролю над внутрішньополітичними процесами в країні. Вихідним пунктом тут стало призначення у серпні 1999 р. прем'єр-міністром В. Путіна. 31 грудня того ж року Б. Єльцин добровільно пішов у відставку, передавши свої повноваження прем'єр-міністру В. Путіну, якого було обрано президентом на дострокових виборах у березні 2000 р. Він поставив ціль трансформувати геополітичну траєкторію Росії, централізуючи державну владу. Свої погляди на перспективи розвитку державу він виклав у документі «Росія на межі тисячоліть». На нашу думку, найяскравіша цитата, що характеризує його погляд на тогочасну ситуацію: «Росія вичерпала свій ліміт на політичні та соціально-економічні потрясіння, катаклізми, радикальні перетворення. Тільки фанатики або глибоко байдужі, байдужі до Росії, до народу політичні сили можуть закликати до чергової революції. Під хоч би якими гаслами – комуністичними, національно-патріотичними чи радикально-ліберальними – не розгорнувся би черговий крутий злом всього і вся, держава і народ його не витримають. Росія потребує сильної державної влади і вона повинна мати її» [9]. Тож у такий спосіб В. Путін фактично оголосив початок побудови ультрацентралізованого авторитарного режиму в Росії [1]. Зокрема, протягом першого президентського терміну (2000-2004 рр.) В. Путін встановив контроль над найбільшими телемережами країни. Крім того, у грудні 2001 р. була створена «партія влади» – «Єдина Росія», яка, встановивши за результатами парламентських виборів 2003 р. контроль над Держдумою, стала одним із головних рупорів кремлівської пропаганди.

Під час другої президентської каденції (2004–2008 рр.) серйозним викликом для влади В. Путіна стала Помаранчева революція 2004 р. в Україні. Вона вплинула на внутрішньополітичну ситуацію у Росії. Тому Кремль відчув потребу в посиленні регулювання всіх сфер державного управління та суспільно-політичного життя, щоб запобігти повторенню такого ж сценарію в РФ [1]. Зокрема, це стосувалось й інформаційного простору, адже вільне поширення інформації розглядалось крізь призму загрози путінському режиму та сприяння «кольоровим» революціям. Тож нове законодавство легалізувало суворий контроль над державними та приватними медіакорпораціями [8]. Також треба загадати, що з цього періоду російська влада стала приділяти більше уваги поширенню пропаганди на міжнародному рівні в контексті інформаційного протиборства із Заходом. Йдеться передусім про створення у 2005 р. за кошти державного бюджету пропагандистського міжнародного телеканалу «Russia Today» («RT»).

У цьому контексті особливу увагу треба звернути на те, що вперше відкриту заяву щодо військово-політичних планів Росії на міжнародному рівні було зроблено у виступі В. Путіна на Міжнародній конференції з безпеки у Мюнхені (2007 р.). Він фактично оголосив початок другої Холодної війни. Озвучені претензії Росії базувались на так званій «спробі США впровадити концепцію однополярного світу». Більше того, вперше на глобальному рівні було розкритиковане розширення НАТО. Тодішній генеральний секретар НАТО Я. де Гооп Схеффер, коментуючи промову В. Путіна, назвав її «розчаровуючою та некорисною» [14]. Американські аналітики К. Волкер та Д. Фрід, аналізуючи у 2022 р. цей виступ, дійшли висновку, що Путін якомога чітко дав зрозуміти усьому Західному світу, що він планує робити. Роки стратегічної співпраці, фінансової та економічної допомоги Росії після розпаду СРСР фактично були проігноровані та використані проти Західних країн. Усі договори про незастосування сили були перекреслені протягом тридцятихвилинної промови [4].

Однак у 2007 р. погрози В. Путіна були недооцінені, що дозволило йому розв'язати глобальну інформаційну та військову кампанії. На нашу думку, цей виступ став відправною точкою для Росії у транслюванні «месіанства» та заклав фундамент для ескалації локальних конфліктів. Протиставляючи експансію НАТО «скромній» геополітичній позиції РФ, Кремль розпочав роботу над повномасштабним вторгненням у Грузію, участю у війні на території Сирії та анексії Донецької та Луганської областей, а також АР Крим. Усвідомлення того, що НАТО не втручатиметься у військові дії розв'язало руки військово-політичному керівництву РФ та спричинило використання нетрадиційних видів озброєння, передусім інформаційного.

Впродовж наступних років Росія вчинила низку військових і гуманітарних злочинів, що вкрай погіршили стосунки з НАТО та його союзниками: війна у Грузії та визнання нелегальних утворень Абхазії та Південної Осетії, анексія Криму та відкрита військова агресія на територіях Донецької та Луганської областей, знищення малайзійського «Боїнга», військова інтервенція з метою підтримки режиму Б. Асада у Сирії, втручання у президентські вибори в США засобом атак на системи комунікації. Важливим аспектом досягнення часткового успіху в агресивній військовій та інформаційній політиці стало використання інформаційної зброї та систем комунікації. У цьому контексті необхідно звернути увагу на те, що детальне вивчення інформаційного компонента у веденні воєн Росією розпочалось лише у 2014 р., після анексії Криму. Натомість Кремль готувався до протиборства з НАТО у інформаційному просторі ще до 2007 р. на основі аналізу військових та інформаційно-психологічних дій США у Афганістані, Іраку та Югославії. Отже, вище керівництво РФ здійснило низку важливих кроків на міжнародній арені, що дало змогу розпочинати військові конфлікти, уникаючи відповідальності за здійснені злочини, та здійснювати інформаційний вплив на суспільства інших країн.

На внутрішньополітичній арені, попри встановлення майже всеохопного контролю (прямого та опосередкованого) над російським інформаційним простором, у його межах усе ж таки лишалась одна сфера, яка становила проблему для Кремля, – кіберпростір (соцмережі, онлайн-відеоплатформи, захищені месенджери та іноземні Інтернет-ЗМІ). Тобто, кіберпростір залишався лише частково контрольований владою, що давало можливість російським громадянам отримувати альтернативну до офіційної інформацію. Тому, щоб запобігти «можливим спробам Заходу дестабілізувати внутрішньополітичну ситуацію» засобом інформаційної війни у кіберпросторі, російська влада легалізує його державне регулювання, ухваливши з цією метою низку нормативних документів, які визначали стратегію кібербезпеки Росії [7, с. 5-7].

Тож, починаючи з 2012 р., було прийнято комплекс законів, що закріпили систему нормативно-правових та технологічних засобів з контролю над кіберпростором. У своїй сукупності вони були спрямовані на реалізацію концепції «цифрового суверенітету» – створення власного національного сегменту російського Інтернету, який буде самодостатнім та незалежним від зовнішніх впливів [7, с. 12-13]. Серед згаданих документів виокремимо такі: закон № 121-ФЗ від 20 липня 2012 р., згідно з яким, зокрема, некомерційні організації, що отримують закордонне фінансування та займаються «політичною діяльністю», зобов'язані зареєструватись як іноземні агенти. Закон № 139-ФЗ від 28 липня 2012 р., відповідно до якого, зокрема, був створений єдиний список заборонених сайтів (так званий «чорний список»), що перебуває під контролем Роскомнагляду (Федеральної служби з нагляду у сфері зв'язку, інформаційних технологій і масових комунікацій).

Закон № 398-ФЗ від 28 грудня 2013 р., згідно з яким, зокрема, Генпрокуратура отримала право зобов'язати Роскомнагляд блокувати без рішення суду сайти, які вона вважає екстремістськими. Закон № 242-ФЗ від 21 липня 2014 р. про локалізацію збереження персональних даних – зобов'язує сервіси електронної пошти, соцмережі та пошукові системи зберігати данні російських користувачів на серверах, які розташовані в Росії. Закон № 305-ФЗ від 14 жовтня 2014 р., що обмежує іноземну власність у російських ЗМІ (іноземні інвестори не можуть володіти більше, ніж 20% у медіакомпаніях, що працюють у Росії).

«Пакет Ярової»: закон № 374-ФЗ та № 375-ФЗ від 6 липня 2016 р. – зобов'язують операторів мобільного зв'язку та Інтернет-провайдерів зберігати контент та пов'язані з ним метадані, а також надавати доступ до них владі без рішення суду. Крім того, онлайн-сервіси (наприклад, обмін повідомленнями, електронна пошта та соцмережі), які використовують зашифровані дані, мають надавати ключі шифрування та дешифрування ФСБ. Ключі шифрування і дешифрування необхідні для декодування отриманих, переданих, доставлених чи оброблених електронних повідомлень та інформації й повторного шифрування. На практиці ці закони дають змогу російським спецслужбам отримувати доступ до приватної та корпоративної інформації. Закон № 90-ФЗ від 1 травня 2019 р. (так званий закон про «суверенний Інтернет»), який вимагає, зокрема, від операторів встановлювати програмне забезпечення та державне обладнання, яке може фільтрувати, перенаправляти та відстежувати онлайн-трафік, а також дасть змогу Роскомнагляду «відрізати» Росію від глобальної мережі Інтернет «на випадок надзвичайної ситуації» [7, с. 15-16].

Отже, можемо констатувати, що визначальною особливістю інформаційної агресії та ведення інформаційних війн Росією є координація інформаційного простору єдиним центром прийняття рішень. Досягти цього вдалось за допомогою так званого «рефлексивне управління». Йдеться про такий підхід до використання інформації, що дає змогу мобілізувати усі необхідні ресурси для їхнього застосування проти держави-опонента чи з метою виконання певних завдань всередині держави. Це «практика визначення рішень

противника на власну користь засобом зміни його ключових поглядів на світ» [6, с. 4]. Найчастіше поняття «рефлексивне управління» використовують саме в контексті дослідження гібридних конфліктів за участі Росії.

Інформаційна кампанія, що координується рефлексивним управлінням, не обмежується впливом лише на одне рішення. Вона може змусити противника прийняти низку рішень, що послідовно виключають варіанти, які могли б покращити його становище, доки він нарешті не зіткнеться з вибором між поганим і ще гіршим рішенням, а будь-який із наявних варіантів буде вигідним опоненту. Британський аналітик Ч. Бленді описує цей процес так: «Традиційно російський військовий розум, що представлений Генштабом, на відміну від його західних «колег», намагається зазирнути якомога далі у майбутнє, адже передбачливість означає контроль». За його словами, контроль над рішенням опонента досягається засобом надання йому підстав, за допомогою яких він може логічно дійти до власного рішення, але воно заздалегідь визначене іншою стороною [Цит. за: 6, с. 7].

За К. Рейдом, нав'язування противнику хибного образу того, що відбувається навколо нього, відбувається засобом: надання опоненту помилкового чи неповного образу ситуації; створення мети для опонента (змусити противника обрати мету, вигідну для суб'єкта впливу); симуляції слабкості або створення неправдивої картини світу; надання опоненту спотвореної інформації або частини правди на основі власного сприйняття ситуації; надання образу власної цілі; надання образу власної доктрини (створення хибного уявлення про власні процедури та алгоритми ухвалення рішень); надання опоненту хибного образу власного сприйняття ситуації з прийнятним додатковим ступенем ризику [10].

Отже, підсумовуючи, можемо стверджувати, що рефлексивне управління є інформаційною зброєю, яка часто буває ефективнішою у досягненні військових цілей, ніж зброя традиційна. Його використання, передусім засобом дезінформації та створення спотвореної картини світу, призводить до дестабілізації внутрішньополітичної ситуації у державах-опонентах. Військово-політичне керівництво Росії обрало саме рефлексивне управління як інструмент інформаційної війни з метою встановлення більшого контролю над інформаційним полем всередині країни, а також для посилення позицій на міжнародній арені в контексті інформаційного протиборства зі своїми противниками, насамперед з державами блоку НАТО.

Список використаної літератури

1. Бушев М. Від децентралізації до централізації: історія узурпації політичної влади у Росії (1991-2008 рр.). *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2023. Випуск 48. С. 214-219.
2. Cohen S. F. *War with Russia?: From Putin & Ukraine to Trump & Russiagate*. New York: Hot Books. 240 p.
3. Demeuse R. *The Russian War on Truth: Defending Allied and Partner Democracies Against the Kremlin's Disinformation Campaigns / NATO Parliamentary Assembly. Committee on Democracy and Security. General Report*. 2023. 22 p. URL: <https://www.nato-pa.int/document/2023-russian-war-truth-report-garriaud-maylam-014-cds> (дата звернення: 25.03.2024).
4. Fried D., Volker K. *The Speech in Which Putin Told Us Who He Was. Politico*. 18 February 2022. URL: <https://www.politico.com/news/magazine/2022/02/18/putin-speech-wake-up-call-post-cold-war-order-liberal-2007-00009918> (дата звернення: 25.03.2024).
5. Giles K. *Handbook of Russian Information Warfare*. Rome: NATO Defense College, 2016. 77 p. URL: https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-security-studies/resources/docs/NDC%20fm_9.pdf (дата звернення: 25.03.2024).

6. Giles K., Sherr J., Seaboyer A. Russian Reflexive Control. Ontario: Royal Military College of Canada, 2018. 66 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/328562833_Russian_Reflexive_Control (дата звернення: 25.03.2024).
7. Hakala J., Melnychuk J. Russia's Strategy in Cyberspace. Riga: NATO Strategic Communications Centre of Excellence, 2021. 41 p. URL: https://stratcomcoe.org/cuploads/pfiles/Nato-Cyber-Report_11-06-2021-4f4ce.pdf (дата звернення: 25.03.2024).
8. Ognyanova K. Careful What You Say: Media Control in Putin's Russia – Implications for Online Content. *International Journal of E-Politics*. 2014. Vol. 1, № 2. P. 1-15.
9. Putin V. Russia at the Turn of the Millennium. URL: <https://pages.uoregon.edu/kimball/Putin.htm> (дата звернення: 25.03.2024).
10. Reid C. Reflexive Control in Soviet Military Planning. *Soviet Strategic Deception* / B. Dailley, P. Parker (eds.). Stanford, CA: The Hoover Institution Press, 1987. P. 293-312.
11. Snyder T. The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America. New York: Tim Duggan Books, 2018. 368 p.
12. Thomas T. L. Russian Information Warfare Theory: The Consequences of August 2008. *The Russian Military Today and Tomorrow: Essays in Memory of Mary Fitzgerald* / S. J. Blank, R. Weitz (eds.). Carlisle, PA: U.S. Army War College Strategic Studies Institute, 2010. P. 265-300.
13. Thomas T.L. Russia's Reflexive Control Theory and the Military. *Journal of Slavic Military Studies*. 2004. Vol. 17. P. 237-256.
14. Watson R. Putin's Speech: Back to Cold War? *BBS News*. 10 February 2007. URL: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6350847.stm> (дата звернення: 25.03.2024).

REFLECTIVE CONTROL AS A TOOL OF INFORMATION WARFARE: THE RUSSIAN CONTEXT

Mykola Bushev

*Ivan Franko National University of Lviv,
Faculty of Philosophy, Department of Theory and History of Political Science,
Universytetska str., 1, 79000, Lviv, Ukraine*

The article identifies and examines the main means of information aggression, which today Russia actively uses during the conduct of information warfare as a component of a hybrid confrontation with the West. Special attention is focused on the study of reflexive control as one of the main tools of the Russian military-political leadership to establish total state control over the information space of Russia and the implementation of informational and psychological influence on the societies of other states.

In this context it has been found that the information campaign coordinated by reflective control is not limited to influencing only one decision. It can force the adversary to make a series of decisions that successively eliminate options that could improve his position, until he is finally faced with a choice between a bad decision and an even worse one, and any of the available options will be advantageous to the opponent.

It is substantiated that reflexive control is an informational weapon that is often more effective in achieving military goals than traditional weapons. Its use, primarily as a means of disinformation and creation of a distorted picture of the world, leads to destabilization of the internal political situation in enemy states.

The importance of this research is determined by the full-scale invasion of Russia into Ukraine, in the context of which the aggressor country uses a wide range of information and psychological operations with the use of various information weapons. Understanding the specifics of Russia's information warfare will make it possible to predict the scenarios and consequences of future informational and psychological operations against our country, as well as, most importantly, to effectively prevent and counteract them.

Key words: information warfare, information aggression, information policy, reflexive control, information space.

УДК 327(292.3) +355.4.01(477-651.2:470-651.1"2022"
DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.53.17>

БЕЗПЕКОВА СИТУАЦІЯ В АРКТИЧНОМУ РЕГІОНІ: ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Леся Дорош, Галина Данчук

*Національний університет «Львівська політехніка», Інститут гуманітарних і соціальних наук,
кафедра політології та міжнародних відносин,
вул. С. Бандери, 12, 79013, м. Львів, Україна*

Проаналізовано вплив російсько-української війни на безпекову ситуацію в регіоні Арктики. З'ясовано особливості та формати співпраці арктичних країн, серед яких: Арктична рада, Арктична економічна рада та Міжнародний арктичний науковий комітет. Наголошено, що російсько-українська війна вплинула на співпрацю арктичних держав у цих (та інших) форматах. Зокрема, після повномасштабного вторгнення РФ в Україну усі арктичні держави, окрім Росії, оголосили про призушення участі у засіданнях Арктичної ради під головуванням Росії. Вказано на ключові виклики та загрози арктичній безпеці, серед яких ключові: збільшення військової присутності членів НАТО та Росії в регіоні, гібридні атаки РФ проти країн НАТО, зростання інтересу неарктичних держав до регіону тощо. Стверджується, що Росія демонструє все агресивнішу риторику та поведінку в Арктиці. Йдеться про: її вторгнення у морський і повітряний простір скандинавських країн, встановлення російського прапора на дні Північного Льодовитого океану, як втілення її претензій. Така поведінка Москви викликає занепокоєння у столицях інших арктичних держав, які побоюються її домінування в регіоні. Наголошено, що зростає інтерес до Арктики неарктичних країн: зокрема, КНР, Японія та Індія прагнуть відігравати активнішу роль у регіоні. Стверджується, що російсько-українська війна поставила під загрозу співпрацю арктичних держав у коротко- та середньостроковій перспективі, позаяк посилила напруженість між Росією та іншими арктичними державами, що ускладнює їх співпрацю в таких сферах: безпека, захист довкілля та економічний розвиток. У довгостроковій перспективі багатостороння співпраця у цьому регіоні вкрай важлива: зміни клімату, зменшення об'єму морського льоду та танення вічної мерзлоти – серйозні виклики для Арктики.

Ключові слова: Арктика, РФ, США, Арктична рада, КНР, Швеція, Фінляндія, Україна, російсько-українська війна.

Актуальність дослідження. Арктика – один із найважливіших геополітичних регіонів планети. Тут знаходяться значні запаси природної сировини, включаючи нафту, природний газ, рудні мінерали та біоресурси. Вони важливі для глобальної економіки XXI ст., а їх видобуток та використання – джерело напруги між арктичними та неарктичними державами. Крім того, Арктика стратегічно важлива для міжнародної торгівлі як транспортний коридор, який з'єднує країни Азії та Європи. Її океанські шляхи стають доступнішими через танення льоду, що відкриває нові можливості для судноплавства та робить цей регіон важливим в безпековому вимірі.

Однією із ключових держав регіону є Росія, зважаючи на розміри її території та берегової лінії в Арктиці. Іншим суттєвим гравцем у регіоні є безпековий альянс НАТО, оскільки до складу цієї структури входить одразу декілька арктичних держав, і у короткостроковій перспективі, їх кількість може зрости. Саме тому для держав, які позиціонують себе як арктичні, повномасштабна агресія Росії проти України стала яскравим виявом геополітичних змін через те, що ця країна відкрито продемонструвала свою імперську

сутність і цим виявила чимало проблем, з якими стикаються та будуть стикатись держави регіону. Тож російсько-українська війна може істотно вплинути на безпекове становище Арктики. Зважаючи на це, дослідження впливу російсько-української війни на безпекову ситуацію в регіоні Арктики актуальне, оскільки допоможе зрозуміти реальні та потенційні інтереси держав регіону, а також геополітичні наслідки для них цієї війни.

Мета дослідження – розглянути вплив російсько-української війни на безпекову ситуацію в Арктиці із врахуванням політики в регіоні ключових арктичних та неарктичних держав.

Джерельною базою цього дослідження стали нормативні документи щодо регіону Арктики таких держав, як: США, Великобританія, Канада, Китай [10; 11; 18; 19; 20; 27], а також міжнародних структур у регіоні, зокрема Арктичної Ради [4; 6]. Для забезпечення повноти нашого дослідження проаналізовано матеріали, у яких описується проблематика регіону Арктики загалом [8; 9], курси політик арктичних та неарктичних держав [3; 5; 21], а також вплив російсько-української війни на інтереси, позиціонування та взаємодії держав у регіоні [12; 22; 26; 29; 30]. Тож це дослідження є продовженням дискусій щодо формування та імплементації курсів арктичної політики окремих держав та оцінки впливу російсько-української війни на можливості геополітичного протистояння держав у цьому регіоні.

Отож, Арктика є найпівнічнішим регіоном Землі з центром на Північному полюсі та охоплює територію, що обмежена Північним полярним колом [9]. Тривалий час через особливості клімату Арктика була поза увагою ключових міжнародних акторів, проте з часом, в міру освоєння її території постало питання її міжнародно-правового статусу. Дослідники міжнародних відносин, а також юристи, пропонують різноманітні трактування статусу цього регіону, серед яких можна виділити основні: Арктика повинна перебувати у власності всього людства, а не окремих країн; Арктика повинна отримати статус кондомініуму (спільного управління нею різними державами); Арктика повинна ділитись на сектори відповідно до кордонів її прибережних держав [3]. Найбільшу підтримку історично отримав третій підхід: зараз виділяють вісім арктичних держав: США, РФ, Канаду, Фінляндію, Швецію, Данію, Норвегію та Ісландію [8].

Для формалізації співпраці цих держав 1996 р. підписано Оттавську декларацію, якою створено Арктичну раду (The Arctic Council). Вона функціонує у форматі міждержавного форуму, що зміцнює співпрацю його учасників в регіоні [4]. Окрім постійних членів Арктичної ради, до неї входять тринадцять держав-спостерігачів, зокрема КНР, ФРН та Індія [12]. Згідно зі Стратегічним планом Ради на 2021-2030 рр., метою організації є розвиток Арктики як регіону миру, стабільності та конструктивної співпраці, живого, процвітаючого, стійкого і безпечного дому для всіх його жителів [6]. Роботу Арктичної ради засновано на принципах: суверенітету, територіальної цілісності та консенсусу [21].

У цьому контексті варто згадати й засновану 2014 р. Арктичну економічну раду – єдину бізнес-організацію в Арктиці, до складу якої входять всі арктичні країни. Діяльність цієї організації зосереджена на економічному розвитку регіону. Важлива також діяльність Міжнародного арктичного наукового комітету (IASC), що сприяє міжнародній співпраці в галузі арктичних досліджень, особливо боротьбі зі змінами клімату.

Росія є однією з ключових арктичних країн, оскільки вона займає значну частину її території – понад 6 млн. кв. км. Крім того, на Росію припадає близько половини населення і території Арктики [21]. З 1991 р., після розпаду СРСР, уряд Росії приділяв менше уваги проблемам Арктики [26]. Водночас вона стала єдиним регіоном, де Росія змогла зберегти свій вплив попри те, що розпад Радянського Союзу спричинив значні зміни

у міжнародному порядку [21]. З 2000 рр. Росія почала відновлювати свій інтерес до регіону. Зокрема, 2007 р. Росія провела операцію «Арктика-2007», під час якої встановлено її прапор на дні Північного Льодовитого океану. Ця операція демонструвала російські претензії на суверенітет над Арктикою та її ресурсами [24]. Відтоді Росія посилює присутність в Арктиці: будує нові військові бази, розширює наукову діяльність та інвестує в розвиток інфраструктури регіону.

Іншим ключовим гравцем у регіоні є США. Попри значну територію в цьому регіоні (північні частини території Аляски), США тривалий час не приділяла належної уваги цьому регіону. Однак, за президентства Дж. Байдена діяльність в Арктиці активізувалась, з огляду на зростання присутності Росії та Китаю в регіоні, що загрожує інтересам США в Арктиці. Додатковим ризиком для позиціонування США в регіоні є те, що арктичні можливості США ослаблені в останні роки через їх внутрішньополітичну поляризацію, неприйнятну для наддержави, яка прагне залишатися лідером у регіоні [5].

Зважаючи на це, суттєвим викликом для подальшої співпраці арктичних країн (як і для функціонування наявної системи міжнародних відносин загалом) є той факт, що Росія під керівництвом В. Путіна остаточно та безповоротно взяла курс на розширення своєї території шляхом повернення своїх «історичних земель» – територій, що колись входили до складу Радянського Союзу, а зараз є суверенними та незалежними державами [22]. Ця політика бере початок ще з розпаду СРСР 1991 р., коли не отримано відповідної реакції міжнародної спільноти на анексію Росією Чечні (Чеченська Республіка Ічкерія), Придністров'я (Молдова), Південної Осетії та Абхазії (Грузія), Криму, частини Луганської та Донецької областей (Україна), а також здійснення прямого чи опосередкованого впливу на безпекову ситуацію у Нагірному Карабасі (Азербайджан), Сирії, а також Сербії. У підсумку апогеєм такої політики Росії стало повномасштабне вторгнення до України 24 лютого 2022 р. [1]. З огляду на тривалість російсько-української війни та заяви вищого військово-політичного керівництва РФ, ця війна може започаткувати подальшу експансіоністську політику РФ, зокрема й в Арктиці.

Зважаючи на агресію Росії в Україні, 3 березня 2022 р. усі арктичні держави, окрім Росії, призупинили свою участь у засіданнях Арктичної ради на час головування у ній Росії, для уникнення будь-яких подальших взаємодій із нею [26]. Крім того, напад Росії на Україну призвів до того, що арктичні держави Швеція та Фінляндія висловили бажання приєднатися до НАТО, хоча обидві держави впродовж тривалого часу підтримували політику нейтральних країн, а їх суспільства не підтримували ідею членства у НАТО [17]. Втім, після початку російсько-української війни 2014 р. вперше обговорено таку можливість для цих країн, вони посилити співпрацю з НАТО. М. Паул називає це «іронією історії», коли дії В. Путіна спровокували Фінляндію подати заявку на вступ до НАТО. Після 24 лютого 2022 р. рівень підтримки вступу до НАТО в Фінляндії становив понад 70%. У Швеції також підтримка вступу до НАТО зростає разом із повномасштабними військовими діями РФ в Україні. Російсько-українська війна посприяла зростанню суспільної підтримки членства обох країн в Альянсі [21]. Вже 18 травня 2022 р. обидві країни подали офіційні заявки на вступ до Організації [15]. 4 квітня 2023 р. Фінляндія вступила в НАТО та стала 31 членом Альянсу. Найближчим часом повноправним членом НАТО стане також й Швеція.

Важливо відзначити, що вступ Швеції та Фінляндії в НАТО започаткує програми переозброєння цих країн та збільшення кількості військових навчань держав НАТО в регіоні [26]. Наразі Канада та США посилюють тут військову присутність. Зокрема, Канада оголосила масштабну програму збільшення обороноздатності, в тому числі в її секторі Арктики, з бюджетом у 4,9 млрд. дол. Її мета – виявлення та відстеження військових загроз,

зокрема з Росії та Китаю [16]. Крім того, Канада планує інвестувати в нові технології, які допоможуть їй краще захищати свої арктичні території. Одним із таких проєктів є розробка супутникового радару, який може виявляти повітряні цілі на відстані понад 1000 км. Цей радар буде використовуватися для виявлення ворожих бомбардувальників та (або) ракет, які наближаються до Канади з боку Арктики. Іншим проєктом є розміщення в Арктиці мережі датчиків для моніторингу повітряного та морського простору регіону. Вони дозволять Канаді отримувати інформацію про будь-які потенційні загрози в Арктиці [10].

Крім того, члени НАТО провели наймасштабніші навчання в Арктиці за останні 30 років. У навчаннях «Холодна відповідь» взяли участь близько 30 тис. військовослужбовців з 27-ми держав Європи та Північної Америки [14]. Ці навчання – відповідь на навчання Росії «Умка-2021», під час яких три атомні підводні човни з 48-ма балістичними ракетами на борту пропливли крізь арктичні льоди, а пара літаків МІГ-31 здійснила дозаправку в повітрі. Ці навчання продемонстрували те, що Росія має військовий потенціал у регіоні [7]. У цих умовах, на думку экс-міністра оборони Великої Британії Б. Воллеса, «Арктика стає зоною зростаючої військової конкуренції, і безпека регіону безпосередньо пов'язана з нашою національною безпекою» [28]. Втім, враховуючи слабкі військові можливості Росії в Арктиці та високу напругу у відносинах Росії та держав Заходу ймовірно, що РФ надалі використовуватиме гібридні кампанії як основний інструмент впливу на арктичні громади, принаймні, в коротко- та середньостроковій перспективі [12]. Зокрема, останніми роками збільшилась кількість гібридних загроз у регіоні. Наприклад, восени 2022 р. в Норвегії численні нерозпізнані дрони пролетіли над важливими об'єктами – військовими, комунікаційної інфраструктури, аеропортами [13].

Загалом Росія демонструє все агресивніші риторику та поведінку в Арктиці. Про це свідчать її вторгнення у морський і повітряний простір скандинавських країн [2], згадане вище встановлення російського прапора на дні Північного Льодовитого океану [24]. Ця поведінка викликає занепокоєння інших арктичних держав прагненням Росії домінувати в регіоні. Крім того, вторгнення Росії в Україну підтвердило побоювання арктичних держав щодо її агресивної поведінки в регіоні. Деякі експерти вважають, що Росія може використовувати свій військовий потенціал для того, щоб створити буферні зони в Арктиці або закрити для інших міжнародних акторів Північний морський шлях [29].

Посилення присутності Росії в Арктиці – серйозна загроза безпеці НАТО, тому союзники по Альянсу виділили її як єдину загрозу, пов'язану з Арктикою, у новій Стратегічній концепції 2022 р. [30]. Крім того, безпекові документи США (Стратегія національної оборони США [14], Стратегія національної безпеки США [15] та Арктична стратегія США [16]), показують, що адміністрація США стурбована загрозами в Арктиці. США, ймовірно, демонструватимуть присутність у регіоні та братимуть участь у навчаннях, але намагатимуться не порушити відносно стабільність.

Варто також згадати той факт, що зростає інтерес до Арктики неарктичних країн, таких як Китай, Японія та Індія, які прагнуть відігравати активнішу роль у регіоні. Тут особливо виділяється КНР, яка 2018 р. оголосила себе арктичною державою. Після цього Китай став більш активним у регіоні: прагне легітимізувати свою присутність у Арктиці, інвестуючи в дослідження, розвиток інфраструктури та співпрацю з іншими арктичними державами [11]. Крім того, Китай є постійним спостерігачем в Арктичній раді з 2011 р. Це дає йому можливість брати участь у міжнародній співпраці в регіоні [29]. Отже, Китай, попри його дружні відносини з РФ, є «третьою силою» в Арктиці, що відстоює свої інтереси та активно протистоїть НАТО та Росії. Зрештою, свідченням цьому є те, що Росія,

Китай і НАТО проводять безпрецедентні військові навчання в Арктиці, що ще більше посилює політичну напругу [12; 26].

ЄС не є арктичним актором у повному сенсі, але він має значні стратегічні інтереси в регіоні. Ці інтереси включають нові судноплавні маршрути, боротьбу із зміною клімату та забезпечення сталого управління. Крім того, деякі держави-члени ЄС, Данія, Фінляндія та Швеція, мають арктичні території, що також робить регіон важливим для ЄС. Європейський Союз має обмежені військові можливості, але він може впливати на арктичну політику через НАТО та інші міжнародні організації. ЄС також має значний економічний вплив, який він може використовувати для просування своїх інтересів у регіоні. У останні роки ЄС демонструє свою готовність до більш активної ролі в Арктиці. Він інвестує в дослідження та розвиток в регіоні та співпрацює з іншими країнами для вирішення спільних проблем [29].

Серед неарктичних країн Європи Велика Британія збільшує зацікавленість у регіоні Арктики. Зокрема, нещодавно опублікований «Оборонний внесок Великої Британії у регіоні Крайньої Півночі» («The UK's Defence Contribution in the High North») засвідчує наміри Британії: посилити її військову присутність та роль у Арктиці, її співпрацю з іншими арктичними державами в галузі безпеки [27].

Таке зростання уваги неарктичних авторів до регіону Арктики, зумовлене також глобальними кліматичними змінами. По-перше, завдяки таненню арктичного океанського і сухопутного льоду значні запаси викопних енергоносіїв в регіоні, таких як нафта та природний газ, стали доступнішими для видобутку. Крім того, Арктика має значний потенціал розвитку відновлюваної енергетики: тут є й поклади важливих рудних мінералів літію і міді, необхідних для виробництва сонячних батарей та інших відновлюваних джерел енергії [29]. Крім того, через зменшення льодового покриття в Арктиці, два основні океанські маршрути регіону – Північно-Західний прохід і Північний морський шлях, доступні для судноплавства впродовж тривалішого, аніж раніше, періоду року. Тож вони привертають до себе все більшу увагу представників бізнесу. Арктичні води також важливі у контексті боротьби наддержав за гегемонію. Зокрема, Китай розглядає судноплавство через ці арктичні проходи як можливість посилити свій вплив у регіоні. Це загрожує США, які традиційно контролювали морські шляхи в іншому океані – Тихому [12].

Висновки. Перспективи співпраці арктичних держав сумнівні, зважаючи на той факт, що одна з них – Росія – більше не є надійним партнером в очах лідерів інших держав після порушення нею всіх ключових міжнародних угод та договорів (Статуту ООН, Паризької Хартії, Будапештського меморандуму, Женевських конвенцій тощо) 24 лютого 2022 р. У цьому контексті варто згадати вислів міністра економіки та захисту клімату Німеччини Роберта Габека: «Єдине, що в Росії є надійним, – це брехня» [23]. Також російсько-українська війна загрожує співпраці арктичних держав у коротко- та середньостроковій перспективі, позаяк посилює напруження між Росією та іншими арктичними державами, що ускладнює їх співпрацю в таких сферах, як безпека, захист довкілля та економічне розвиток. Арктика – глобальний регіон, і її майбутнє залежить від дій всіх країн. Глобальні зміни клімату і спричинені ними зменшення об'ємів морського льоду та танення вічної мерзлоти – серйозні виклики для Арктики, які неможливо вирішити поодиночі [22].

Отже, Арктика не скоро зможе стати стабільним та безпечним регіоном. Навпаки, російсько-українська війна посилює напругу між Росією та іншими арктичними державами. Крім того, зміни клімату в цьому регіоні створюють нові виклики. Для того, аби держави Арктики вдалися до конструктивного діалогу, необхідно, щоб країни, які мають інтереси в регіоні, знайшли способи подолати ці виклики. Це непросте, але необхідно для

гарантування безпеки та сталого розвитку Арктики. Тож **перспективними видаються дослідження** безпекових форматів співпраці арктичних держав, зокрема США, Канади, Швеції та Фінляндії, які за цих умов посилюють свою воєнну присутність у регіоні та співпрацюють в рамках НАТО для підтримки своєї безпеки. З іншого боку, це може збільшити військову напругу в регіоні та перетворити його у ще одну зону протистояння Росії та Заходу.

Список використаної літератури

1. Окуповані Росією території: Who will be the next?. *Transparency International Ukraine*. 2022. URL: <https://ti-ukraine.org/news/okupovani-rosiyeyu-terytoriyi-who-will-be-the-next/>
2. Хмельницька В. Російські літаки з ядерною зброєю порушили повітряний простір Швеції. *TCH*. 2022. URL: <https://tsn.ua/svit/rosiyski-litaki-z-yadernoyu-zbroyeu-porushili-povitryaniy-prostir-shveciyi-2025271.html>.
3. Яшна Н. Міжнародно-правовий режим Арктики в умовах геополітичного суперництва країн у даному регіоні. *Evropský politický a právní diskurz*. 2015. №5. С. 61-65.
4. About the Arctic Council. *Arctic council*. 2023. URL: <https://arctic-council.org/about/>
5. Anthony I., Klimenko E., & Su F. A strategic triangle in the Arctic? Implications of China–Russia–United States power dynamics for regional security. *SIPRI Insights on Peace and Security*. 2021. 3. 27 p. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/2021-03/sipriinsight2103_arctic_triangle_0.pdf.
6. Arctic Council Strategic Plan. *Arctic council*. 2023. URL: <https://oaarchive.arctic-council.org/items/0935a448-fa6f-40ce-9d52-c84c7afd8d39>.
7. Arctic Exercise Umka-2021 Shows Russian SSBN Can Deliver Massive Strike. *Naval News*. 2021. URL: <https://www.navalnews.com/naval-news/2021/04/arctic-exercise-umka-2021-shows-russian-ssbn-can-deliver-massive-strike/>
8. Arctic States. *Arctic Council*. 2024. URL: <https://arctic-council.org/about/states/>
9. Arctic. *Britannica*. 2024. URL: <https://www.britannica.com/place/Arctic>.
10. Canada Announces New Arctic Air, Missile Defenses With US. *TheDefensePost*. 2022. URL: <https://www.thedefensepost.com/2022/06/21/canada-us-arctic-defenses/>
11. China's Arctic Policy. *The State Council Information Office of the People's Republic of China*. 2018. URL: https://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2018/01/26/content_281476026660336.htm.
12. De Martini A. Consequences of the war in Ukraine of the Arctic. / ed. by J. E. Colombo. *Finabel: European Army Interoperability Centre*. 2022. 6 p. URL: <https://finabel.org/consequences-of-the-war-in-ukraine-on-the-arctic/>
13. Drone drama sparks security warnings. *NewsInEnglish.no: views and news from Norway*. 2022. URL: <https://www.newsinenglish.no/2022/10/19/drone-drama-sparks-security-warnings/>
14. Exercise Cold Response 2022 – NATO and partner forces face the freeze in Norway. *North Atlantic Treaty Organization*. 2022. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_192351.htm?selectedLocale=en.
15. Finland and Sweden submit applications to join NATO. *North Atlantic Treaty Organization*. 2022. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_195468.htm.
16. Legere H. Canada to Invest Billions in Military Spending to Counter Russia, China Threat in Arctic. *Vision Times*. 2022. URL: <https://visiontimes.com/2022/06/24/canada-to-invest-billions-in-military-spending-to-counter-russia-china-threat-in-arctic.html>.
17. More Swedes are for joining NATO than against. *SverigesRadio*. 2016. URL: <https://sverigesradio.se/artikel/6426670>.

18. National Defense Strategy of the United States of America Including the 2022 Nuclear Posture Review and the 2022 Missile Defense Review. *U.S Department of Defense*. 2022. URL: <https://media.defense.gov/2022/Oct/27/2003103845/-1/-1/2022-NATIONAL-DEFENSE-STRATEGY-NPR-MDR.PDF>.
19. National Security Strategy. *The White House*. Washington. 2022. 48 p. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf>.
20. National Strategy for the Arctic Region. *The White House*. Washington. 2022. 48 p. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/National-Strategy-for-the-Arctic-Region.pdf>.
21. Paul M. Arctic Repercussions of Russia's Invasion. Council on Pause, Research on Ice and Russia Frozen Out. *SWP Comment*. Berlin. 2022. No. 39. 4 p. URL: https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/81694/ssoar-2022-paul-Arctic_repercussions_of_Russias_invasion.pdf?sequence=1&isAllowed=y&lnkname=ssoar-2022-paul-Arctic_repercussions_of_Russias_invasion.pdf.
22. Paul M. Russia's war and the prospects for Arctic States' cooperation. *Arctic Yearbook 2022. The Russian Arctic: Economics, Politics & People* / ed. by L. Heininen, H. Exner-Pirot, J. Barnes. Akureyri, Iceland. 2022. P. 328-330.
23. Russia's war and the prospects for Arctic States' cooperation. *New York Times*. 2022. 7 September. URL: <https://www.nytimes.com/2022/09/07/world/europe/eu-russia-putin-gas.html>.
24. Russian Explorers Plant Flag On North Pole Seabed. *RadioFreeEurope*. 2007. URL: <https://www.rferl.org/a/1077933.html>.
25. Schreiber M. Arctic Council nations are 'pausing' work after Russia's invasion of Ukraine. *Arctic business journal*. 2022. URL: <https://www.arctictoday.com/the-7-other-arctic-council-nations-are-pausing-work-after-russias-invasion-of-ukraine/>
26. Sukhankin S. War in Ukraine dilutes Russia's Arctic successes and damages future plans. *North American and Arctic Defence and Security Network*. 2022. 14 p. URL: <https://www.naadsn.ca/wp-content/uploads/2022/07/22jul-Sukhankin-upload.pdf>.
27. The UK's Defence Contribution in the High North. *Ministry of Defence*. 2022. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1063855/The_UK_s_Defence_Contribution_in_the_High_North.pdf.
28. UK Armed Forces join largest Arctic exercise in 30 years. *GOV.UK*. 2022. URL: <https://www.gov.uk/government/news/uk-armed-forces-join-largest-arctic-exercise-in-30-years>.
29. Vindevogel B. The Arctic, a new front for great power conflict? *Egmont policy brief*. Brussels. Egmont Royal Institute for International Relations. 2022. No 273. 5 p. URL: https://www.egmontinstitute.be/app/uploads/2022/04/Berk-Vindevogel_PolicyBrief273_Final.pdf?type=pdf.
30. Wall C., Wegge N. The Russian Arctic Threat: Consequences of the Ukraine War. *CSIS Briefs*. 2023. 16 p. URL: <https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep47094.pdf?acceptTC=true&coverpage=false&addFooter=false>.

SECURITY SITUATION IN THE ARCTIC REGION: THE IMPACT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Lesia Dorosh, Halyna Danchuk

*Lviv Polytechnic National University, Institute of Humanitarian and Social Sciences,
Department of Political Science and International Relations,
St. Bandera St., 12, 79013, Lviv, Ukraine*

The impact of the Russian-Ukrainian war on the security situation in the Arctic region is analysed. The peculiarities and formats of cooperation of the Arctic states, including the Arctic Council, the Arctic Economic Council and the International Arctic Scientific Committee, have been clarified. It is emphasized that the Russian-Ukrainian war has affected the cooperation of the Arctic states in these (and other) formats. Thus, after the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine, all the Arctic states, except Russia, announced the suspension of participation in the meetings of the Arctic Council under the chairmanship of Russia. The key challenges and threats to Arctic security are indicated, among which the key ones are: the increase in the military presence of NATO members and Russia in the region, hybrid attacks of the Russian Federation against NATO countries, the growing interest of the non-Arctic states in the region, etc. It is argued that Russia is exhibiting increasingly aggressive rhetoric and behaviour in the Arctic. These are: its invasion of the sea and air space of the Scandinavian countries, the establishment of the Russian flag at the bottom of the Arctic Ocean, as the embodiment of its claims. This behaviour of Moscow causes concern in the capitals of other Arctic states, which are afraid of Russian dominance in the region. It is emphasized that the interest in the Arctic of non-Arctic countries is growing: the People's Republic of China, Japan and India seek to play a more active role in the region. It is argued that the Russian-Ukrainian war has jeopardized the cooperation of the Arctic states in the short and medium term, as it has increased tensions between Russia and other Arctic states, making it difficult for them to cooperate in such areas as: security, environmental protection and economic development. In the long term, however, cooperation in this region is extremely important: climate change, shrinking sea ice and melting permafrost are serious challenges for the Arctic that must be addressed jointly.

Key words: Arctic, Russian Federation, USA, Arctic Council, PRC, Sweden, Finland, Ukraine, Russian-Ukrainian war.

УДК 341.223.2(292.471-074.(470+571))“2014.02/.03”
DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.53.18>

СПРОТИВ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО НАРОДУ РОСІЙСЬКІЙ АНЕКСІЇ КРИМУ (ЛЮТИЙ – БЕРЕЗЕНЬ 2014 РОКУ)

Наталія Дукач

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
Факультет історії, політології і міжнародних відносин,
кафедра політології
вул. Шевченка, 57, 76018, м. Івано-Франківськ, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-0649-2686>*

У зв'язку із повномасштабним вторгненням РФ 24 лютого 2022 року, виникла потреба в глибшому аналізі подій російсько-української війни.

Окупація АР Крим вважається початком збройної агресії російської федерації на території незалежної України. Сьогодні ця агресія переросла у відверте протистояння – російсько-українську війну, яка триває вже 10 років. Процес анексії українського півострова відбувався близько 2-х місяців 2014 року. Під час неї багато мешканців півострова висловлювали активний супротив проти окупації та заявляли про це на мирних акціях, протестах та мітингах. Характерним для цього процесу було мирне протистояння українського населення.

Важливими учасниками цього протистояння став корінний народ Криму – кримські татари. Історичне минуле корінного народу давало їм чітко зрозуміти можливі загрози проросійської влади на території півострова, адже в історичній пам'яті кримських татар ще досі живуть спогади про депортацію 1944 року, про численні утиски та репресії на етноконфесійному підґрунті тощо. Поруч із цим варто зазначити, що стосунки між представницькими органами кримських татар та української владою до цього часу були досить неоднозначними. Адже офіційного статусу кримські татари як корінний народ не мали, а Меджліс та Курултай українська влада не визнавала. До того ж кримські татари майже не залучались до управлінських процесів на території півострова.

Таким чином, дослідження участі кримськотатарської спільноти в процесах протистояння анексії Криму російською федерацією дозволить проаналізувати особливості тодішньої офіційної позиції корінного народу, основні причини та передумови їх участі та подальшої підтримки України. В статті також буде здійснена спроба створити певну хронологію участі кримськотатарського корінного народу у боротьбі за Крим під час його анексії російською федерацією. Також, акцентується увага на ролі кримськотатарського корінного народу у тодішньому супротиві окупаційній владі, котрий триває дотепер.

Ключові слова: окупація Криму, анексія, кримські татари, корінний народ, корінні народи України, політична участь, російсько-українська війна.

Вступ. Анексія АР Крим розпочалась 20 лютого 2014 року [14]. Тоді так звані «зелені чоловічки» – військові РФ незаконно перетнули державний кордон України в районі Керченської протоки [12]. В цей час проросійський президент Янукович ще перебував на обраній посаді, що автоматично спростовує московський привід окупації півострова, згідно з яким анексія нібито була реакцією на позбавлення Януковича президентства [15]. Подальший хід анексії супроводжувався накопичення російських військових на півострові та початком серії мітингів та акцій проти незаконної анексії та сепаратистських акцій на її підтримку. Офіційною датою звернення процесу анексії півострова вважається 25 березня

2014 року – війська РФ захопили останню військову частину, на котрій висів український прапор у Криму [12].

Окупація Криму московією стала шоком для усієї світової спільноти, в першу чергу для України та українського населення на території півострова, в тому числі для кримських татар. У цей період від 20 лютого по 25 березня 2014 кримськотатарський корінний народ брав активну участь у тодішніх суспільно-політичних процесах, проявляв активну політичну позицію, ставши активним учасником боротьби за подальшу долю Криму.

Виклад основного матеріалу. Як вже зазначалося, початком процесу незаконної анексії АР Крим прийнято вважати 20 лютого 2014 року [14] – тоді було вперше зафіксовано перші порушення з боку російської регулярної армії щодо українського кордону в районі Керченської протоки та перші застосування підрозділів російського війська, розташованого на території півострова [13]. Варто зазначити, що тоді ж тривало криваве протистояння на Майдані Незалежності під час Революції Гідності. Проте, за відомостями Прокуратури АР Крим та м. Севастополя, вже в січні 2014 року спостерігались вже перші формування так званої «самооборони Криму» у м. Севастополь. 4 лютого 2014 року до м. Сімферополь відбувся приїзд лідера російської політичної сили «Родина» Олексія Журавльова, котрий під час свого приїзду підписав з головою проросійської політичної партії «Руська єдність» Сергієм Аксьоновим угоду про створення так званого «Антифашистського слов'янського фронту», метою якої була протидія поширенню ідей Майдану на Південь і Схід України. Також, в середині лютого до м. Сімферополя неодноразово приїздив радник президента РФ з окупованих територій Владислав Сурков для зустрічей з політичним керівництвом АР Крим [18].

Згадуючи ті події теперішній голова Меджлісу Рефат Чубаров в інтерв'ю Суспільному Крим зазначав, що в той же день тодішній голова Верховної Ради Криму (далі – ВР Криму) колаборант Володимир Константинов, будучи в Москві, заявив у своїх публічних виступах для мас-медіа про те, що себто якщо в Києві перемаже «фашистський режим», то Криму буде ставити питання про відокремлення від України. «20 лютого ввечері мені вже стало відомо про те, що вже готується позачергова сесія (авт. – ВР Криму) на 21 лютого. Це перша спроба прийняти рішення про звернення до Росії, аби та втрутилась та ввела свої війська на територію півострова. Це рішення планувалось на 21 лютого 2014 року», – розповів Чубаров. Слід підкреслити, що внаслідок загострення подій на Майдані, 21 лютого під стінами ВР Криму відбулось зіткнення між прихильниками Євромайдану та проросійськими противниками. За підтримку Революції Гідності тоді виступили і кримськотатарський корінний народ [13].

Після втечі проросійського президента Януковича, на території півострова активувались антиукраїнські акції. 23 лютого 2014 року в м. Севастополь відбувся масштабний мітинг, в якому взяли участь близько 20-ти тисяч осіб [12]. Так звані протестуючі вимагали припинення перераховувань податків в Україну, а російського громадянина Чалого Олексія було оголошено Головою Координаційної ради з організації управління з забезпечення життєдіяльності та мером м. Севастополь. В той же день вранці біля будівлі колишньої в'язниці кримські татари зібрались аби вшанувати пам'ять голови Уряду Кримської Народної Республіки Номана Челебіджихана, котрий був закатований більшовиками 23 лютого 1918 року у цій в'язниці. Пізніше відбувся 15-ти тисячний мітинг на підтримку діяча та супроти проросійського сепаратистського руху, організований кримськими татарами на площі Леніна у м. Севастополь [12]. Тоді кримським татарам вдалося заблокувати підступи до кримського парламенту, в якому так звані «кримські депутати» мали голосувати за легітимізацію незаконної анексії, проте цього не відбулося, згадує ці події представниця корінного народу Еміне Джеппарова [13].

Наступною масштабною акцією протесту, організованою Меджлісом кримських татар став мітинг 26 лютого 2014 року. Протестна акція стала реакцією на оголошення керівництва ВР Криму про скликання сесії з метою прийняття рішення про подальший статус Криму [18]. Тоді під стінами ВР Криму зібрались близько 12-15 тисяч осіб, котрі за походженням були здебільшого кримськими татарами та етнічними українцями. Протестуючі виступали на підтримку територіальної цілісності України. На противагу їм проросійським сепаратистським силам вдалось зібрати під стінами парламенту близько 2-3 тисяч учасників, котрі вимагали автономії у складі рф. Проте проукраїнським мітингувальникам вдалося запобігти проведенню сесії ВР Криму, на якій мало бути оголошено про від'єднання півострова від України за сценарієм сепаратистів [12].

У 2017 році по так званій «справі 26 лютого» тодішнього заступника голови Меджлісу Ахтема Чийгоза буде засуджено до 8-и років ув'язнення російським судом. Представника корінного народу буде звинувачено в організації «масового заворушення 26 лютого 2014 року в м. Севастополь». По цій же справі буде засуджено інших кримських татар, зокрема Алі Асанова, Мустафу Дегерменджи, Ескандера Кантемірова та інших. В тому ж році Сімферопольський районний суд вже окупованого Криму, засудить ще одного заступника голови Меджліс Ільму Умерова до 2-х ув'язнення через «заклики до порушень територіальної цілісності рф» [5].

Слід зазначити, що вже на час проведення мітингу на підтримку суверенітету та територіальної цілісності України 26 лютого 2014 року, військові кораблі рф, котрі охороняли морську акваторію в районі проведення Сочинської олімпіади, вже прийняли на борт підрозділи російських військових, котрі згодом захоплювали адміністративні будівлі та військові частини України на півострові. Військові угруповання вже рухались в напрямку м. Севастополь. А самопроголошеним мером м. Севастополь Чалим було видано його перший наказ про утворення муніципального підрозділу «Беркут», котрий вже вночі 26 лютого вирушив на Перекопський перешийок з метою блокування автошляхів до Криму з України [18].

У ніч з 26 на 27 лютого 2014 році відбувалося захоплення ВР Криму, так звані «зелені чоловічки» силоміць змушували депутатів парламенту йти на засідання та проголосувати за потрібне сепаратистам рішення. 27 лютого під силовим тиском відбулося засідання ВР Криму, на якому нібито 61 депутати з 64 присутніх проголосували за проведення псевдо-референдуму про визначення статусу Криму. За свідченнями Ахтема Чийгоза, на засіданні були присутні близько 47 депутатів ВР Криму зі 100, деяких з яких заводили у залу примусово [10].

Вже на початку березня в Криму активно проводились антивоєнні акції, в яких здебільшого брали участь жінки. Зазвичай протестні демонстрації проводились вздовж основних транспортних шляхів та заблокованих російськими силовиками українській військових частин [12]. Першою акцією, яка закінчилась зникненням та подальшим вбивством став одиночний пікет проти окупації півострова Решата Аметова. Пікет відбувся 3 березня 2014 року. Того ж дня представника кримськотатарського корінного народу було силоміць викрадено «кримською самообороною». Його тіло було знайдено 15 березня за 60 км. від м. Сімферополь. На тілі загиблого було виявлено численні ознаки катування. Решата Аметова було нагороджено званням Героя України посмертно. Він вважається першою жертвою окупаційного режиму серед кримськотатарського корінного народу [12].

Під час анексії півострова також відбувалися зустрічі представників Меджлісу з іноземними представниками та українськими політиками в Криму. Зокрема, 5 березня 2014 року «кримською самообороною» було заблоковано представників спеціального

посланця Генерального секретаря ООН Роберта Сері, котрий на той час прибув на території півострова зі спеціальною місією. В той же день «самооборона» заблокувала будівлю готелю «Україна» в м. Сімферополь, в якому знаходилась представниця ОБСЄ з питань свободи слова Дуня Міятович, котра проводила зустріч з редакторами кримських мас-медіа. Її разом з колегами примусово супроводили до аеропорту [10].

9 березня 2014 року кримські татари взяли участь у масовій акції на честь 200-річчя Тараса Шевченка та проти проведення незаконного референдуму. Під час цієї акції представники так званої «самооборони Криму» затримали кількох активістів [12].

Під час анексії півострова члени Меджлісу стали виконувати комунікаційні функції з інформування та розповсюдженні інформації щодо ситуації на території півострова, через те, що українські органи влади вже не функціонували повною мірою. Так, корінний народ активно підтримував контакти із національними та міжнародними мас-медіа [19, с.22]. Як зазначають дослідники Юрій Латиш та Марія Фараносова в період лютого-березня 2014 року Меджліс був своєрідним осередком бойкоту майбутнього псевдореферендуму. Через що кремль почав приділяти особливу увагу корінному народу, здійснюючи спроби залучити кримських татар на свій бік, або ж бодай добитись їхнього політичного нейтралітету [10]. Так, наприклад, в ефірі інформаційного телемарафону, у 2022 році співзасновник громадської організації КримSOS говорив про те, що в 2014 році рф намагалась «купити» кримських татар різноманітними посадами та фінансовими можливостями. Проте кримські татари виступили основним бар'єром московської колонізації [2].

12 березня російська влада вирішила організувати переговори з кримськими татарами. Представниками кремля були чинний президент Татарстану Рустам Мінніханов, голова Ради муфтіїв росії Равіль Гайнутдінов та колишній президент Татарстану Мінтімер Шаймієв [10]. За посередництва останнього Мустафа Джемілев провів телефонну розмову з путіним. Розмова мала стосуватись теми виведення російської армії з АР Криму та була попередньо погоджена з Арсенієм Яценюком. З метою її проведення Джемілев прибув до Москви ще 11 березня [8].

За словами Мустафи Джемілева, під час розмови президент рф не спростовував наявності російського війська в Криму. Також путін згадував про своє розпорядження щодо «пильного стеження» за кримськими татарами. Обговорюючи гарантії безпеки для корінного народу, очільник рф висловив думку, що кримських татар у конфлікт навколо Криму намагаються втягнути «українські націоналісти, бандерівці». Своєю чергою, представник кримських татар підкреслював, що розв'язання питання повноважень АР Крим необхідно розглядати між Кримом та Україною, за можливої участі рф. Також, Джемілев вказав на те, що порушення територіальної цілісності України на території Криму є порушенням безпекових домовленостей 1994 року, підписаних між Україною, рф, Великобританією та США в обмін на відмову від ядерної зброї Україною. На що московський лідер відповів, що Україні вийшла зі складу СРСР нібито не зовсім законно. За результатами розмови, сторонам не вдалось знайти спільної мови [8].

В той же час активною діяльністю займались опоненти Меджлісу. Одним із них була політична партія «Мілли Фірка», котра стала ідеологічним центром поширення сепаратистських настроїв серед кримських татар. Політична сила активно закликала до участі в незаконному референдумі та голосування за так зване «возз'єднання» з росією. Ще однією проросійською силою виступила громадська організація «Себат», утворена у 2011 році. Представники організації взяли активну участь у голосуванні в день проведення псевдореферендуму 16 березня 2014 року. До того організація публічно підтримувала Януковича та виступала проти Євромайдану [10].

У переддень російського незаконного референдуму, 15 березня 2014 року Меджліс звернувся до всього населення Криму із закликом не брати участь у псевдореферендумі щодо переходу до складу рф [10]. 16 березня Верховна Рада України ухвалила відповідну постанову про припинення повноважень ВР Криму. Центральна виборча комісія України закрила доступ до реєстру виборців на півострові. Під силовим тиском, окупаційні сили провели нібито референдум, котрий до сьогодні є невизнаним. Цим сфабрикованим «виявленням волі громадян півострова», росія намагалась виправдати незаконну анексію АР Крим та м. Севастополь. Так званий референдум проігнорували проукраїнське населення півострова та більшість кримськотатарського корінного народу. За підрахунками Мустафи Джемілева, 99% кримських татар не відвідали незаконний референдум [1].

Пізніше окупаційна влада оголосила сфабриковані результати прсефодреферендуму, за якими «за возз'єднання Криму з рф» проголосували нібито 96,77% виборців в АР Криму та 95,60 % в м. Севастополь, при тому що явка в м. Севастополь була зазначена у 89,5 % [4,с.322-323]. 18 березня 2014 року було підписано вже згаданий «Договір про прийняття Республіки Крим до складу росії» між путіним, Аксьоновим та Константиновим. 21 березня договір було ратифіковано підписом російського президента. Після чого 24 березня Мустафа Джемілева заявив, що кримські татари не визнають як результатів незаконного референдуму, так і договору про так зване входження Криму до складу рф [18].

Також Меджліс направив звернення до Верховної Ради України та українського народу з вимогою про забезпечення вільного волевиявлення на здійснення кримськотатарським корінним народом права на самовизначення на власній історичній Батьківщині – Криму. Звертаючись, кримські татари посилались на Статут ООН та Декларацію ООН «Про права корінних народів». Також, у звернення Меджліс категорично заперечив будь-які спроби визначення майбутнього Криму без участі кримських татар та підкреслив тезу про те, що відновлення прав кримських татар та можливість реалізації права на самовизначення в Криму має здійснюватися у складі незалежної і суверенної України. 20 березня Верховна Рада прийняла постанову «Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української держави», визнавши кримських татар корінним народом та підтримуючи Декларацію ООН про права корінних народів [3].

25 березня 2014 року – дата, котрою звершився процес анексії Криму. В цей день російські військові захопили тральщик ВМС «Черкаси» [18].

Пізніше, 27 березня в Брюсселі Джемілев анонсував позачергову сесію Курултаю та зазначив, що на сесії планується ухвалення важливого рішення – «Ми проведемо серед кримських татар свій представницький референдум» [7].

29 березня 2014 року відбулась позачергова сесія Курултаю кримськотатарського корінного народу в Бахчисараї. На цій сесії вперше за останні роки не лунало українського гімну, лише кримськотатарський. А серед гостей не було жодного представника української влади, проте були представники з росії – голова Ради муфтіїв росії Равіль Гайнутдінов і президент Татарстану Рустам Мінніханов [9]. На цій сесії кримські татари ініціювали створення національно-територіальної автономії кримськотатарського народу на його історичній Батьківщині – Криму. Курултай закликав Україну, а також і міжнародну спільноту – ООН, ЄС, Раду Європи ОБСЄ, Організації ісламської співпраці та інші країни підтримати право кримських татар на самовизначення. Проте жодної офіційної реакції від України не було [3].

Відсутність відповіді кримські татари сприйняли як відмову України ставати на захист їхніх інтересів. Тому Меджліс спробував піти на співпрацю з російською

окупаційною владою, делегувавши своїх представників до кримського уряду, з метою вирішення питань щодо майбутнього кримських татар на півострові. Таке рішення неоднозначно прийнялось членами Меджлісу, через що релігійна громада «Селям» навіть пропонувала збирати підписи за розпуск Меджлісу та позачергові вибори Курултаю за співпрацю з окупаційною владою. В той же час росія та окупаційна російська влада демонструвала готовність враховувати інтереси кримських татар, а президент рф підкреслював, що рф гарантує дотримання прав і свобод кримських татар [3].

Таким чином, 31 березня 2014 року Меджліс дав згоду на першого заступника голови Ради міністрів Криму Ленурові Іслямову, а заступник голови Меджлісу Заур Смирнов був делегований на голову Республіканського комітету у справах національностей і депортованих громадян [11]. Ремзі Ільясов отримав посаду заступника голови окупаційної Державної ради Республіки Крим. Ільясов не приховував своїх проросійських настроїв, увійшов до «Єдиної росії» та в травні став депутатом Державної ради Криму. Пізніше Ільясова та Смирнова було виключено зі складу Меджлісу, а Іслямов був звільнений з посади та переїхав на материкову частину України [10].

Як вже згадувалось, Мустафа Джемілев заявляв про те, що кримські татари планують провести власний референдум для визначення волі кримськотатарського корінного народу [7]. Так, член створеної Меджлісом організаційної групи з підготовки референдуму Абдураман Егіз зазначав, що референдум має проводитись під керівництвом ООН, ОБСЄ або інших міжнародних організацій та партнерів. Про цю ініціативу у своїх інтерв'ю згадував і Рефат Чубаров [16], проте референдуму так і не було проведено.

Згодом, окупаційна влада, після того як не змогла взяти під свій контроль Меджліс кримськотатарського корінного народу, все активніше вводила політику переслідувань, репресій та утисків корінного народу, котра триває і сьогодні.

Висновки. Підсумовуючи результати цього дослідження, слід зазначити, що в період анексії АР Крим, яка тривала з 10 лютого по 25 березня, кримські татари взяли активну участь у суспільно-політичному житті півострова, намагаючись відстоювати власні інтереси. Так, на початку окупації кримські татари активно протестували та мітингували проти незаконної окупації, псевдореферендуму та так званого «возз'єднання» з рф. На сьогодні однією з наймасштабніших акцій, організованих Меджлісом кримських татар вважається масовий мітинг 26 лютого 2014 року, котрий відбувався під стінами ВР Криму в м. Сімферополі на підтримку територіальної цілісності України та проти проведення позачергової сесії ВР Криму [12].

Окрім участі в мирних акціях, мітингах в окреслений період, Меджліс також займався активною інформаційною діяльністю, забезпечуючи інформацією про ситуацію на півострові як для України, так і для міжнародної спільноти [19, с.22]. Також, кримські татари намагались зустрічатись із представниками міжнародної спільноти та української влади заради врегулювання ситуація на півострові. Проте, серед корінного народу спостерігались і сепаратистські рухи, представники яких підтримували окупацію півострова та брали участь у незаконному референдумі 16 березня 2014. Окремі з них продовжують свою діяльність в рамках окупаційного режиму. Таким чином, можна прослідкувати своєрідний політико-ідеологічний розкол серед корінного народу.

Варто підкреслити, що під час анексії півострова спостерігались спроби діалогу та співпраці представницьких органів корінного народу з російською владою. Зокрема, сюди можна віднести присутність представників рф на позачерговій сесії Курултаю [9], а також делегування Меджлісом своїх членів на державні посади окупаційної влади [11]. Хоча обидва рішення не були сприятливими для корінного народу Криму.

Отже, як висновок слід зазначити, що під час анексії Криму у лютому – березні 2014 року представники кримськотатарського корінного народу перебували в своєрідній невизначеності, намагаючись залучатись підтримкою спершу України, потім шукаючи співпраці з окупаційною владою. Проте, політика окупаційного режиму показала корінному народу, що за їхнім сценарієм кримським татарам не домогтися захисту власного народу та його інтересів, серед яких на першому місці для кримських татар були – право на самовизначення та проголошення національної автономії. Отриманий досвід скоріше навпаки – дав впевнитись представницьким органам корінного народу Криму в тому, що росія не рахується ні з чийми інтересами, окрім власних.

Список використаної літератури

1. 99% кримських татар на референдумі не голосували, – Джемільєв. Лівий берег. 2014. URL:https://lb.ua/news/2014/03/16/259597_99_krimskih_tatar_referendume.html (дата звернення – 10.03.2024).
2. Бойко І. Росія у 2014 році намагалася «купити» кримських татар – правозахисник. Уніан. 2022. URL: <https://www.unian.ua/society/okupaciya-krimu-rosiya-u-2014-gosi-namagalasya-kupiti-krimskih-tatar-novini-ukrajini-11832294.html> (дата звернення 15.03.2024).
3. Вітман К. Кримські татари у новій етнополітичній системі координат *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 52. С. 153-163. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2014_52_19 (дата звернення – 11.03.2024).
4. Головка В. Кримський референдум. Енциклопедія історії України: Додатковий том. Кн. 1: А–Я: К., «Наукова думка», 2021. С. 322–323.
5. Голубов О. Найгучніші справи кримських «заручників Кремля». Deutsche Welle. 2017. URL: <https://p.dw.com/p/2kpgf> (дата звернення – 18.03.2024).
6. Горюнова, Є. Трансформація кримської ідентичності в умовах російської окупації півострова (2014–2021 рр.). *Політикус : наук. журнал*. 2021. № 5. С. 23–27. URL:<http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/13512> (дата звернення – 09.03.2024).
7. Джемільєв: кримські татари хочуть провести референдум зі статусу Криму. Радіо Свобода. 2014. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25312835.html> (дата звернення – 12.03.2024).
8. Завгородня І. Розмова Джемільєва та Путіна. Deutsche Welle. 2014. URL:<https://p.dw.com/p/1VOht> (дата звернення – 10.03.2024).
9. Курултай: Меджліс вирішуватиме, чи співпрацювати з окупантами. Радіо Свобода. 2014. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25314314.html> (дата звернення – 21.03.2024).
10. Латиш Ю., Фараносова М. Політика російської окупаційної влади щодо кримських татар. *Етнічна історія народів Європи*. 2021. Вип. 64. С. 82–91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eine_2021_64_13 (дата звернення – 08.03.2024).
11. Меджліс делегував своїх представників у самопроголошений кримський уряд. Радіо Свобода. 2014. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25317274.html> (дата звернення – 21.03.2024).
12. Меджліс кримськотатарського народу. Офіційний сайт. URL: <https://qtm.org/> (дата звернення – 07.03.2024).
13. Присяжнюк В., Дворецька О. 10 років окупації Криму. Як Росія захоплювала півострів. Суспільне Новини. URL: <https://suspihne.media/688666-10-rokiv-okupacii-krimu-akrosia-zahoplivala-pivostriv/> (дата звернення – 02.03.2024).
14. Про Заяву Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків». Постанова Верховної Ради України 337-VIII від 21.04.2015.

- Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-19#Text> (дата звернення – 02.03.2024).
15. Роковини путінського аншлюсу Криму: Як це було. Еспресо TV. 2015. URL: https://espresso.tv/article/2015/03/16/rokovynu_putinskoho_anshlyusu_krymu_yak_ce_bulo (дата звернення – 11.03.2024).
 16. У Меджлісі розпочали підготовку до референдуму. Радіо Свобода. 2014. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25319287.html> (дата звернення – 22.03.2024).
 17. Фараносова М. Ставлення кримських татар до окупації Криму та незаконного референдуму 16 березня 2014 р. *Напря́м 1. Давній схід*. 2015. С. 144 – 147. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6445e8ea-e8bb-48c1-832b-19c5dc23c696/content#page=144> (дата звернення – 25.03.2024).
 18. Хронологія окупації Криму. Прокуратура АР Крим та м. Севастополь. Офіційний сайт. URL: <https://ark.gp.gov.ua/ua/chronology.html> (дата звернення – 24.03.2024).
 19. Юксель Г. Інформаційна діяльність представницьких органів кримськотатарського народу під час окупації Криму 2014 року. *Publishing House «Baltija Publishing»*. 2021. С. 20-24.
 20. Як війська РФ за два тижні захопили Крим. Крим.Реалії.Радіо Свобода. 2024. URL: https://www.youtube.com/watch?v=_d8MCbYPPf4&list=PLRVLFiynwHmFs_7YYuV-CVufNe6WYaWQ0&ab_channel=%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D1%96%D0%BE%D0%A1%D0%B2%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B4%D0%B0 (дата звернення – 24.03.2024).

RESISTANCE OF THE CRIMEAN TATAR PEOPLE TO THE RUSSIAN ANNEXATION OF CRIMEA (FEBRUARY – MARCH 2014)

Nataliia Dukach

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Faculty of History, Political Science and International Relations,
Department of Political Science
Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-0649-2686>*

In connection with the full-scale invasion of russia on February 24, 2022, there is a need for a deeper analysis of the events of the russian-Ukrainian war.

The occupation of the Autonomous Republic of Crimea is considered to be the beginning of the armed aggression of the russian federation on the territory of independent Ukraine. Today, this aggression has escalated into an outright confrontation – the russian-Ukrainian war, which has been going on for 10 years. The process of annexation of the Ukrainian peninsula took place for about 2 months in 2014. During this process, many residents of the peninsula expressed active opposition to the occupation and declared it at peaceful actions, protests and rallies. The peaceful confrontation of the Ukrainian population was characteristic of this process.

The indigenous people of Crimea, the Crimean Tatars, became important participants in this confrontation. The historical past of the indigenous people made them clearly aware of the possible threats of the pro-russian authorities on the peninsula, as the Crimean Tatars still remember the deportation of 1944, numerous ethnically motivated harassments and repressions, etc. At the same time, it is worth noting that the relationship between the representative bodies of the Crimean Tatars and the Ukrainian authorities has been rather ambiguous so far. After all, the Crimean Tatars had no official status as indigenous people, and the Mejlis and Kurultai were not recognized by the Ukrainian authorities. In addition, Crimean Tatars were almost never involved in the governance processes on the peninsula.

Thus, the study of the participation of the Crimean Tatar community in the processes of opposition to the annexation of Crimea by the Russian Federation will allow us to analyze the peculiarities of the official position of the indigenous people at that time, the main reasons and prerequisites for their participation and further support of Ukraine. The article will also attempt to create a certain chronology of the participation of the indigenous Crimean Tatar people in the struggle for Crimea during its occupation by the Russian Federation. The article also emphasizes the role of the indigenous Crimean Tatar people in the resistance to the occupation authorities, which continues to this day.

Key words: occupation of Crimea, annexation, Crimean Tatars, indigenous people, indigenous peoples of Ukraine, political participation, Russian-Ukrainian war.

УДК 582:32

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.53.19>

КВІТКОВИЙ СИМВОЛІЗМ В ПОЛІТИЦІ

Олена Іщенко, Інна Сайтарли

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
філософський факультет, кафедра філософії гуманітарних наук
вул. Володимирська, 60, 01033, м. Київ, Україна*

У статті розглядається питання квіткової символіки в політичному контексті. Інакше кажучи, йдеться про квітку як про специфічний знак-символ, який є неодмінним атрибутивним маркером будь-якої країни. Підкреслюється, що наведена флористична символіка пов'язана з неартикульованим знаряддям маніфестації тієї чи іншої інформації та, здебільшого, виконує семантичну функцію в міжнародній політиці та дипломатичних відносинах. Існуючи у формі складної художньої композиції, квіти здатні акцентувати нашу увагу на багатьох актуальних державних наративах. Так, зображення окремих епізодів сучасної української історії передається в інсталяціях на патріотичну тематику у вигляді квіткових панно. Квітковий дизайн є важливою ознакою національної та державної ідентичності.

На нашу думку, низка політичних смислів значною мірою виражається засобами державної символіки країни в аспекті квіткової емблематики. Так, герби декотрих країн не позбавлені рослинних елементів, які візуалізують як внутрішній устрій держави, її могутність, так і відтворюють інші сторони державно-політичного життя. Поряд з цим рослинна символіка використовується і у прапорі, реконструкція якого найчастіше представлена в килимовій техніці. Приміром квіткова гамма прапорів відстоює загальноєвропейські цінності, відображає дух свободи та незалежності, увічнює історичні події в країні та за кордоном.

У статті доведено, що своєрідність актуального культурного коду до теперішнього моменту відображається в національній квітці держави, яка є значущим «логотипом» на міжнародній арені. Вона несе відбиток національного світогляду, специфічного соціокультурного коду народу, його менталітету, етнокультурних особливостей, ціннісних орієнтацій. Додатково обґрунтовується, що символізація національної квітки завжди визначається різноманітними традиціями, звичаями, релігійними обрядами, міфами тощо.

Автори публікації звертають увагу на те, що квіткова палітра використовується як прихований знак під час різних політичних акцій (страйки, мітинги, демонстрації), маршів протесту, виборчих кампаній, референдумів і т. д. Квіти стають потужним інструментом вираження громадської думки і політичної позиції та використовуються як засіб вияву емоційного (чуттєвого) ставлення до політичних подій.

Усталена і визнана квіткова емблематика присутня в широкомасштабних демократичних перетвореннях, спрямованих на повалення деспотичних режимів та встановлення нового суспільного ладу. Вона є ознакою ненасильницького опору, мирних протестів, квіткових революцій, оскільки: «Квіти краще, аніж кулі!».

Ключові слова: символ, політична символіка, квітковий символізм, квіткова емблема, «мова квітів», національна квітка.

Постановка проблеми. Сучасна людина занурена в символічний світ. Різноманітна символізація у вигляді “штучно” вироблених знаків набуває всіляких властивостей внаслідок творчої діяльності людини по освоєнню оточуючого світу.

У соціогуманітарному знанні наукове осмислення категорії символ набуває доволі різної репрезентації і найчастіше розглядається як знак, що передає абстрактні поняття

у конкретній формі, відтак може мати неоднакову смислову конотацію у дослідженнях. У соціально-філософському контексті символ тлумачиться як розпізнавальна прикмета, образ, взятий в аспекті своєї знаковості, знак наділений безмежною багатозначністю образу, де структурність його незмінна, включає предметний образ і глибинний зміст, “прозорість” образу надає смислове навантаження символу. Сенс символу завжди заданий, який можна пояснити не лише зусиллями розуму, а й ірраціонально. У релігійному аспекті символ об’єктивує релігійні уявлення і вказує на їх зміст через знаковість (хрест, півмісяць, Віфлеємська зірка), яка має містично-магічне значення та сакральність. Таємничо-міфологізоване у позначенні природного постає в якості релігійного символізму. Переважно символи виражають моральні цінності суспільства, викликають певні почуття та образи, які об’єднуються у вірі. У політичному полі символи виявляють і передають духовний зміст культури через матеріальні предмети та створені образи, різноманітні дії, які є знаками цього змісту. Вони використовуються в якості інтегративної та мобілізуючої ролі, диференціюють соціально-політичних суб’єктів залежно від їх політичних цілей, мотивів, уподобань, є потужними інструментами агітації. Символи постають умовними образами політичних ідеалів, їх застосовують у пропагандистських лозунгах, вони виражають прихильність різних прошарків населення щодо внутрішньої та зовнішньої політики держави.

У контексті новітніх політичних процесів особливу нішу у символізації простору посідає квітова емблематика, яка несе в собі безліч прихованої інформації починаючи з дипломатичної мови у міжнародних відносинах і закінчуючи політичними подіями загальнодержавного значення (мітинги, демонстрації, протестні марші, урочисті події з приводу державних свят, вшанування пам’ятних об’єктів тощо). Квітова виразність, емність та образність дозволяє у вигляді флористичного дизайну апелювати до державних наративів, візуально представляти і передавати інформацію у часовому вимірі. Сьогодні квіткові елементи є невід’ємним атрибутом державної символіки, що спроможні по особливому відображати ідейно-символічну, суспільно-політичну, ціннісно-правову складову державно-політичного життя. Вони у якості умовних пізнавальних знаків містять у собі безліч смислів та значень, які визначають стосунки у політичному світі та представляють образ Батьківщини через квітковий національний символ країни. Так, все вище зазначене актуалізує тематику дослідження квітової символіки у політичній площині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує великий діапазон вивчення символів у науковій літературі. Дослідженням в суспільстві символів-цінностей займалися М. Мамардашвілі, М. Ліфшиц, П. Бергер, Т. Лукман, символи-ідеали в аспекті онтології аналізувалися у творчості Е. Кассіра, П. Флоренського, П. Рікьора, Ж. Лакана. Різноманітні символічні форми осмислювалися у працях А. Шюца, У. Джеймса, Дж. Міда, Г. Келлі.

Особливої уваги тематика символізації політики заслуговує в роботах зарубіжних та вітчизняних дослідників Г. Лассуелла, Т. Парсонса, Ч. Пірса, Г. Міда, А. Каплана, Ф. Вільсена, С. Богатчук, В. Полянської, В. Бебик, Л. Кочубей, С. Денисюка, М. Головатого, Т. Кадлубовича, В. Ковалевського, В. Корнієнка, М. Яркіна, В. Петренка, А. Чака, Є. Новака. Значний інтерес викликають напрацювання різноманітних методик щодо організації, проведення «кольорових революцій» іноземними фахівцями в особі Дж. Шарпа, М. Макфола, Д. Лейна та плеяди українських вчених С. Катуніна, О. Костюка, Г. Почепцова, Г. Гайдук, Т. Бевз, А. Колодія.

Попри відсутність значної кількості наукових публікацій стосовно обраної проблематики, автори спираються на ряд іноземних праць: А. Dumas «Les Plantes et leurs Symboles» (2000), А. Pavord «The Tulip» (2004), J. Minahan «The complete guide to national symbols and emblems» (2009). Основу наукової роботи складають теоретичні напрацювання

з квіткової символіки, культурно-національної символіки, квіткового етикету, флористичного дизайну, а також фактологічні дані з відкритих джерел.

Метою даної статті є дослідження квіткового символізму у політичному просторі в аспекті його ролі в системі політичної комунікації.

Вклад основного матеріалу дослідження. Політичний дискурс завжди сповнений символічними феноменами, змістовне значення яких криється у культурному контексті вживання. Іншими словами, генезис політичної символіки нерозривно пов'язаний з соціокультурним простором, який через політичні символи набуває різних значень. Розгортаючи свій дискурс за допомогою специфічної знакової системи, вони спрямовані, насамперед, на трансмісію такої інформації, яка є зрозумілою для більшості громадян. Специфічним знаковим символом у політичному полі постає квітка, як загальноприйнятий державний атрибут країни.

Починаючи з XVIII ст. квіткове мистецтво перебуває у тісному взаємозв'язку з національними традиціями і є своєрідним декоративним містком для налагодження широких політичних та культурних зв'язків між державами. Квітковий етикет репрезентуючи суспільний устрій держави, спирається на специфіку її історичного розвитку, враховуючи звичаї, традиції, обряди того чи іншого народу.

У політичному просторі регламентація відносин представників держави і влади обумовлена квітковим символізмом в аспекті оформлення офіційних заходів, урочистих прийомів, місць перемовин, зустрічей на найвищому рівні. Адже, як відомо, флористичний дизайн є важливою складовою міжнародної репутації країни. Квітка символіка відіграє особливу роль у канонах оформлення інтер'єрів президентських палаців, Капітолій, резиденцій послів, ситуативних кімнат, робочих кабінетів під час проведення представницьких заходів. Політичні та державні діячі активно користуються «мовою квітів» з метою висловлення почуттів ввічливості, шанобливого ставлення, великої пошани до лідерів, делегацій, народів інших країн. Ця «мова» є ефективним інструментом для залагодження конфліктних ситуацій, запобігання загострення у міжнародних стосунках, встановлення дружніх відносин між державами та їх представниками. Тож, маючи значний вплив у дипломатичних відносинах та постаючи негласним інструментом інформації, квітковий символізм виконує важливу семантичну функцію у політичній комунікації. В цьому аспекті, показовим є візит до Вашингтону Олени Зеленської, який відбувся 19 липня 2022 р. Під час зустрічі з президентом США Дж. Байденом перша леді України отримала квітковий букет, символічність та кольорова гамма якого уособлювала в собі різне смислове навантаження. Композиція включала нетрадиційне поєднання квіткового матеріалу: жовті соняшники (символ радості, оптимізму, тепла, колір – енергії), блакитні гортензії (символ вдячності, відданості, колір – віри, гармонії, спокою), білі орхідеї (символ розуміння, підтримки, співпраці; колір – чистоти, елегантності). Асоціативний ряд кольорової гами букету засвідчив велику пошану до дружини Президента України, і в її особі до усіх українських жінок. Акцент на державних кольорах України у квітковому букеті став показовою демонстрацією негласної пропозиції для дружніх стосунків між державами.

Сьогодні квіти у вигляді складних художніх композицій спроможні символічно-естетичним засобом акцентувати увагу на актуальних наративах держави. Наприклад, зображення окремих епізодів сучасної української історії, вшанування українського героїзму ретранслюється в інсталяціях «Київзеленбуду» (2022-2023 р.) присвячених патріотичній тематиці у вигляді квіткових панно «Україна незламна і нескорена», «Вперед до перемоги», «Фортеця Бахмут», «Повертайся живим» тощо. За допомогою квіткової палітри відтворюється символізм героїчної особистості, корелюючи із такими імперативами як сміливість,

витримка, патріотизм. Примітною особливістю таких символічних композицій є те, що при їх створенні використовується рослинний матеріал та кольорова гамма, що включає в себе: *tagetes* (символізує відвагу, асоціюється зі стійкістю); *цинерарію* (вказує на витримку військового лідера), *агератум* (є ознакою незламності та вірності ідеалам), *ірезіне* (символізує здатність адаптуватись до різних ситуацій), *очиток* (асоціюється з пристрасною любов'ю до рідної землі). У спектрі символізацій сучасна флористика є важливою складовою національно-державної ідентичності. Різноманітні квіткові інсталяції, на кшталт: «Я люблю Україну», «Мій дім 603 58», «Be brave like Ukraine», «Ти у мене єдина» виконують функцію колективної ідентичності, відокремлюючи «своїх» від «чужих».

Політичні смисли квіткової емблематики традиційно найбільше представлені у держаній символіці, як офіційних знаках предметно-зображального виразу, що утілюють у собі ідеї, почуття, цінності країни та спрямовані на зміцнення її державності.

Невід'ємним атрибутом держави є герб, геральдика якого містить в собі не лише ідейно-символічну, а й суспільно-політичну та правову складову, яка по-особливому відображається у квіткових елементах. Так засобами останніх може здійснюватися візуалізація внутрішнього устрою держави, її влади та інших аспектів державно-політичного життя. Скажімо, *герб Фінляндської республіки* (рис. 1.) вирізняється тим, що на ньому зображений коронований лев на червоному полі, де у правій передній лапі у вигляді руки в обладунку він тримає срібний меч із золотим державцем, а задніми лапами топче вигнуту срібну шаблю, руків'я якої є золотим, щит усіяний дев'ятьма срібними трояндами, які символізують кількість адміністративних одиниць Фінляндської республіки [5]. Складну композицію являє собою *герб Гренади* (рис. 2.). У центрі герба цієї острівної держави, щит поділений на чотири частини золотим хрестом, у середині якого зображено каравелу «Санта Марія». У верхній лівій та нижній правій секціях щита намальований британський лев, а у нижній правій і верхній лівій – *лілія із золотим півмісяцем*. Над щитом височить золота корона, прикрашена гірляндою гілок бугенвіллієї, які обрамляють *сім червоних троянд, котрі символізують сім спільнот Гренади*. Ліворуч щит підтримує армадил, що стоїть перед стебельцем кукурудзи, праворуч – гренадський голуб під банановою пальмою. В основі композиції гори, поля, велике озеро Гренади – Етанг. Національним гаслом країни у вигляді окантовки є: «*Вірячи в Бога, ми прагнемо, будемо і просуваємося як один народ* [5]». Примітною особливістю герба держави *Сент-Люсії* (рис. 3.) є візуалізація колоніального минулого країни. Так, геральдичний дизайн представлений у вигляді синього щита з перехрещеними бамбуковими стеблами, під якими поперемінно розташовані *троянди і лілії*, з поставленим у місці схрещення тронем вождя. На щиті зображений сталевий шолом із золото-блакитним бурелетом з рукою, в якій смолоскип. Щит з обох боків тримають два папуги, у дзьобах яких, листя тропічних рослин. У нижній частині герба на стрічці зазначений національний девіз країни: «*Земля, Народ, Світло*». Кожен елемент герба несе в собі відповідну конотацію: тропічна рослинність країни представлена у вигляді бамбукового стебла, що символізує прагнення єдності островів Вест-Індії; *троянда Тюдорів і геральдична лілія династії Бурбонів представляють, Велику Британію та Францію*, які протягом XVII – XVIII ст. вели військові компанії за володіння островом; трон вождя у центрі, означає африканське походження більшості населення країни; синій колір щита символізує вірність, а золотий – добробут; *шолом над щитом – геральдику британських володінь*; рука зі смолоскипом – світло свободи; птахи представляють фауну Сент-Люсії [5].

Рис. 1. Фінський герб

Рис. 2. Герб Гренади

Рис. 3. Герб Сент-Люсії

З Імператорським доменом Японської держави асоціюється хризантемова емблема мон (рис. 4) як замітник державного герба країни. *Двошарова шістнадцятипелюсткова квітка* є особистою емблемою Імператора Японії та знаком імператорської влади, Сонця, багатства. Випромінюючи міць і енергію декоративна рослина асоціюється з богинею Сонця – Аматерасу, символізує честь, мужність, шляхетність, щастя та мудрість [2].

Знаковою емблемою герба народної республіки *Бангладеш* (рис. 5) є *квітка латаття* (зразок чистоти, цнотливості, невинності, краси), обрамлена колосками рису, що вказують на аграрний сектор країни. Над лататтям розташовано трілисник джуту (елемент прядільної культури), з обох боків від нього зображені чотири зірки, що уособлюють засадничі принципи держави: Націоналізм, Демократію, Ісламський соціалізм, Іслам [2].

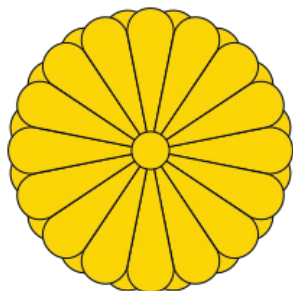

Рис. 4. Емблема Імператора Японії

Рис. 5. Національний герб Бангладеш

Символічне зображення квіткової геральдики на державному рівні, використовують у приміщеннях парламентів, дипломатичних установах, офіційних документах, на печатках глави держави й уряду, грошових одиницях, паспортах тощо, тим самим підкреслюючи смислово-сакральне значення для країни. Дизайн герба з його атрибутивними відмінностями не тільки виступає специфічним джерелом інформації про природні ресурси, культурно-історичну спадщину народу, відтворюючи кольори національних прапорів, а й наголошує на провідній ідеї держави, національній єдності громадян у вигляді політичних гасел.

Відмінним знаком держави постає прапор, демонстрація якого теж не позбавлена квіткової символізації. Адже, як відомо, стяг є невід'ємним атрибутом державних та національних свят, офіційних заходів, урочистих подій, флористична реконструкція якого

найчастіше створюється у килимовій техніці з урахуванням офіційного опису у межах законодавства країни. Сьогодні у ландшафтних парках різних країн світу при створенні композицій національних прапорів використовують: гвоздику, троянду, дельфініум, флокси, агератум, альтернатуру, вербену, цинерарію, бегонію, ірзине, оскільки цей квітковий матеріал є найстійкішими в техніці трансформацій. До прикладу, покажемо стала виставка квітів «Україна Європейська» (Київ), яка була присвячена країнам Євросоюзу з нагоди 65-річчя від дня створення ЄС (відбулася у 2015 р.), де більшість флористичних конструкцій створювалися із кольорової гамми національних прапорів країн Ради Європи. Представлена квіткова експозиція символізувала повернення України до європейських цінностей. Вшановуючи національно-державну символіку країн Європи (Бельгії, Данії, Ірландії, Італії, Люксембург, Королівство Нідерландів, Норвегії, Великої Британії, Франції, Швеції), виставка передавала колорит цих держав квітковою гаммою прапорів і візуально-образно відображала національні особливості кожної з них.

Як символ країни державний прапор постає ознакою ритуальних дій. Жодна пам'ятна дата, пов'язана з тими чи іншими історичними подіями в країні та поза її межами не можлива без традиційних урочистих церемоній покладання квітів до могил, меморіалів, пам'ятників, монументів, обелісків тощо. Траурна флористика у вигляді букетів живих квітів, жалобних вінків, патріотичних кошиків найчастіше відзеркалює кольорову гамму національних прапорів держави. Приміром, сьогодні вшановуючи мужність та героїзм, захисників незалежності суверенітету і територіальної цілісності України під час російсько-української війни, більшість могил загиблих воїнів прикрашена ритуальними композиціями у вигляді жовтих хризантем, троянд, гортензій, соняшників, синьо-фіолетових ірисів, смарагдової зелені та погребельними вінками із помаранчево-розових чи гранатових гладіолусів, бордових троянд, червоних гвоздик, багряних маків, що символізують кров, пролиту у битвах [4].

Відтак, державні символи консолідують націю, їхня квіткова емблематика відображає загальнолюдські цінності, ідеї які відстоювалися у політичній боротьбі за своє право на існування, відзеркалюють дух свободи і є ознакою суверенності країни.

Особливий культурний код нації відображається в національній квітці держави, символізація якої обумовлена різноманітними традиціями, звичаями, давніми культами, релігійними ритуалами, міфами, легендами тощо. У більшості країн світу вона виражає історико-культурну та соціально-політичну життєдіяльність народу.

Варто зазначити, що квіткова символіка держав утвердилася раніше, ніж герб та прапор. Так, відомо, що квітка жоржина була улюбленою рослиною для ацтеків, емблемою французьких королів починаючи з XII ст. стає ірис, червона троянда набуває високого статусу під час громадянської війни в Англії у XV ст., починаючи зі стародавніх часів знаковою для Верхнього Єгипту є «священна лілія Нілу» – лотос, надбанням Ємену з сер. XV ст. вважається квітка кави арабіки.

Сьогодні кожна країна послуговується власним розпізнавальним знаком в образі національної квітки, приміром маркером Албанії постає яскраво-червоний мак, Лівії – цикламен, Мальдивів – рожева троянда, Йорданії екзотичний чорний ірис, Індії горіхоносний біло-рожевий лотос, Ізраїлю яскрава анемона коронарна [4]. Квітковий образ держави найчастіше визначається на законодавчому рівні, показовим є оголошення президентом Р.Рейганом у 1986 р. троянда як національна квітка Сполучених Штатів Америки. Офіційний статус квітка отримує шляхом опитування громадської думки чи голосування, перемоги в конкурсі або просто користується любов'ю протягом багатьох століть займаючи важливе місце у культурі, релігії, мистецтві (поезії, літературі, архітектурі, скульптурі тощо).

Квіткова символіка є національно-культурно обумовленою. Втім, одна й та ж саме квітка може мати різне смислове значення. Так, тюльпан постає квітковою емблематикою Ірану, Афганістану, Нідерландів і ряду інших країн, семантичність якого багатовимірною [6]. Як відомо, тюльпаноподібну форму має державна емблема *Ісламської республіки Іран*, що складається із чотирьох півмісяців, меча і п'ять стовпів ісламу. Згідно стародавнього вірування, квітка тюльпан виросла з пролитої крові мучеників Ірану знаменуючи собою символ віри. На думку декотрих істориків, священного смислу ця травяниста рослина набула завдяки тюркській назві «лале» («лоле»), що співзвучна з іменем Аллаха. Відтак, в іранській культурі тюльпан є ознакою найвищих цінностей країни – національного патріотизму та самопожертви.

Особливе символічне значення квітка отримує в країні Ісламського Емірату Афганістані, яка переважно пов'язана з політико-військовою тематикою. Найчастіше асоціюється з військовим вторгненням СРСР до Афганістану для боротьби з повсталими моджахедами. Так, кривавий зміст отримує словосполучення «червоний тюльпан», уособлюючи в собі жорстокі тортури, що застосовувалися під час полону до радянських військових. Жертва після жаклих тілесних знущань ставала схожою на бутон тюльпану. Болісна смерть у муках невірною шураві гарантувала правовірним (радикальним ісламістам) потрапляння до раю. Іншу конотацію отримує словосполучення «чорний тюльпан», що є синонімом смерті і трагедії афганської війни, завдяки неофіційній назві військово-транспортного літака АН-12, який використовувався для перевезення тіл загиблих з території Афганістану в Радянський Союз, з умовним позивним – вантаж 200. Тож, для більшості афганського населення, органів силових структур, армії квітка тюльпан значиться символом впевненості, несамовитої пристрасної, любові до сміливих вчинків в ім'я Алаха, тому не позбавлена сакральної складової.

Зовсім протилежну семантику «турецька квітка» отримує в Королівстві Нідерландів і більш пов'язана з квітковою комерційною діяльністю. Адже, як відомо торгівля тюльпанами для голландців вважалася поважним бізнесом починаючи з XVI ст. Дана рослина була непоганим способом вкладання капіталу для заможних купців і не тільки. Однак, шалені спекуляції на ф'ючерсному ринку за купівлю цибулини призвели до так званої «тюльпаноманії» (з 1636-1637 рр.), що згодом залишила банкрутами майже більшу частину населення країни. Мода на «дивовижну квітку» породила чимало легенд (як-от сказання «про чорний тюльпан»), міфів, курйозних випадків.

Захоплення тюльпаном, який не має офіційного статусу в країні, пов'язане з багатьма історичними фактами. Так, у впродовж останніх місяців Другої світової війни міста західної частини Нідерландів, через блокаду нацистів і перекриття логістичних шляхів, залишилися без їжі. Основним продуктом харчування стали цибулини тюльпанів, що багаті на поживну речовину, енергію. Незважаючи на огидний смак і подразнення ротової порожнини, цибулини тюльпанів рятували значну кількість мешканців міст від голоду. Відомо, що під час Другої світової війни королівська родина, рятуючись від нацистів отримала притулок у Канаді. Згодом голландська принцеса Юліана на знак вдячності та в пам'ять канадців, які віддали життя за її батьківщину, подарувала столиці Канаді – Оттаві – сто тисяч цибулин цієї квітки [6].

Завдяки сприятливому клімату тюльпан став економічним іміджем країни. Багаторічній рослині присвячуються міжнародні виставки, фестивалі, щорічні паради, найвідоміший з яких *Влоемперсо*. Традиція квітництва репрезентована у знаменитому парку тюльпанів – *Кекенгоф* розташованого в м. Ліссе. Багатолітня рослина для більшості голландців є символом високого статусу, великих статків, заможності, шляхетності, витонченого смаку.

Отже, національна квітка тюльпан маючи природний ареал зростання отримує безліч інтерпретацій, постає у якості аристократизму обраних, є емблемою мучеників, перемоги над невірними. Національна квітка країни дозволяє краще зрозуміти специфіку світосприйняття, світорозуміння світу, що поширена в іранській, афганській голландській спільнотах, ціннісні орієнтації, етнокультурні особливості, естетичність відчуття дійсності.

Нині квітковий символізм набуває особливого ваги під час політичних акцій, демонстрацій, громадських рухів, передвиборчих компаній, референдумів тощо. Іноді постає прихованим знаком політичної боротьби, засобом впливу та комунікації між виборцями/ претендентами, між правлячою верхівкою/народом. «Мовою квітів» відстоюються різноманітні політичні ідеали суспільного життя, реалізуються політичні задачі, висловлюється активна життєва позиція великої маси населення [1].

Ефективність політичної символіки у вигляді квіткової емблематики репрезентується під час квіткових революцій, під якими розуміють опис мирних масових протестів або повстань, де учасники використовують квіти як символ опозиції та ненасильницького опору. Так, ненасильницькі спроби скинути владу характерні для Революції гвоздик у Португалії (1974 р.), що знаменувала собою безкровний військовий переворот в Лісабоні підпільною армійською організацією «Рух капітанів». Він призвів до повалення правоконсервативного диктаторського режиму Нової держави з приходом до влади лівих політичних сил. Естетичним засобом вираження політичних поглядів стала червона гвоздика, революційне значення якої прослідковується з часів Французької революції (1789 р.). Історично знаковою вона постала і під час революційних подій у Російській імперії (1917 р.). Будучи невід'ємним символом боротьби проти тиранії, маючи асоціацію з пролетарським класом, гвоздика стала розпізнавальним знаком соціал-демократичної партії більшовиків, згодом радянської номенклатури та лівої ідеології [3].

Революція гвоздик (військове звільнення португальців від диктатури) оповита легендами, як-от продавчиня лісабонського універмагу Селеста Сейруш проходячи повз солдата опустила свіжу гвоздику у ствол його гвинтівки, згодом, наслідуючи її, громадяни масово почали роздавати солдатам червоні гвоздики. Так заквітчані стволи з'явилися на вулицях португальської столиці і стали символом свободи, миру та початком нового життя країни.

Корінна зміна політичного курсу, соціальних структур та інституції відбулася під час Революції троянд в Грузії (2003 р.). Фальсифікація парламентських виборів правлячою верхівкою, неефективність державної влади, високий рівень корупції, низький рівень життя населення спонукали до масових соціально-політичних протестів у Тбілісі. Політична боротьба між пропрезидентською партією «За нову Грузію» та реформаторським блоком «Союз національного відродження» закінчилася перемогою опозиційних сил. Піком перемоги був вхід представників опозиції до зали пленарних засідань (парламенту) з трояндами в руках. Даний жест підкреслював ненасильницький характер опору протестувальників та демонстрував небажання вирішувати конфлікт силовими методами. Відтак, розпізнавальним знаком в аспекті політичної боротьби стала троянда як символ перемоги, слави, лояльності, хоробрості, поваги до опонента. Однак, квітка несла в собі неоднозначний натяк, оскільки бутон формою нагадує трохи сплющену кулю, а суцвіття – вічність.

Цивільний опір серед населення М'янми (Бірма) проти підвищення цін на паливо спричинив Шафранову революцію (2007 р.). Скасування Державною радою миру та розвитку субсидій на паливо і ризький стрибок цін на нього вивело тисячі протестувальників на вулиці різних міст з вимогою відставки військового керівництва. Вагому роль в антиурядовій ході відіграли буддистські ченці з міста Мандалай – духовного центру М'янми.

Завдяки їх зовнішньому вигляду (одягу), політичній активності та безпосередній участі у масових демонстраціях рух іменувався шафрановим. Відтак, колір квітки шафран (латинською крокус), якою здавна забарвлювали свої шати (халати) ченці, символізував надію та відродження, подібно першоцвітам, що пробуджуються ранньою весною, коли земля ще вкрита снігом.

Питання «цивілізаційного вибору» спостерігається в ряді інших революцій, приміром Тюльпанової в Киргизстані (2005 р.), Жасмінової в Тунісі (2010 р.), Лотоса в Єгипті (2011 р.), де квітка виступає матеріальним знаком вираження ціннісних орієнтацій, ідейних переконань, класових ідеологічних принципів.

Отже, у флоральних революціях для яких характерні ненасильницька конфронтація, кругообіг еліт, заміна політичної верхівки без докорінної зміни в соціально-економічній системі, здійснення реформ в інституціях державної влади, використання м'яких методів громадянського спротиву для досягнення мети, нетривалий період існування, наявність консолідованої опозиції, квітковість є невід'ємною складовою політичної риторики, пропаганди, агітації в аспекті прихованого символічного змісту.

Висновки. Вищевикладене дозволяє зауважити, що квітова «картина світу» у політичній площині занадто багатовимірна, специфічна і пов'язана з національно-культурною складовою кожної країни. Сучасна «мова квітів» є невід'ємним атрибутом у дипломатичних відносинах, міжнародній політиці і часто постає потужним інструментом прихованої інформації. Флористичний дизайн у якості створення художніх композицій із квітів актуалізує увагу на наративах держави, є ідентифікатор нації та спрямований на зміцнення державності. Квітова емблематика представлена у державній символіці країн візуально-образно ретранслює ідеї, погляди, національні цінності держави в аспекті її незалежності та суверенності. Розпізнавальним знаком кожної країни є національна квітка, яка тісно пов'язана з географічним, культурним, економічним регіоном країни, постає ендемікою Батьківщини, таїть у собі легенди, перекази, міфи, переповнена релігійними значеннями та відіграє важливу роль у різноманітних подіях і віхах історії (голод, епідемії, військові завоювання). Різноманітна палітра квітів у якості прихованого знаку використовується у політичних акціях, демонстраціях, мітингах, громадських рухах. «Мовою квітів» відстоюються політичні ідеали суспільного життя, висловлюється активна життєва позиція більшості громадян щодо демократичних перетворень в країні.

Список використаної літератури

1. Бевз Т. Феномен «революція» у дискурсах мислителів, політиків, науковців. Монографія. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 176 с.
2. Енциклопедичний довідник: все про світ: країни, прапори, герби /від. за вип. М. Ілляш. Київ: Школа, 2001. 622 с.
3. Чак А. Феномен «кольорової революції» як політичного явища сучасності. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. №1. 2018. С. 35-42.
4. Dumas A. Les Plantes et leurs Symboles. Paris: Éditions du Chêne, 2000. 128 p.
5. Minahan J. The complete guide to national symbols and emblems. Greenwood Press. Vol. 1. 2009. 365 p.
6. Pavord A. The Tulip. London: Bloomsbury, 2004. 440 p.

FLOWER SYMBOLISM IN POLITICS

Olena Ishchenko, Inna Sajterly

*Taras Shevchenko Kyiv National University,
Faculty of Philosophy, Department of Philosophy of the Humanities
Volodymyrska str., 60, 01033, Kyiv, Ukraine*

The article examines the issue of *floral symbolism* in the political context. Put it differently, it refers to flower as a specific sign-symbol that is an essential attributive marker for any country. It is emphasized that the above *floral symbolism* is related to an unarticulated instrument for manifestation some information and, for the most part, it performs of semantic function in international politics and diplomatic affairs. Existing in the form of complex art composition, flowers are nowadays able to focus of our attention on a lot of relevant state narratives. The image of certain episodes of modern Ukrainian history is relayed in installations dedicated to patriotic themes in the form of floral panels. *Floral design* is an important distinguishing mark in terms of national and state identity.

We believe that some political meanings are largely expressed by means of state symbolic of country. For example, the coats of arms of some countries, which are not devoid of floral elements, both visualize the internal structure of the state, its power, and reproduce other aspects of state and political life. Along with this, floral symbolization is also used in the flag, the floral reconstruction of which is most often presented in carpet technique. The floral range of flags upholds pan-European values, reflects the spirit of freedom and independence, and commemorates historical events in the country and abroad.

This paper is proved that peculiarity of relevant cultural code until current moment reflects in the national flower of the state, which is a significant "logo" in the international arena. It reflects the national specificity of the worldview, the specific socio-cultural code of the people, their mentality, ethno-cultural characteristics, and value orientations. This work additionally substantiates that the symbolization of the national flower is always determined by various traditions, customs, religious rites, myths, etc.

The authors of this publication also draw attention to the fact, that the floral palette is used as a hidden sign during various political actions (strikes, rallies, demonstrations), protest marches, election campaigns, referendums, etc. Flowers become a powerful tool for expressing public opinion and political position and are used as a means of expressing emotional (sensual) attitudes towards political events.

The established and conventional floral emblematic is in large-scale democratic transformations aimed at overthrowing despotic regimes and the establishment of a new social order. It is a hallmark of non-violent resistance, peaceful protests, flower revolutions, because: "Flowers are better than bullets!".

Key words: symbol, political symbolism, floral symbolism, floral emblem, "language of flowers", national flower.

УДК [327.7+338.2] (436)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.53.20>

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА АВСТРІЇ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ЗГУРТУВАННЯ ЄС

Оксана Пікулик, Ілона Балак

*Волинський національний університет імені Лесі Українки,
факультет міжнародних відносин,
кафедра міжнародних відносин і регіональних студій,
пр. Волі, 13, 43005, м. Луцьк, Україна*

Стаття присвячена дослідженню особливостей регіональної політики Австрії в контексті реалізації політики згуртування ЄС. З'ясовано сутність та механізми реалізації регіональної політики Австрії. Відзначено найважливіші пріоритети регіональної політики Австрії. Проаналізовано специфіку реалізації регіональної політики Австрії в рамках політики згуртування ЄС. Відзначено, що до найважливіших сфер політики Європейського Союзу відноситься згуртування і структурна політика, які забезпечують зміцнення економічної, соціальної та територіальної єдності в громадах. Підкреслено, що в реалізації політики згуртування ЄС важливе роль відіграють фонди, зокрема Європейський фонд регіонального розвитку, Фонд згуртування, Європейський соціальний фонд та інші. Координація та планування регіонального розвитку на національному рівні в Австрії здійснюється Австрійською конференцією з просторового планування. Підкреслюється важливість Європейського територіального співробітництва, яке спрямоване на спільне вирішення проблем та є основою реалізації спільних проєктів між національними, регіональними та місцевими органами влади держав. Досліджено основні напрями Європейського територіального співробітництва. Проаналізовано Угоду про партнерство з Австрією, яка встановлює інвестиційну стратегію політики згуртування Австрії на період 2021-2027 рр. Відзначено, що реалізація Угоди сприятиме підтримці Австрії в просуванні економічної, соціальної та територіальної згуртованості з акцентом на пріоритетах ЄС, таких як зелений і цифровий перехід. Фонди політики згуртування сприятимуть конкурентному, інноваційному та сталому зростанню Австрії та її регіонів. Підкреслюється, що політика згуртування ЄС доповнює та посилює зусилля Австрії у сфері регіональної політики шляхом надання фінансових ресурсів, сприяння співпраці та узгодження з пріоритетами ЄС, сприяючи збалансованому та сталому розвитку регіонів Австрії.

Ключові слова: регіональна політика, Австрія, Європейський Союз, політика згуртування.

Постановка проблеми. Регіональна політика Австрії покликана сприяти сталому регіональному розвитку та забезпечити покращення якості життя населення країни у всіх її регіонах. Розуміння політики згуртування ЄС пояснює механізми, за допомогою яких ЄС сприяє економічній, соціальній та територіальній єдності між своїми державами-членами та регіонами. Дослідження регіональної політики Австрії в контексті реалізації політики згуртування ЄС допомагає оцінити ефективність різних політичних інструментів і стратегій, спрямованих на сприяння розвитку та інновацій в різних регіонах, а також взаємодію між національними та регіональними структурами управління в рамках ЄС. Політика згуртування ЄС є одним із найважливіших інструментів сприяння розвитку регіонів та зменшення розбіжностей між державами-членами. Її важливість полягає в здатності сприяти економічному зростанню, соціальному прогресу та територіальній єдності в ЄС.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Дослідженням різних аспектів регіонального розвитку та регіональної політики країн, в тому числі Австрії, займалися такі

науковці, як Грищенко І. М. [1], Шорн М., Прібс А. [2], Ліба Н. С. [3] та інші. Грищенко І. М. у своїй праці аналізує механізми реалізації регіональної політики як єдиної політики Європейського Союзу в аспекті інституціонального забезпечення державної регіональної політики [1]. Питання реалізації австрійської міської регіональної політики, співпраці малих та середніх міст та прилеглих територій Австрії висвітлено в дослідженнях Шорн М., Прібс А. Зокрема, стаття ґрунтується на порівняльному дослідженні в чотирьох областях, які започаткували співробітництво між містом і селом в австрійських малих і середніх містах з їх околицями, аналізуючи різні механізми управління в регіонах [2]. Ліба Н. С. висвітлює закордонний досвід реалізації регіональної політики [3]. Питання політики згуртування ЄС аналізуються в працях таких науковців, як Давимука С. А., Куйбіда В. С., Федулова Л. І. [4], Сторонянська І. З., Беновська Л. Я. [5] та інших.

Актуальність даного дослідження зумовлене тим, що вивчення досвіду та аналіз конкретних заходів та програм, що використовуються в Австрії, може допомогти в розробці та удосконаленні власних стратегій регіонального розвитку в країні, а також сприяти побудові міжнародного партнерства та обміну досвідом між країнами. Крім того, аналіз політики згуртування ЄС допомагає визначити можливі стратегії взаємодії України з іншими країнами ЄС в різних сферах, таких як економіка, політика, соціальні питання тощо.

Метою дослідження є аналіз регіональної політики Австрії в контексті реалізації політики згуртування ЄС.

Виклад основного матеріалу. Регіональний розвиток може бути успішним лише за умови спільної взаємодії всіх учасників і сфер політики на всіх рівнях: держави – провінцій – муніципалітетів та Європейського Союзу загалом. За допомогою пропозицій щодо координації ефективної регіональної галузевої політики на всіх рівнях і через сприяння співпраці в регіонах і між ними, австрійська регіональна політика допомагає людям створити сприятливе середовище для життя в майбутньому – чи то в міських агломераціях країни, чи то в сільській місцевості, чи то в центрі Австрії, чи в прикордонних регіонах.

В Австрії поняття «регіональної політики» охоплюють заходи, які здійснюються федеральним урядом, провінціями чи іншими державними установами, які передбачають вплив на розвиток частин федеральної території (регіонів). Просторове планування, яке регулюється спеціальними законами, є відповідальністю провінцій і муніципалітетів. На відміну від Швейцарії та Німеччини, в Австрії немає рамкового законодавства щодо регіонального планування на федеральному рівні [6].

Реалізація регіональної політики Австрії здійснюється шляхом координації дій між федеральним урядом й землями, та складається головним чином із програм ЄС [7]. Сприяння розвитку регіонів та вирішення проблем регіонального розвитку здійснюється шляхом реалізації спільних проєктів, що фінансуються та реалізуються спільно федеральним урядом та адміністрацією відповідного регіону (землі). В рамках Адміністрації Федерального Канцлера функціонує спеціальний департамент із питань регіональної політики, який займається координацією проєктів регіонального розвитку [1]. Також в країні реалізується галузева політика, яка не підпорядкована положенням закону про регіональне планування, але може мати великий вплив на просторовий розвиток (функціональне регіональне планування).

Міста та міські регіони є важливими стратегічними елементами, які мають національне значення для соціально-економічного розвитку Австрії. Через високу щільність і значну концентрацію людей та їхньої діяльності ці території демонструють особливо динамічний розвиток і, отже, мають гостру потребу в координації щодо землекористування. Проте в Австрії рішення щодо розвитку регіонів, а також міст і міських територій,

приймаються великою кількістю учасників на різних рівнях (федеральний уряд, провінції, міста та муніципалітети, економічні та соціальні партнери, громадянське суспільство).

Питання координації діяльності різних державних установ, які впливають на просторове планування та розвиток, є відповідальністю Федерального міністерства сільського, лісового, регіонального та водного господарства за підтримки Австрійської конференції з просторового планування (ÖROK). Федеральне міністерство організовує обмін інформацією та спільне формування питань розвитку міст та регіонів Австрії, а також представляє інтереси регіонів Австрії на рівні ЄС та інших міжнародних організацій [6].

Координація просторового розвитку на національному рівні в Австрії здійснюється Австрійською конференцією з просторового планування, яка є організацією, заснованою в 1971 р. федеральним урядом, землями та муніципалітетами для координації просторового розвитку на національному рівні. Орган прийняття політичних рішень очолює Федеральний канцлер, а до його складу входять усі федеральні міністри та глави земель, президенти Австрійської асоціації міст і селищ та Австрійської асоціації муніципалітетів, а також голови соціальних і економічних партнерів з дорадчим голосом.

Для виконання своїх завдань на адміністративному рівні ÖROK створено Комісію депутатів, а також кілька комітетів, які складаються з представників територіальної влади та соціальних і економічних партнерів. Одним із центральних напрямків роботи ÖROK є підготовка та публікація Концепції просторового розвитку Австрії. Поточна Концепція просторового розвитку Австрії («ÖREK 2030») була опублікована в 2021 р. та охоплює період планування близько десяти років. Керуючись ключовою темою «Необхідність трансформації», цей документ є стратегічним інструментом загального просторового розвитку в Австрії [8].

В процесі реалізації регіональної політики та забезпечення ефективного регіонального розвитку Австрії, політична діяльність спрямована на те, щоб країна розробила та посилила перехід до економіки та суспільства, що засновані на знаннях. Регіональна політика Австрії базується на широкій концепції інновацій, яка включає технологічні, а також соціальні, організаційні, логістичні, фінансові, кадрові та маркетингові інновації. Важливим завданням є інтеграція австрійських регіонів у загальноєвропейські мережі співпраці. Також зусилля спрямовані на те, щоб економічно депресивні регіони були пов'язані та інтегровані в центри інноваційної та дослідницької діяльності.

Враховуючи нові виклики останніх десятиліть, у регіональній політиці Австрії можна виділити такі пріоритети:

- зміцнення бази знань та інноваційної потужності компаній, дослідницьких та навчальних закладів;
- сприяння транскордонній економічній діяльності, структурній адаптації підприємств у прикордонних регіонах, які знаходять нові можливості для розвитку;
- підвищення ресурсної та енергетичної ефективності, використання відновлюваних джерел енергії та нових технологій;
- рівні можливості, зокрема послідовне застосування принципу рівності жінок і чоловіків [6].

В рамках реалізації проектів Європейського фонду регіонального розвитку, усі регіони Австрії, за винятком Бургенланд, відносяться до категорії «більш розвинені регіони» [7]. Бургенланд вважається перехідним регіоном Австрії. Тут ВВП на душу населення становив 87 % від середнього по ЄС у 2021 р., тоді як у регіонах Відня та Зальцбурга цей показник становив відповідно 143 % та 144 %. Найнижчі витрати на НДДКР серед дев'яти австрійських регіонів (Bundesländer) також зареєстровані в Бургенланді, де вони становили

0,9 % ВВП у 2019 р., у той час як у Відні вони сягнули 3,7 % ВВП і були найбільшими Штайермарку (5,1 %) [9].

Координаційна діяльність Федерального міністерства сільського, лісового, регіонального та водного господарства зосереджена на таких пріоритетах регіональної політики:

- загальна координація Європейських структурних інвестиційних фондів в Австрії: представництво інтересів Австрії в Європейській Комісії та в органах Ради Європейського Союзу; забезпечення якості реалізації програми; ефективне управління фінансами Європейського фонду регіонального розвитку; інформаційний хаб між спонсорами акцій на федеральному, провінційному та місцевому рівнях;

- посилення інтеграції в ЄС через співпрацю з іншими державами-членами ЄС: програми Європейського територіального співробітництва; підтримка координації програм співпраці із сусідніми країнами; координація підтримки інших галузевих політик у контексті ЄС;

- узгодження інтересів Австрії з врахуванням нового періоду структурних фондів ЄС з 2021 р.;

- інноваційні імпульси регіональної політики та регіонального розвитку в Австрії: співпраця з партнерськими інституціями з Австрії та за кордоном для розробки інноваційних підходів до питань регіональної політики; впровадження інновацій у співпраці адміністративних органів та приватних установ; внески до нової Концепції просторового розвитку Австрії [6].

Реалізація регіональної політики Австрії здійснюється в рамках політики згуртування ЄС. Після вступу Австрії до Європейського Союзу в 1995 р. деякі заходи, важливі з точки зору регіональної політики, були підтримані коштами зі структурних фондів ЄС у формі «програм підтримки». В Австрії ці програми реалізуються в тісній співпраці з різними федеральними та земельними органами, залежно від їхніх спеціалізованих обов'язків. Необхідні процеси координації відбуваються в рамках ÖROK, і офіс бере на себе широкий спектр координаційних та оперативних завдань [10]. Кожен регіон і місто ЄС можуть отримати вигоду від регіональної політики ЄС. Особливо значну підтримку мають менш розвинені регіони.

Регіональна політика ЄС реалізується за допомогою трьох основних фондів: Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРР), Фонду згуртованості (CF) і Європейського соціального фонду (ESF). Ці три фонди також називають «Структурними фондами». Разом із Європейським сільськогосподарським фондом розвитку сільської місцевості (EAFRD) та Європейським фондом морського та рибного господарства (EMFF) вони становлять Європейські структурні та інвестиційні фонди (ESI-фонди) [11].

В рамках політики згуртування кожна держава-член готує Угоду про партнерство з Європейською Комісією, яка є стратегічним документом для програмування інвестицій із фондів політики згуртування. Вона встановлює стратегію та інвестиційні пріоритети, визначені державою-членом, і представляє перелік національних і регіональних програм для реалізації на місцях, включаючи індикативні щорічні фінансові асигнування для кожної програми [12].

У фінансовому періоді 2014-2020 рр. на політику згуртування виділено 351,8 млрд євро, тобто 1/3 бюджету ЄС. Окрім загальноєвропейських цілей, ці фінансові засоби використовувались в регіонах, містах і муніципалітетах для узгодженості, структурних змін, енергетичного переходу, створення робочих місць, зміни клімату, стимулювання інновацій, економічного зростання, покращення інфраструктури. Приблизно 70 % коштів

використовувались у менш розвинутих регіонах і 25 % у перехідних регіонах та більш розвинених регіонах. Крім того, близько 3 % коштів спрямовані на співфінансування проектів транскордонного співробітництва, а також для розвитку територій з низькою щільністю населення [13].

В травні 2022 р. Європейська Комісія затвердила Угоду про партнерство з Австрією, яка встановлює інвестиційну стратегію політики згуртування Австрії вартістю 1,3 млрд євро на період 2021-2027 рр. Кошти підтримуватимуть Австрію в просуванні економічної, соціальної та територіальної згуртованості з акцентом на ключових пріоритетах ЄС, таких як зелений і цифровий перехід. Кошти також сприятимуть конкурентному, інноваційному та сталому зростанню країни [12].

Угода про партнерство з Австрією відкриває шлях до реалізації програми згуртованості на місцях і охоплює 18 програм, з яких 4 національні та 7 транскордонних програм Interreg. Австрія планує інвестувати 61 % ресурсів Європейського фонду регіонального розвитку у дослідницьку інфраструктуру для високотехнологічного виробництва, підвищення продуктивності та ефективності використання ресурсів. Циркулярна економіка, цифровізація та енергоефективність будуть керівними принципами відбору проектів.

Крім того, Фонд справедливого переходу (JTF) підтримуватиме перехід країни до кліматично нейтральної економіки. Зокрема, Австрія інвестуватиме в диверсифікацію компаній і стартапів до кліматично нейтральних і ресурсозберігаючих видів діяльності, які забезпечать альтернативні робочі місця для заміни робочих місць в енергоємних галузях [12].

Регіональна політика Австрії має своєю метою також сприяння регіональному транскордонному співробітництву. Європейське територіальне співробітництво (ЄТС) забезпечує основу для реалізації спільних проектів між національними, регіональними та місцевими учасниками з різних держав-членів. Його мета – знайти спільні рішення спільних проблем.

ЄТС реалізується за наступними трьома напрямками:

- транскордонне співробітництво: двостороннє співробітництво між прикордонними регіонами двох держав-членів ЄС;
- транснаціональне співробітництво: охоплює більші території кількох держав-членів;
- міжрегіональне співробітництво: здійснюється на рівні ЄС і охоплює всі країни-члени ЄС та кілька країн, що не входять до ЄС.

Австрія отримує 257,3 млн євро від Європейського фонду регіонального розвитку для здійснення обміну та співпраці між різними державами-членами ЄС і державами, що не входять до ЄС для здійснення Європейського територіального співробітництва [6].

Європейське територіальне співробітництво забезпечує основу для співпраці між регіонами різних європейських країн з метою пошуку рішень спільних проблем і розвитку невикористаного потенціалу, зокрема прикордонних територій. У 2021-2027 рр. Interreg має намір підтримати 86 програм співпраці, організованих за чотирма напрямками. Окрім транскордонних, транснаціональних та міжрегіональних напрямків, було додано спеціальний напрямок співпраці найвіддаленіших регіонів. Крім того, вперше програми співпраці на зовнішніх кордонах ЄС із країнами розширення та сусідами стають частиною Interreg, регулюються єдиною книгою правил і управляються однією організацією.

Ресурси ЄС для Interreg у 2021-2027 рр. становлять приблизно 3 % бюджету політики згуртування, тобто 10 млрд євро. Загальний бюджет, включаючи національне співфінансування, заплановано на рівні 12,8 млрд євро.

Щодо Австрії, то у програмному періоді 2021-2027 рр. фонди політики згуртування продовжуватимуть підтримувати австрійські регіони у просуванні економічної, соціальної та територіальної єдності та прийнятті ключових пріоритетів ЄС, таких як Європейська зелена угода [9].

Висновки. Таким чином, регіональна політика Австрії має важливе значення для сприяння збалансованого розвитку її територій. Стратегічно розподіляючи ресурси, інвестиції та інфраструктурні проекти між різними регіонами, уряд має можливість усунути диспропорції в економічному зростанні, інфраструктурі та доступі до послуг. Такий підхід допомагає зменшити регіональну нерівність, стимулювати зростання в менш розвинених регіонах. Крім того, добре продумана регіональна політика може посилити соціальну згуртованість, сприяти культурному різноманіттю та зміцнити національну єдність шляхом визнання та підтримки унікальних особливостей і потреб кожного регіону в країні. Загалом, ефективна регіональна політика відіграє вирішальну роль у досягненні сталого та рівноправного розвитку, одночасно використовуючи весь потенціал різноманітних регіонів країни.

Політика згуртування ЄС відіграє вирішальну роль у реалізації регіональної політики Австрії, надаючи значну фінансову підтримку та стратегічне керівництво. Австрія отримує фінансування від фондів згуртування ЄС, зокрема Європейського фонду регіонального розвитку, Фонду згуртування та Європейського соціального фонду, які сприяють фінансуванню проектів регіонального розвитку. Ці кошти підтримують різні аспекти пріоритетів регіональної політики Австрії, такі як сприяння розвитку сільської місцевості, посилення зв'язків між містом і селом, сприяння конкурентоспроможності та інновацій, вирішення демографічних проблем і сприяння транскордонному співробітництву. Крім того, політика згуртування ЄС заохочує Австрію узгодити свої стратегії регіонального розвитку з ширшими цілями ЄС, такими як сприяння сталому розвитку, соціальному залученню та екологічній стійкості.

Список використаної літератури

1. Грищенко І. М. Зарубіжний досвід управління регіональним розвитком. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 5. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/5_2018/5.pdf (дата звернення 25.03.2024).
2. Schorn M., Priebis A. Cooperation between small- and medium-sized towns and their surrounding areas. Implementation of the Austrian city regional policy. *Raumforschung und Raumordnung. Spatial Research and Planning*. 2021. 79(3), pp. 257–274. doi: 10.14512/rur.49. URL: <https://rur.oekom.de/index.php/rur/article/view/49> (date of access: 18.06.2023).
3. Ліба Н. С. Закордонний досвід реалізації регіональної політики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 6, част. 2. С.56-59. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/6_2_2016ua/14.pdf (дата звернення 24.03.2024).
4. Давимука С. А., Куйбіда В. С., Федулова Л. І. Тенденції розвитку нової-регіональної політики країн членів Європейського Союзу. *Регіональна економіка*. 2019. № 1. С. 76-87. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2019-1-9>
5. Сторонянська І. З., Бенювська Л. Я. Нова регіональна політика ЄС: особливості реалізації в контексті сучасних викликів та ризиків. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр.* 2023. Вип. 1(159). С. 3-11. DOI: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2023-1-1>.
6. Regional policy in Austria. Federal Ministry for Agriculture, Forestry, Regions and Water Management. URL: <https://info.bml.gv.at/en/topics/regions-and-spatial-development/regional-policy-in-austria-.html> (date of access: 21.03.2024).

7. Regional Development Policy in Austria. Regional Outlook 2019. URL: https://www.oecd.org/cfe/_Austria.pdf (date of access: 23.03.2024).
8. Austrian Conference on Spatial Planning – ÖROK. URL: <https://www.oerok.gv.at/english-summary> (date of access: 20.03.2024).
9. Commission Staff Working Document. Cohesion 2021-2027: forging an ever stronger Union Report on the outcome of 2021-2027 cohesion policy programming. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/reports/2021-2027-programming-outcome/report-outcome-2021-2027-cohesion-policy-programming-part1.pdf (date of access: 27.03.2024).
10. Europäische Struktur- und Investitionsfonds in Österreich. URL: <https://www.oerok.gv.at/region> (date of access: 28.03.2024).
11. Structural and Investment Funds. URL: <https://info.bml.gv.at/en/topics/regions-and-spatial-development/european-structural-and-investment-funds.html> (date of access: 28.03.2024).
12. EU cohesion policy: Commission adopts €1.3 billion Partnership Agreement with Austria for 2021-2027. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_2726 (date of access: 27.03.2024).
13. Regions demand to be involved in shaping Cohesion policy post-2020. Assembly of European Regions. URL: <https://aer.eu/regions-demand-involved-shaping-cohesion-post-2020/> (date of access: 25.03.2024).

REGIONAL POLICY OF AUSTRIA IN THE CONTEXT OF THE EU COHESION POLICY IMPLEMENTATION

Oksana Pikulyk, Iona Balak

*Lesya Ukrainka Volyn National University, Faculty of International Relations,
Department of International Relations and Regional Studies,
Voli Ave., 13, 43005, Lutsk, Ukraine*

The article is devoted to the study of Austria's regional policy in the context of the EU cohesion policy implementation. The essence and implementation mechanisms of Austria's regional policy have been clarified. The most important priorities of Austria's regional policy are noted. The specifics of the implementation of Austria's regional policy within the EU cohesion policy are analyzed. It was noted that cohesion and structural policy, which ensure the strengthening of economic, social and territorial unity in communities, are among the most important areas of European Union policy. It is emphasized that in the implementation of EU cohesion policy, funds play an important role, in particular, the European Regional Development Fund, the Cohesion Fund, the European Social Fund and others. It was noted that the coordination and planning of spatial development at the national level in Austria is carried out by the Austrian Spatial Planning Conference. The importance of European territorial cooperation is emphasized, which is aimed at joint problem solving and is the basis for the implementation of joint projects between national, regional and local authorities of the states. The main directions of European territorial cooperation were studied. The Partnership Agreement with Austria, which establishes the investment strategy of Austria's cohesion policy for the period 2021-2027, was analyzed. The implementation of the Agreement will contribute to supporting Austria in promoting economic, social and territorial cohesion with an emphasis on EU priorities such as the green and digital transition. Cohesion policy funds will contribute to the competitive, innovative and sustainable growth of Austria and its regions. It is emphasized that the EU's cohesion policy complements and strengthens Austria's efforts in the field of regional policy by providing financial resources, promoting cooperation and aligning with EU priorities, contributing to the balanced and sustainable development of Austria's regions.

Key words: regional policy, Austria, European Union, cohesion policy.

УДК 327.8

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.53.21>

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КОЛАБОРАЦІЇ У СЕКТОРІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ: МОДЕЛЮВАННЯ СПІЛЬНОГО ПРОСТОРУ

Анастасія Сичова

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
філософський факультет, кафедра політології
майдан Свободи, 4, 61000, м. Харків, Україна*

У статті авторка аналізує вплив російської агресії проти України на стан світової продовольчої безпеки в аспектах цінової політики, практик державного протекціонізму та залежностей національних економік від імпорту продукції. Виявлені вразливості глобального управління продовольчою безпекою спричинили необхідність внесення змін в існуючі структури шляхом створення як нових критеріїв моніторингу продовольчої безпеки, так і альтернативних суб'єктів на рівні окремих регіонів та за принципом кластеризації. Авторка не лише наводить приклади окремих продовольчих безпекових ініціатив, але пропонує власну модель колабораційної платформи як сукупності чинників внутрішнього та зовнішнього середовища. До внутрішніх елементів належать кластери із системою взаємозв'язків, локальний продовольчий сектор, поведінкові патерни учасників, система управління, механізми моніторингу та бюджетування. Зовнішнє середовище платформи складається з екосистем соціального капіталу, енергетичної сфери, економіки та системи охорони здоров'я. Платформа орієнтується на принципи зворотного зв'язку, перепрофілювання національної продовольчої політики, спільний процес ухвалення рішень, локалізацію, а також альтернативні шляхи фінансування. До останніх належать стратегія об'єднаних коштів як комбінування фінансових зобов'язань низки зацікавлених сторін і стратегія превентивного фінансування, спрямована на створення резервного фонду у випадку форс-мажорних обставин і розробку shock-related алгоритмів дій з метою забезпечення соціального захисту. У цілому, авторка вважає підхід мультигалузових платформ перспективним напрямком у світлі посилення стратегічної конкуренції та пошуку ресурсів для утримання національних позицій на міжнародній арені.

Ключові слова: продовольча безпека, колабораційна платформа, війна, продовольча політика, транснаціональне співробітництво

Повномасштабна військова агресія РФ проти України вплинула не лише на вектори внутрішньої та зовнішньої політики, але й світову продовольчу безпеку, спричинивши підвищення цін і посиливши нестабільність ключових ланцюгів постачання. У лютому 2022 р. продовольчий індекс цін досяг нового рекордного рівня, продемонструвавши зростання на 21% [4] порівняно з попереднім роком. У березні 2022 р. середній показник FFPI склав 170,1 бали [5], що на 17,1% перевищило показники лютого 2022 р. З початку російсько-української війни ціни на пшеницю та кукурудзу зросли на 35%, тоді як загальні ціни на продовольство підвищилися на 5% у світовому масштабі [8]. Аналогічні тенденції можна було спостерігати на ринках рослинної олії, цукру, м'яса та молочних продуктів.

Війна спричинила новий негативний шок для світової економіки, після пандемії COVID-19, спровокувавши глобальну продовольчу кризу, яка посилилася неефективністю глобальних продовольчих систем, залежністю від імпорту продовольства, спекулятивними

ринками зернових, тощо. У цілому, вплив військових дій на стан продовольчого сектору проявився у наступних секторах:

– Обмеження спроможностей низки країн транспортувати с/г продукцію як між регіонами, так і поза межами національних кордонів (блокування українських портів і «зернового коридору»).

– Зміна вартостей на ключові ресурси, такі як добрива. Наприклад, через російсько-українську війну, чимало фермерів США замінили дорогі культури, які потребують добрив на кшталт пшениці та кукурудзи, на менш вартісні, як-от соя [1]. Оскільки соєві боби використовуються переважно в якості корму для тварин і біопалива, така тенденція може посилити поточний дефіцит пропозиції та підвищити ціни на хліб, крупи та інші важливі продукти харчування.

– Застосування низкою національних урядів експортних обмежень. Під час продовольчої кризи 2007–2008 рр. подібний захід був застосований для забезпечення місцевого постачання продовольства та пом'якшення інфляції Індією (пшениця), Сербією (зерно та рослинна олія), Індонезією (пальмова олія) та ін. Проте замість того, щоб контролювати зростання цін, державний протекціонізм посилив нестабільність, спричинивши продовольчі бунти в Азії та Африці [2], Арабську весну, геополітичну реконфігурацію Близького Сходу та іммігрантську кризу в Європі. Ці події, своєю чергою, призвели до посилення націоналістичних і популістських настроїв, що мало політичні наслідки для європейської солідарності протягом наступного десятиліття.

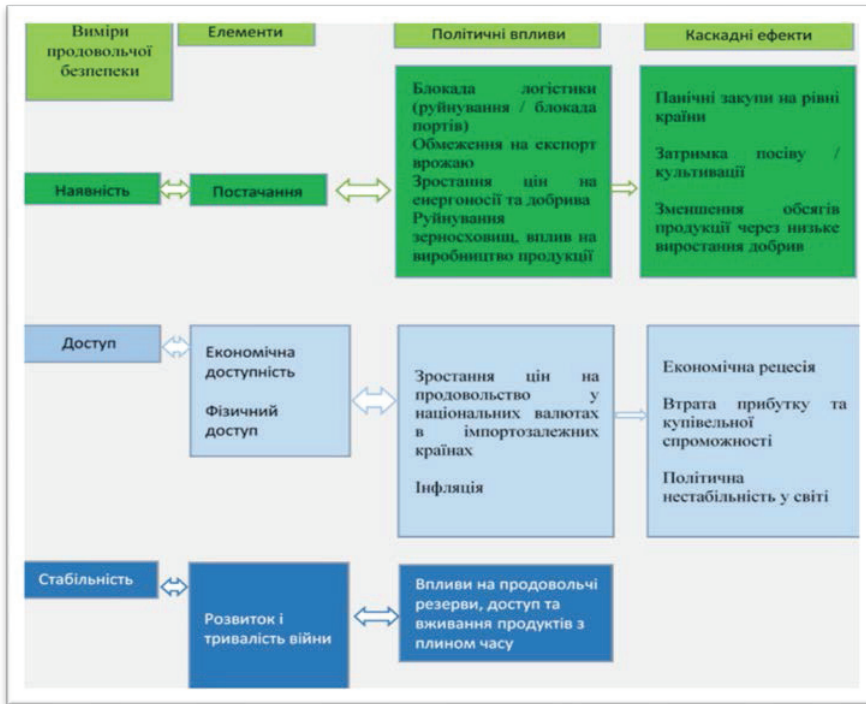
– Тиск на валютні резерви країн-імпортерів та, як наслідок, на їхні обмінні курси. Більшість держав, залежних від імпорту, вже мали серйозні борги, наприклад, до 2022 р. країни, що розвиваються, витрачали в середньому 16% прибутку від експорту на обслуговування боргу [2]. Станом на квітень 2022 р. по відношенню до долара єгипетський фунт подешевшав на 17%, марокканський дирхам на 4,5%, туніський динар на 3%, а ліванський фунт на 25% [2]. На кінець 2022 р. понад чверть країн мали державний борг понад 60% валового внутрішнього продукту (ВВП) [8]. За оцінками Світового банку, кожне підвищення цін на продовольство на один процентний пункт штовхає 10 млн людей у боргову яму [13].

– Зменшення купівельної спроможності споживачів і посилення навантаження на державні бюджети. Так, країни Близького Сходу та Північної Африки (MENA) імпортували понад 50% своїх потреб у зернових та значну частину пшениці, кукурудзи та ячменю саме з України та РФ [1]. Відсутність поставок актуалізувала питання продовольчої безпеки та бідності в країнах, де в раціоні харчування домінує субсидований державою хліб на кшталт Єгипту і Лівану.

– Гальмування трансформації національних продовольчих систем. Зокрема, члени ЄС змушені відкласти перехід до більш екологічного сільського господарств. У березні 2022 р. Європейська комісія виступила з заявою щодо призупинення публікації рекомендацій стосовно сталого сільського господарства та навколишнього середовища [6]. Крім того, підвищення вартості енергоносіїв змусило деякі уряди збільшити виробництво викопного палива, тим самим затримуючи перехід до відновлюваної енергетики, оскільки країни більше стурбовані зниженням цін на нафту та газ, ніж скороченням викидів. Зростання цін на метали збільшує витрати на відновлювану енергію, яка залежить від алюмінію та акумуляторного нікелю, що може поставити під загрозу реалізацію Цілей сталого розвитку 12 (Відповідальне стале споживання та виробництво).

У цілому, впливи російсько-української війни на глобальну продовольчу безпеку акумульовані на Схемі*.

Вплив російсько-української війни на продовольчу безпеку

*Адаптовано автором на основі [6].

Відчутні наслідки війни актуалізували потребу світової спільноти переглянути стовпи управління продовольчою безпекою, яка наразі постає простором транснаціонального співробітництва через спроби концептуалізації інституцій міжнародного рівня (включно з офіційними міждержавними структурами і НУО), норм і політичних дій [10; 11]. Продовольча криза 2007-2008 рр. стимулювала необхідність внесення змін як в існуючі платформи, так і створення нових критеріїв моніторингу продовольчої безпеки на кшталт зміни клімату та фінансування.

Сучасне глобальне управління продовольчою безпекою презентує складну сукупність мережевих кластерів, з конкретними політичними, науковими, програмними і правовими аспектами. Кластери відрізняються між собою за ступенем формальності/неформальності, спеціалізацією/універсальністю, місією, фінансовими і людськими ресурсами, доступом до принципалів і зовнішніх агентів. До кластерів¹ сучасної системи продовольчої безпеки належать (див. Таблиця*):

¹ Кластери охоплюють ключову підмножину політичних і правових аспектів світової продовольчої безпеки, найбільш актуальну для вивчення міжнародних організацій та їх взаємодії. У деяких випадках одна міжнародна організація може бути активною в одній або кількох проблемних сферах.

Таблиця

Кластери продовольчої безпеки

Назва кластеру	Характеристика	Задіяні міжнародні структури
Харчування	Встановлення міжнародних стандартів у сфері харчування, політика громадського здоров'я, мобілізація ресурсів, надання міжнародної продовольчої допомоги	<ul style="list-style-type: none"> • Всесвітня організація охорони здоров'я (WHO) • Продовольча та сільськогосподарська організація (FAO) • Продовольча програма (WFP) • Конвенція продовольчої допомоги (FAC) • Постійний комітет ООН з питань харчування та продовольчої безпеки (SCNFS) • Цільова група ООН високого рівня з глобальної кризи продовольчої безпеки (HLTF) • Група вісімки (G8)
С/г виробництво	Виробництво та розповсюдження знань про харчові та с/г технології, включно з прикладними дослідженнями у селекції рослин	<ul style="list-style-type: none"> • FAO • Консультативна група з міжнародних сільськогосподарських досліджень (CGIAR) • Міжнародний дослідницький інститут продовольчої політики (IFPRI)
Торгівля с/г продукцією	Встановлення мита і тарифів до транскордонних потоків продовольства та с/г продукції, іноземні інвестиції, національні програми підтримки с/г сектора, технічні бар'єри у торгівлі, права інтелектуальної власності на насіння та генетичні матеріали рослин, а також вирішення міжнародних спорів	<ul style="list-style-type: none"> • Світова організація торгівлі (COT) • Міжнародна рада по зерну (IGC) • Організація економічного розвитку та співробітництва (OECD) • Конференція ООН з торгівлі та розвитку (UNCTAD) • Світовий банк
Безпека харчових продуктів	Встановлення транснаціональних стандартів безпеки харчових продуктів, запобігання спалахам міжнародних хвороб і шкідників, що передаються харчовими продуктами, загальна гігієна харчових продуктів і здоров'ю	<ul style="list-style-type: none"> • Всесвітня організація охорони здоров'я (WHO) • Продовольча та сільськогосподарська організація (FAO) • Угода COT про санітарні та фітосанітарні заходи (SPS)
Право людини на харчування	Право людини на харчування на міжнародному та національному рівнях, включно з моніторингом дій держави	<ul style="list-style-type: none"> • Управління Верховного комісара з прав людини (УВКПЛ) • Соціальні та економічні права (ICCSER) • Продовольча та сільськогосподарська організація (FAO)
Розвиток с/г	Заходи, спрямовані на покращення матеріального рівня життя сільського населення у країнах, що розвиваються	<ul style="list-style-type: none"> • Світовий банк • IFAD і регіональні банки розвитку, такі як Азіатський банк розвитку (ADB) і Африканський банк розвитку (AFDB) • Продовольча та сільськогосподарська організація (FAO) • Конференція ООН по торгівлі та розвитку (UNCTAD)
С/г та зміна клімату	Удосконалення знань про зв'язки між с/г виробництвом і кліматом, питання біоенергії, перехід до стійких та низьковуглецевих форм с/г виробництва	<ul style="list-style-type: none"> – Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (РКЗК ООН) – Екологічна програма ООН (ЮНЕП) – Продовольча та сільськогосподарська організація (FAO) – Міжнародний дослідницький інститут продовольчої політики (IFPRI)

*Створено автором на основі [10; 12]

Проовжуючи кластеризацію питань продовольчої безпеки, нарівні з міжнародними платформами, варто також згадати про регіональні ініціативи на кшталт Фонду європейської допомоги найбільш знедоленим (FEAD), а також практику укладання окремих угод про економічне партнерство (EPA) між ЄС та окремими державами, зокрема Африки, Карибського басейну та Тихого океану (АКТ) як відповідь на неефективні торговельні преференції протягом останніх 30 років. Такі пертурбації були спричинені зміною поглядів ЄС щодо інтеграції країн АКТ у світову економіку через інструменти регіональної інтеграції на кшталт загальної с/г політики ECOWAS або єдиної валюти. У цілому, глобальна тенденція до зниження торгових бар'єрів спричинила ерозію цінності преференційної маржі. Якщо у 1980-х рр. перевага становила близько 10%, то у 2004 р. її показник був нижчим за 4% [6]. Крім того, преференції, пов'язані з виконанням певних умов типу санітарних вимог або технічної документації, поставали додатковою перешкодою для їх використання і, за оцінками, становили близько 3% від вартості відповідної продукції [6].

Окрім платформ європейських держав, можемо спостерігати аналогічні зусилля серед азіатських країн щодо створення резервів продовольства для зміцнення регіональної продовольчої безпеки шляхом інституціоналізації спільних заяв, декларацій та угод, зокрема Угода про резерв продовольчої безпеки (AFSR) і Угода АСЕАН про надзвичайні запаси рису (APTERR). Згідно зі статутом AFSR [9], учасник угоди отримував право скористатися резервом лише після оголошення надзвичайного стану в країні унаслідок екстремальної події, відсутності можливості впоратися за рахунок національного резерву або придбати продовольство комерційним шляхом. Незважаючи на проголошений принцип консенсусу при ухваленні рішень, рада AFSR позбавлена повноважень накладати санкції на членів, які не надали рис у якості допомоги або не виконали інших взятих на себе зобов'язань.

Угода про створення рисового запасу для надзвичайних ситуацій (APTERR) була підписана 10 державами-членами АСЕАН, КНР, Японією та Республікою Корея і передбачала формування Ради з представників кожного учасника на основі консенсусу. Рада APTERR, за аналогією з AFSR, також не має чітких повноважень щодо застосування санкційної політики відносно країн, які не виділяють рисовий запас відповідно до своїх зобов'язань. Також сторони можуть в односторонньому порядку призупинити повністю або частково виконання угоди з міркувань національних інтересів, у тому числі національної безпеки або охорони здоров'я, а також відмовитися від угоди без зазначення причин за умови дотримання встановленої процедури.

Досвід азійських платформ AFSR та APTERR засвідчує доцільність реформування створених структур, наприклад, шляхом посилення фінансової складової. Наразі попит на рис між країнами АСЕАН становить 500 000 т на день, тоді як фізичних запасів APTERR достатньо лише для покриття 1,5 днів споживання [9, с. 4]. Сторонам також варто каталізувати координацію зусиль та реагування у разі надзвичайних ситуацій. Досвід Філіппін після супертайфуна Бофа показує, що своєчасність спільних відповідей викликає серйозні занепокоєння. До того ж, учасникам платформ слід переглянути вимогу щодо одностайного консенсусу рішень (територіальна суперечка між Індонезією та Малайзією вже негативно позначилася на переговорному процесі) і проробити механізми забезпечення виконання та дотримання рішень обраних централізованих органів, оскільки відсутність штрафних санкцій нівелює вплив і значення платформ як системи дієвих альтернатив.

Відповідно, політика самозабезпечення, до якої часто вдаються країни під час кризи, лише посилює проблему управління глобальною продовольчою системою, оскільки світові ринки є більш стабільними, ніж внутрішні, за рахунок масштабу та диверсифікації.

Вектор продовольчої безпеки має бути спрямований не на сегментацію ринків, а на створення спроможностей для більшої кількості країн через їхнє органічне залучення до мультинаціональних консенсусних арен.

На сьогоднішній день серед держав та окремих транснаціональних стейкхолдерів існує загальне визнання гострої потреби реформувати глобальне управління продовольчою безпекою, щоб подолати зростаючі показники голоду та підвищити ефективність існуючих заходів. Така потреба актуалізує питання інтегрованості спільних політичних просторів у структуру міжнародних відносин та їх здатність задовольнити глобальні виклики.

На авторський погляд, **внутрішня структура мультигалузевої колабораційної платформи** має складатися з наступних елементів:

- Сукупність перехресних спеціалізованих кластерів продовольчого сектору (пошук дотичних проблем, формування спільної візії проблеми і алгоритму подальших дій, ідентифікація драйверів потенційних змін продовольчої системи, тощо).

- Взаємозв'язки між системами виробництва харчових продуктів і ланцюгами постачання (гнучкість, адаптованість до кризи, рівень прогнозованості, тощо).

- Харчове середовище (політичний контекст, фізичні, економічні та соціально-культурні умови, які формують цінову доступність, безпеку та харчові переваги).

- Інтереси і поведінкові патерни учасників (інформаційний обмін про національні резерви по типу AMIS або Глобальної інформаційної панелі безпеки харчових продуктів для об'єднання ресурсів міжнародних установ; інформація щодо експортних обмежень для безперерійного функціонування ринків продовольства; підвищення рівня обізнаності щодо продовольчої політики інших держав, створення спільних стратегічних резервів зерна для зменшення вразливості країн, тощо).

- Система управління (формальні та неофіційні правила і норми, які впливають на процес ухвалення рішень).

- Механізми спільного моніторингу дій і політик залучених учасників (наприклад, створення єдиної інспекційної служби з метою підвищення якості харчових продуктів і формування прозорої та узгодженої системи трекінгу між різними учасниками на кшталт Оцінки системи контролю за харчовими продуктами FAO-ВООЗ; створення механізмів переспрямування зерна на інші нагальні потреби, тощо).

- Бюджет (розмір обов'язкових і добровільних внесків, інвестиції в харчові та с/г дослідження, принципи фінансування платформи, можливість отримання фінансових преференцій, тощо).

Зовнішнє середовище колабораційної платформи продовольчої безпеки включатиме екосистеми соціального капіталу, енергетики, економіки та охорони здоров'я, які власне забезпечуватимуть множинність входів до харчової площини. У якості механізму зворотного зв'язку можуть слугувати оцінки наслідків її функціонування для глобального продовольчого сектору та спроможність країни перепрофілювати національну продовольчу політику згідно з узгодженими настановами платформи. Перепрофілювання політики має розроблятися з урахуванням структурних характеристик країн-учасниць, у тому числі рівня ВВП, структури виробництва, забезпеченості природними ресурсами, торговельної позиції на міжнародному ринку, впливу на регіональну та світову продовольчу безпеку, тощо.

Перепрофілювання продовольчої політики національного рівня залежатиме від місцевого контексту кожної країни, її політичного режиму, національних інтересів, ідеології та стимулів до змін. Наприклад, рівень захисту сільського господарства безпосередньо пов'язаний з рівнем політичної та економічної конкуренції в країні. Також варто враховувати

пріоритети у сферах агропродовольчої системи, що суттєво ускладнює перепрофілювання. Наприклад, «у той час як в Азії та Тихоокеанському регіоні поживна якість їжі вважається пріоритетом, у Східній та Південній Африці доступність продовольства розглядається як серйозна проблема харчового сектору» [7, с. 43].

Перепрофілювання може стати альтернативою для досягнення прогресу у продовольчій галузі з позиції бюджетних обмежень, які діють в багатьох країнах. Міжнародна гуманітарна система надає глобальні суспільні послуги, але фінансується за рахунок добровільних асигнувань. Відповідно, спосіб мобілізації та розподілу офіційного донорського фінансування є непередбачуваним, що знижує його ефективність і результативність. Альтернативні механізми фінансування колабораційної платформи можуть передбачати наступні підходи:

- о **Стратегія об'єднаних коштів** фокусується на комбінуванні фінансових зобов'язань національних урядів, приватних донорів, агенцій ООН, мультисторонніх банків розвитку, тощо. До прикладу, Швейцарія об'єднує свої потоки фінансування гуманітарної допомоги, тоді як Швеція займається об'єднанням агенцій з гуманітарної діяльності. Об'єднані фонди дозволяють «переводити узгоджені спільні рішення у більш своєчасний і скоординований механізм дій» [7, с. 74].

- о **Стратегія превентивного фінансування** за рахунок, наприклад, 1% від національного бюджету, з поступовим збільшенням цієї частки протягом наступних 10 років.

Згідно з дослідженням Start Network, принаймні половину всіх гуманітарних криз можна передбачити, тоді як менше 1% гуманітарного фінансування виділяється на превентивні дії [7]. У період 2020–2021 рр. ОСНА вже сприяло розробці 11 пілотних проєктів з колективних попереджувальних дій (Бангладеш, Ефіопія, Малаві, Сомалі, Чад, Буркіна-Фасо, Мадагаскар, Непал, Нігер, Філіппіни та Південний Судан), щоб продемонструвати, як превентивна гуманітарна діяльність зменшує вплив форс-мажорних факторів на людей в зоні ризику. У даному контексті FAO пообіцяла виділити принаймні 20% свого екстреного фінансування на превентивну діяльність до 2025 р.[4], тоді як Світовий банк вже подвоїв суму забезпечення Механізму раннього реагування до 1 млрд дол. для поточного циклу фінансування своєї Міжнародної асоціації розвитку [13]. Такі заходи можуть стати фундаментом для розробки shock-related стратегій соціального захисту, які є набагато економічніші, ніж виділення окремої гуманітарної допомоги на кожну кризу.

Окрім того, варто пам'ятати, що підтримка продовольчої політики безпеки є результатом складного процесу ухвалення рішень, який залежить від формування коаліцій, спільних точок інтересів, забезпечення права голосу кожному з учасників, тощо. Наприклад, у період з 1995 по 2019 рр. країни-експортери здійснили 245 втручань у політику СОТ щодо заміників грудного молока [6, с. 14]. Такі дії можуть посилити інерційність політики та спричинити так зване «регуляторне охолодження», яке заважатиме національним урядам вживати заходів щодо перепрофілювання політики у харчовому секторі. Тому склад альтернативної колабораційної платформи має включати рівних або відносно рівних гравців за міжнародним впливом і станом розвитку національної економіки, готових захищати інтереси менш сильних регіональних суб'єктів.

Тож, при формулюванні принципів колабораційної платформи варто взяти до уваги підхід локалізації, який дозволяє розглядати потреби глобальної продовольчої безпеки цілісно і в межах певного географічного регіону або кластеру. Дослідження Share Trust 2022 р. щодо економічних наслідків передачі 25% офіційної допомоги розвитку (ОПР) засвідчує, що врахування локального контексту із залученням місцевих ключових осіб

зробило б програми на 32% економічнішими, ніж ті, що створювалися виключно зусиллями міжнародних посередників [7, с. 81].

Таким чином, рішення щодо посилення продовольчої безпеки мають бути спрямовані не лише на пом'якшення безпосередніх наслідків кризи, але й на побудову більш стійких суспільств та економік у довгостроковій перспективі на основі smart collaboration. Серед таких доцільними є короткотермінові втручання як необхідні засоби стабілізації ситуації, проте фокус уваги варто зосередити на довгострокових стратегіях, які знівелюють економічний і соціальний тиск, зменшать вразливість до цінових шоків, а також враховуватимуть кліматичні та екологічні наслідки рішень для навколишнього середовища (кліматично розумне сільське господарство, CSA).

Перезапуск транснаціонального співробітництва в умовах багатополярності на базі колабораційної платформи дозволить зменшити невизначеність ринку та уникнути контрпродуктивних політичних заходів, таких як експортні обмеження та роздування запасів, що підживлюють негативні настрої та дестабілізують продовольчу стійкість. Фактично, мова йде про зміну парадигми не лише в управлінні продовольчою безпекою, а й у структурванні мислення транснаціональної взаємодії.

Список використаної літератури

1. Abay K., Breisinger C., Glauber J., Kurdi S., Laborde D., and Siddig K. (2022). The Russia-Ukraine crisis: Implications for Global and Regional Food Security and Potential Policy Responses, *MENA WORKING PAPER* 39, 23 p.
2. CGIAR (2023). The Russia-Ukraine War: Implications for Global and Regional Food Security and Potential Policy Responses. Retrieved from: <https://cgspace.cgiar.org/handle/10568/128731>
3. FAO (2022). Food Price Index. Food and Agricultural Organization of the United Nations. Retrieved from: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/food-pricesindex/en/>
4. FAO (2023). Food Price Index. Retrieved from: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/>
5. FAOSTAT (2023). Trade Data. Retrieved from: <https://www.fao.org/faostat/en/#data>
6. Hassen, T., & Bilali, H. (2022). Impacts of the Russia-Ukraine War on Global Food Security: Towards More Sustainable and Resilient Food Systems? 11: 17. <https://doi.org/10.3390/foods11152301>.
7. HLPE (2020). Food security and nutrition: building a global narrative towards 2030. A report by the High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition of the Committee on World Food Security, Rome, 112 p.
8. IFPRI (2023). Food Export Restrictions Have Eased as the Russia-Ukraine War Continues, But Concerns Remain for Key Commodities. Retrieved from: <https://www.ifpri.org/blog/food-export-restrictions-have-eased-russia-ukraine-war-continues-concerns-remain-key>
9. Kim, K. & Plaza, P. (2018). Building Food Security in Asia through International Agreements on Rice Reserves. Policy Workshop on Food Security and Disaster Risk Reduction in Asia by ASEAN, 1:9.
10. Margulis, M. (2012). Global Food Security Governance: The Committee for World Food Security, the Comprehensive Framework for Action and the G8/G20, in Rosemary Rayfuse & Nicole Wiesfelt (eds.), *The Challenge of Food Security* (Cheltenham: Edward Elgar Publishers): 231- 254.
11. Margulis, M. (2015). Forum-Shopping for Global Food Security Governance? Canada's Approach at the G8 and UN Committee for World Food Security, *Canadian Foreign Policy Journal*.

12. Margulis, M. (2017). The Global Governance of Food Security, in Joachim Koops & Rafael Biermann (eds.), *Handbook of Inter-Organizational Relations* (London: Palgrave MacMillan): 503-525.
13. World Bank (2023). Food Security Update. Retrieved from: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/40ebbf38f5a6b68bfc11e5273e1405d4-0090012022/related/Food-Security-Update-LXXIX-February-23-2023.pdf>

TRANSNATIONAL COLLABORATION IN THE FOOD SECURITY SECTOR: MODELLING THE JOINT SPACE

Anastasiia Sychova

*V.N. Karazin Kharkiv National University,
Faculty of Philosophy, Department of Political Science
Maydan Svobody, 4, 61000, Kharkiv, Ukraine*

In the article, the author analyzes the impact of russian aggression against Ukraine on global food security in terms of price policy, practices of state protectionism, and the dependence of national economies on product imports. The identified vulnerabilities of global food security management caused the need to make changes within existing structures by creating both new food security monitoring criteria and alternative entities at the level of separate regions and based on the clustering principle. The author not only gives examples of food security initiatives but also offers her model of a collaborative platform as a combination of factors of the internal and external environment. Internal elements include clusters with a system of interconnections, the local food sector, behavioral patterns of participants, management system, monitoring, and budgeting mechanisms. The external environment of the platform consists of the social capital ecosystem, the energy sector, the economy, and the health care system. The platform focuses on the principles of feedback, repurposing of national food policy, joint decision-making process, localization, as well as alternative ways of financing. The latter includes the strategy of pooled funds as a combination of financial obligations of some interested parties and the strategy of preventive financing aimed at creating a reserve fund in case of force majeure and developing shock-related action algorithms to ensure social protection. In general, the author considers the approach of multi-industry platforms to be a promising vector in light of the strategic competition strengthening and the search for resources to maintain national positions in the international arena.

Key words: food security, collaborative platform, war, food policy, transnational cooperation.

УДК 342.415

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.53.22>

СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА ПРОТИ ПАНДЕМІЇ COVID-19: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНА

Алла Сіленко

*Одеський національний економічний університет,
факультет економіки і управління підприємництвом,
кафедра мовної та психолого-педагогічної підготовки,
вул. Преображенська, 8, 65082, м. Одеса, Україна*

В статті обґрунтовано провідну роль соціальної держави у боротьбі з пандемією COVID-19 та мінімізації її наслідків. Конституції сучасних держав аналізуються з точки зору встановлення соціального принципу державного устрою. Аргументовано формування нової моделі соціальної держави, сутністю якої є перехід від етатистського типу до змішаної державно-приватної форми. Розглянуто зарубіжний досвід держав добробуту у боротьбі з пандемією. Досліджено соціальну політику України в умовах пандемії COVID-19.

Показано, що пандемія COVID-19 підтвердила спроможність соціальної держави в ситуаціях, які потребують підтримки населення. Саме соціальна держава пом'якшує наслідки неконтрольованих ринкових відносин. Водночас соціальна держава залишається засобом порятунку людей не лише в кризових ситуаціях, як-от пандемія, а й у повсякденному житті.

Виявлено, що діяльність соціальної держави має важливе політичне значення. Соціальна держава – це не лише допомога тим, хто не в змозі подбати про себе, а й забезпечення соціальної та політичної стабільності.

Аргументовано, що еволюція соціальної держави характеризується її переходом від етатистського типу до змішаної публічно-приватної форми, що значно розширює можливості лікування сучасних соціальних хвороб. Змінюється структура сучасної соціальної держави, більш активними елементами якої, поряд із самою державою, є приватний бізнес та некомерційні громадські організації.

Зроблено висновок, що соціальна держава – це держава, яка гарантує всім людям реалізацію їхніх прав і свобод, рівні умови для вільного розвитку та розвитку особистості, соціальний захист малозабезпечених верств населення, досягнення соціальної і політичної стабільності мирними засобами та в інтересах громадян.

Ключові слова: соціальна держава, публічно-приватна форма соціальної держави, пандемія, соціальна політика, неоліберальна модель системи соціального забезпечення.

Соціальна держава, хоча і реформована,
залишається основним елементом свободи.

Р. Дарендорф

Вступ. Як відомо, ліберально налаштовані політики й економісти скептично ставляться до посилення ролі держави в соціально-економічній сфері, оскільки найбільш досконалим або навіть ідеальним інститутом, здатним самостійно врегулювати будь-які складні проблеми економіки, вони вважають ринок. Проте це саме той випадок, коли теорія розійшлася з практикою.

Деякі дослідники вважають, що в процесі розвитку соціальної держави розподільна політика все менше й менше ставала засобом досягнення мети – надання всім людям якостей відповідальних громадян, а стала цінуватися сама по собі.

Водночас, незважаючи на гостру критику соціальної держави, як такої, йдеться не про її ліквідацію, а про трансформацію. Зокрема, державні витрати на соціальні цілі слід скорочувати. Проблеми, пов'язані з надмірною централізацією та зростанням бюрократизації, скороченням мотивації до праці, слід вирішувати. Однак при цьому ефект соціального добробуту занепасти не можна.

З усього зазначеного виникає запитання: чи дійсно проблеми, що з'явилися у сучасних соціальних державах, перевищують можливості цих країн реагувати на них? Спробуємо відповісти на нього на прикладі ролі соціальної держави у боротьбі проти пандемії COVID-19.

Метою статті є обґрунтування провідної ролі соціальної держави у боротьбі з пандемією COVID-19 та мінімізації її наслідків. Для досягнення мети необхідно виконати такі завдання: проаналізувати Конституцію сучасних держав з погляду закріплення соціального принципу державного устрою; обґрунтувати формування нової моделі соціальної держави, суттю якої є перехід від етатистського типу до змішаної державно-приватної форми; розглянути зарубіжний досвід соціальних держав боротьби проти пандемії; дослідити соціальну політику України в умовах пандемії COVID-19.

Стан розробки проблеми та методи дослідження. Теоретичні і конституційно-правові основи соціальної держави розглядають М. Даніліна, К. Кулі-Іванченко, С. Кісс, Ф. Шульженко, О. Панкевич та інші. Соціальні наслідки COVID-19 аналізували В. Степаненко, О. Стегній, Г. Чепурко, О. Резнік, В. Резнік, О. Рахманов, С. Макеєв, О. Симончук, О. Івашенко, О. Злобіна, С. Дембіцький, Н. Костенко, М. Наумова, Л. Скокова, М. Паращевін, С. Шевченко та інші. Вплив пандемії на економічну політику зарубіжних країн досліджували В. Кравчук, С. Кулицький, В. Мовчан, Д. Соловей та інші. Правові засади здійснення соціальної політики в умовах пандемії дослідив О. Лещенко. Питання підтримки малого та середнього бізнесу в контексті пандемії вивчали О. Берназ-Лукавецька, В. Васюта, М. Лемешко та інші. Загостренню соціальних проблем в Україні в у світлі карантинних обмежень присвятила своє дослідження Р. Підлипна.

Методологічною основою статті є структурно-функціональний, системний, порівняльний та нормативно-ціннісний підходи.

Конституції сучасних держав про закріплення соціального принципу державного устрою

Феномен, який в Італії називають «державою допомоги», в англосаксонських країнах і Німеччині – «державою загального добробуту», у Франції – «державою-провидінням», «державою-покровителем», найбільш яскраво виявився після Другої світової війни, коли величезну роль у політиці почали відігравати питання соціального забезпечення. Зокрема, відповідно до п. 1 ст. 20 Конституції Німеччини «Федеративна Республіка Німеччина є демократичною й соціальною федеративною державою» [1].

Франція, згідно зі ст. 1 Конституції Французької Республіки, «є неподільною, світською, демократичною й соціальною Республікою. Вона забезпечує рівність перед законом усім громадянам, незалежно від походження, раси або релігії» [2, с. 6]. Як зазначено в п. 1 ст. 1 Конституції королівства Іспанії, «Іспанія конститується в правову, соціальну і демократичну державу, що проголошує вищими цінностями правопорядку свободу, справедливість, рівність, політичний плюралізм» [3, с. 89]. Соціальною державою є Україна, що закріплено у статті 1 Конституції України [4].

У деяких конституціях сучасних держав немає чіткого закріплення того, що держава є соціальною, але про це свідчить багато їх статей. Тобто, і в тому, і в іншому випадках, визнається соціальний принцип державного устрою.

Соціальні держави відомі ще з давнього часу. Вже тоді правителі визнавали важливість турботи про нужденних. Проте соціальна держава в сучасному розумінні виникла набагато пізніше.

Одним із авторів ідеї і фундаторів соціальної держави став англійський економіст і соціолог В. Г. Беверідж, якому належить авторство плану соціального захисту (1942) і плану повної зайнятості (1944). Учений, котрий мріяв створити для суспільства страхову сітку, запропонував трансфертну систему, що поширюється на людей, які потребують допомоги.

Англійський вчений В. Хаттон, автор книги, що стала бестселером, «Держава, в якій ми живемо», вважає, що теоретичною основою держави загального добробуту є концепція справедливого суспільства, що допомагає тим, хто соціально незахищений, знайти засоби існування, дає над головою, послуги охорони здоров'я, за необхідності фахову перепідготовку, що дасть змогу підвищити соціальний статус. Як вважає вчений, від життєстійкості держави загального добробуту залежить здоров'я суспільства. «Це – символ нашої здібності діяти спільно в ім'я моралі, розділяти і визнавати спільність прав і обов'язків, що є підґрунтям усіх людських взаємозв'язків. Це є прояв соціальної громадянськості» [5, с. 34].

Проте в останні десятиліття активно дискутується питання про доцільність соціальної держави, яке виникло в економічно розвинених країнах світу в зв'язку з посиленням тягаря соціальних витрат.

Нова модель соціальної держави: від етатистського типу до змішаної державно-приватної форми

У сучасній політологічній літературі соціальна держава визначається як держава, що містить комплекс інститутів як основу своєї політики, покликаних поліпшувати соціальне й економічне життя суспільства з метою забезпечення «повної зайнятості», високої заробітної плати і стабільних цін. Характерною особливістю соціальної держави стала політика, спрямована на здійснення широкого комплексу соціальних програм допомоги збіднілим прошаркам населення. Саме ця діяльність соціальної держави вже тривалий час є мішенню для критичного обстрілу з боку її непримиренних супротивників.

Але світовий досвід показав, що ринок не гарантує захисту економіки від криз і не є панацеєю в ліквідації наслідків. Іноді ринок може навіть становити загрозу для суспільства, наприклад, у сфері екології. Тож дії ринкових сил й інтереси суспільства співпадають далеко не завжди.

Багато дослідників не поділяють песимізм критиків соціальної держави та не підтримують ідею про ліквідацію соціальної держави.

На думку англійського соціолога Е. Гідденса, соціальна держава була реалізована як «міжкласовий компроміс», необхідність якого детермінована певними соціальними умовами (високий рівень безробіття, який, здавалося, можна перебороти). Як вважає Е. Гідденс, соціальна держава не змогла перемогти бідність і змінити умови розподілу багатства і доходів. У результаті функціонування соціальної держави непомірно зріс бюрократичний апарат, а його діяльність стала більш жорсткою і байдужою. Проте Е. Гідденс не виступає проти соціальної держави як такої, а вважає за необхідне її реформувати [6].

Г. Вільсон вважає, що держава передає приватному бізнесу низку своїх функцій лише тому, що це допоможе більш ефективно розв'язувати соціально-економічні завдання. Зменшення функцій держави дасть їй змогу сконцентруватися на таких важливих проблемах, як

контроль за бюрократією і ключовими стратегічними напрямками державного управління. Г. Вільсон підкреслює, що хоча фактори інтернаціоналізації та регіоналізації впливають на сучасну державу, проте не настільки, щоб вона не могла проводити сильну соціально-економічну політику. Сутність глобалізації полягає не у відмові від соціальної держави, а в тому, щоб вирівняти рівні державних витрат на соціальні цілі [7, с. 23-24].

Прихильники посилення ролі держави в соціально-економічних процесах мають досить вагому аргументацію. Сподівання на нічим не стримуваний ринок призвело до багатьох негативних наслідків. Вже давно не є секретом те, що сфера соціального забезпечення не входить до кола інтересів приватного бізнесу, а це здатне спричинити соціальну напруженість і політичну нестабільність.

Як з'ясувалося, ринок не всесильний, особливо в період криз і спадів виробництва. Так само стало зрозуміло, що в галузях, де панують природні монополії, дія вільного ринку суперечить критеріям вищої економічної ефективності. І. Валлерстайн дотепно зауважив з приводу намагання перетворити «ринок» на ідола, спроможного створити загальний рай на Землі: «Витягнутий з відхожого місця, у якому він дотепер ганебно переховувався, «ринок» гордо походить з пихатим виглядом серед політиків, плебеїв і професорів по усьому світі, прикидаючись панацеєю від усіх соціальних хвороб. Вам не вистачає їжі, вам набридли бюрократи й політики, вас пригноблюють думки про власне майбутнє, ви переймаєтеся з приводу нещодавнього розлучення? Спробуйте ринок! Ви загубили душевний спокій, який мали ваші діди? Спробуйте ринок!» [8, с. 371].

Існує думка, що з соціально-економічним розвитком ліберальної держави поступово поліпшиться життя і незаможних прошарків населення, проте, як показує світовий досвід, це не завжди так. Деякі ліберально настроєні автори лякають бунтом платників податків, але не все так драматично. Незважаючи на різні позиції тих, хто фінансує соціальну державу, і тих, хто є клієнтами системи соціального забезпечення або працює в її структурах, більшість населення країн розвинутої демократії голосує за залучення коштів шляхом примусового оподаткування усього суспільства і за передачу цих коштів нужденним. Зокрема, значна частина населення економічно розвинених країн переконана в тому, що саме на уряді лежить відповідальність за забезпечення охорони здоров'я, за турботу про людей похилого віку і безробітних, за скорочення нерівності та забезпечення працею. Проте платники податків хотіли б знати, як витрачаються їхні гроші.

Хоча вважається, що перерозподіл доходів здійснюється, переважно, від багатих до бідних, насправді все відбувається зовсім інакше. Виявляється, що дуже часто доходи перерозподіляються від осіб з більш низькими доходами до осіб з більш високими доходами. Наприклад, у США є спеціальні субсидії для власників приватних літаків і яхт. Заходи, яких вживає уряд у сфері охорони здоров'я, в основному спрямовані на надання допомоги лікарям й іншим особам, які надають медичні послуги та більшість з яких має великий доход. Крім того, можна згадати про усілякі лазівки, котрі дають змогу уникнути сплати податків, допомагають багатим і не мають жодного відношення до бідних.

Але сьогодні можна сказати, що, попри гучні розмови про необхідність усунення державного втручання в економіку, в багатьох країнах реалізується курс на посилення ролі держави як гаранта порядку та стабільності в суспільстві. Незважаючи на виклики соціальної держави і скорочення витрат на соціальне забезпечення, державні витрати залишаються такими ж, або трохи знижуються, або, навпаки, продовжують зростати як у реальному вираженні, так і у відсотках до національного доходу.

Д. Белл, всесвітньо відомий дослідник постіндустріального суспільства, у роботі «Кінець ідеології» (1960) писав: «Лише кілька «класичних» лібералів наполягає на тому,

що держава не повинна втручатися в економіку, і лише кілька серйозних консерваторів вважає, що держава загального добробуту – це «шлях до рабства»... Сьогодні серед інтелігенції загалом досягнута деяка згода: отримали визнання соціальна держава, бажаність децентралізації влади, змішана економіка і політичний плюралізм. У цьому сенсі ідеологічна епоха закінчилася» [9, с. 440].

Проте це не означає, що соціальна держава залишилася такою самою, якою вона була на початку свого виникнення. Хоча і повільно, але змінюється її характер – від етатистського типу до змішаної державно-приватної форми.

Участь бізнесу в реформуванні соціальної держави не позначає відхід держави від сфери перерозподілу доходів і соціального забезпечення, оскільки ринок, здатний ефективно розв'язувати економічні завдання, водночас неспроможний розподіляти доходи справедливо або згідно з поглядами, що превалюють у суспільстві. Необхідно також враховувати характер приватного бізнесу, інтереси якого лежать в площині реалізації короткострокових і високоприбуткових проєктів.

Останнім часом зростає роль некомерційних громадських установ, що займаються організацією соціальних послуг. Приватні установи соціальної роботи, які образно називають третім сектором, вигідно відрізняються від подібних державних організацій не бюрократичністю, добровільністю, свободою творчості й самоорганізації їхніх учасників. І що особливо важливо, мають можливість впливати на процес прийняття політичних рішень державними органами влади. Державі ж вигідний розвиток подібної системи некомерційних громадських організацій, оскільки завдяки цьому з неї знімається частина соціальних обов'язків.

Але непорядна діяльність деяких організацій і осіб під вивіскою добродійних фондів і асоціацій підірвала довіру до недержавного добродійного сектора з боку урядів і громадськості, а також іноземних партнерів і спонсорів. Ще однією важливою проблемою, що утруднює діяльність зазначених організацій, є відсутність у співробітників фахової підготовки. Як правило, в цій сфері працюють люди, що не мають управлінських навичок, знань бухгалтерського обліку, нездатні до аналізу й оцінки ситуації. Обмежені фінансові ресурси, на які можуть розраховувати недержавні добродійні організації, створюють атмосферу конкуренції, що, проте, стимулює не позитивні, а негативні наслідки. Зважаючи на це, неналагоджене співробітництво і не здійснюється обмін інформацією, що створює додаткові перешкоди в діяльності цих організацій. Інформаційна блокада призводить до того, що потенційні партнери – спонсори, інвестори – не можуть зустрітися з представниками добродійних фондів, оскільки навіть не знають про існування один одного. Нестача кадрів, згідних працювати на добровільних засадах, також не сприяє розвитку добродійних фондів.

Гостра нестача грошових засобів паралізує систему добродійних організацій і свідчить про нагальну потребу участі держави в організації і контролі їхньої діяльності. Передусім це вигідно самій державі, що неспроможна самотійно подолати соціальні проблеми. Неурядові добродійні організації фінансуються урядом, західними фондами, за рахунок комерційної діяльності й збору коштів у країні. Проте цих коштів явно недостатньо. Як підтверджує досвід, найбільша кількість внесків на добродійні цілі надходять від підприємств малого і середнього бізнесу, проте через жорстку податкову політику ці внески не є регулярними. Як свідчить практика, у країнах Східної Європи недержавні добродійні організації розглядаються як додатковий елемент системи задоволення соціальних потреб. Наприклад, у Польщі всі соціальні послуги, орієнтовані на бездомних, передаються за підприємством добровільним організаціям.

Отже, можна сказати, що взаємопов'язаність державного, приватного сектора та некомерційних організацій створила нову модель соціальної держави. Ознаки успішного співіснування згаданих структур уже є. Наприклад, у країнах, де держава традиційно посідала домінуюче місце в соціальному забезпеченні (Швеція, Данія), спостерігається розширення сфери діяльності приватного сектора в галузі соціальних послуг. У країнах, де раніше перевага надавалася приватному сектору (Велика Британія), навпаки, посилюється роль держави.

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що, як сказав би М. Твен, чутки про «смерть» соціальної держави виявилися перебільшеними. Держава, як і раніше, є засобом порятунку в кризових ситуаціях, що виникають у результаті розгулу стихійних сил ринку, і надає допомогу людині у вирішенні повсякденних проблем. І, звичайно, соціальна держава реагує на пандемічні виклики, впоратися з якими тільки медичними методами неможливо.

Соціальна держава проти глобальної пандемії: зарубіжний досвід

У грудні 2019 р. людство зіткнулося з респіраторною хворобою невідомого походження (коронавірус COVID-19), яку через катастрофічні наслідки оголосили пандемією. Десятки тисяч людей у різних країнах світу стали жертвами цієї страшної хвороби. В Україні перший випадок зараження людини було зафіксовано 3 березня 2020 р.

Боротьба з пандемією спровокувало посилення світової економічної кризи, що спричинило виникнення нових соціальних проблем, насамперед, пов'язаних із зростанням рівнів безробіття та бідності населення в більшості країн. Вперше за довгий час похитнулася європейська солідарність – кожна європейська країна була стурбована власними безпековими заходами, які впроваджувала без урахування інтересів партнерів по Євросоюзу. Не краще виглядали і США, коли президент Дональд Трамп спробував переманити німецьких учених, які досягли певних успіхів у розробці вакцини проти COVID-19. Як один із варіантів розглядалася закупівля США усієї партії вакцини, що виробляється німецькою компанією CureVac [10].

Отже, соціальна держава постала перед складною дилемою: вживати заходів захисту населення від загрози пандемії чи протидіяти негативним явищам у соціально-економічній сфері?

Успішніше у боротьбі з COVID-19 виявилися ті країни, які почали активно тестувати населення з метою ранньої діагностики небезпечного захворювання. Це, наприклад, Німеччина, Ісландія, Південна Корея. У тих країнах, де влада не вжила своєчасних профілактичних заходів, наприклад, в Італії, Іспанії, США, пандемія завдала катастрофічного удару по населенню. Крім того, важливу роль відіграло введення карантину, який став на заваді поширенню коронавірусу.

Прагнучи захистити населення, зарубіжні країни продемонстрували, що в кризових ситуаціях, подібних до пандемії, вкрай важлива роль держави, соціальної держави. Саме вона здатна знайти баланс між необхідністю вирішення соціальних проблем та підтримкою економіки. Так з'явилася і була реалізована ідея про віртуалізацію економіки, завдяки чому значна частина економічної діяльності пішла у віртуальний простір. Дистанційна робота дозволила мінімізувати необхідність особистих контактів, використання суворих епідеміологічних заходів. У секторах економіки, де особисті контакти неминучі, у більшому обсязі впроваджувалась роботизація виробничих процесів. Безготівкові розрахунки прийшли на зміну готівці [11].

На вирішення економічних та соціальних проблем США та європейські країни направили безпрецедентні фінансові кошти. Як слушно вважає О. Лещенко, «щоб

впоратися з пандемією COVID-19 та одужати від неї, необхідні інвестиції в соціальні права» [12, с. 386].

Наприклад, Німеччина виділила на допомогу бізнесу та населенню понад 750 млрд. євро. Підприємцям було запропоновано необмежені кредити. Захист держави отримали орендарі, які зазнали фінансових труднощів. Компанії, які змушені були скоротити робочий час для співробітників, отримали право на урядову компенсацію. З метою недопущення звільнень працівників держава представила відстрочку податкових платежів [13, с. 144].

В Італії також вжили низку заходів для допомоги сім'ям та бізнесу в умовах пандемії. Для цього було виділено 25 млрд. євро. Підприємці та населення були тимчасово звільнені від виплати іпотечних кредитів та позичок, банки натомість отримали державні гарантії.

На висоті опинилася італійська система соціального захисту. Фінансову підтримку отримали люди, які лишилися без роботи через пандемію. Батькам дітей до 12 років, що працюють, пропонувався ваучер вартістю 600 євро для оплати послуг няні. Такі батьки могли скористатися оплачуваною відпусткою та отримати близько 50% надбавки [13, с. 144-145].

У Польщі на підтримку економіки та населення було спрямовано 46,2 млрд. євро. З метою недопущення звільнень на підприємствах держава взяла на себе зобов'язання компенсувати 40% фонду заробітної плати. Працівники отримали відстрочку із соціальних виплат. Система охорони здоров'я отримала 1,6 млрд. євро.

У США на фінансову допомогу бізнесу та населенню було виділено 100 млрд. дол. Працівники отримали право на оплачувану відпустку та безкоштовне тестування на вірус. Допомога з безробіття виплачувалася протягом 6 місяців. Кошти цього штати отримали від держави. 500 млрд. дол., які було виділено на підтримку громадян із доходом до 75 тис. дол. на рік. Кожен дорослий отримав 1,2 тис. дол., дитина – 500 дол. [13, с. 145].

Підвищення ролі держави в економіці та активне співробітництво держави з приватним бізнесом стали «секретом» успіху зарубіжних країн у боротьбі із соціально-економічними проблемами, спричиненими пандемією COVID-19.

Доведеним фактом є те, що приватний бізнес, як активний елемент структури соціальної держави, посилює її можливості у сфері соціальних послуг: по-перше, заходи соціальної держави, як ми бачимо, охоплюють не тільки нужденних, а й матеріально забезпечених, і приватний бізнес в сфері соціальних послуг передусім орієнтується на них. По-друге, податки з приватного бізнесу дають змогу соціальній державі надавати соціальні послуги тим, хто неспроможний сам за них заплатити. По-третє, участь приватного бізнесу в сфері соціальних послуг вносить в неї елемент конкуренції, що сприяє підвищенню якості цих послуг.

Національні системи охорони здоров'я у економічно розвинутих країнах передбачають широкі можливості для пацієнтів у виборі лікарів і лікарень. Цьому сприяє принцип, який тут затвердився: «гроші ідуть слідом за пацієнтом». І це значно підвищує роль страхових компаній, які, дотримуючись інтересів пацієнтів, укладають з медичними організаціями контракти на обслуговування в порядку конкурсного відбору, контролюють їхнє виконання за обсягами і якістю послуг.

На думку американського вченого Т. Пепінські, «сама така ефективна співпраця поміж державним та приватним сектором дозволила урядам Німеччини та Південної Кореї проводити швидко та масове тестування населення своїх країн, а також задіяти доволі ефективні підходи для контролю над розповсюдженням коронавірусу та лікування інфікованих у 2020 році» [14, с. 13].

Соціальна політика України в умовах пандемії COVID-19

Україна, як і інші країни, які підписали Європейську соціальну хартію, взяла на себе зобов'язання щодо забезпечення соціальних потреб громадян. Але, враховуючи обмежені фінансові можливості держави та слабкість вітчизняної системи охорони здоров'я, проблеми, пов'язані із соціальним забезпеченням громадян, в умовах пандемії суттєво загострилися.

Як було зазначено у Звіті ООН про соціально-економічний вплив COVID-19 на Україну, в країні почалася безпрецедентна економічна криза, спричинена тим, що через карантин тимчасово закрилася більшість підприємств, особливо в секторі послуг. Економічну діяльність могли продовжувати лише ключові галузі, зокрема транспорт, виробництво та продаж продуктів харчування, фармацевтичної продукції, сільське господарство. Порушення логістичних ланцюжків стало причиною різкого падіння обсягів продажу підприємств, доходів домогосподарств та кількості сплачених податків до бюджету [15].

Великі соціальні групи виявилися вразливими перед тривалою економічною кризою. Причинами стали неформальна зайнятість, безробіття, низький рівень заощаджень, залежність від грошових переказів родичів, які перебувають за кордоном.

Внаслідок пандемії багато українців втратили роботу та доходи. У країні виріс рівень бідності. Особливо постраждали працівники тих сфер, де постійні контакти з людьми є обов'язковими.

Не всі українці змогли скористатися соціальними послугами, доступ до яких був обмеженим. У важкому матеріальному становищі опинилися пенсіонери, чия пенсія нижча за прожитковий мінімум. З такої ж причини не всі претенденти на освіту мали можливість скористатися перевагами дистанційного навчання. Насамперед це стосувалося претендентів, які потребують інклюзивних програм онлайн-навчання [15].

Для соціального захисту громадян було створено Фонд боротьби з COVID-19 у розмірі 64,7 млрд. грн. Кошти було спрямовано на придбання медичних послуг за програмою державних гарантій медичного обслуговування; доплати працівникам, задіяним у боротьбі з COVID-19; допомогу громадянам, у тому числі похилого віку; підтримку Пенсійного фонду, Фонду соціального страхування та Фонду загальнообов'язкового державного страхування України [16, с. 15]. Громадянам, що були вакциновані двома дозами, виплачувалася 1000 грн. від держави, які вони могли витрати на культурні цілі.

Як слушно зауважує Р. Підлипна, «проголошені в останні роки реформи системи соціального забезпечення значною мірою були орієнтовані на неоліберальну модель, що включає скорочення частки видатків на соціальну сферу і перехід на адресні допомоги» [16, с. 13-14]. Але неоліберальна політика як засіб реалізації соціально-економічного реформування України засвідчила свою повну неспроможність, переклавши витрати економічних реформ на найуразливіші прошарки населення, а також максимізувавши добробут членів груп тиску на суспільство та державу.

Тому, як і раніше, пріоритетними напрямками соціальної політики України є: протидія зниженню рівня життя населення, підвищення його матеріального добробуту; збільшення асигнувань на соціальні цілі й визначення зобов'язань щодо різних соціальних груп, а також обов'язкове їх виконання; підтримка малого й середнього бізнесу; формування середнього класу; створення і підтримка правового поля, що гарантує недоторканність і захист власності, а також гарантій виконання контрактів.

Проте, слід пам'ятати, що жодні соціальні й економічні перетворення неможливі без згоди серед політичних сил щодо найважливіших проблем соціально-економічного розвитку країни, без політичної стабільності в суспільстві.

Висновки. Пандемія COVID-19 підтвердила спроможність соціальної держави у ситуаціях, які потребують підтримки населення. Саме соціальна держава пом'якшує наслідки некерованих ринкових відносин. Причому соціальна держава залишається засобом порятунку людей не лише в кризових ситуаціях, подібних до пандемії, а й у повсякденному житті.

Діяльність соціальної держави має важливе політичне значення. Соціальна держава – це не тільки допомога тим, хто неспроможний подбати про себе сам, а й забезпечення соціальної і політичної стабільності.

Еволюція соціальної держави характеризується її переходом від етатистського типу до змішаної державно-приватної форми, що значно розширює можливості лікування сучасних соціальних хвороб.

Змінюється структура сучасної соціальної держави, активнішими елементами якої, поряд із самою державою, стає приватний бізнес і некомерційні громадські організації.

Сучасну концепцію соціальної держави можна сформулювати так: відкритість, демократизм і лібералізм влади; громадський мир і соціальна згода; адресний соціальний захист населення.

Отже, соціальною є держава, яка гарантує всім людям реалізацію їхніх прав і свобод, рівні умови вільного розвитку й розвиток окремої особистості, соціальний захист нужденним, досягнення соціальної і політичної стабільності мирними засобами й в інтересах усіх членів суспільства. Рецепт становлення соціальної держави в Україні є: реформування економіки в напрямі соціального ринкового господарства, громадянське суспільство і права держава.

Список використаної літератури

1. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. URL: <https://www.bundestag.de/gg>
2. Конституція Французької Республіки (прийнята на референдумі 4 жовтня 1958 р.) : станом на 30 серпня 2015 р. : пер. з фр. / укладач П. В. Романюк. Х. : Право, 2015. 68 с.
3. Конституції країн світу: Італійська Республіка, Держава-Місто Ватикан, Королівство Іспанія, Португальська Республіка / О. В. Коротюк, О. В. Лавринович / Переклад Т. В. Руденко, В. С. Станіч. К. : ОБК, 2021. 320 с.
4. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>
5. Hutton W. The World We're In Kindle Edition. Abacus. 2008. 528 p.
6. Giddens A. Affluence, poverty and the idea of a post-scarcity society. *United nations research institute for social development*. May 1995. URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/29014/dp63.pdf>.
7. Wilson G. The State of the State in the Advanced Industrial Countries. *A Paper for the IPSA Congress*. Seoul, August 1997. P. 23–24.
8. Wallerstein I. Capitalist Markets: Theory and Reality. *Social Science Information*. September 1991. Vol. 30 (3). P. 371–379.
9. Bell D. The end of ideology. Harvard University Press, 2000. 501 p.
10. Donald Trump greift nach deutscher Impfstoff-Firma CureVac. URL: <https://www.welt.de/wirtschaft/video206557781/Coronavirus-Donald-Trump-greift-nach-deutscher-Impfstoff-Firma-CureVac.html>.
11. Як борються с COVID-19 у світі: варіанти урядових рішень. URL: <https://icps.com.ua/yak-bohuytsya-z-covid-19-u-sviti-varianty-uryadovykh-rishen/>.
12. Лещенко О.В. Правові засади здійснення соціальної політики в умовах пандемії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С.385-388.

13. Берназ-Лукавецька О. До питання про підтримку малого та середнього бізнесу в боротьбі з пандемією COVID-19: світовий досвід. *Юридичний вісник*. 2021. № 4. С. 143-149.
14. Пандемія COVID-19 в Україні: соціальні наслідки / за наук. ред. В.П.Степаненка. Київ: ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2021. 406 с.
15. United Nations Ukraine. COVID-19 Response. Оцінка соціально-економічного впливу COVID-19 на Україну. План заходів щодо реагування на кризу та післякризового відновлення. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-06/SEIA_UKR.pdf.
16. Підлипна Р. Загострення соціальних проблем в Україні у світлі карантинних обмежень. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. № 59. 2020. С. 12-19.

THE WELFARE STATE AGAINST THE PANDEMIC COVID-19: FOREIGN EXPERIENCE AND UKRAINE

Alla Silenko

*Odessa National University of Economics,
Faculty of Economics and Business Management,
Department of Language and Psychological-Pedagogical Training,
Preobrazhenska str., 8, 65082, Odesa, Ukraine*

The leading role of the welfare state in the fight against the COVID-19 pandemic and in minimizing its consequences is substantiated. The Constitutions of modern states are analyzed from the point of view of establishing the social principle of the state system. The formation of a new model of the welfare state is argued, the essence of which is the transition from the statist type to a mixed state-private form. The foreign experience of welfare states in the fight against the pandemic is considered. The social policy of Ukraine under the conditions of the COVID-19 pandemic is investigated.

The COVID-19 pandemic has confirmed the capacity of the welfare state in situations that require the support of the population. It is the welfare state that mitigates the consequences of uncontrolled market relations. At the same time, the welfare state remains a means of saving people not only in crisis situations, such as a pandemic, but also in everyday life.

The activities of the welfare state have important political significance. The welfare state is not only about helping those who are unable to take care of themselves, but also about ensuring social and political stability.

The evolution of the welfare state is characterized by its transition from a statist type to a mixed public-private form, which significantly expands the possibilities of treating modern social diseases.

The structure of the modern social state is changing, the more active elements of which, along with the state itself, are private business and non-commercial public organizations.

Thus, a social state is one that guarantees all people the realization of their rights and freedoms, equal conditions for free development and individual development, social protection for the needy, and the achievement of social and political stability by peaceful means and in the interests of all members of society.

Key words: social state, public-private form of social state, pandemic, social policy, neoliberal model of the social security system.

УДК 329:321

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.53.23>

ПОЛІТИЧНІ ІНТЕРЕСИ В ЦИФРОВОМУ ІНСТИТУЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ

Єгор Хмельников

*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
просп. Науки, 72, 49010, м. Дніпро, Україна*

Розглядається специфіка політичних інтересів, які в минулому виступали мотивацією для формування групових суб'єктів політичної взаємодії, та на сучасному етапі отримують нові перспективи для реалізації. Вивчаються міждисциплінарні розробки стосовно врахування суспільного інтересу, виявлення потреб та вимог громадських спільнот тощо, потребують оцінки з точки зору методології та перспектив отримання наукової новизни. Розкривається специфіка розвитку цифрових технологій, яка спричиняє зміну політичного ландшафту, створюючи складне та динамічне середовище, де політичні інтереси взаємодіють із цифровими інституціями. Встановлюються особливості інтерпретації розвитку соціальних медіа в Інтернет, який трансформує спосіб взаємодії політичних акторів із громадськістю, мобілізацію підтримки та формування громадської думки. Обговорюються підходи до аналізу впливу цифрових технологій на політичну комунікацію, включаючи роль онлайн-форумів і цифрових кампаній. Метою статті є встановлення теоретичних перспектив розробки політичних інтересів у цифровому політичному середовищі. У статті використані апробовані методи сучасної політичної науки (системний та інституційний) та поширені загальнонаукові методи (аналіз, синтез тощо). З'ясовуються теоретичні передумови формування демократичного цифрового інституційного середовища, досліджуються ключові виміри та фактори, які формують нову предметну сферу дослідження сучасних політичних наук. Розкрито чинники трансформації традиційних політичних структур у цифрові інститути, яка породжує нову динаміку влади, канали комунікації та можливості політичного впливу. Констатовано необхідність оцінки впливу на управління, прозорість і захист демократичних цінностей. Досліджуються способи вивчення тематичних даних з різних регіонів, які можуть визначити загальні закономірності, унікальні виклики та успішні стратегії, які використовують політичні актори в цифровому середовищі. З'ясовуються чинники підвищення ефективності політологічних розробок, які приділяють увагу виявленню специфічних напрямків відстоювання політичних інтересів, які є відмінними від практик доцифрової доби. Доведено, що в умовах сучасної України приховані політичні інтереси ідентифікуються серед іншого й через цифрові політичні кампанії. Їх можуть ініціювати як українські політичні суб'єкти (інститути та політичні сили), так і зарубіжні групи впливу.

Ключові слова: цифрове політичне середовище, політичні інтереси, актори цифрової політики, теорії, політичні кампанії, політична комунікація.

Вступ. Розвиток консолідованої демократії зустрічає низку викликів, передусім у контексті процесів політичного представництва та механізмів демократичного ухвалення рішень. Політичні інтереси, які в минулому виступали мотивацією для формування групових суб'єктів політичної взаємодії, на сучасному етапі отримують нові перспективи для реалізації. Ними є: застосування цифрових комунікаційних технологій для просування порядку денного, впливу на громадську думку, підготовки колективних спільнот до сприйняття тих чи інших політичних рішень.

Цифрове політичне середовище вимагає концептуалізації не лише в контексті передавання інформації та маніпулювання свідомістю, але й в контексті діяльності політичних

акторів. Розгляд сучасних теорій та концепцій представництва політичних інтересів вимагає ідентифікації нових суб'єктів, а також способів досягнення політичних цілей в середовищі цифрової відкритості. Міждисциплінарні розробки стосовно врахування суспільного інтересу, виявлення потреб та вимог громадських спільнот тощо, потребують оцінки з точки зору методології та перспектив отримання наукової новизни.

В умовах сучасної України ідентифікація способів просування політичних інтересів є питанням національної безпеки та дієвої протидії ворожій пропаганді та інформаційно-психологічним операціям. Таким чином, тема статті є актуальною як з точки зору розвитку політичної науки, так і згідно з пріоритетами політичної практики.

Аналіз публікацій. Політичні інтереси в сучасних мінливих умовах стають предметом розгляду багатьох зарубіжних науковців. До прикладу, М. Борг та А. Аззопарді у своєму дослідженні встановлюють взаємозв'язок між політичними інтересами, визнанням і прийняттям відповідальності за голосування та участю у виборах з точки зору молоді [4], В. Даль та Е. Амно, С. Банаджі, М. Ландберг, Дж. Шерек, Н. Рібейро, М. Бейлманн, В. Павлопулос, Б. Зані заглиблюються в політична пасивність молоді у восьми країнах Європейського Союзу [5], Дж. Айххорн приділяє увагу виборчим правам підлітків, вивчає вплив зниження віку виборців, дослідження робить внесок у поточний дискурс навколо демократичної участі та залучення молодих громадян до політичних процесів [6], А. Гербер, Д. Грін і Р. Шачар досліджують голосування може сформувані звичку, представляючи докази рандомізованого польового експерименту [7], А. Голдберг та П. Скіарині оцінюють зв'язок між політичними інтересами та участю у виборах, включаючи в аналіз елемент надмірної кількості голосів [8], також А. Голдберг та П. Скіарині зосереджується на зв'язку між політичною залученістю, участю в опитуванні та завищеною кількістю голосів [11], М. Гойянес, А. Ардеволь-Абреу та Г. Гіл де Суньїга вивчають конкуруючі впливи таких факторів, як політичні інтереси, переважання новинами, довіра до ЗМІ та сприйняття новин, які знаходять людину [9], Дж. П. Робінсон заглиблюється в соціальні переваги політичної участі, наголошуючи на зверненні до соціальних мотивів для стимулювання політичного інтересу як на високому, так і на низькому рівнях зовнішньої ефективності [10]. Попри ці розробки, взаємозв'язок концептів цифрового політичного середовища та політичних інтересів потребує подальшого вивчення.

Метою статті є встановлення теоретичних перспектив розробки політичних інтересів у цифровому політичному середовищі. Завданням статті виокремлення міждисциплінарних напрямків ідентифікації значення політичних інтересів в умовах цифрової політики.

Основний зміст. Швидкий розвиток цифрових технологій змінив політичний ландшафт, створивши складне та динамічне середовище, де політичні інтереси взаємодіють із цифровими інституціями. Цей перетин представляє унікальний набір проблем і можливостей для вчених і дослідників, які прагнуть зрозуміти багатовимірний зв'язок між політикою та цифровою сферою. У цьому дослідному контексті застосовуються різні підходи до вивчення політичних інтересів. У цифровому інституційному середовищі, досліджуються ключові виміри та фактори, які формують нову предметну сферу дослідження. Зокрема, український дослідник І. Іжнін вдало розкриває вираз «національні інтереси», який сьогодні використовують у науковому (широкому і вузькоспеціальному), політичному і побутовому дискурсах. Не в останню чергу широкому поширенню терміна сприяють засоби масової інформації, які створюють і розповсюджують політично орієнтований медіа-продукт, призначений для найрізноманітніших типів аудиторії [1, с.3]. Відповідно доречно розширити значення цього поняття.

Щоб зрозуміти сучасну динаміку політичних інтересів у цифровому інституційному середовищі, вкрай важливо заглибитися в історичний контекст цифровізації в політиці. Розвиток Інтернету, соціальних медіа та інших цифрових платформ суттєво змінив спосіб взаємодії політичних акторів із громадськістю, мобілізацію підтримки та формування громадської думки. Трансформація традиційних політичних структур у цифрові інститути породила нову динаміку влади, канали комунікації та можливості політичного впливу. У цьому контексті І. Іжнін переконливо доводить, що вагомим фактором, що сприяє розмиванню чіткого розуміння терміна «національний інтерес», є феномен публічної інформаційної політики держави і спроби створення ефективних систем управління громадською думкою суспільства за допомогою медіа-комунікаційних технологій, спеціальних інформаційних служб, прес-центрів і підрозділів зв'язків з громадськістю [1, с.3]. Вказане надає змогу виявити раніше не артикульовані позиції предметної сфери політичних інтересів.

Науковці, які вивчають політичні інтереси в цифровому інституційному середовищі, використовують різні аналітичні рамки, щоб проаналізувати та зрозуміти пов'язані з цим складності. Одна з таких структур передбачає аналіз впливу цифрових технологій на політичну комунікацію, включаючи роль платформ соціальних медіа, онлайн-форумів і цифрових політико-комунікаційних кампаній. Крім того, сучасні дослідники можуть використовувати перспективу неінституційного аналізу, щоб дослідити, як традиційні політичні інститути адаптуються до епохи цифрових технологій і як виникають нові цифрові інститути. Згідно з І. Іжніним, до інтересів другого рівня слід зарахувати «довгострокові інтереси, цілі і завдання державної політики, що даватимуть змогу державі (учаснику міжнародних відносин) забезпечувати можливість існування у безпечному міжнародному середовищі (чи можливість швидко й ефективно реагувати на загрози) безперешкодного розвитку економіки, збереження і розвитку культурної ідентичності, нормального функціонування соціальної системи» [1, с. 4]. Це особливо актуально для цифрової інституалізації політичної діяльності.

Підхід до мережевого аналізу є важливим для розуміння взаємопов'язаного характеру політичних інтересів у цифровій сфері. Він передбачає вивчення відносин і взаємодії між різними суб'єктами, такими як політичні партії, групи інтересів та окремі впливові особи-комунікатори (так звані «інфлюенсери») в цифровому просторі. Аналіз політичної Інтернет-мережі дає змогу зрозуміти закономірності потоку інформації, формування онлайн-спільнот і вплив ключових вузлів на формування політичного дискурсу. Відповідно до цих обставин І. Іжнін вірно визначає необхідність формування програми інформаційної підтримки заходів по реалізації та захисту національних інтересів з визначенням пріоритетних напрямків діяльності, що забезпечать, по-перше, самозбереження держави, по-друге, її розвиток [1, с. 6]. Тому цифрове середовище вимагає системного державного підходу.

Вивчення політичних інтересів у цифровому інституційному середовищі вимагає чіткої уваги до політичних наслідків комунікаційних політичних інтеракцій. Оскільки цифрові технології продовжують впливати на політичні процеси, необхідно оцінити вплив на управління, прозорість і захист демократичних цінностей. Аналіз ефективності існуючої цифрової політики та пропозиція нових регуляторних рамок є важливими для забезпечення балансу між політичними інтересами та етичним використанням цифрових інструментів (зокрема, див.: А. Голдберг та П. Скіаріні [11]). Л. Приходченко справедливо відзначає постійне зростання ролі політичних механізмів, оскільки вони є засобом реалізації державної політики, конкретних завдань державного управління шляхом уключення до кола суб'єктів управлінського впливу приватного сектора, структур громадянського

суспільства у процесі їх становлення та розвитку. Адже система політичних механізмів, попри відносну самостійність, є гнучким інструментом регулювання загальнодержавних, регіональних, приватних та особистих інтересів через певні структури органів публічної влади, корпоративні органи забезпечення їх реалізації в межах законів та відповідно до своїх функцій [2]. Натомість цифрові технології перешкоджають функціонуванню традиційних політичних механізмів (див.: Дж. П. Робінсон [10]).

Порівняльні дослідження пропонують цінний підхід до розуміння різноманітних способів прояву політичних інтересів у різних цифрових інституційних середовищах у всьому світі. Вивчаючи тематичні дослідження з різних регіонів, доречно визначити загальні соціально-інституційні закономірності, унікальні виклики та успішні стратегії, які використовують політичні актори, що орієнтуються в цифровому ландшафті. Зокрема, Л. Приходченко вдало ідентифікує групу політичних механізмів, які справляють прямий вплив на суспільну свідомість і формують громадську думку та опосередкований на соціально-економічні процеси, є інститут громадських зв'язків (засоби масової інформації, брифінги, прес-конференції, «круглі столи», громадські обговорення), покликаний забезпечити врахування потреб та інтересів різних верств населення, узгодження приватних інтересів з регіональними та національними. Однак у реальності вони поки що «нав'язують» суспільству вирішальну, єдино правильну думку стосовно вирішення будь-яких значимих проблем [2]. Отже, можна вести мову про інституалізацію соціальних практик «цифрового навіювання» політичних інтересів замість їх демократичного просування.

Вивчення політичних інтересів у цифровому інституційному середовищі вимагає багатовимірної та міждисциплінарної підходу. Історичний контекст, аналітичні рамки, мережевий аналіз, політичні наслідки та порівняльні дослідження разом сприяють всебічному розумінню цієї галузі, що розвивається. Оскільки цифровізація політики ще продовжує формувати політичну спільноту в умовах демократії, поточні дослідження нормативної структури політичної Інтернет-комунікації будуть важливими для інформування політиків, підтримки демократичних принципів і орієнтування в складній взаємодії між політичними інтересами та цифровою епохою.

Л. Приходченко доречно вказує, що «інституційний механізм має принципове значення на шляху євроінтеграційних прагнень України, розбудови громадянських інститутів, оскільки виступає цементуючим та формоутворюючим базисом для становлення демократичної, правової, соціальної держави. Під інституційним механізмом зазвичай розуміється сукупність взаємозв'язків між формальними та неформальними інститутами, а також організаціями, які сприяють реалізації принципів демократичного (доброго, належного) врядування, забезпечують узгодження та коригування інтересів різних суспільних груп, координацію сумісної діяльності на шляху досягнення задекларованих цілей розвитку регіону/держави» [2]. Зазначене фіксує розширення потреби реалізації політичних інтересів саме у цифровій сфері.

Прагнення України до євроатлантичної інтеграції, зокрема її прагнення до членства в НАТО, відображає стратегічне узгодження із західними цінностями та структурами безпеки. Це не лише сформувало геополітичну орієнтацію України, а й вплинуло на її внутрішню політику, викликавши дискусії про національну безпеку, військові реформи та роль міжнародних альянсів у забезпеченні стабільності. Це значно актуалізує досвід держав-партнерів. Український фахівець І. Тихоненко наголошує, що «сучасна Інтернет-діпломатія США дає широкі можливості, по-перше, щодо коригування змісту інформаційної пропаганди: глобальна мережа дозволяє оперативно змінити не тільки підбір літератури інформації з теми, а й організувати дискусію, направляти її в певне русло, відстежувати

зміни громадської думки. По-друге, активна участь Адміністрації США в соціальних мережах дозволяє персоніфікувати групи молоді, які мають протестні настрої і безпосередньо в режимі реального часу проводити з ними роботу» [3, с. 87]. Означене підтверджує тезу про необхідність проактивної ролі публічної влади в цифровому політичному середовищі.

Політичні інтереси в Україні глибоко вкорінені в її історичному контексті, геополітичному значенні, внутрішніх викликах і стратегічному виборі. Поки Україна веде боротьбу за місце на світовій арені, динаміка її відносин з Європейським Союзом і широким міжнародним співтовариством продовжуватиме формувати політичний ландшафт країни. Збалансування прагнень різнорідних акторів, вирішення внутрішніх викликів і сприяння міжнародному партнерству є важливими складовими для України, щоб створити стабільне та процвітаюче майбутнє. І. Тихоненко знаходить у діяльності Державного департаменту США (Бюро управління інформаційних ресурсів) і агентства США з міжнародного розвитку цікаві практики створення відповідних програм як для модернізації роботи дипломатів, так і поширення американських цінностей та політики назагал у площину медіа та Інтернет [3, с. 87]. Тому формується мережа цифрових політичних акторів, які здатні агрегувати й артикулювати політичні інтереси конкретних соціально-демографічних груп (зокрема, на матеріалі молоді, див.: М. Борг та А. Аззопарді [4], Дж. Айххорн [6]).

Україна в останнє десятиліття стала середовищем появи активного громадянського суспільства, особливо після протестів на Євромайдані. Неурядові організації, групи захисту інтересів і масові рухи відіграли ключову роль у формуванні цифрового політичного дискурсу, забезпеченні відповідальності влади та просуванні демократичних цінностей в Інтернет-просторі.

Висновки. Отже, цифрове політичне середовище визначається як сукупність акторів реалізації політичних інтересів на основі апаратно-програмних комплексів цифрової комунікації. Його специфікою є прихованість стратегічних напрямків діяльності реальних політичних гравців, складність встановлення та аналізу прихованих політичних цілей.

Нормативно-інституційна концептуалізація цифрової політики спрямована на пошук обмежень, зловживань політичного маніпулювання та навіювання. Соціально-інституційна традиція розглядає політичну діяльність в цифровому середовищі з точки зору зміни стану свідомості індивідів і груп за наслідками масованого політико-комунікаційного впливу через мережі Інтернет та соціальні медіа.

Сучасні політологічні розробки приділяють увагу виявленню специфічних напрямків відстоювання політичних інтересів, які є відмінними від доцифрової доби. До них належать інтереси цифрового політичного контролю, цифрового комунікаційного домінування, цифрової політичної конкуренції тощо. В умовах сучасної України приховані політичні інтереси ідентифікуються через цифрові політичні кампанії. Їх можуть ініціювати як українські політичні суб'єкти (інститути та політичні сили), так і зарубіжні групи впливу.

Напрямами подальшого розвитку теми порушеної в даній статті є розв'язання питання взаємозв'язку цифрової політичної ідентичності та сучасного тлумачення соціально-політичних інтересів.

Список використаної літератури

1. Іжнін І. Проблема трактування національних інтересів та інформаційна політика держави на сучасному етапі. *Вісник Львівського університету. Сер. : Міжнародні відносини.* 2012. Вип. 31. С. 3-8.
2. Приходченко Л. Л. Політичний та інституційний механізми державного управління: узгодження інтересів. *Актуальні проблеми державного управління.* 2010. № 2. С. 17-25.

3. Тихоненко І. В. Цифрова дипломатія як інструмент зовнішньої політики США у XXI столітті. *Політичне життя*. 2019. № 1. С. 85-90.
4. Borg M., Azzopardi A. Political interest, recognition and acceptance of voting responsibility, and electoral participation: young people's perspective. *Journal of Youth Studies*. 2022. 25:4. 487-511.
5. Dahl V., Amná E., Banaji S., Landberg M., Šerek J., Ribeiro N., Beilmann M., Pavlopoulos V., Zani B. Apathy or Alienation? Political Passivity among Youths Across Eight European Union Countries. *European Journal of Developmental Psychology*. 2018. 15 (3): 284–301.
6. Eichhorn J. Votes at 16: New Insights from Scotland on Enfranchisement. *Parliamentary Affairs*. 2018. 71 (2): 365–391.
7. Gerber A.S., Green D.P., and Schachar R.. 2003. Voting may be Habit-Forming: Evidence from a Randomized Field Experiment. *American Journal of Political Science*. 47 (3): 540–550.
8. Goldberg A.C., Sciarini P. A reassessment of the association between political interest and electoral participation: adding vote overreporting to the equation. *Acta Politica*. 2023. 58. 141–160.
9. Goyanes Manuel & Ardèvol-Abreu, Alberto & Gil de Zúñiga, Homero. Antecedents of News Avoidance: Competing Effects of Political Interest, News Overload, Trust in News Media, and “News Finds Me” Perception. *Digital Journalism*. 2021. 11. 1-18.
10. Robinson J. The Social Rewards of Engagement: Appealing to Social Motivations to Stimulate Political Interest at High and Low Levels of External Efficacy. *Political Studies*. 2017. 65 (1): 24–41.
11. Sciarini P., Goldberg A.C. Turnout Bias in Postelection Surveys: Political Involvement Survey Participation and Vote Overreporting. *Journal of Survey Statistics and Methodology*. 2016.4 (1): 110–137.

POLITICAL INTERESTS IN THE DIGITAL INSTITUTIONAL ENVIRONMENT: APPROACHES TO STUDY

Yehor Khmelnykov

*Oles Honchar Dnipro National University,
Nauky ave., 72, 49010, Dnipro, Ukraine*

The specificity of political interests, which in the past acted as a motivation for the formation of group subjects of political interaction, and at the present stage receive new prospects for implementation, are considered. Interdisciplinary developments related to taking into account the public interest, identifying the needs and requirements of public communities, etc., need to be evaluated from the point of view of methodology and prospects for obtaining scientific novelty. The specifics of the development of digital technologies are revealed, which causes a change in the political landscape, creating a complex and dynamic environment where political interests interact with digital institutions. The peculiarities of the interpretation of the development of social media on the Internet, which transforms the way political actors interact with the public, mobilize support and shape public opinion, are established. Approaches to analyzing the impact of digital technologies on political communication are discussed, including the role of online forums and digital campaigns. The purpose of the article is to establish theoretical perspectives for the development of political interests in the digital political environment. The article uses proven methods of modern political science (systemic and institutional) and common general scientific methods (analysis, synthesis, etc.). The theoretical prerequisites for the formation of a democratic digital institutional environment are clarified, the key dimensions and factors that form a new subject area of modern political science research are investigated. The factors of the transformation of traditional political structures into digital institutions are

revealed, which gives rise to new power dynamics, communication channels and opportunities for political influence. The need to assess the impact on governance, transparency and protection of democratic values was established. It explores ways to examine thematic data from different regions that can identify common patterns, unique challenges, and successful strategies used by political actors in the digital environment. The factors of increasing the effectiveness of political science developments are identified, which pay attention to the identification of specific directions of defending political interests, which are different from the practices of the pre-digital age. It has been proven that in the conditions of modern Ukraine, hidden political interests are identified, among other things, through digital political campaigns. They can be initiated by both Ukrainian political subjects (institutions and political forces) and foreign groups of influence.

Key words: digital political environment, political interests, actors of digital politics, theories, political campaigns, political communication.

УДК 321:323

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.53.24>

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА АДВОКАЦІЯ: ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Олексій Цаценко

*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
просп. Науки, 72, 49010, м. Дніпро, Україна*

Розглядається специфіка інституційних передумов консолідованого політичного розвитку, якими є громадянське залучення, політичний активізм, політична відкритість та політичне представництво. Вивчається інституалізація практик демократичної політичної участі, спроможного демократичного лідерства та рівноправного і багатовимірного діалогу між спільнотами. Розкривається специфіка пристосування окремих громадян та громадських спільнот до політичних перетворень та змін законодавства. Встановлюються особливості окреслення політико-нормативних передумов виявляється значення громадянської адвокації як підґрунтя демократії участі. Обговорюється використання соціальних мереж як потужного інструменту, що дозволяє правозахисникам поширювати свої повідомлення та мобілізувати підтримку в глобальному масштабі. Метою статті є розв'язання проблеми громадянської адвокації в сучасних суспільних та політичних науках. У статті використані апробовані методи сучасної політичної науки (нормативний та структурно-функціональний) та поширені загальнологічні методи (абстрагування, індуктивний). Досліджується ретроспективний контекст, який підкреслює трансформаційну силу адвокації перед фундаментальними викликами політичної нерівності. З'ясовуються передумови успішної адвокаційної діяльності, незважаючи на несприятливе нормативне середовище, які призвели до законодавчих змін. Розкрито специфіку подолання інституційних перешкод, яке вимагає стійкості, стратегічного планування та відданості справі. Констатовано життєво важливу роль, яку відіграє громадянська адвокація в просуванні цінностей справедливості, рівності та прав людини. Досліджуються способи подолання перешкод, які формують необхідні стратегічні комунікації та освітні ініціативи для залучення громадськості. З'ясовуються чинники подолання ризиків громадянсько-адвокаційної діяльності, які потребують ретельного планування та соціально-комунікаційної експертизи для забезпечення захисту активістів адвокації. Доведено, що пошук стійких джерел фінансування та ефективне використання наявних ресурсів стають критично важливими аспектами подолання проблем інституційної спроможності громадянської адвокації.

Ключові слова: громадянське відстоювання, вимоги, адвокація, політична участь, політична поведінка, демократія участі.

Вступ. Відстоювання вимог та пріоритетних потреб громадян на політичному рівні є базовою функціональною ознакою демократичної політичної системи. Вона розкриває наявність таких інституційних передумов консолідованого політичного розвитку, як громадянське залучення, політичний активізм, політична відкритість та політичне представництво. Сучасна Україна перебуває у ситуації боротьби за ціннісні та цивілізаційні засади демократичної спільноти та національної політичної ідентичності. Відповідно відстоювання інтересів громадянами та спільнотами є провідним критерієм успіху демократичних реформ, просування до європейської та євроатлантичної спільноти, підтримання діалогу з партнерами тощо.

У контексті інституалізації практик демократичної політичної участі, спроможного демократичного лідерства та рівноправного і багатовимірного діалогу між спільнотами

доречно виявити основні тенденції наукового осмислення проблеми просування громадських вимог потреб та інтересів на політичному рівні.

Це наукове завдання складається з визначення пріоритетів міждисциплінарного наукового пошуку, встановлення особливостей наукового фокусу сучасних політичних наук, а також з ідентифікації прикладних політичних інтересів, які визначають політичний порядок денний.

Від особливостей наукового пошуку в контексті громадянської адвокатури залежить дефініція цього явища та перспективні підходи до розробки. Також актуальним питанням є рівень пристосування окремих громадян та громадських спільнот до політичних перетворень та змін законодавства.

Аналіз публікацій. Сучасні зарубіжні дослідники активно розробляють тему громадянської адвокатури. Н. Болліер та П. Корреа досліджують організаційні компроміси між вибіркоким і колективним стимулюванням, історичний вплив громадянської адвокатури на соціальні зміни, наголошуючи на ключових стратегіях, які використовували правозахисники в різних рухах [8], Р.Вільямсон Т. та Дж.Родд надають вичерпний огляд стратегій громадянської адвокатури та їхньої ефективності в стимулюванні позитивних змін на матеріалі Нігерії [11], К. Габехарт та А.Нам розглядають загальні виклики, з якими стикаються громадянські захисники в усьому світі [10], академічний огляд Проєкт Ради Європи в Україні розглядає проблему інтерсекціональності в рамках громадянської адвокатури [9]. Водночас громадянська адвокатура потребує розгляду в контексті міждисциплінарного наукового дискурсу.

Метою статті є виявлення підходів до розв'язання проблеми громадянської адвокатури в сучасних суспільних та політичних науках. Завданням статті є з'ясування основних тенденцій аналізу громадянської адвокатури в наукових дослідженнях.

Основний зміст. Громадянська адвокатура відіграє ключову роль у формуванні демократичного суспільства, сприяючи справедливості, рівності та захисту прав людини. Це потужний механізм, за допомогою якого окремі особи та організації висловлюють свої занепокоєння, виступають за зміни та роблять внесок у розвиток більш справедливого та справедливого суспільства. У рамках окреслення політико-нормативних передумов виявляється значення громадянської адвокатури як підґрунтя демократії участі, її історичний контекст та її вплив на соціальні зміни. Українська фахівчиня С. Бацюкова справедливо зазначає, що «адвокатура часто отримує специфічні характеристики відповідно до сфери діяльності, в якій адвокатура застосовується та розвивається. Так, наприклад, вводячи в пошуковому рядку google поняття «advocacy», можна побачити, що адвокатура може бути пов'язана з дотриманням соціальної справедливості, інтересів і прав і стосується багатьох сфер» [1, с. 77].

Громадянська адвокатура в нормативно-правовому вимірі передбачає низку заходів, спрямованих на вплив на громадську думку, політику та законодавство. Основні кампанії (зокрема, мирні протести, лобювання та судові дії) є звичайними стратегіями, які використовують правозахисники. Використання соціальних мереж також стало потужним інструментом, що дозволяє правозахисникам поширювати свої повідомлення та мобілізувати підтримку в глобальному масштабі. Зазначене стало чинником поширення розуміння значення громадянської адвокатури (відстоювання вимог) в громадській думці. Згідно з С. Бацюковою, 90% опитуваних вважають, що адвокатура стосується різних сфер, де не дотримуються/ порушуються права/суспільні інтереси. Існування кількох визначень адвокатури може бути свідченням недостатньої дослідженості проблеми в контексті політичної поведінки та політичної участі [1, с. 78].

Громадянська адвокація демонструє велику кількість зафіксованих емпіричних проявів, починаючи з таких кампаній, як «Рух за громадянські права» в Сполучених Штатах у середині ХХ століття. Такі лідери, як Мартін Лютер Кінг-молодший і Роза Паркс, використовували громадську підтримку, щоб усунути дискримінаційні закони і практики. Це зрештою призвело до значних правових реформ. Вказаний ретроспективний контекст підкреслює трансформаційну силу адвокації перед фундаментальними викликами політичної нерівності. Вітчизняний політолог С. Бацюкова відзначає спрямованість адвокації на політичні трансформації. Ідеться про прийняття, скасування чи зміну рішень, які необхідні для запровадження змін на різних рівнях від локального до міжнародного. Ця характеристика адвокації нерозривно пов'язана з тими проблемами, на розв'язання яких вона спрямована: порушення/недотримання прав людини; загальна несправедливість; відсутність рішень, норм, положень; рішення, положення, норми є, проте вони неефективні, неактуальні, недієві; рішення, положення, норми існують, вони є ефективними і на часі, проте не виконуються [1, с. 79].

Громадянська адвокація відіграла важливу роль у досягненні численних соціальних досягнень. Від руху за виборче право жінок до прав ЛГБТК+, активісти діють всупереч усталеним суспільним нормам і вимагають рівності. Успішна адвокаційна діяльність, не зважаючи на несприятливе нормативне середовище, призвела до законодавчих змін, підвищення обізнаності та змін у суспільному ставленні. Р. Безус та С. Буртак слушно зауважують, що лобювання та адвокація є інструментами доступу та побудови довіри, взаємодії між зацікавленими групами громадян та державними органами влади і політиками з метою впливу на політику держави [2, с. 53].

Незважаючи на свою важливість, громадська адвокація стикається з такими викликами, як опір з боку встановлених владних структур, наслідків суспільної апатії та потенційних правових наслідків для активістів. Подолання цих перешкод у рамках вимагає стійкості, стратегічного планування та відданості справі. Сучасні українські науковці визначають специфіку України, як і країн колишнього Радянського Союзу. Нею є те, що в більшості випадків інтереси дрібного агробізнесу не є згрупованими і, відповідно, не можуть впливати на політичні та законодавчі рішення [2, с. 53].

Слід наголосити, що громадянська адвокація є наріжним каменем демократичних суспільств, надаючи право голосу тим, хто прагне позитивних змін. Завдяки вагомим емпіричним результатам у глобальному вимірі і постійним зусиллям активістів, громадська адвокація демонструє силу колективних дій у формуванні траєкторії розвитку суспільства. Важливо констатувати життєво важливу роль, яку відіграє громадянська адвокація у просуванні цінностей справедливості, рівності та прав людини. У цьому контексті Р. Безус та С. Буртак доречно визначають структуру сучасних внутрішніх механізмів лобювання, які складаються з комплексу можливостей донести або «нав'язати» індивідуальні інтереси у системі прийняття рішень або політичній персоні, яка впливає на прийняття рішення [2, с. 54].

Одним із головних викликів, з якими стикаються громадські захисники, є опір з боку вкорінених владних структур. Владні інститути досить часто чинять опір змінам, які загрожують існуючим системам, що ускладнює прихильникам демонтаж дискримінаційної політики або кидає виклик репресивним нормам. У політико-прикладному (проектному) вимірі дослідники наголошують на специфіці фактичної ситуації щодо невеликого досвіду адвокування із залученням широких кіл громадськості щодо органічного виробництва в Україні, можна охарактеризувати організаційну природу його частини – лобі [2, с. 55].

Громадянські захисники часто стикаються з проблемою мобілізації громадської підтримки. Апатія та недостатня обізнаність щодо соціальних питань можуть перешкоджати ефективності адвокаційних кампаній [6]. Для того, аби подолати цю перешкоду, необхідні стратегічні комунікації та освітні ініціативи для залучення громадськості. Лобізм виступає одним з вагомих елементів політико-проектної адвокаційної діяльності. Тому Р. Безус та С. Буртак вірно виокремлюють різновид імплементованого, або кадрового лобізму. Суть цього лобізму полягає в делегуванні індивідів, які відстоюють інтереси груп, до органів влади. Такі лобісти, як правило, працюють на групу, чий інтерес вони просувають, або є афілійованими до членів групи. Їх потенціал варто оцінювати не лише за їхніми діловими якостями, а й за обійманою посадою, і за рівнем впливу на адміністративний ресурс [2, с. 55].

Слід мати на увазі, що участь у громадянській адвокації може призвести до правових наслідків і репресій з боку авторитарної влади. Активісти можуть зіткнутися з арештами, судовими позовами або навіть насильством у відстоюванні політичних вимог. Подолання означених ризиків потребує ретельного планування та соціально-комунікаційної експертизи для забезпечення захисту активістів адвокації та їх кампаній [5]. Тому український фахівець з соціальних комунікацій Т. Іванюха справедливо називає адвокаційну журналістику невід'ємною частиною глобального публічного простору з огляду на безліч соціальних проблем національного (родинні, житлово-комунальні, соціально-побутові, соціально незахищені категорії) і глобального масштабу (бідність, безробіття, проблеми дітей, жінок, соціальних сиріт, наслідків збройних, етнічних конфліктів тощо). Її відрізняють особлива функціональна спрямованість і конкретна тематика. Вона висвітлює саме проблеми соціуму та загострює свою увагу на варіантах їх вирішення. Наприклад, від адвокаційної журналістики в телевізійному дискурсі очікують уваги до людини, відображення злободенних аспектів її повсякденного життя, розвитку громадянських якостей особистості, відстоювання прав людини [4, с. 37].

Обмеження ресурсів є значною перешкодою для громадянських адвокаційних кампаній. Брак фінансування та ресурсів може обмежити масштаби та вплив ініціатив з адвокації. Пошук стійких джерел фінансування та ефективне використання наявних ресурсів стають критично важливими аспектами подолання цієї проблеми. У зв'язку з цим медійна адвокація набуває вирішальної ваги. Т. Іванюха, відстоюючи переваги соціально-комунікаційного підходу, висновує, що у 2000-х рр. завдяки журналістським та активістським ініціативам створено масив медіапродукції адвокаційно-правозахисного спрямування, що демонструє принцип співучасті й взаємодії масмедіа та громадськості й на сьогодні сформувався як самостійний метажанр. Проаналізувавши погляди науковців і медіадіяльність зарубіжних журналістів, ми дійшли висновку, що медіа як адвокації притаманний специфічний комплекс методів, тем, функцій і жанрів журналістської діяльності [4, с. 39].

Постійна зміна «політичного ландшафту» додає складності громадянській адвокації. Політичні зміни у проєктивному вимірі можуть або створити можливості для адвокації, або створити додаткові виклики [7]. Пристосування до цієї динаміки вимагає від активістів здатності до адаптації та спроможності працювати долаючи політичні розбіжності, аби підтримувати постійний імпульс зусиль з адвокації.

Висновки. Таким чином, громадянська адвокація стає системно-інституційним компонентом розвитку сучасних демократичних політичних відносин. Практики громадянського відстоювання певних позицій та вимог на центральному, регіональному та локальному рівнях виступають чинниками політичної соціалізації, інституалізації політичних мереж, децентралізації владних повноважень тощо. Сучасний міждисциплінарний

науковий дискурс розглядає громадянську адвокацію в трьох основних вимірах: нормативно-правовому, соціально-комунікаційному та політико-проектному. В них закладені основні завдання громадянської адвокації та результативність цієї діяльності. Нормативна площина розглядає політико-правові умови відстоювання політичних позицій та або вимог. Сфера соціальних комунікацій надає увагу участі громадянського відстоювання у контексті вироблення державних політик. Проектний вимір розглядає перспективу адвокаційних політичних проектів як політичних сил та громадських рухів, орієнтованих на здійснення ціннісних та фундаментальних гуманістичних досягнень в контексті прогресу людства.

Для сучасної України важливими є всі виміри наукових дискусій щодо громадянського відстоювання. Проте одним з провідних етапів еволюції української демократичної спільноти є вироблення політико-правових правил гри для рівноправного та ефективного відстоювання політичних позицій і вимог. Перспективи подальшого розгляду теми, порушеної в даній статті, є вивчення європейського досвіду громадянського відстоювання та його врахування для реалій сучасної України.

Список використаної літератури

1. Бацюкова С. Ю. Визначення адвокації як предмету дослідження в політології. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія : Питання політології. 2014. № 1132, вип. 27. С. 77-82.
2. Безус Р. М., Буртак С. Г. Формування системи лобі та адвокації розвитку органічного виробництва. *Академічний огляд*. 2016. № 2. С. 53-63.
3. Згурська В. Л. Адвокаційна діяльність організацій громадянського суспільства. *Держава і право*. Юридичні і політичні науки. 2013. Вип. 61. С. 435-440.
4. Іванюха Т. В. Адвокаційна журналістика як світова медіапрактика та метажанр. *Держава та регіони*. Серія : Соціальні комунікації. 2020. № 2. С. 35-40.
5. Мохончук Б., Мокроусова О. Лобіювання та адвокація: міжнародні стандарти, зарубіжний досвід та перспективи правового регулювання в Україні. *Український часопис конституційного права*. 2023. № 4. С. 77-90.
6. Цвих В. Ф., Андрушко В. І. Адвокація та лобізм в системі взаємодії з органами державної влади. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 142(3). С. 11-16.
7. Чучко О. Адвокація: що це таке і чому це важливо. URL:<https://theukrainians.org/advokatsiya-v-ukrayini/>
8. Bolleyer N., Correa P. Advocacy in European Civil Societies: Organizational Trade-offs Between Selective and Collective Incentive Provision. *Social Forces*. Volume 101. Issue 2. December 2022. P. 864–889.
9. Civil participation: policy analysis, advocacy, bringing about change academy of civil participation. Council of Europe project «promoting civil participation in democratic decision-making in Ukraine» URL: <https://rm.coe.int/coe-handbook-on-advocacy-policy-analysis-and-bringing-about-change-eng/168097e935>
10. Gabehart K.M., Nam A., Weible C.M. Lessons from the Advocacy Coalition Framework for climate change policy and politics. *Clim Action* 1. 13.2022. URL:<https://doi.org/10.1007/s44168-022-00014-5>
11. Williamson R.T., Rodd J. Civil society advocacy in Nigeria: promoting democratic norms or donor demands? *BMC Int Health Hum Rights* 16. 19. 2016. URL:<https://doi.org/10.1186/s12914-016-0093-z>

CIVIC AND POLITICAL ADVOCACY: APPROACHES OF THE STUDY IN CONTEMPORARY SCIENTIFIC DISCOURSE

Oleksii Tsatsenko

*Oles Honchar Dnipro National University,
ave. Nauky, 72, 49010, Dnipro, Ukraine*

The specifics of the institutional prerequisites of consolidated political development, such as civic involvement, political activism, political openness and political representation, are considered. The institutionalization of the practices of democratic political participation, capable democratic leadership, and equal and multidimensional dialogue between communities is studied. The specifics of adaptation of individual citizens and public communities to political transformations and changes in legislation are revealed. The peculiarities of delineating the political and normative prerequisites are established, the importance of civil advocacy as the basis of participatory democracy is revealed. Discusses the use of social media as a powerful tool that allows human rights defenders to spread their messages and mobilize support on a global scale. The purpose of the article is to solve the problem of civil advocacy in modern social and political sciences. The article uses proven methods of modern political science (normative and structural-functional) and common general logical methods (abstraction, inductive). A retrospective context is explored that highlights the transformative power of advocacy in the face of fundamental challenges of political inequality. The prerequisites for successful advocacy activities, despite the unfavorable regulatory environment, have led to legislative changes. It is revealed that overcoming these obstacles within the framework requires resilience, strategic planning and dedication. The vital role played by public advocacy in the promotion of the values of justice, equality and human rights has been established. Ways to overcome the obstacles that shape the necessary strategic communications and education initiatives to engage the public are explored. The factors of overcoming the risks of advocacy activities, which require careful planning and social and communication expertise to ensure the protection of advocacy activists, are identified. It has been proven that the search for sustainable sources of funding and the effective use of available resources are critical aspects of overcoming the problems of the institutional capacity of civil advocacy.

Key words: civil advocacy, demands, advocacy, political participation, political behavior, participatory democracy.

УДК 32.329

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.53.25>

ІДЕОЛОГІЯ «РАШИЗМУ» ЯК ОСНОВА ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Леонід Чупрій

*Державний податковий університет,
кафедра психології, педагогіки та суспільних дисциплін,
вул. Університетська, 31, 08205, м. Ірпінь, Україна,
Науково дослідний центр «Інститут соціально-правових та політичних досліджень
імені О. Яременка»,
вул. Пирогова, 9, 01601, м. Київ, Україна*

Олена Льовкіна

*Державний податковий університет,
кафедра психології, педагогіки та суспільних дисциплін,
вул. Університетська, 31, 08205, м. Ірпінь, Україна*

Арсеній Далекорей

*Карпатський університет імені Августина Волошина,
кафедра богослов'я, філософії, та гуманітарних наук,
вул. Ю. Гойди, 4, 88000, м. Ужгород, Україна*

В статті висвітлюються основні ознаки інформаційно-психологічних операцій РФ (ІПСО) проти України в умовах російської агресії. Підкреслюється, що під час інформаційної агресії головним об'єктом ураження стає національний інформаційний простір. Зазначається, що одним із ключових міфів який використовується для виправдання російської агресії є ідеологія «рашизму», що використовує ідеї «особливої цивілізаційної місії» росіян, «старшості братнього народу» та нетерпимості до культурних елементів інших націй. Ця ідеологія представляє собою руйнівний симбіоз основних принципів фашизму та сталінізму, що виправдовує агресивну геополітику Росії, спрямовану на окупацію та анексію територій інших країн. Підкреслюється, що як людиноненависницька ідеологія, рашизм пропагує будь-які методи, включаючи військові, для знищення всіх, хто не підтримує дану ідеологію. Висвітлюється також концепція «руського міра», спрямована на «захист російськомовного населення» та «повернення ісконно руських земель». Ця концепція включає в себе ідею, що території, які колись були під контролем Москви, але втрачені на певний період, все одно залишаються «споконвічно російськими» і їх обов'язково потрібно повернути. Підкреслюється, що для протидії російським ІПСО потрібно забезпечити проведення протипропагандистської кампанії на національних та глобальних рівнях. Це включає розкриття фальшивих інформаційних кампаній, зміцнення інформаційної безпеки та підтримку незалежних медіа, формування ефективної політики в сфері історичної пам'яті. Для протидії російським ІПСО потрібно також сприяти поширенню масової освіти, формуванню медіаграмотності, розвитку критичного мислення, посилення патріотичного виховання населення.

Ключові слова: інформаційно-психологічні операції (ІПСО), рашизм, «руський мір», національні цінності, медіаграмотність, критичне мислення

Продовжується російсько-українська війна, яка стала конфліктом, який має європейське чи навіть загальносвітове значення. Вона стала результатом збігу в одній точці

і в один час декількох різнорівневих конфліктів: геополітичного (глобального), українсько-російського (регіонального). В умовах повномасштабної агресії росії проти України досить активно також застосовуються інформаційно-психологічні операції (ІПСО). У сучасній політичній науці слід згадати ряд дослідників, які аналізували особливості інформаційно-психологічних операцій та шляхи протидії їм. Значна увага приділяється їх міждисциплінарному контексту, зокрема залученню досягнень соціології, філології, журналістики, психології, медіалінгвістики. Актуальні в цьому руслі дослідження Ю. Горбаня, М. Кіци, Н. Шульської, Н. Букіної, Н. Адамчук, Є. Магди, В. Мудрої, Ю. Василович, О. Комарчука та інших, які досліджували фейки та інші засоби інформаційно-психологічних операцій. Аналіз ключових ознак ідеології рашизму та концепту «руського міру» здійснювався у працях вітчизняних і закордонних вчених: П. Гай-Нижника, А. Дацюка, Е. Епплбаум., С. Глассер, Р. Грінберга, В. Горбуліна, В. Дергачова, А. Зленка, В. Іщука, О. Каліщук, Н. Короми, В. Огризко, Б. Парахонського, Г. Перепелиці, Т. Снайдера, А. Русначенка, Т. Татаренко, І. Тодорова інших.

Аналізуючи особливості інформаційно-психологічних операції (ІПСО), слід зазначити, що найважливішим аспектом ІПСО є використання для досягнення певної мети інформації, яка може бути як істинною так і неправдивою. Метою може бути нав'язання своєї правди, формування певного ставлення чи страху серед населення ворожої країни. Об'єктом ІПСО можуть бути різні соціальні групи та особи, включаючи політичних лідерів, військовослужбовців, громадських активістів, священнослужителів, бізнесменів та населення в цілому [1].

Як відзначає Ю. Горбань, у ході інформаційної війни проти України Російська Федерація застосовує широкий арсенал методів впливу на свідомість людей. Російські теле- та радіоканали використовують різноманітні прийоми, зокрема:

Дозована інформація: постійне подавання інформації порціями з метою контролю над сприйняттям аудиторії.

Дезінформація: поєднання неправдивих тверджень з одночасним викривленням подій, створенням міксу фактів та особистих думок, вибіркоким поданням інформації, а також інформаційним рефреймінгом.

Використання інформаційного контексту: надання інформації без коментарів після налаштування слухачів, а також застосування заборонених міжнародним законодавством технологій, таких як «25 кадр».

Перебільшення та замовчування: виголошення неправдивих чи перебільшених тверджень, а також утримання від аудиторії деякої інформації.

Журналісти використовують лінгвістичні та поведінкові прийоми для того, щоб впливати на психіку населення, роблячи враження, що люди самостійно дійшли певних висновків на підставі власного досвіду та інформованості [2, с. 142].

Під час інформаційної агресії, головним об'єктом ураження і предметом організації захисту стає національний інформаційний простір. Інформаційна зброя не призводить до руйнування інформаційного простору; навпаки, вона використовує його ресурси. Інформаційна зброя активно формує інформаційний простір, оскільки в сутності її завданням є інтенсивне введення нових сегментів інформаційного простору. У сучасних умовах володіння ефективною інформаційною зброєю та засобами захисту від неї є одним із пріоритетних напрямків забезпечення національної безпеки в інформаційній сфері.

В основі інформаційно-психологічних операцій РФ проти України лежить ідеологія рашизму, яка є на сьогодні одним із найбільш небезпечних викликів, які ставлять під загрозу не лише окремі нації, але й усю людську спільноту. Вона є провідною державною

ідеологією в сучасній Російській Федерації. Ця ідеологія представляє собою руйнівний симбіоз основних принципів фашизму та сталінізму, що виправдовує агресивну геополітику Росії, спрямовану на окупацію та анексію територій інших країн.

Російський фашизм, або рашизм, широко використовується для характеристики політичної ідеології та соціальної практики злочинного режиму Росії в кінці ХХ – на початку ХХІ століття. Дослідники вважають, що путінський режим використовує ідеї «особливої цивілізаційної місії» росіян, «старшості братнього народу» та нетерпимості до культурних елементів інших націй.

На нашу думку, ця ідеологія почала активно проявлятися з приходом до влади В. Путіна. Згадаймо його фразу про «розпад Радянського Союзу як найбільшої геополітичної катастрофи ХХ століття», яку він проголосив у 2005 році чи Мюнхенську промову у 2007 році, де він акцентував увагу на незадоволенні «однопольним світом» під керівництвом Заходу, а отже вже тоді він прагнув до зміни світового порядку і до посилення ролі Росії, яка на його думку, повинна була стати одним із лідерів світу.

Рашизм стає загрозливим явищем не лише для України, а й для Європи та світу в цілому, оскільки він пробує втілити оновлені форми фашизму та сталінізму, своєрідний їх симбіоз. Як людиноненависницька ідеологія, рашизм пропагує будь-які методи, включаючи військові, для знищення всіх, хто не підтримує ідеологію «руського міра». Небезпека збільшується через те, що рашизм має практичні аспекти як в межах країни так і в зовнішній політиці.

В західному суспільстві термін рашизм повчав активно використовувати Тімоті Снайдер. В своїй книзі «Криваві землі: Європа між Гітлером і Сталіним» він звернув увагу на трагічні події в історії України між 1933 і 1945 роками. Автор досліджував втрати українського населення внаслідок голодомору, політичних репресій, терору Гітлера та Сталіна. Книга розглядає ці події як частину більшої історії Європи та наголошує на важливості історичної пам'яті та розуміння трагедії минулого [3].

Снайдер продовжив свою роботу і звернув увагу на сучасні події, зокрема на конфлікт в Україні та російське втручання. Він вважає, що фашисти, які називають інших «фашистами», – це фашизм, доведений до своєї нелогічної крайності як культ безумства. Росіяни спотворювали реальність і закликали до розпалювання ненависті. Снайдер назвав це «шизофашизмом». Але на його думку, українці правильніше це називають «рашизмом», який є концептуалізацією світогляду Путіна. На думку дослідника, українці значно раніше від західних аналітиків окреслили появу фашистських тенденцій у росіян. Він також описав ключові атрибути «рашизму»: «культ лідера і культ мертвих, корпоративна держава (держава, де економічні питання держави вирішують великі корпорації, підконтрольні владі), міфічне минуле, цензура, теорії змови, централізована пропаганда, а тепер і війна та руйнування». Тімоті Снайдер абсолютно правильно відзначає, що якби Україна не встояла, це була б темна весна для демократів у всьому світі. Дослідник чітко вказує на те, що якщо Україна не переможе, нас чекають десятиліття темряви [3].

Інша американська дослідниця Енн Епплбаум, яка написала книги «Гулаг» та «Червоний голод: сталінська війна проти України», також підкреслює, що термін «фашизм» в неповній мірі може описати те що відбувається в нинішній Росії [4].

«Мені не подобається термін фашизм у російському контексті. Лише з однієї причини: бо він нагадує більшості людей у світі про Голокост і масове вбивство євреїв. Це відвертає увагу. Слово «рашизм» тут доречніше, бо воно вказує, що ми маємо справу з особливою російською версією ідеології винищення – і відтак цей термін конкретніший і корисніший»[4]. За її словами, «рашизм» є формою колоніалізму або ж

«гіперімперіалізму» сучасної Росії. Вона також підкреслює, що Путін тепер є одним із найбільших воєнних злочинців XXI століття, оскільки розв'язав проти українців війну з чіткими інтенціями геноциду. І це його відразу ставить у нову категорію. Бо досі Путіна вважали «м'яко авторитарним» політиком. Тепер він точно став одним із найбільших злочинців нашого часу [4].

Однією із ключових парадигм, яка лежить в основі рашизму є концепція «руського міра». Ці теоретичні розробки, які інтелектуально підживлюють російську інтелігенцію, військовий, поліцейський та зовнішньополітичний клас, відкидають загальнолюдські цінності і стандарти, закріплені міжнародним правом. Автор концепції «руського міра» І. Дугін вважає, що Україна повинна бути анексована Росією через відсутність геополітичного, культурного імпорту, загальнолюдської важливості та інших факторів. Він стверджує, що українська проблема є загрозою для всієї Європи, тому повинен бути встановлений «санітарний кордон».

Головні тези цієї концепції включають:

Окремішність «російської цивілізації»: ключовим твердженням є те, що російська цивілізація є особливою і відрізняється від решти світу. На думку росіян, інші нації не можуть повністю розуміти російський спосіб життя і мислення.

Зверхність «російської цивілізації»: впевненість у вищості російської духовності над іншими цивілізаціями. Це служить підґрунтям для виправдання власної політики та визначення Росії як морального лідера світу.

«Руський мир» всюди: ідея, що там, де існує хоча б одна «російська душа», існує і «руський мир». Це розширює вплив Росії на інші країни, особливо на ті, де є російська діаспора.

Єдність російського народу: заперечення існування окремих національностей, зокрема українців та білорусів, і визнання їх як вигадок іноземців. Аналогія з нацистською ідеологією, яка заперечувала право євреїв на існування.

«Росія – країна переможців»: використання військових подій, зокрема Дня Перемоги, для об'єднання суспільства та формування відчуття величчя та єдності нації.

Формування міфу про оточення Росії ворогами: створення образу зовнішнього ворога, зокрема Заходу та України, що виправдовує необхідність «сильної руки» для забезпечення порядку та протидії «підступним діям»[5].

Різні методи вирішення зовнішньополітичних цілей: визнання можливості вирішення зовнішньополітичних завдань, включаючи використання військових методів, як частину стратегії забезпечення інтересів Росії на міжнародній арені.

Ця ідеологічна основа визначає політичні дії Росії та слугує підґрунтям для її зовнішньополітичних рішень та внутрішньої мобілізації населення.

На думку українського дипломата В. Огризко внутрішня політика Росії виявляється через кілька характерних ознак:

1) Обмеження демократичних прав і свобод громадян, а також імітація демократичних процесів. Формальність демократичних інститутів в Росії відзначається відсутністю справжньої конкуренції та реального впливу громадян на політичні рішення.

2) Створення культури особистості вождя (В. Путіна) та підтримка ідеї його бездоганності та винятковості. Це сприяє концентрації влади в руках одного лідера та використанню його образу для уособлення всієї держави.

3) Корпоративізм у державному управлінні: розстановка «своїх» кадрів на ключових посадах у державному апараті та великих корпораціях. Це сприяє створенню закритого кола влади, де ключові рішення приймаються обмеженою групою осіб.

4) Нехтування економічними та соціальними інтересами: пріоритет влади надається «величі Росії», інколи за рахунок ігнорування економічних та соціальних потреб переважної більшості населення.

5) Використання силових структур для придушення опозиції та критиків режиму, а також для створення атмосфери страху і підозрілості в суспільстві.

6) Введення системи державної пропаганди та цензури для формування прихильного режиму сприйняття ситуації в країні. Це включає контроль за інформацією та створення узгодженої «картинки світу» в інтересах влади» [6].

Ці ознаки свідчать про авторитарний характер злочинної путінської влади та обмеження політичних, економічних та громадянських прав в ім'я захисту інтересів владного режиму.

Рашистська ідеологія досить активно використовує історичну пам'ять для обґрунтування своєї агресивної зовнішньої політики. Тому детальніше розглянемо ключові путінські історичні міфи та спростуємо їх. Так для обґрунтування нападу на Україну В. Путін використовував не тільки геополітичні аргументи, що він таким чином рятує Росію та насамперед Донбас від «можливого нападу бандерофашистів» та розширення блоку НАТО, а в значній мірі історичні аргументи. Так одним із головних аргументів був той, в якому зазначається, що українці і росіяни це єдиний народ, що ніякого окремого українського народу не існує. Це одне із найбільш безглузких тверджень кремлівського диктатора. Слід констатувати, що український етнос почав формуватися вже під час Київської Русі і остаточно сформувався на рубежі XVI–XVII століть. З давніх часів український етнос розвивався в умовах впливу різних культур, релігійних та політичних чинників. Постійні загрози від Кримського ханства та тиск польської шляхти сприяли формуванню особливої національної ідентичності серед українського населення.

Національно-визвольні змагання під проводом Богдана Хмельницького в XVII столітті відіграли ключову роль у формуванні самостійної української держави, яка стала визнаною європейською державою того часу. Цей період української історії був важливим для утвердження національної самосвідомості та визначення національних рис. Тому критика кремлівського очільника, який висловлює сумніви в існуванні українського етносу, не відповідає історичним фактам. Український етнос має глибокі історичні корені та багатий культурний спадок, що визначає його унікальність та самобутність.

Активно використовується також теза про «ісконну російськість» певних південних територій України, яка є черговим брехливим російським міфом. Причорномор'я і Одеса, зокрема, мали різноманітне населення, представлене різними етнічними групами. Важливо відзначити культурне та історичне різноманіття, яке існувало на цих територіях до періоду російського владарювання. Очевидним є той факт, що етнічні росіяни почали переселятися на ці землі після захоплення Російською імперією, що є важливим для розуміння історичного контексту. Одеса, яку також так люблять росіяни, також аж ніяк не була російським містом, раніше тут було поселення Хаджибей заснована чи то татарами, турками чи навіть греками. Це свідчить про те, що певні регіони нинішньої України мали різний етнічний склад ще до російської експансії.

Брехливим є також російський міф про те, що сучасна Україна була цілком і повністю створена більшовицькою Росією і насамперед Леніним, який і дав назву цим землям Українська РСР. Фактично ж, до створення Української РСР українці активно боролися за свою незалежність та формували власні державні структури.

У 1917-1921 роках Україна пережила складний період політичних змін та боротьби за самостійність. Центральна рада під керівництвом Михайла Грушевського, Гетьманат

Павла Скоропадського, та Директорія під час керівництва Симона Петлюри змагалися за створення незалежної української держави.

Перед створенням Української РСР в 1919 році існувала Українська Народна Республіка (УНР), яка визнавалася багатьма країнами світу та була справжньою державою. Однак більшовицька Росія, прагнучи здобути контроль над Україною, розпочала війну проти УНР, і в результаті більшовики встановили контроль над частиною території, що вело до створення Української РСР.

Таким чином, утворення Української РСР було результатом складних історичних обставин, включаючи громадянську війну в Росії, але це не означає, що Україна була повністю та цілком створена винятково більшовицькою Росією. Ці події є невід'ємною частиною історії України, а їх вивчення важливо для розуміння сучасних подій і формування національної самосвідомості.

Неправдим є також міф про те, що Радянський Союз розпався через історичні, стратегічні помилки керівництва КПРС, і що ніякої заслуги українців у виникненні Української держави немає. Бажання українців до свободи та незалежності було досить тривалим і проявилось на різних історичних етапах, включаючи часи ОУН-УПА, боротьбу дисидентів та активний внесок населення Української РСР у здобуття незалежності в 1991 році.

Правда полягає в тому, що розпад Радянського Союзу був результатом ряду складних факторів. Серед них важливою була не тільки внутрішня ситуація в СРСР, але і зовнішній тиск, економічні труднощі, суспільні перетворення та інші чинники. І знову ж таки якщо українці не причетні до створення незалежної України, то хто ж тоді складав 90 % населення Української РСР, які на референдумі 1991 року проголосували за вільну Україну.

Підсумовуючи, слід зазначити, що для остаточного подолання рашизму потрібно посилення спільних зусиль націй країн цивілізованого світу. Дії міжнародної коаліції для підтримки України у війні з Росією можуть бути спрямовані на наступне:

Забезпечення Збройних Сил України різноманітною і ефективною зброєю в достатній кількості для опору російській агресії та звільнення тимчасово окупованих територій. Це може включати якісне та кількісне поповнення озброєння, а також технічну та інформаційну підтримку.

Застосування системних та принципів міжнародно-правових механізмів для забезпечення реалізації комплексу санкцій економічного та політико-правового характеру щодо Росії. Це може включати обмеження торговельних відносин, посилення фінансових санкцій та інші заходи тиску на російський режим.

Активне ведення протипропагандистської кампанії на національних та глобальних рівнях для протистояння російській пропаганді. Це включає розкриття фальшивих російських інформаційних кампаній, зміцнення інформаційної безпеки та підтримку незалежних медіа, формування ефективної політики в сфері історичної пам'яті.

Спротив ІПСО впливам вимагає системного підходу, включаючи поширення масової освіти, розвиток медіаграмотності, критичного мислення у населення, формування національних цінностей та високого рівня патріотизму у різних соціальних групах інше. [7, с. 466].

Відтак в умовах посилення зовнішніх загроз та викликів для України зокрема продовження повномасштабної агресії з боку Росії, дуже важливим є формування ефективної інформаційної політики держави, зокрема й ефективних ІПСО, які будуть спростовувати всі російські історичні та політичні міфи та сприятимуть формуванню україноцентричної національної ідентичності.

Список використаної літератури

1. Гулай В. В., Базилюк К. Ф. Інформаційно-психологічна складова гібридної війни російської федерації проти України (2014-2021 рр.): теоретико-методологічні засади дослідження. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6326/13362-1?inline=1>
2. Горбань Ю.О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення. *Вісник НАДУ*. 2015. № 1. С. 140 -146.
3. By Timothy Snyder. We Should Say It. Russia Is Fascist. URL: <https://www.nytimes.com/2022/05/19/opinion/russia-fascism-ukraine-putin.html>
4. Anne Applebaum. The West Must Defeat Russia. URL: https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2023/11/us-ukraine-support-putin-defeat/675953/?utm_source=feed
5. Морфінов С. Рашизм: історія російського фашизму» від теорій Дугіна до ідеології «Брата-2». *BBC News Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63072100>
6. Огризко В. Дещо про «рашизм». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3560964-ogrizko-deso-pro-rasizm.html>
7. Гай-Нижник П.П., Чупрій Л.В. Національні інтереси, національні цінності та національні цілі як структуроформуючі чинники політики національної безпеки. *Гілея: науковий вісник*. 2014. 84(5). С.465-471.

THE IDEOLOGY OF «RUSCISM» AS THE BASIS OF INFORMATION AND PSYCHOLOGICAL OPERATIONS OF THE RUSSIA AGAINST UKRAINE

Leonid Chupriy, Olena Lyovkina

*State Tax University,
Department of Psychology, Pedagogy and Social Sciences,
University Str., 31, 08205, Irpin, Ukraine*

Arseniy Dalekorey

*Augustyn Voloshyn Carpathian University,
Department of Theology, Philosophy, and Humanities
Yu. Horydy Str., 4, 88000, Uzhhorod, Ukraine*

The article highlights the main features of informational and psychological operations of the Russian Federation (IPSO) against Ukraine in the conditions of Russian aggression. It is emphasized that during information aggression, the main object of damage is the national information space. It is noted that one of the key myths used to justify Russian aggression is the ideology of «racism», which uses the ideas of a «special civilizational mission» of Russians, «the seniority of a brotherly people» and intolerance to cultural elements of other nations. This ideology represents a destructive symbiosis of the main principles of fascism and Stalinism, which justifies Russia's aggressive geopolitics aimed at the occupation and annexation of the territories of other countries. It is emphasized that as a misanthropic ideology, racism promotes any methods, including military, to destroy all those who do not support this ideology. The concept of the «Russian world» aimed at «protecting the Russian-speaking population» and «returning originally Russian lands» is also highlighted. This concept includes the idea that territories once under Moscow's control, but lost for a certain period, still remain «originally Russian» and must be returned. It is emphasized that in order to counter the Russian IPSO, it is necessary to ensure the implementation of a counter-propaganda campaign at the national and global levels. This includes exposing false information campaigns,

strengthening information security and supporting independent media, forming an effective policy in the field of historical memory. In order to counteract the Russian IPSO, it is also necessary to promote the spread of mass education, the formation of media literacy, the development of critical thinking, and the strengthening of patriotic education of the population.

Key words: informational and psychological operations (IPSO), Ruscism, «Russian world», media literacy, critical thinking.

НОТАТКИ